

П. Ю. ТОДОРОВ
СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
ТОМ ВТОРИ. ДРАМИ

chitanka.info

ПЕТКО ТОДОРОВ
ЗИДАРИ
ДРАМА В ЧЕТИРИ ДЕЙСТВИЯ

ЛИЦА:

Дядо Милко, старейшина на селото

Майстор Брайно, глава на зидарите

Дончо, момък зидар

Христо, момък зидар

Рада, напета девойка, Христова изгора

Иван

Драган

Михо — зидар

Стойко — зидар

Герги — зидар

Зидари, моми, момци, селяни и бежанци

Действието става в старопланинско село през дните на черното робство.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

Септемврийска тиха вечер. Полянка, обрасла с върбалак от едната страна; от другата се дига чучур с дълго дървено корито. Край върбите, пряко полянката, се вие зад чучура път, водещ към сега строящата се черква, чиято скеля стърчи нататък. Над черквата, пръснати по рида, се дигат къщите на селото.

На чучура още никой няма. Откъм черквата се чуват препирни — зидарите нещо се карат помежду си и пак се замиряват. След малко край върбалака по пътя се задават двама селяни. Единът стиснал под мишца къс шаяк, другият — платно и в ръка носи бяло шише с ракия. И двамата отиват към зидарите. Откъм черква насреща им иде Старейшината — държалив, прибран и пъргав старец, с тояга в ръка, но на тоягата още не се подпира.

По-старият селянин. От нас малко, от бога повече.

По-младият селянин. Да не им ядем хака. Мъжки караха хората. — Камък на камък не бяха оставили кърджалиите: заловиха се, разчистиха, отново туриха темел, издигнаха я — като я покрият сега — беше.

По-старият селянин. Цяло село — не си добрахме мисирят — да им помагаме. Черква — за четирисет дена как се изкарва!

По-младият селянин. За четирисет. Страх ги е да дадат повече.

По-старият селянин. Да нямаме ний таквози място, дето да се видим сбрани. Знаят те, агаряните.

Дядо Милко *(като ги посреща и спира на полянката).* На зидарите ли дар, Димо? Добра среща. Елате и вий, елате — всички днес хубаво им се отсрашиха.

По-старият селянин. Туй викам и аз. Ний поокъсняхме — момите ще земат вече да се сбират на чучура — ама...

Дядо Милко. Не вреди. И от пръв драго, и от сетен. Аз моя къща сякаш градя — не мога да се откъсна. Десет пъти става се повръщам.

По-старият селянин. Да не споходим дарите, не ми даде сърце. Баджанака зе малко платно, аз малко аба — бари за по един ръкав.

Дядо Милко. Тъй. — Ами туй за уста Стойка ли? *(Показва на шишето с ракия.)*

По-младият селянин. Врекъл съм му го. Други дар не рачи. Майстора си иска своето.

Дядо Милко. Кой що може и всекиму каквото се пада. Тъй и село върви, тъй и черква се гради. — Ей и клепалото докараха.

По-младият селянин. Докараха? — Защо не го чукнахте, дядо Милко, да му чуйме гласа бари!

По-старият селянин. Тамам! Турците туй чакат.

Дядо Милко. Да го видите само. Елате. Да го умирим, гласа му по Глогинкова могила ще се чуй. Какво! — До Добри дял стига. Всички християнски сърца ще събуди!

По-старият селянин. Първом да изкараме черквата — нататък е лесна. Инак отива пак на вятър всичко.

Дядо Милко. То я изкарахме. Като дигне чук майстор Брайно — чукът пее, камъка отдолу му отпява. Жива песен, в сърце ти вяра да насади.

По-старият селянин. Да се свърши, да си отдъхнем веднъж.

Дядо Милко. И с тази песен утре ще се дигне кръста отгоре. — Днес донесе у дома ковача един кръст — пет пари не рачи за него. За вяра, казва. Граматика пък го запопили вече, ама останал да направи един препис на Царственика — и той за в черква. На престола редом с евангелието и Царственика ще туриме. Едното да укрепява във вяра, другото в род — род и вяра да закрепим.

По-старият селянин (*замислено поклаща глава*). На какво сме се обърнали! Децата ни ще си забравят и рода, и вярата. Петровата дъщеря — току-тъй ли се потурчи!

По-младият селянин. Бай, българи сме! Турци ни трепят, кърджалии ни палят — теглим и от чужди, и от свои, ама и вярата ни, и родът ни са по-хубави! Де нашите жени — срещнат мъж, не искат да знаят. Онези кадъни се свиват в харема, в кафез.

По-старият селянин. Ама нали наши сепотурчат, нали ний се трепем помежду си... Изгубихме си вярата, ще си изгубим и рода.

Дядо Милко. Ела, Димо. Да видиш. Като дигнем черквата, децата си като изправим пред олтаря — вярата си ще сетят, ще видят родът си — ще се научат да мрат за тях. Откакто расте черквата, и сърцето ми порасна... Аз пак се повърнах и с вас.

И тримата тръгват към черквата. След малко стигат до зидарите и Драган се изстъпва горе на скелята с дара.

Драган (обърнат към село, развява дара и нарежда едва чуто).
Хее, и дядо Димо донесе дар. Здраве му от бога...

Още преди старейшина да тръгне със селяните към черква, откъм село, стъкната с китка на чело, се показва Рада, дигнала бели менци на кобилица, иде на чучура. Тя се доближава до коритото, мълчаливо сменя кобилица и подлага менцитеси да се пълнят. Налива си една, туря другия и все продължава да надзърта към черквата мълчаливо. Когато селяните отминават с дядо Милка, откъм черквата се показва Дончо — млад, плещест момък, препасан с хубава зидарска престилка, носи котел за вода.

Дончо (като се изправя на чучура пред Рада). Много си подранила, Радо.

Рада. Какво ти е теб — подранила съм...

Дончо. Не видиш. Менци ти прелели, не ги отместяш бари.

Рада (отместя си менците и после един след друг ги излива в коритото). За ред ли бързаш? На. Пълни си котела, само не ми боли главата.

Дончо. Защо си ги пълнила, защо ги изливаш! — Христа ще чакаш.

Рада Христа. Я си напълни котела, че се върни да му кажеш да дойде.

Дончо (вперил очи с недоумение в нея). Да му кажа да дойде... Че аз ли ще ви нося заръките?

Рада Какво ще ти стане да ми сториш едно добро. Или като си на Донча Арнаутина унука, ще ти падне честта?

Дончо. Приказват ти човешки, ти се подбиваш!

Рада Тъй зер, ами че как!

Дончо. Тряба някой като Сирака. Като кривне глава, да не му дири.

Рада Ти можеш ли кривна? Веднъж, тъй, да те видя само.

Дончо. Лесно се кривва. Когато на нищо не държиш, сам изправен като топола.

Рада Е, изправи се и ти топола — да те види и да те познае всеки!

Дончо. Топола сянка не прави. Радо. Ти ме знаеш от какъв корен аз съм издънка и — как съм отхранен.

Рада Бре, тебе. Теб самия искам веднъжда видя! Какво правил дядо ти, той го сторил и си отишъл вече!

Дончо. Дяда ми го знае и почита цяло село. Неговото име ний да не почерним, стига ни.

Рада Като ви стига — преживяйте само честта и името на дяда си и ти, и вашите из къщи!

Дончо. Ти у дома щеше да бъдеш като у вас. Не ти харесваме — иди пък у Сирака, хайде...

Рада Мен ми е дотук дошло удома. Няма все в тази махала да стоя. Омръзна ми! Като бяхме малки, не помниш ли: оставях овчарите от нашата махала, с подолци си изкарвах овцете.

Дончо. Помня. И тогаз, както и сега. Искаше, дето казват старите: да оставиш питомното, дивото да гониш.

Рада (*дига рамена*). Защо ти викам, търси си някоя питомна, като тебе. Да се радва на името и родът ти.

Дончо. Че тебе ще те зачерни ли моя род?

Рада Мене дивото ми тегли сърце. На питомно съм сита! Когато на Игнажден се оберем, като сегне някоя в съда да извади моя пръстен и запоят момите, аз затворя очи да видя какъв момък ще ми излезе на късмет — жив да го видя.

Дончо. Ти аслъ все със затворени очи си дириш късметя. Той пред пряга ти — ти си затваряш очите.

Рада Какви момци ми са се мяркали!

Дончо. Амй аз някога не съм ли ти се мярвал?

Рада Ти? Ха... Че откогато съм се родила, откогато се човек помня, все тебе гледам през плета. За тебе ли ще зема и по Игнажден да бълнувам.

Дончо (*дига рамена*). Сирака е по-преден от мен... За него пък бълнувай. От пладня ела тук на чучура да го причакваш.

Рада (*с насмешка*). Ами тебе ли да дойда да причаквам, бре! Че тебе виждам, когато излязваш и когато влязваш. Знам какво мислиш — какво ще ми кажеш, знам. И на чучура ли да те причаквам. За какво ми си?

Дончо (*въздиша*). Откогато ти се завъртя ума подир Сирака, не ти трябва вече. Пък мене ти още по легна на сърце оттогази, Радо.

Рада (*дига рамена*). Да не са се свършили момите по света за тебе?

Дончо (*вперя очи в нея*). Нямах ли вяра, или сърце ти камък е станало! Защо приказваш тъй?

Рада Какво пак?... Не мога да слушам да ми хленчат!

Дончо. Глас да имах, заплакал бих дори, да чуеш какво ми е наболяло на сърце.

Рада Ще ти прилича тогава, да видиш. Я, остави ти тези, стъпи си на краката. Сега тъкмо захващат седенки, на десет моми бари да завъртиш ума! Да тръгнат с магии и чемери да те гонят!

Дончо. Не мога аз моми да въртя. Не съм като Сирака. Където погледна — всички ще ме видят; река ли приказка, знаят — с гвоздей е закована.

Рада Тогази стига си се усуквал около мене, да ставаш за смях на хората.

Дончо. Защо за смях? Смешно ли е, че подир тебе ми тегли сърцето? Че все тебе гледам да видя — тебе да срещна и китка от твойто чело искам? *(Извада в умиление и после нерешително посяга да вземе китката и.)* Дай ми китката си, Радо! Веднъж и на мене я дай. Пред моите очи е цъфтяла — ще я зема...

Рада *(равнодушно, без да се противи).* Като я земеш! — Малко чупеше едно време плета за кокичето ми, като не цъфтеше твойто у вас, в мъртвината. Завистлив беше и тогази — и сега пак арнаутска завист те яде.

Дончо. Тебе ти се досвидя, дето ми я даде.

Рада Аз китка досега никому не съм дала. Който иска, не пита. Той ще налита, аз ще се браня. Ако ме надвий, нека я земе.

Дончо. От мене защо не се брани?

Рада *(с присмех).* А-ах, да махна два пъти, и ще се разтрепереш за името на дяда си.

Дончо *(обидено).* Тъй ли?

Рада Пък и на тебе ли ще зема да се преструвам... Да се закачаме. Чунким не се знаем и двама.

Дончо *(като и хвърля китката).* Не ми трябва. На ти я!

Рада Само да ми ягмисаш цветете.

Дончо. Не съм то ягмисал.

Рада Аз имах кому да го дам.

Дончо. Пак му го дай!

Рада От земята, хвърлена китка ще му дам.

Дончо. Ами все от чело ли за него?

Рада Защо? Или той като е сирак...

Дончо Сирак съм аз. Ти и майстор Брайно му дадохте преднина на цяло село на главата да се качи. Той не е сирак!

Рада На когото е дадено да излезе напред, той и без людска помощ...

Дончо. Дадено! От кого? Какво е той по-преден от мене?

Рада По-преден, че те задгърби.

Дончо. То още не се е минало. Чакай. Ще видим. Аз днес на градежа му наведох носа — да се дига пред мене — няма да го оставя!

Докато Рада и Дончо се разправят, откъм черква се приближава Христо и без да го видят те, той се изправя помежду им. Христо е Дончова пора момък, но по-пъргав от него, препасан с кожена зидарска престилка, поопръскан с вар — иде тъй, както си е работил.

Христо. Ти какво правиш тука?

Дончо. То не е твоя работа.

Христо. Ти и тука ли мислиш ще се намери някой като уста Драгана да ти земе страна?

Дончо. Страна съм си аз.

Христо. Каква е тази китка?

Дончо. Теб като не ти мина на градежа, тука ли дойде да си изкарваш?

Христо. На градежа ний пак ще се разправяме. Какво е туй цвете, те питам?

Дончо. Нямам сега време за разпавии и тука.

Христо. Като нямаш — защо си се спрял да и крадеш китката?

Дончо. Спрях се. Ай тъй. И на теб сметка ли ще давам?

Христо. Че кой си ти?

Дончо. Аз не сбирам като Коняра дружина, мома да крам. С Биляркиния син не съм ходил по седенки и черкова на своя глава не смятам да дигам.

Христо. А-а, ти само което ти е на пай, него пазиш. Черква под земята правиш — да има де да се къташ ти — и другите като тебе.

Дончо. Ще се кътаме. Теб ще гледаме?

Христо. Затуй си сбрал дружина! Черква да градиш и момите да вардиш!

Дончо. Няма да ви оставим като кърджалии да връхлитате върху махалата, момичетата да отвличате.

Христо. Пъй да се не види макар! Дигни тогази едно кале, че се затворете в него да ги браните.

Дончо. И кале, когато потряба...

Христо. Ама черквата ще остане отвън. Да бяхте държали на мойта — да дигнем черквата на сборището, — щеше да падне тъкмо сред калето.

Дончо. На хубаво място си е тя, черквата.

Рада. Ама отде-накъде вий ще ни пазите от подолци. Мене ще пазите?...

Дончо. И тебе, и всички. Като нямате ум да се вардите сами, ний ще ви вардим.

Рада. Таквизи вардачи аз има де да ги гудя.

Христо. На гръстето.

Рада. Гаргите да плашат!

Дончо. Или вий тях, или те вас!

Христо. Какво? Я, кажи още веднъж. — Къде ще ме гудите?

Дончо. Където ти е мястото, До Биляркини.

Христо. Мен — ти ще ме гудиш!

Дончо (*клати утвърдително глава*). И билюка на Коняра биля ще те проводя да стигнеш!

Христо (*стисва юмруци, погледва го и подигравателно се усмихва*). Хъм...

Дончо. На тях черква дигай! Всеки от тях на своя глава кара. Тъкмо за тебе е там. Нямах ти работа у хаджи Славови да се вреш.

Рада. Ама аз да не съм ви останала от някого стока, помежду си да ме делите. Какво се репчите и двама?

Христо (*дръпва Рада*). Ти стой. Не се меси. Той от тази сутрин си е повлякъл пояса...

Дончо (*дига си котела и тръгва да си ходи*). Не ми е сега до разправии. То ще му доде времето.

Христо (*като му препречва пътя*). Къде ще вървиш? Чакай де!

Дончо. Я се бягай от пътя ми!

Христо. Там на градежа как ти е до разправии, пък оттука...

Дончо. Бягай от пътя ми, ти казвам!

Христо (*хваща го за скутовете и го разтърсва*). Да си туриш ти обица на ухото: да знаеш, че си поплювко!

Дончо (*оставя по-скоро котела, отдръпва се и измъква скрит отзад в пояса си нож*). Ще ти дам сега един поплювко, да ме помниш!

Христо (*дръпва кобилицата от Радините ръце и изведнъж се хвърля срещу Донча*). Една кобилица в главата, стига ти!

Дончо (*неволно се стъписва крачка*). Посмей само, пристъпи!.

Христо. Като пиле ще заперпелиш!

Рада (*писва и се хвърля към Христа*). Христо! Чакай! Какво правите!

Сепнати от Радиния вик, се извързват старейшина, двамата селяни и зидарите откъм черква.

Дядо Милко. Хе, чакайте! Какво пак!

Христо (*спрян от врявата наоколо, отпуща кобилицата*). Щях да ти кажа!...

Дончо. Да се свърши черквата... Ще се разправим.

Старейшина, селяните и след тях майстора и някои от зидарите оставят работата и всички се стичат на поляната.

Дядо Милко. Едина извадил нож, другия кобилица — туй пък какво е? На какво мяза? Все ний ли ще си ядем главите помежду си?

Майстор Брайно (*личен мъж, едва наближава петдесет години. Като пристъпва бавно към чукура*). Дотам ли я докарахте?

Дядо Милко. Какво делите? Няма ли за вас работа — оставили сте градежа, да се трепете. Не знайте. Ей четирисетте дена минават, изина се свърши — други ден като дойде субаша, неизкарана черквата — ще ни накара да я съборим!

Иван (*по-млад зидар, но с лична здравина и умна приказка зел преднина пред другите. Пристъпва към Донча*). От отзарана цял ден се делекате — отделихте се и тука...

Дончо (*посяга да се оправдава*). Че аз си тръгвах. Аз нищо не му думам...

Драган (*най-старият зидар, побелял човек, с уверена приказка. Доближава се малко гневен към Рада*). Все за хаджи Славовата, все за таятават всички крамоли тука! Не остави тя момък на мира в селото!

Рада (*дига рамена, малко смутена пред множеството*). Че какво аз...

Дядо Милко (*в същото време с няколко зидари, струпани около Донча*). Тебе, Дончо, не те ли е срам?

Драган (*който с други няколко зидари, струпани около Рада, гледа я в очите и клати сърдито глава*). Какво ли — какво!

Дядо Милко (*продължава, към Дончо*). Кое име носиш? Дядо ти ни е довел тука от полето, закътал ни е родът — сега искаме неговото дело да закрепим с черква, ти си дошъл да се биеш!

Драган (*също продължава, обърнат към Рада*). Таквизи като тебе, дето са само за свади — едно време им мятаха черната качулка на главата, че — в манастиря.

Стойко (*зидар, хванал вече да побелява, все припрян без шише ракия в пояс не ходи*). В манастиря! Там им е мястото!

Драган. Няма тука цял род да си остави черквата за твоите черни очи!

Герги (*хванал вече да побелява зидар, като дърпа Драгана*). Остави я, уста Драгане. За тази! За черните и очи! Да не бяха се яли за нея, от отзарана да сме покрили и забравили.

Драган (*към Рада*). Какво ме гледаш!

Христо (*като се изпречва между Драгана и Гергия и Рада*). Чакайте! Вий какво имате с нея. Ако ще се разправяте, с мене се разправяйте! Мен не ме е страх от разправии. Не съм болярски син — да ми падне честта! Какво връхлитате връх нея!

Драган. Тъй? Аз зная, че ти за разправии пей даваш... За тях от отзарана десет пъти си пресичаме работата.

Христо. Да не сте я пресичали! Кой ви е карал?

Драган. Да останем на твойта — и вяра, и черква ний ще зарежим.

Христо. Все с вашата вяра и тази черква!

Драган. Защо? — Защото той щял да земе богата мома и за нея — нова черква.

Михо (*средня пора зидар, малко муден, с черна жалейка на калпак. Към Христа*). Туй-то! Нашата вяра и черква — че тя не е ли твоя?

Христо. Не ми трябва ни вий, ни черквата ви. Една дупка изровихте там — проглушихте с нея света.

Драган (*извързва се по-скоро към майстор Браина*). Ела сега, майсторе. Като му даваше все мегдан, ела да го чуеш. Защото не сме му уйдисали на ума, черква за него и за хаджи Славовата да дигнем, не рачи нищо да чуй!

Христо (*не иска да знай*). Като доде! — Ха, да чуе! Ще ме уплатите!

Майстор Браино (*стъписан настрана, към Драгана*). Какво е то? Без мене там не може ли?

Драган. Как тъй без тебе? Ти защо си тук? — Нали с дяда Милка юздите на всички да стягате. Или ще ги оставиш с краката нагоре да тръгнат? Какво повече — додохме да ги разтърваме да се не претрепят!

Дядо Милко. Кому да стягам юздите, уста Драгане? Какво ме месиш и мене?

Драган. Не ги ли видите? Зидари — тъй ли бяхме ний пред по-старите, пред майстора?

Дядо Милко. Командарете се сами помежду си и се слушайте. На вашия сговор ний чакаме.

Майстор Браино. Зидар не е добитък с юзда да го водя. Хайде — стига и с твоите!

Драган. Ей я командата! Чухте ли я!

Майстор Браино. Аз тъй зная. И не рача на всяко гърне похлупак да ставам.

Драган. Затуй имаме сговор и работа ще свършим!

Христо. Ти пък какво току се запъваш?

Драган. Нищо.

Христо. Тогази — върви си, не ми боли главата.

Драган. Аз посем сега на вас ви го не вържа. Да ви тегли греха, който ви е оставил да изкривите врат, насреща ви да се не стои.

Христо. Чухме. Само ний! Пък ти, като се делеякаш с майстора и мърмориш.

Драган. Защо се делеякаме с майстора? Като вас! Защото не можем да разделим една мома ли?

Христо. Защото не ти върви по водата. За моми като захванат да се делекат и такива като тебе...

Георги. Дано и ний някога да сме били млади...

Дядо Милко (*ги пресича*). Стига сега! Стари, не отивайте по ума на младите. Вървете да довършите каквото сме захванали.

Герги (*дърпа Драгана*). Остави ги, уста Драгане. Остави — нали видиш.

Драган (*със сдържан гняв*). Ще ги оставя! Ама помнете ми приказката. Дядо Милко, и ти я помни. Само тука темел черква няма да хване.

Христо (*като махва нехайно*). А-ах, тя твоята приказка!...

Драган. Нали са тези ежби между нас, зидарите, нали е тази хаджи Славовата в селото... По-напред кърджалиите я събориха — в други ден субаша ще доде и ще ни накара сами да я съборим!

Стойко. Сами я градиме, сами ще я съборим.

Майстор Брайно. Ушите ми слин хванаха от тези прокоби. Ще градим ли, ще събаряме ли: там ще видим. Хайде сега!

Зидарите тръгват след майстора.

Драган. Ще видиш!

Майстор Брайно (*натъртено*). Дигайте чуковете и всеки на работата си.

Драган. Аз ще си отида на работата.

Христо (*след Драгана*). Много ти здраве. Ако я събориш, похубава ще ти дигна!

Дончо (*като се извъръща и го смярва с очи*). Ще дигнеш!

Дядо Милко (*спира се при Христа*). Стига и ти като рак на бързей си се запъвал. Гръмна ми главата все твойте да разправам. Пълни си котела — за варта там трябва вода! (*Към Рада*.) Пък тебе — тия дни да те не виждам из село! Чуваш ли? Сета не ни е до сватби, ни до сватовства. Да си изкараме черквата.

Дядо Милко и селяните завиват към село.

По-стариият селянин. (*на тръгване, поклатвайки глава*). Млади, млади — и не мислят биля!...

Христо и Рада остават сами на чучура. След малко мълчание.

Рада Защо беше сега тази врява?

Христо. Защо!

Рада Остави го да си върви. Какво ще се залавяш с него...

Христо. Пред очите ми, да ти земе китката — да го оставя!

Рада Ами, да не бях го оставила, щеше да я земе!

Христо. А-а, тъй ли? Кога си му дала сама — кажи ми!

Рада Хвана се сега за приказка, дръж!

Христо. Кажи ми. Ами — да зная. Без малко щях да ти претрепя изгорника.

Рада Изгорник!

Христо. Какво не му харесваш?

Рада Харесвам го! Как не...

Христо. Тъкмо прилика. Къщите ви една до друга — знайте се от малки. По двор да ходи да те гледа, в къщи да стои да те слуша. Надвечер пък ела го причакай на чучура, сама да му затъкнеш китка на ухото. Любов тъй, на — наготово.

Рада Ти като не се дочакваш...

Христо. Защо съм аз!

Рада Каква китка ще остане за теб.

Христо. За мен какво е останало, че и китка!

Рада Напълни си котела, иди се заплесни там — черквата със свод ли да е, без свод ли — пък ела по късна вечеря: може и за тебе да артиса някоя.

Христо. Е тъй. Аз не мога да се меря с вас. За мене каквото артиса.

Рада Хайде като празна воденица — карай сега!

Христо. Мойта воденица все артисалото е мелила, аз съм научен.

Рада (досадно). То с тебе да рече човек да се наддумва.

Христо. Аз не мога като оногозда направя кротко-милно лице да слушам.

Рада Е, стига де, стига!

Христо. Аз никого не съм слушал. Сирак! Майка не ме е гълчала, баща врата не ми е подвил.

Рада Мърмори пък!

Христо. Как рече Дончо — в Биляркината махала съм порасъл и биля — от торбите на Билярката през коминя съм влязвал да крам! Туй съм аз. Виж ме! Харесвам ли ти? Като не ти харесвам, гледай си арнаутина — да ти е честит! Той ще ти изрови една дупка там, да се венчейте.

Рада (*изведнъж, като понижава глас, мъчително*). Христо, сега ли ще се опознаваме с тебе. Защо приказваш тъй?

Христо. Хубаво да ме познаеш. Затуй!

Рада Ний сме рекли веднъж нашата приказка. Няма ката ден, като се срещнем, да захващаме отново.

Христо. Колко ми чини твойта приказка, кога китката ти зема други!

Рада (*кърши пръсти*). Аз какво съм крива?

Христо. Ами аз крив ли съм, та ме остави без китка?

Рада (*безпомощно се озърта, въздиша, докато най-подир се просълзява и заплаква*). Какво да сторя? Нима съм го викала? Не ти ли носех китка — какво да ти приказвам... Като не ми вярваш, какво да ти приказвам?

Христо (*щом вижда сълзите, омеква, приближавасе при нея и почва да ягали*). Чакай. Немой, Радо. Само срещу сълзи не мога аз!

Рада (*все още не може да си задържи сълзите*). Душа ти е и свят да ме разплачеш. Тогази ще ме галиш.

Христо. Изкарай насреща ми цяло село, ако щеш. Бийте ме, трепете ме — с всичко излязвам наглава. Ама сълзи по твоите очи да не видя. Като се разплачеш...

Рада Ти не идеш. Той ме връхлетя тук — намери сгода да ми отваря сърцето си. Тряба ми неговото сърце! Ама като не зема от дума.

Христо (*мило*). Нека — нека се усуква край тебе, Радо — остави го!

Рада (*успокоена*). Тъй. На тебе ти кеф стана...

Христо. Как няма да ми е кеф! Завъртях му една, да ме помни, докато е жив!

Рада Какво има той с тебе? Аз сама му казах.

Христо. Какво ли? Галил те, гледал те от малък. Ти хаджи Славова щерка, той от Арnaudовото коляно — дето не може да бъде повече! Пък и къщите ви сред село, една до друга.

Рада Е, че?

Христо. Смятал си — ти си една на майка, нямате мъж в къщи: ще се настани.

Рада (*кима усмихната*). Хъм!

Христо. Затуй още отсега е направил приказката си тежка — черква ли се гради, обща работа ли се захваща, той все с най-старите държи. Тежък човек!

Рада Таквизи са те момците от нашата махала.

Христо. Тежки! Като него.

Рада Аз защо тръгнах с тебе. Додеяха ми! Каквото приказваме ний, приказваме го—ти за тебе, аз за мене. Пък тям дай им за дедите си и за бабите си да разправят.

Христо. Че от тях — откъсвал ли се е някой от полите на баба си, да види нещо, да разправя! — Ей го, гледай го как се усуква наоколо, хленчи, като да не е мъж! Пък мен ме гледа като мечка и събрал цяла дружина да ме плаши. (*Самодоволно засмян.*) Ой, невидяло се макар! Като не ми даде една подолка да и напия менците по-миналата година, бях се зарекъл никога с мома да не захващам. — С тебе струвало да се завъртя, само него от кожата да изкарам.

Рада Ти белким за друго. Аслъ!

Христо. Смея се аз. — Не ме слушай.

Рада Само ти е силата си да покажеш.

Христо. Таквози ми е сърцето, Радо! — Като ще се женя и аз като всички, не ми хваща място.

Рада (*дига с недоумение рамена*). Какво искаш. Ти за всички няма да се жениш!

Христо. Искам мало и голямо да трепере за тебе, да ги накарам с кале да те обградят да те пазят... Дето в приказки се разправя как царската дъщеря са вардили — тъй да те вардят и тебе. Аз ще мина с мойте по-долци през огън и вода и пак на други няма да те оставя!

Рада Аз пък вече само едно гледам — да се сбереме веднъж с тебе, Христо! Другите каквото щат...

Христо. Да се сбереме, ама цял свят да обърнем. Всеки да ни познае!

Рада Сита ми е душата на крамоли и разправии...

Христо. Ти няма да се разправяш. Аз ще стоя насреща за тебе.

Рада Да ни прочете попа, да се свърши...

Христо. Чакай. Малко остана.

Рада Изкарахте ли черквата?

Христо. Изкарахме я. Иконите заръчали в Трявна. Дядо Милко един полюлей с билюри от Влашко ще докара.

Рада Хайде. Че начаках се вече с тази черква...

Христо. В друга черква исках аз да се венчейме, Радо. Не в таквази. Ех, не ме чуха! — Хем още като се върнахме — подир кърджалиите, — им виках: тази, с изин която градихме, я събориха вече, дигайте сега чуковете на своя глава!

Рада Нямаат те твойто сърце, Христо!

Христо. Там сред село щяхме да я дигнем и свод отгоре и като корона щях да сложа!

Рада Те гледат една дупка — колкотода имат къде да се сврат.

Христо. Всички щях да сбера и пак всеки, като се изправи в нея, да сети самичък сърце си на място!... В таквази черква исках да вляза с тебе аз, да завъртят полюлея над главите ни — сватба да изкараме за помен на цяло село!

Рада Пак ще изкараме.

Христо *(махва нехайно с ръка)*. Не би. Прекърсиха ми волята. Сега цял ден се делеяме само!...

Рада Изкарайте я вие веднъж, Христо. Пак нас в тази черква първи ще венчечат.

Христо. Днес-утре, малко остана вече. — Остави я ти нея, Радо! — Да видиш каква пендара съм поръчал на Граматика да купи за тебе. Тези дни го запоят, ще се върне и ще я донесе. Кога я окачиш на шия, като слънце ще светне. Две слънца ще ме греят — да разпръснат този прах, дето са дигнали пред очите ми майстори и зидари!

Рада Чакай — момите заприихдаха.

По пътя край върбалака се показват две моми, дигнали кобилици, идат за вода.

Христо бързо отместя котела си и Рада подлага своите да ги пълни.

Христо *(към момите)*. Много окъсняхте тази вечер на чучура, момичета. Какво тъй?

Първа мома *(като снема кобилица от рамо)*. Кой ни причаква да бързаме. Добър вечер.

Христо. Момците чакаха-чакаха, отидоха си.

Рада Като коне на празна ясла няма да дремят.

Първа мома. Тежко им!

Втора мома. Аз тебе чаках, Радо. Снощи ми се врене да минеш край дома и аз...

Първа мома. Туй и е ней наум, на Рада, какво ти се вренла снощи.

Рада Мене ми е щукнало из ума.

Първа мома. Христо я причаква, тебе ще тръгне да дири.

Рада И-и, какви сте! Щукна ми из ума, ви казвам.

Христо. Щукна не щукна, думата си е дума.

Рада Ех, като е дума, няма да я завия на пръст!

По пътя се задават две моми, нарамили също кобилици, идат към чучура. В същото време и един момък се доближава откъм зидарите, засвирил с уста издалеч скоклива песен.

Трета мома. Добър вечер. Какво сте останали тъй сами? Де ви са момците?

Първа мома. Като не ни зачита никой, ний рекохме, вий дано някого доведете.

Четвърта мома. Пред вас двамина се трепят за една. Нас и коритан не ни рачи.

Рада Дано доде сляпата неделя и към вас да завърнат.

Христо. Не се косете, момичета. Ей го, не ви ли харесва, иде!

Първи момък (волен нехайник, като се приближава до чучура, и пресича разговорите им). Добър вечер, малки моми! Какво сте се разтъжили? Момците ли ви няма?

Трета мома. Ами ти досега къде зяпаш? Ана от кое време те е зачала.

Първа мома. Тъй-тъй. На нея се изгледаха очите — пак Ана.

Първи момък. Минахме със свата край майсторите, пък се отбих да дигна някоя греда. Свата отиде до бостаня, аз рекох да не стоя празен, да им помогна.

Христо (пресича го и го смерва с очи). Ти пак със свата си ли тръгна?

Първи момък. Христо, аз за приказката си стоя насреща. Кога дигнем пушките да тръгнем подире ти, аз съм му казал: пусия срещу него ще зема.

Христо. Аз мойта с дружината на Арнаутина не ще да се меси.

Първи момък. Ама ний не се месим. Ти гледай — да се изкара веднъж само черквата!

Първа мома. Мари Радо, що беше и туй чудо! Село раздели, настърви момците помежду им — сега и на две черкви зидарите подзели да се делят за тебе?

Първи момък. А-а, една черква тук ще си бъде? Другите ни делби настрана. Нея няма да бутаме. — Да бяха послушали Христа, да дигнат един свод — по-хубава ставаше. Ама пак ще се дигне една черква: стягайте се, булки, да ви венчаваме!

Трета мома. То се знай — вий със свата си първи под венчило ще отидете.

Първи момък (*клатейки утвърдително глава*). У-у! Ще отида. Не съм турчин я?! Всички ще отидем.

Христо (*като го тупва по рамото*). Дръж се! Една мома ли ще оставиш да дигне глава над тебе.

Първи момък (*задушевно*). Остави ги бе, Христо. То на нашите моми само да се присмиват е дадено. Белки друго! Земни една такваз, ако искаш да ти наложи калпака.

Край върбалака, по пътя се показват двама момци; единът дяла с ножче.

Втори момък (*като се приближава до чучура и продължава да дяла*). Какво я разправяте бе? Хем сякаш на едро я карате.

Христо. Подолци били очукани! И не рачат ни вече. Къде ще се дяваме, не знам.

Рада Че защо ни сте?

Четвърта мома. Ами! — Малко ли са за вас подолки. Дошли сте тука само момците ни да дразните. Ей ги и те, като са се зарекли — никои не пристъпва насам.

Рада. Я, хайде — мръкна! Тези приказки до утре не се свършват.

Втори момък. Почакай де, Радо. Къде бързаш? Ако ти си дала на Христа китка, всички не са се видели още! (*Като изглежда момите.*) Или ви е срам да стоите с пълни котли? — И за него си има колай: излейте ги, че наново!

Втора мома (*разсмяно*). Брей! Ума ни ще изпитва!

Иван (се провиква далеч откъм черква). Ей, Христо ти се забави! Ами вода?

Христо (като дига котела и бързо завива зад чучура към черква). Ей ме ида! (Към момците.) Пък вий дръжте се, момчета! Защо сме подолци — тук един горняник да не оставите!

Трета мома. Тези заръки все за тебе ли са, Радо?

Втори момък. Чувате ли! — Не могат вашите с нас излезе на глава.

Рада Ами!

Зад чучура се показва четвърти момък — окалян, опръскан, носи в ръка алабаш.

Втори момък. Е, какво стана бе, свате?

Трети момък. У, какво се оцапал. Сякаш в локва се търкалял!

Всички го гледат и се смеят.

Четвърта мома. Я! Тъй ли се иде при моми на извора бре, куме!

Втора мома. Яли, Дена! Тя няма да те хареса, няма да ти даде китката си.

Четвърти момък (като се приближава до чучура и си мие ръцете). Ако ще бе. Чева съм го искал!

Първи момък. Хем и пояса ти беше нов. Т-ю-ю, какво си го нацапал!

Четвърти момък. Нали отидох на бостаня, пусто — рекох да извадя един алабаш. Нямах нож, нагънах с ръце, че като се превърнах — чак долу във вадата!

Трети момък. Ех-ех! Туй са те Дончовата дружина, подолци дето ще плашат!

Четвърти момък. Кой, ний ли! Хъм, опитайте се!

Втори момък. И моми ще варди...

Четвърти момък. Ний сме рекли: тази зима — подолец на наши седенки няма да пуснем!

Откъм село се показва с кобилица на рамо пета мома, иде сама.

Първа мома (*отдалеч още към петата*). Що идеш сега мари?

Пета мома. Ами... Като ме е страх сама. Тати се върна напред —
кърджалии запалили Харлаковци!

Трети момък (*поджегнат*). Харлаковци ли, каза?

Всички се споглеждат слисани.

Рада (*плахо*). Те ще додат и тук!

Втора мома. Дошли вече до Харлаковци...

Първи момък. Пак черквата отиде!

Пета мома. Тати тръгна за пазаря, срещнал го един чобанин от Харлаковци, казал му да се връща. Без малко щял да си остави биволите наред пътя.

Трета мома. Поразил ги господ! Още на Цвятасвякова Михова не сме сторили четирист.

Четвърта мома. Я тръгвайте, а то. — Слънцето залезе. Мен ме е страх.

Всички моми нарават кобилицы и една след друга тръгват към село.

Пета мома. Почакайте ме малко да си наля мари. Как ще си отида сама!

Първа мома (*като я повъзчаква*). Ха по-скоро де!

Остават момците, малко замислени.

Трети момък. Пак бюлюците на Еменаа. Дето все наши ги водят. Плячкосали са всичко надолу, сега се повръщат през Балкана в Румъния да зимуват.

Първи момък. Пък един път нали дохождаха! Цялото село обраха, отвлякоха най-хубавата мома. Какво още?

Трети момък. Вади им черквата очите и мъст искат да си вадят. Нашите са главатари на всички бюлюци на Еменаа!

Втори момък. Пишман Кишиша, дето харлаковчени оназ година с колове го изпъдиха от къщата на вдовицата — сега, плюл си на името, тръгнал с кърджалиите да си изкара яда на селото.

Трети момък. Пишман Кишиша от Харлаковци, от Добри дял Иван Убий-булката: всичко във света тръгнало подир Еменаа да трепе и плени...

Четвърти момък. Майке; от цяло пригоре всеки, който е изгубил род и вяра — кривнал врат с тях!

Втори момък. Нали дядо Градньо, дето не можа да избяга, разправяше: всякакви били в бюлюка. Турци и българи! Пишман Кишиша му викал: много хубави моми има по нас — на връщане пак ще се отбият на гости.

Трети момък. Тези неканени гости няма да видят как ще си отидат този път!

Първи момък. Ами! На едни като Пишман Кишиша и Убий-булката да не можем да излезем насреца!

Четвърти момък (*като ги пресича*). Я, чакайте! Какво е пак?

Зад върбалака се зачуват гласовете на изплашените моми, които след малко се повръщат с кобилиците си пак на чучура.

Първа мома. Мари изплисках си котлите!

Втора мома. Чакай, ще ме бутнете!

Четвърта мома. Ох, божичко — обърна ми се сърцето!

Четвърти момък (*отдалеч още*). Какво е мари? Защо се връщате?

Рада Турци идат!

Втора мома. Сеймени!

Първа мома. Субашата със сеймени!

Четвърта мома. Тъкмо възвивахме нагоре — и те на конете...
Щях да си оставя котлите от страх!

Първи момък. Като вълци. От една страна кърджалии, от друга — турци. Ха сега! С кои по-напред!

Трети момък. Оттука, момичета. Не се плашете. Възвийте зад черквата, нагоре по баиря.

Пета мома. Мене ме е страх да си ида!

Втори момък. Че има още три дена — този какво е подранил тъй?

Четвърти момък. А бе дошъл само момите да плаши из село.

Трета мома. Ний не смейме сами!

Четвърти момък. Хайде, и ний идем след вас. Отсам!

Момите завиват из друг път край черквата Момците остават.

Трети момък. Чакайте. По-напред при зидарите. — Ще му кажем на субаша — за четирсет дена искат да изкараме черквата, добре — за четирсет! Да отбият кърджалиите. Нали са царски хора, ний сме рая!

Втори момък. Той самичък ги е проводил, урукът! Да ни притиснат едни отсам — други оттатък, да не можем да кръкнем! Субаши и онбаша са ортаци на Еменаа, всички с него грабежа делят!

Четвърти момък. Ще му кажем, ами — ба, ще го гледаме! Защо е помъкнал подире си цял бюлюк сеймени?

Трети момък. Немой ли да ги спре той, ний не сме с вързани ръце! Тука дядо Дончо Арнаудов по цели години не ги е оставял да съберат даването.

Втори момък. И ний вече няма да ги дирим! Туй царство ли е, какво е!

Четвърти момък. Ако е умрял дядо Дончо, внукът му е жив — и него Дончо викат, и кавала му с теляните куршуми си е още у Дончови. С него той от Глогинкова могила на Голо бърдо куршум на нож е разсичал!

Първи момък (като протяга ръка към четвъртия). Тъй, свате. Дай си ръката! Досега все за моми сегонехме, сега и Дончовата, и Христовата дружина наедно тях ще браним!

Трети момък. Хайде при зидарите!

Втори момък. Хайде — ще браним!

Четвърти момък. И черквата! Хайде!

Всички шумно завиват зад чукура, към черквата

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

На другия ден пладне. Времето облачно. Селски мегдан, стръмен, обграден от къщи и плетища, по коловите на които се белеят тук-таме костници от волоки глави Между къщите и плетищата се првират стръмни вити пътища. На една страна, по на лично място, се дига висок чардак — къщата на дяда Милка Старейшина. Сред мегданя разперя клони столетник дъб, в кората му зараснал изрязан кръст; под този дъб от старо време селяните са се събирали на сборище да разправят селските работи. Зад мегданя се поддържа отдолу по бауря път, а зад него се мяркат нататък върховете на няколко ридове, по-нататък се тъмнее Балкана.

Цялото село е смърлушено. Вратите навред са залостени, на повечето прозорци капациите са затворени Ни по мегданя, ни по дворища се мярва някой. След малко от една стара хижа излязва Драган и изведнъж зад него невидимо някой отвътре пак трясва силно вратата и бърже я залостя.

Драган (като огледва по мегданя, повръща се и хлопва на вратата). Отвори-отвори! Никого няма! Недей изведнъж бяга. Ти си стара: кой ще те закача теб. Сеймените отнесоха пилетата, дай барим две на мене. — Ще ида долу при черквата, ще подхванем нашите разправии, чак по тъмна вечеря ще се прибера.

Вратата се отваря Женска ръка му подава две глави лук и пак бързо притваря и залостя. — Драган отстъпва от прага на къщата си, скрива лука в пояса и отива да приседне под дъба. Оттатък през мегданя се показва майстор Брайно, Иван и Герги, идат насам.

Майстор Брайно. Ти ще дойдеш ли, уста Драгане? Какво си седнал!

Драган (спиращ поглед върху майстора, изглежда го, после горчиво се усмихва). Ще дойда ли! — Защо ме питаш, майстор Брайно? Как досега съм вървял — сега няма да дойда!

Майстор Брайно. Де дави зная! Мърмореше преди обед нещо пак.

Драган. Какво мърморех!

Майстор Брайно. Нашите неразбории и сам господ от небето да слезе, не може ги проумя!

Драган. Неразбории — зе ли и ти да идеш на мойта? Откога разправям аз...

Иван. А бе, уста Драгане — няма ли за нас работа! Все тази ли ще захващаме, като се оберем?

Драган (*соннато*). Аз от работа се не лъча! Макар да съм най-стар тука, наред с всички ви съм карал и ще карам. Докато ръката ми държи чука, няма да стъписвам ни педя от другите. Ама да се разберем веднъж!

Майстор Брайно. Какво има за разбиране?

Драган. Не ми затъквайте с приказките си устата! — Да се разберем!

Георги. Остави то пък, майсторе! Какво сте го нарочили? Кажу, уста Драгане!

Михо. Да се чуи и твойта.

Драган. Мойта аз ви я казах. Тука виждамний сами си ядем главите и — черквата тъй няма да я бъде.

Майстор Брайно. Аз ще я дигна. Както по цяло пригоре съм заселил толкова колиби и села, тъй и черквата ще дигна!

Драган. С кого?

Майстор Брайно. С тези, които вярват в чукът си и вървят подире ми.

Драган. Де ги тях?

Майстор Брайно. Ще дойдат! Старите ако изгубиха вяра, те не са.

Георги. Ама защо, майсторе, си кривиш душата — само да дразниш уста Драгана сякаш.

Михо. Дончо и Христо разделиха селото — те подмесиха ежбите си в общите работи. Ний къде ходим, що правим — само тях тичаме да разправяме. Бива ли да си затуляме очите дотолкоз!

Драган (*като че го задушават гневът му*). Когато човек не иска да земе от приказка — думай му каквото щеш!

Майстор Брайно. Додяло ми е приказки да слушам. С приказки не се изказва туй, що аз искам тука да направя. Чукът! — с него ще издигна храм, в който всички да сбера и примиря.

Драган. Ама докато го издигнеш, хъ сбри ги и примири ги де! Да те видя.

Михо. Двама на един ум няма в село.

Драган. Оставете селото, ний тука помежду си приказка не можем да срещнем. Нас и вяра, и чест ни върже в една работа и ей — снощи хукнахме да ги разтърваме да се не избият. Или забравихте?

Майстор Брайно. Не съм забравил.

Драган. От отзарана един тегли насам, други нататък. На този му скимнало свод, на онзи кивгир и искат по водата им да тръгнеш. Инак — хвърлят чуковете!

Михо. Всичко е само за хаджи Славовата. Рода ни и вярата на две раздели туй момиче. И Христа, и Донча тя кара зидарска чест да забравят.

Майстор Брайно. Зидар, кой има господ в душата си, няма никога да остави честта му да падне. Оставете момците, не се месете в техните разправи. Те са млади — любовта е за млади, тя ще им даде сила по-сръчно и чука да въртят!

Драган. Хъ-хъ, как не! Ще го завъртят, че един на други по главата! Пък покрай тях виж, че и ний сме се счепкали.

Герги (*пресича го*). Туй и аз щях да кажа!

Драган. Защо? — А че сами и ний не знаем. Защо са се отделили кърджалиите — те нали са от нас? — Да ни палят! Защо са разделили Дончо и Христо селото! Защо се ний делеяме, когато вече ножът е опрян до кокала?... (*По-уверено.*) В тези ежби и неразбории божи пръст се показва и ни сочи — ще ни извади очите!

Майстор Брайно. Какво ти сочи?

Драган. Господ иска да ни изпита по-напред вярата; да ни накара да си изкупим греховете, тогази на здраво място да тури темеля на името си!

Майстор Брайно. Тиза жертва пак захващаш.

Драган. Жертва иска! Тя да изкупи всичко. Човешка жертва — вярата ни да уякчи.

Иван. Малко ли жертви дадохме и на турци, и на кърджалии! Хем все човешки.

Драган. Ний сами от себе сега трябва да дадем, ако не искаме всичко да отиде на вятър.

Майстор Брайно. Когато няма сговор между зидари, трябва им жертва да ги свърже.

Драган. Тъй! То си е закон зидарски от памтивека. Жертвата е изпитание от бога: тя сбира, примирява, сплотява. Тя крепи темел и

сгради.

Майстор Брайно. Не знам аз закон таквъзи. Каквото са заложили в душата ми бащи и деди, него ще откъсна от помислите си и ще го издигна! Аз виждам вече сградата издигната и натъпкана със свят.

Михо. Де я виждаш?

Майстор Брайно. Тук, пред очите си!

Драган (*дига безсилно рамена*). Ти никога не си ме чул.

Георги. Недей си трови кръвта, уста Драгане! Нали виждаш — майстора нас за нищо не рачи да слуша.

Майстор Брайно (*нехайно*). Наслушал съм се!

Михо. Аз не ми е, че ме не слуша — нека младите слуша. Ама като вика уста Драган за жертва — не го прави за своя изгода. Нали всеки от нас ще къса самичък от сърцето си.

Драган. И не откъснете ли от сърце, казах ви го и пак повтарям — камък на камък от тази черква няма да видите! Веднъж субаша, други път кърджалии, трети — нашите неразбории, най-подир сама ще земе да се руши.

Майстор Брайно. Със субаша дядо Милко да се разправя, срещу кърджалиите момците ще пратим — аз ще си гледам черквата! Със спокойни или раз-треперани ръце ще нареждам камъните, ще ги нареждам пак! Като слово на поличба нека е нейния зид — и тези, които идат след нас, да четат патилата на родът си и вярата му в себе — и да се калят в тях!

Драган. И-их, като захванеш, сякаш по книга четеш! И със субаша да се разправим, и онези кърджалиите да отбият — дето никога няма да го бъде, — греховете, що сме вързали на вратовете ей, няма да паднат. Тук ежбите ще си вървят помежду ни и господ на нашата работа благословия няма да прати.

Иван. Ще видим!

Драган. Денем ще градим, нощем сама ще се руши. Черква тъй на своя глава не се дига!

Майстор Брайно. Няма сега до утре тука да се разправяме. Аз съм рекъл: ще изправя над черква този кръст, ако ще би и мене под него пръв на носило да сложат!

Драган (*приневолен*). Ти знаеш...

Майстор Брайно. Който вярва на този кръст, който вярва и в чукът си — да тръгва подир мене. Който не — ей му пътя! Никого не моля и не вържа.

Драган. Не, аз ще вървя! Аз вярвам и в чукът си, и в кръста. Мене няма да ме повърнеш, каквото щеш да думаш!

Иван. Добре, чухме. Стига си приказвал тогази!

Драган. Аз няма да приказвам. Ще ида долу, ще си седна на работа. Ще карам. — Ама когато всичко тръгне наопаки, когато всички наведете врат, тогава ще доде моя ред, тогава ще чуете тук що не искахте и не искате да знаете. Ще видим коя вяра черква прави и какво темел крепи!

Майстор Брайно. Чакай си ти! Няма какво да си губя времето да се разправам! *(Като се обръща към Ивана.)* Кого чакаме ний, кого още няма?

Георги. Стойка. Къщата му ей я. Къде се още бави?

Майстор Брайно. Той пък докато си изприказва с жена си!... Иди го повикай, Иване.

Михо. Трябва барим дяда Милка да видим. То какво е у тях глъхнало! Уж субаша със сеймените тука е слязъл.

Иван *(доближава се до един плет, занича и после влезва през вратата на двора).* Какво правиш, уста Стойко? Майстора и всички откога те чакаме!

Стойко *(се показва на прага с теслата).* Че защо ме чакате?

Иван. Ти какво дялаш?

Стойко. Зех да стегна наплата на едно колело, че като се разсъхнало...

Майстор Брайно *(пресича го отдалеч).* Кому е притрябвало твоето колело! Защо се маеш още?

Стойко *(по-скоро оставя теслата, изскача из къщи и се приближава до другите)* Ама, майсторе, вий не знаете ли, че субаша си отиде?

Майстор Брайно По-добре. За какво ти е тебе субаша?

Стойко. Бе слушайте! Един от сеймените се върна напред, каза, кърджалиите обрала Харлаковци и няколко бюлюци се мярнали къде Добри дял.

Драган. Не думай! И до Добри дял ли са вече стигнали!

Михо. Стигнали до Добри дял — те са вече тука!

Иван. Ти не си разбрал бествоетозаешкосърце...

Стойко. Хъ-хъ! Като чу субаша, не го сдържа и него. Оставиха си яденето, яхнаха и доде ги видим — излязоха, извърна се само субаша да каже на дяда Милка: утре до залез-слънце не изкарате ли черквата, ще я съборя!

Драган. Де го дяда Милка?

Стойко. Не зная къде отиде надолу — Аз рекох какво вече — да стягаме колата, че пак...

Герги Друго не остава.

Майстор Брайно (замислено) Сега — чакай мал ко! Да се видим.

Герги Какво ще си хабим приказките! То се видяло вече...

Драган (дига рамена, към майстор Брайна) Хъ, спри ги сега!

Майстор Брайно Черквата аз не оставям! Дигайте чуковете! Който е зидар, с чука си в ръка да умре.

Георги. Какво ще дигаме, Майсторе! — И субаша побягна. Те царски хора и се боят от тях. Кой ще ги спре!

Иван Като не може субаша, както викаха снощи момците: сами ще ги спрем! Ще излязат момците и няма да ги пуснат.

Михо С какво?

Иван С кавали, с шишенета. Кой с каквото има!

Драган Ходили сте вие с шишенета, ама за зайци.

Иван. Дядо Дончо Арнаудов тук с четата си не е пропускал турчин да надникне!

Драган. Не е сега времето на Дончо Арнаудова. Аз го помня, тук под дъба на сборището като разправяше делбите и препирните на селото. Същи цар беше той тук! — Ама тогази всички държаха едно с него, нямаше тези ежби помежду ни.

Запъхтян, долу из пътя иде дядо Милко Старейшина. Малко след него се показва цяла чета стегнати момци, нарамили шишенета и пушки-кавали, идат към сборището Пред четата върви Дончо с кавал на рамо.

Дядо Милко (недошъл още до задарите). Майсторе, уста Драгане, чакайте! Изкарахте ли кивгиря?... Какво щях да кажа...

Драган. Тези подире ти да не са тръгнали за хаджи Славовата с чети да се бият!

Майстор Брайно. Влязла ти тебе в устата само хаджи Славовата! (Към дядо Милка) — Къде си повел момците, дядо Милко?

Дядо Милко Искат да вървят да се бият. Чуйте ги! Аз не мога да се опомня. Селото ли да умирявам, да гледам черквата, или момците да слушам!

Иван. Хем цяла чета, вижте ги. Напред вървят!

Стойко (вперил очи в момците, които приближават носам) Къде, къде ще вървят. С тези шишенета — да ги види субаша — какво ще правят!

Цялата чета момци се спира пред зидарите и възчаква още другарите си, които в продължение на препирните по един, по двама се сбират.

Герги (опулил очи) Хем вий се забравихте Дончо! Къде си помъкнал дядова си кавал?

Дончо Знам аз къде, ама защо не почака субаша малко.

Драган На вас ли остана субаша да плашите?

Дончо. Няма да го плашим. Ние не сме плашила. Щяхме само да го попитаме: можеш ли ни ти заварди нас, като искаш черквата готова до утре вечер? — Като не можеш ти, ний сами ще се вардим.

Втори момък. Тъй по-добре, Дончо. Добре, че си е отишъл. Сега ще се разправим, както знаем. Сговорна дружина — планина повдига.

Драган. Вашия сговор — ден до пладня е той...

Майстор Брайно. Оставете да ги разберем!

Георги. Бе каквб мислят те? На турчин гръмва ли се? Гръмвал ли е някой?

Дончо. Че като е турчин, да не е господ?

Михо. Тук на земята е господ, че небето не знам.

Майстор Брайно. Като издигна черквата, и тук на земята ще ви накарам да познайте друг господ!

Трети момък (към момците). Ще видим дали се гръмва, или не. Нам ни е аслъ чудо невидено да направим!

След препирните на пътя изскача Христо.

Христо (обличайки салтамарка, като се приближава до събраните). И ще го направим, момчета! За помен! Ами не можах да си намеря и аз някое шишене.

Драган. Не ги оставяй да вирнат глави тези, дядо Мялко! И ти, като майстор Брайна, не им уйдисвай на ума! Лесно се огън запаля, ама не се гаси лесно.

Дончо. Е, ами какво да правим?

Драган. То не е ваша работа. Не е дошло то до вас да управлятеработитенаселото!

Трети момък. Кажи пък ти!

Дончо. Да оставим черквата, че да бягаме. Туй ли?

Михо. С бягане вече не става.

Драган. Чакайте аз ще ви кажа! — Няма да бягаме. И черквата няма да оставим. Като не можем друго — ще изпроводим жените в Балкана, ний ще сберем що от що, по някое агне ще завъртим на шиш, ще ги пресрещнем и ще им паднем на молба.

Георги. Мен ме е страх, като ги чух отдалеч. Пред кърджалия излязва ли се!

Драган. На турчин лесно се зема сърцето. Като му паднем на молба, глава на кол няма да побие.

Майстор Брайно (като поклаща замислено глава). Черква, не е тя милостиня да я изпросиш! За нея трябва дастоиши да отстояваш.

Втори момък. Да се молим ли?

Христо. Ами кой? — Аз? На кого да се моля?

Втори момък. Толкози време сме се молили. Бащите ни са се молили! Какво изкараха с молба? Ний цял живот за тях работим: грешни ли сме, пак да се молим!

Дончо Няма да запърша аз ръкави, агнета на шиш да пека за турци и кърджалии и диван чапраз да им служи. Да чуй дядо ми, той в гроба ще се обърне от таквъзи срам!

Трети момък. Най-напред те не са турци. Всички нехранимайковци отсам-оттатък Балкана се събрали. На Пишман Кишиша и на Убий-булката ли ще се молим!

Иван. И те като ще ви чуят молбата — надявайте се! Миналия път и мъртвите не оставиха на мира.

Първи момък. Ами-ами. Един си вързал коня у ковчега на мъртвата — нали казваше дядо Градньо! — Дето в бързината не

сколасаха да я погребат.

Иван. Ковчега го оставили наред двора. Той го завързал о него. Конят се дръпнал, открил ковчега и той като видял окичената булка, извикал: кой ще се наемеда я целуне? Дръпнал се целия бюлюк. Да не му падне честта — той се навел... и там му излязла душата!

Дядо Милко (като въздъхва издълбоко). Туй турчин не го направя — кърджалия! Защо ти е избалакано тъй дълбоко окото? — Брат ми го избалака!

Христо (небрежно). А бе я! На Пишман Кишиша и на Убий-булката ли ще се молим!

Трети момък (като показва пушката си). Докато държа в ръка туй — никому не се моля!

Няколко момци. Няма да се молим!

Герги. Ами подире? — Подире вий не мислите!

Трети момък. Подире каквото ще да става!

Георги. Тъй, толкоз знайте само. Една овца, едно легло!

Стойко. Една овца, едно легло! Право. Пък ний...

Иван. По-напред, като не им се опря никой — от четири страни запалиха селото. Да не бяхме овреме слезли от Балкана — щеше да остане нещо!

Трети момък. Какво ни е останало в този свят! Днес майка ти заклали, утре сестра ти повели гивендия с кърджалийски бюлюк; ти от залъка си отделяш да срещнеш две керемиди над главата си — ей, задали се кърджалии и ги подпалят!

Втори момък. Палят и повтарят. Не те оставят да си сградиш една черква — в земята макар.

Михо. Една дупка, се казва. Барим да има де да се прекръстиш.

Дончо. Едни души — едни души са ни останали само!

Георги. И душата си пък да не си я намерил на пътя!

Дончо. Мен ми се не свиди!

Георги. Като не ти се свиди, иди се обеси ей там на върбата! Няма да си оставим зарад вас черквата — от години петимясваме за нея. Дядо Милко, майсторе, какво сте се стъписали. Докато вие се нашушукате, видите ли — на тези ума отиде!... Там им се струва, като си водят четите един против други по седенките, тъй и против Балталата ще ги поведат.

Христо. Тебе никой не те кара да оставяш черквата! Стига си чел!

Първи момък (*пресича препирнята*). Чакайте, чакайте!

Всички се обръщат към дъното на мегданя, няколко момци вече се надвесят над пътя надолу, отдето се показват двама бежанци — старец, изморен, едва пристъпва и с него плачуща жена, дъщеря му.

Няколко момци. Бежанци!

Дядо Милко (*сепнат*). Бежанци ли?

Майстор Брайно. Отде бежанци?

Бежанката (*едва подкрепя баща си да се изкачи и го оставя. Спряна за миг сред пътя*). Ами мама? — Детето! Де ми е детето? — Те го оставиха в колата! (*Разплакана, пак хуква назад.*)

Бежанецът (*без да се избръща, изнемощял, едва пристъпва до пътя*). Върви го търси. Мене вече нищо не ми трябва.

Дядо Милко (*като се втурва към бежанеца*). Дядо Благое, ти ли си! Какво има?

Бежанецът (*без да се отбива от пътя*). Ще го видите подир малко и вий.

Майстор Брайно. И до Добри дял стигнаха ли кърджалиите?

Бежанецът. Ний смятахме, че ще ни отминат този път, ама на... Врѣхлетяха изведнѣж: аз рекох, стар съм, да ме оставят! Ама дъщеря ми се разплака. Само да се моря нагоре по рѣтлината.

Георги. То като са запалили вече Добри дял...

Стойко. Ний защо стоим още? Сами ли да ги чакаме тука?

Христо. Е, бягай де! Ей ти Балкана.

Втори момък. Ний докато се намѣдруваме, ще ни врѣхлетят зер!

Бежанецът (*като поема пак пътя си, уморен, нагоре*). Ще ви врѣхлетят. Балталията, като обрал Харлаковци, поел с бюлюците през Балкана, ама Убий-булката и вашия Коняр се отделили насам — да си видели сметките с нас и с вас. — Наши чада, наши братя, трѣгнали бащините си огнища да палят...

Христо (*пресича го и се зовѣрта весело*). Ама Конярът, нашия — и той с тия кърджалии ли е трѣгнал?

Дядо Милко. Кой Коняр? Биляркина син ли?

Христо. Стари аркадаши сме ни и с него!

Майстор Брайно. Онзи от рѣта!

Дядо Милко. Дето искаше лани да снесе подолката от коня, силom да се венчей с нея.

Стойко. Изметна се този пѣси син.

Първи момѣк. Подир подолската сватба Христо не го припусна на седянка и той забягна.

Христо. Коняра вий ще оставите на мен!

Дядо Милко. Когато господ иска от корен да погуби един род, той го настървява един на друг, един другигo да не познават.

Иван. От кои неразбории турчина си вади силата! На кърджалии и еничери не се ли крепи цялото му царство.

Драган. То е божие изпитание! Аз ви казвам — бoжи прѣст сам се показва в тези ежби и неразбории. Сега не можем да си срещнем приказката помежду си, скоро няма и да...

Христо. Аз съм докарвал Коняра веднѣж на вяра и пак ще го докарам! Вий си гледайте работата. Само пред мене неговите не минават.

Драган *(като маха с рѣка, малко настрана).* Думай каквото щеш! Те пак своята знаят... Като че само с Коняра ще се разправят, като че тези ежби току-тѣй... Когато едни забравят този, детo стои отгоре им — тѣй е то. Вярата няма темел в сърцата им, те искат темел на земята да и закрепят.

Докато Драган свърши, няколко от момците се струпват пак нататѣк, към дѣното на мегданя. Далеч зад една рѣтлива задимява, скоро димѣт се подига, тук-там блясват из него искри, пламѣци и пожарѣт затѣмнява Балкана.

Дядо Милко *(не може да дочака да довърши Драган, обрѣща се към майстор Брайна, който току-що се поврѣща откъм дѣното на мегданя)* Какво, майсторе? Чакай! Какво е пѣк туй?

Майстор Брайно Добри дял гори! И ний още не можем да се наприказваме!

Първи момѣк *(отдалеч вика).* Дядо Милко, майсторе — елате! Вижете, дѣжд от искри вали. Дим до небето!

Дядо Милко *(зашеметен, застава безмѣлвно).*

Христо. Тръгвайте! Нали с таквизи Балталията обрѣща царството на султана! — И ний ще го обрѣнем. Дрѣжете се, момчета!

Докато е този Балкан — нашето село е закътано тука като орлово гнездо. — Коняр ли? Като орли ей сега ще кацнем над Глогинова могила и Голо бърдо — птичка няма да прехвъркне насам!

Дончо. Хайде — ще им кажем как се пали!...

Момците (*нарамят пушките*). Хайдете!

Христо. За бога ще се бием! И с бога напред!

Първи момък. Тъй. Не за грабеж като тях. Добре я рече.

Дядо Милко. За бога, момчета! И аз съм с вас! Видях, няма други път!

Михо Ножът вече опря до кокала!

Майстор Браино Христо е зидар и юнак — той има сърце за всички! Вървете! Както е въртял чука досега, тъй и пушка ще дига. Вървете с него!

Първи момък. Христо главатар да бъде!

Трети момък. Христо! Той най-добре знае да се разправя с Коняра.

Момците. Той, той ще ни води!

Михо. Нека бъде **Христо**. Само вървете подир едного всички.

Дончо сепнато вперя очи ту в момците, ту в старейшината, но не говите погледи долавя само Христо и самодоволно се усмихва.

Христо. Като кацна аз отгоре над скалите — да ми запее кавала: кърджалийски писък и врява ще му отпява!

Дядо Милко (*като слога ръка Христу на рамото*). Юнак ви е главатаря, момчета, ще ви нареди. За права бога като се бийте и бог ще бъде с вас!

Георги. За права бога ще си отидем и ний — туй за туй.

Майстор Браино. Такъв зидар искам! — С него черква на цял род издигам! Слушайте го всички. Сега го проумях вече: не само черкви да гради — за по-светла черква е роден той!

Христо. С пораснало от боя сърце като се върнем, пак ще градим, майсторе!

Дядо Милко (*към задарите*). Хайде и вий! Те ще идат да спрат кърджалиите — вие ще довършвате, — Да я покрием веднъж! Изправете кръста отгоре, той вече ще ни закриля! Ела, майстор Браино, го земи. Аз съм го прибрал у дома.

Докато старейшина и майстор Браино влизат у дядови Милкови, зидарите, сбрани накуп, възкачват на една страна под дъба момците и започват шумна, не силна разправия — Дончо сменя кавал от рамо и отстъпва от четата на момците. Шумът постепенно се усилва.

Четвърти момък. Дончо, къде?

Дончо. Аз няма да дода!

Драган. Дотук ли ви беше сговора!

Христо. Тамам, като няма да дойдеш, дай ми кавала, че за мене няма пушка.

Дончо *(като го смерва с очи)*. Де ти е пушката, юнак?

Михо *(улавя му пушката от ръката и я подава на Христа)*. Дай я! Видях ви аз колко ви е вам присърце и род, и вяра — до свади! *(Към Христа.)* На...

Дончо. Като няма! — Да я земе...

Христо. Аз ще славя дядова Дончова слава този път!

Иван *(който го гледа слисан)*. Ама, Дончо, защо си даваш кавала? Какво е туй?

Драган Оставете го!

Дончо Аз ще стоя тук.

Първи момък Туй-то! И таз добра.

Втори момък Че защо?

Дончо Тъй! Ще ида със зидарите.

Драган *(към момците)*. То е негова работа, вървете си вие по своята!

Първи момък. Чувайте го. Какво приказваше напред!...

Дончо. Аз не мога самичък да си плюя на лицето!

Трети момък. Ама ще ти даде ли сърце тука да останеш? Ний горе на скалите, пък ти — на твое място...

Дончо. Аз под Христова команда не ходя!

Христо. Хе, каза я най-подир. Тъй, всички да те чуят!

Дончо. Да чуят!

Христо. Ама изкарай я докрай! — Не иска да тръгне. Да не би да ти падне честта пред Рада!

Дончо. Затуй! То моя работа. Зе кавала ми, хайде върви си по пътя!

Иван. Бе вий и двама като че се забравихте. На седенки ли ще вървите?

Драган. Майстор Брайно с тези иска черква да дига.

Христо (*тръгва и оттатък се провиква*). Хайде, момчета! Оставете го! Там на скалите, там с душманин насреща! Той не сумти и не си гълта приказките. На куршум с куршум отвърща!

Четвърти момък (*към Донна*). За тебе главата си слагах, ама да се отделиш в такъвзи час от дружината, язък ти за името!

Дончо. Да се знай, тъй напук! Поврага всички!

Цялата дружина нарамя пушки и бързо завива нагоре край един плет. Отсам-оттатък наизскачват моми и деца — момите с китки в ръце изпращат момците, децата пък се трупат над пътя и гледат надолу запаленото нататък село. Издалеч се чува хлопот, шум, мукания на крави — добридялчани бягат в Балкана.

Стойко (*като се ослушва, сепнат*). Ами туй. Туй какво е? Да не са вече?...

Иван. Какво и ти се озърташ като изтърван заек! Иди виж — добридялчани с добитъка си бягат.

Михо. Оставили мило и драго, бягат в Балкана.

Георги. Във всяко време и на всекиго този Балкан подслон дава.

Драган. Давал е и пак ще дава.

От дядови Милкови излязват майстор Брайно, дигнал железен кръст в ръка, след него дядо Милко.

Майстор Брайно. Тръгвайте! Да издигнем този кръст горе на кивгиря, да разпери ръце и той да ни закриля срещу всяка напаст! Туй е мойта вяра!

Зидарите тръгват след майстора надолу и изведнъж оттатък из един тесен път изскача Рада, запъхтяна, с китка цвете в ръка.

Драган (*като я пресреща сред мегданя*). Ти пак ли тръгна! Какво си помъкнала туй цвете?

Рада Преча ли на някого, като съм тръгнала? — Какво се залавяш все с мене?

Драган. Аз ще се хвана веднъж, че няма да се пусна! Хубаво да помниш!

Георги. Тръгвай, уста Драгане — няма време за разпавии сега.

Герги и Драган отминават.

Рада (като съглежда Донча). Ами този... Ти тука ли си?

Дончо. Очите ли ти вадя, като съм тука?

Рада Ти стой на завет! Да не се изгуби никак корена ти.

Дончо. Моя корен не ти е мезе в устата. Какво искаш от мене?

Рада Аз съм ги в душата. Зная те!

Дончо. И кавала си дадох на твоя изгорник. — Да върви там име и чест да печели.

Рада Защо мугодаде. Ти да си ги повел. Знам какво си останал да чакаш. Ама аз по него цял живот вдовица невенчана ще ходя, пак тебе няма да зема!

Дончо Между мене и тебе то се свърши! Не го приказвай вече.

Рада Ще приказвам; аз от никого нэ искам да знам!

Докато Дончо и Рада се разправят, дядо Милко изпраща зидарите, отива, разправя се нещо със струпаните над пътя моми и деца и когато се повръща към къщи, забелязва и двамата.

Дядо Милко (като се приближава до Рада). Тебе, момиче, какво ти казах аз снощи на чучура? Забрави ли? Де си дигнала тази китка? Какво викаш тука?

Рада Исках да я дам на Христа, докато дода, той заминал.

Дядо Милко. Ами какво си се спряла да се караш с Донча.

Рада Мене уста Драган ме спря. — Всички Дончова страна навред държите.

Дядо Милко. Я гледай, я! Гледа ме в очите и не мигва! Че твоя работа ли е то?

Рада Защо ще мигам?

Дядо Милко. Момиче, ни годено, ни венчано тръгнало току-тъй подир един момък из село да тича и да се кара за него.

Рада Тъй, да бях си дала китката на Донча, нямаше — ама нали подир сирака тичам...

Дядо Милко (*строго я пресича*). Ти не бива подир никого да тичаш! Няма все за тебе свади да разправям.

Рада Едни, защото са сираци, проваждате ги там да ги изтребят; други, нали са богати, закриляте ги! Че ви се зловиди и китка кога тичам да му дам.

Дядо Милко. Ти да си дигаш китката и да си вървиш! Я гледай, дебела глава. Отворила уста, ще ме удави в приказки.

Рада навежда глава просълзена и си отминава.

Дядо Милко (*към Донча*). Ти пък, Дончо, защо остана от другите? Да дигате пък крамоли. Не стигаше ли снощната?

Дончо. Никому нищо не викам, дядо Милко. Да ме оставят на мира! Аз си познах мойта!

Дядо Милко. Хъм! Хем и ти си уж зидар!

Дончо. Зидар съм. И ти дип добре ме знаеш! Аз с чука не съм тръгнал като други да си изкарвам хляба.

Дядо Милко. Ама за една мома забравихте и род, и господ!

Дончо. Аз не мога да превия врат под негова команда! Той ми почерни света. Нямам аз мира от него и в бащината си къща. Знаеш ли ти? — А карате ме и подир него да вървя!

Дядо Милко. За негова изгода ли? За него ли ще се биеш? — Няма мое-твое тук. Всички сме за род и вяра. Кой с каквото може!

Дончо (*цял треперещ от възмущение*). Дядо Милко! — Не се отлъчвам от вярата си! Тук с всички наред два пъти от земя издигам черквата и ако ще би на, ще легна жив да ме вградят в нея, душата ми темел да стане! Само не радее тук един Христо за род и вяра! Майстора му дава преднина, дружината ме остави — главатар него зе! Отхвърлиха ме и тези, с които съм другарувал, отхвърлят ме и тези, с които работя, идещ и ти върху мене — няма никъде място за мене в този свят!

Дядо Милко (*гневно гледа Донча*). Излез тогава отвън света. Сбери дружина, че ела и ти като Коняра тука да ни трепеш! Аз барим

вече навикнах на тази — онзи за подолката, ти за хаджи Славовата — вървете, на едно огнище тука пепел да не остане!

Дончо (*дръпва се, силно обиден*). Равниш ме с Коняра?

Дядо Милко (*още по-гневно*). Които самичък не може да си намери място, подритва го всеки, докато го изритат отвън света! Върви с момците, върви със зидарите, под черквата иди легни — поврага върви, стига все тебе съм гледал да се пречиш юва из село! (*Завива бързо в къщи.*)

Дончо остава самичък втрещен на сборището.

ДЕЙСТВИЕ ТРЕТО

Трети ден, сутринта. Слънцето бързо се поддържа над хълма, по който се дигат къщите на селото. Около черквата — на която остава само покрива още да се изкара — са разхвърляни пясък, камъни, вар. Върху скелята на един прът са нахачени платна, кърпи и пр. — дарове за зидарите. Черквата е съградена наполовина в земята. Зад нея нататък край харманите и градините криволи тесен път. Отдругата страна на черквата пак се вие път откъм чучура насам. Край черквата и по скелята работят припряно зидарите.

Майстор Брайно (който ту влиза в черква и с конец в ръка мери нещо, ту излиза; нагледва, командува, разпорежда всички и сам работи). Днес е четирисетия ден, сетен ден. — Пипайте по-чевръсто! Когато над ръта слънцето клюмне на заход, сянката на кръста трябва да се простре горе от черква над селото. Иване, дайте с Донча плочите оттатък и захващайте вече да покривате. — Уста Драгане, накова ли и отсамдъски по гредите. Или камъка на кивгиря чакаш? (Към Миха.) — Очисти ли го?

Михо (дяла настрана камък). Комахай. Като го бутнали отгоре, паднал върху пясъка, ритнал пък никой върху му коритото с варта — всичко станало на сгурия.

Майстор Брайно. Нали не се пукнал!

Михо. Добре оцелял. Готов, одялан камък, де щяхме да го дирим пак.

Майстор Брайно. Тоз камък като корона над вратите ще го сложите и над него кръста да се поддържа. Като се върне Христо от боя, под тази корона той пръв с Рада да мине. Че е юнак за всички. (Към Миха.) — Очисти го и си земай длетото да пробиеш отгоре място за кръста!

Михо. Ай сега! — Корона и за двамата.

Майстор Брайно. Мери с кръста и пробивай. Всяко нещо да е подръка, като потряба. — Уста Стойко, стъпалото отдолу и отстрана остави за после. (Сяда и работи.)

Стойко. Аз само отгоре и отстрана, Майсторе: дето ще се вижда.

Иван. Да я свършим! Подире и цяло село на пепел да стане, черквата е от камък: и да я порутят, и да я издънят — има темел, не могат издъно я премахна.

Михо. В буренак да глъхне околоръст — нали има темел!

Майстор Брайно. Да караме ний, докато ни ръка държи. Не с такъвзи омисъл захванах аз тая черква — да сложа темел и друг да чакам да довършва туй, което аз съм захванал.

Драган (*горе от скелята поклаща глава*). И на какво ли сме сложили този темел, кое ли ще го закрепим? — Сговорът ни или вярата?...

Майстор Брайно. Темелят — моя темел на здраво място е сложен... Когато всички се сберат в тази черква, когато малко и голямо се изправи пред олтаря — тяхната вяра и сговор ще закрепят темеля.

Драган. Дотогази...

Майстор Брайно. Затуй ви казвам: пипайте по-чевръсто, ний да я свършим. Едно нещо издигнато, свършено, изкарано цяло, то вече оживява и само се крепи.

Драган. То се знае. Ама доде застане тази черква сама да се крепи!...

Георги. Много зидари ще си намерят гроба под нейните развалини.

Стойко. Ох-ох, то се видя. Ний ще легнем да и закрепим темеля най-подир, ами... мене ума ми е все нататък — какво станаха онези?

Майстор Брайно (*като влязва в черква*). Онези да си гледат своята, ний нашата.

Стойко. Не се чуват вече.

Михо. До напред пропуквашеощепо някоя пушка.

Георги. Дали не са убили някого. Разлютени, кърджалиите ще връхлетят върху селото — дете в майка ще разплачат.

Стойко. Хубаво казваше уста Драган. Да не хващаме опасния край. С турци наглава не се излязва.

Иван. Аз пак ви казвам — не бойте се! Като са обрала Харлаковци и Добри дял, само два бюлюка като са останали, за кефа на Конярът няма да отидат с глава да пробиват стена. Нашите от Голо бърдо, зад канарите, ги притрепват до един.

Георги. Не е за кеф тука. Турчин и кърджалия няма да приеме гяурин да крейне глава срещу него. Няма те да прекършат хатъра на

главатарите си. За другарство, за чест тези нехранимайковци живеят.

Стойко. Право, и аз съм чувал: за едната луда чест.

Драган. С очите в огъня влязоха те, нашите, ама... Да е субаша, да са едни кърджалии. До вчера като не се чуваха ни едни, ни други — кой ни пречеше? — Досега аз три черкви покривах...

Майстор Брайно (*като излиза от черква*). Яка сграда градим. На всички трябва да пораснат сърцата да я изкараме, пък вместо туй — кой знае на какво се превърнахме.

Речта на майстора пресича дядо Милко, който иде угрижен и замислен по пътя горе откъм селото.

Дядо Милко. Помози бог, зидари. Дойдох при вас пак. Тук най-силна вяра трябва да има.

Михо. Дал бог добро, дядо Милко. Без вяра нищо не върви в този свят.

Дядо Милко. И мен, и на цялото село тук ни е надеждата. Ти, майсторе...

Драган (*от скелята, като пресича старейшина*). Чакайте, от чучура някой иде насам.

Четвъртият момък иде запъхтян.

Георги. Идете ли си?

Стойко. Бягате ли?

Четвърти момък (*още запъхтян*). А, тъй, бягаме! Ида да зема хляб! — Хе, много пъти нашата майка са разплакали те, ама и ний сега тяхната разплакахме!

Иван. Какво стана?

Четвърти момък Излезте да видите! Всеки отворил очи ай таквиз! (*Показва стиснати пестници.*) Никой от нищо не мига.

Дядо Милко. Фала ви, момчета!

Четвърти момък. Каквото от памтивека е накипяло, сега на тези се изля на главите. Да го помнят и в гроба!

Дядо Милко (*трогнат*). Фала ви, момчета! Защо не съм млад и аз, кам да сме млади, майсторе — младежка сила зе да ми подига

мишците!

Майстор Брайно. Христо и за нас младува там, дядо Милко!

Дядо Милко. Всички са добре, нали?

Четвърти момък. Само на Дойна Дългия Деяна убиха и един има ранен!

Иван. Убиха!

Георги. Туйто!

Стойко. Викахме ви снощи...

Иван. Стриков ми е Деян. Лека му пръст!

Дядо Милко. Бог да го прости.

Иван. Не посрами той името ни.

Четвърти момък. Такъвзи го гледахме, разпасан като мене, ама като се разлюти зад скалите и на други сила даде.

Дончо. Ами кого раниха?

Четвърти момък. Дядова Калчов Петко... Ама той не сетил куршума. Като му протекла кръвта над навуя — домокръло му, тогази полетя да падне. Христо му проми раната.

Драган. С туй да се свърши.

Георги. Мъртвия ще прежалим. Раната на Петка ще зарасне. Той е млад!

Четвърти момък. Да не ви е грижа. Там не щем да знаем. Христо вика — куршум го не хваща. От пусията си седмина повали. Като то свиха отворед — свършиха му се пачаврите за кавала, той си съблече ризата и я надра.

Дончо *(малко настрана, с присмех)*. Правил го е Дончо Арнаудов.

Четвърти момък. Отгоре самичък се обади на Коняра и с един телян му проводи много здраве.

Дядо Милко *(поклаща угрижено глава)*. С огъня игра — с огъня игра....

Майстор Брайно *(към момъка)*. Кажи, всичко кажи, как се бият там — и тука да ги съживиш!

Четвърти момък. Още на призори, щу бяха изгаснали звездите, като се зачуха зурлите им, и ний дебнешком се надвесихме над скалите. Показаха се няколко гивендии със зилове, играят пред бюлюка...

Михо (*със стиснати пестници*). Дали и мойта Цвята е тръгнала със зилове!

Четвърти момък. Нека минат — рече Христо. След тях ей бюлюка, главатарите на коне напред. Деян дигна шишенето. Кимна и Христо, па като урнахме всички! Орляк пилци като ги налети изневиделица дувана, виждали ли сте? (*Махва с ръка.*) Подир малко целият бюлюк с пушки и пищови налетя — те отдолу, ний отгоре — пата-кюта. Тогази убиха Деяна. Видяха, под градушки куршуми не се минава, дръпнаха се пак. На земята писнаха бари десетина ранени...

Чува се един далечен гърмеж. Плахо ослушване между зидарите. Подир малко мълчание още два гърмежа веднага един след друг. Общо настръхване.

Дядо Милко (*след първото оживление, изведнъж съкрушено, като протяга ръка в посока на гърмежите*). Не е шега туй, момчета. Хванахме се на туй хоро, ама не зная как ще я изкараме. Не му виждам края.

Майстор Браино (*който в това време се е поотстранил, оглеждайки черквата, се повръща*). Мене у Христа ми е надеждата!

Четвърти момък. Слушайте — ний как я изкарахме! Разсъмна се, едвам по Балкана се разведри мъглата, показаха се да прибират ранените. Като им нададохме още един, половина на място се гаврътнаха!

Георги. Каквото щеш ми приказвай ти — няма да излезем ний наглава.

Дядо Милко (*като свива рамена*). Имало и мойта глава да пати.

Майстор Браино. За какво са глави — да пацат и да работят!

Дядо Милко Майсторе, аз отивам да проводя на момчетата хляб — в твои ръце всичко остава. Подйемеш ли ти кръста, има за какво още да се хванем!

Майстор Браино. Дотолкоз съм я довел и кръста ще дигна!

Дядо Милко (*като тръгва с момъка*). Хайде. И да мълчиш. Да се не дрънне из село — одного не мога спре тука!

Старейшина и момъкът тръгват по пътя към чукура и насреща им тичешком изскача Рада и ги спира.

Рада (*развълнувана*). Някой доде при вас! Какво има? Какво каза?

Дядо Милко (*като изтърва тояга от удивление и — сърдито*). Че дошъл кой дошъл! Ти пък отде накъде сега?

Рада Додох. Христо да ми кажете какво стана.

Четвърти момък. Христо там е главатар. Какво ще стане? Додох да му зема хляб.

Дядо Милко (*като дръпва момъка*). С-ст, какво ти казах! (*Към Рада.*) — Ти да те свържа ли искаш?

Рада Вържете ме, каквото щете ме правете, аз...

Дядо Милко. Хъм! Тъкмо за таквизи ми е сега!

Рада Цяла сутрин трещят гърмежи. Не ме побира в къщи!

Дядо Милко Пъй да се не пръкне!... (*Към зидарите.*) — Има майки синове да са изпроводици там, сестри — братя, те търпят — тя не можала да търпи.

Рада Не мога.

Дядо Милко. Е, че...

Рада Като не ми казвате, сама ще отида при него.

Драган. Ха, то сега за тебе питаха там. Само ти остана да отидеш!

Рада Ще отида! (*Обръща се към четвъртия момък.*) С него ще ида!

Драган. Дядо Милко, тази тояга за хубост ли я държиш в ръка?

Рада И убийте ме, ако щете!

Дядо Милко. Чувай! Не ми е сега да слушам таквизи — тръгвай напреде ми!

Рада В къщи?

Драган. Ами къде, поврага?

Дядо Милко. Аз ще ти кажа къде! — Като не те свърта, ще накарам майка ти да те залости в горняцата.

Рада (*навожда глава, старейшината я подбира пред себе си*). Тъй, в горницата, като добитък. Да слушам само гърмежи и...

Дядо Милко и Рада отминават към село. Зидарите се хващат за работа. Настава късо мълчание.

Михо. Сърце е, пусто. Не е камък да го затиснеш или да го обърнеш!

Иван. Пък и какво са нарочили всички туй момиче! — За всичко навред на него си изкарват.

Георги. Ами то като се пъха навред. Дето го не сееш, там никне.

Иван. Младо. По-волно сърце имало — сега колове ли ще дигнем по него!

Майстор Брайно. Като че всеки от нас не е кършил плетища, като че псетата са мирясвали по цели ноци...

Михо. То друго. Ние бяхме мъже. Ама пък тъй кой го е докарвал като нея? — Тя селото раздели и общи работи разбърка. И в таквози усилено време — какво вече, кърджалиите ни са пред прага! — пак за нея се делякат. Ей го онзи там се бие, този тук стои — приказка не продумва.

Майстор Брайно. Нямало е като нея мома в наше село!

Иван. Толкози лична и тъй сърцата, нямало е.

Майстор Брайно. Погледнете я само, кога дигне кобилица към чучура. — Не сила, крила тя на Христа дава!

Драган. За лична — лична е. За хубава — хубава!

Майстор Брайно. Който няма сърце за хубост, той и господата не познава в този свят!

Драган. Ама няма на добро да яизкара тази хубост! — Както и Христа, дете толкоз се застъпваш за него... Ех, не ме послушахте! Поведохте се всички по хлапашки ум...

Стойко *(след малко мълчание)*. Той каза: пищели няколко ранени по пътя, другарите им се повърнали да ги приберат и те га запарастили отгоре...

Иван. Че да ги гледат ли?

Георги. Да са ги оставили барим ранените си да приберат, полесно ще се пръждосат тъй.

Драган. От бюлюците на Балталията стамбул-ския диван трепере. Той в Цариград влезе, паши и везириобра. Не е ли чувал бари някой от вас? — С брадви разби вратата на сарая.

Стойко *(поклаща утвърдително глава)*. Хъ-хъ! Балталия: оттогази са му изкарали прякор.

Драган. Султана свали, другиго на мястото му тури. Царщина цяла обърна — нашите ще устоят срещу него... *(Като махва с ръка.)*

— Карайте!...

Георги. Едного ранили вече, другиго убили.

Стойко. Да видят веднъж кръв и смърт те... По ръба между този и онзи свят не се върви.

Георги. Туй до тая заран, ами оттогава още колко ли? Да бяхме снощи тръгнали с добридялчани. Хем всеки щеше да се натовари и изнесе!

Стойко. Дядо Благой — нали видяхме снощи — едвам се държи на краката си и пак не се спря при нас биля — пое нагоре.

Михо. Само ний останахме...

Майстор Брайно (замислен). Искам до довечера кръст да дигна тук — пък бягане на всекиму в ума...

Георги. Таквози време дошло, на четири всекиму трябва да играят очите.

Майстор Брайно. Никому ли не остана капка вяра в душата?

Стойко. Хем чук нагъвай, хем към кърджалии надавай ухо, хем се озъртай накъде да бягаш — душа не останало у тебе, каква ти вяра?

Майстор Брайно. Който е зидар, като хване чука, всичко забравя. По-скоро душата му ще отделят от него, отколкото чукут от ръката му.

Михо. Де ги такива зидари?

Майстор Брайно. Таквизи черква градят! Няма ли той господ в душата си, не вярва ли сам в своята работа, да хвърля по-скоро чук и да бяга.

Георги. Защо да се лъжем един други. Не виждаме ли сами?

Стойко. Право. И аз туй щях да кажа. То бива всичко до време.

Драган (тръгва към черквата). Остави ги, Майсторе. Ела да видим там вътре...

Майстор Брайно (бави се един миг и после тръгва изведнъж след Драгана). Сядайте на работа. Стига разправии!

Драган и майстор Брайно влизат в черквата, а другите зидари се хващат неохотно за работа. След малко мълчание.

Георги. Добре, да седнем! — Зехме чуковете. — Подире? — И дядо Милко, като чу напред, отблъснали ги, хвана да вика: младежка

сила му подигала мишците. Ама подире, като зе да разправя онзи как прострели Деяна — пресъхна му долната устна.

Стойко. Ами-ами. Видя ли го? Млъкна, ни хък, ни гък. Хем той, дето е най-сърцат от всички.

Георги. Сърцат, ама си отиде. Чу ли то какво каза — на майстор Брайна оставя всичко.

Стойко. Остави ни дядо Милко!

Георги. А бе и майстора, и уста Драган дип добре знаят — Бежанова майка не плаче — Стоянова! Ами...

Стойко. Те защо влязоха в черквата?

Георги. Иди ги разбери. Той, майстора, от вчера сякаш бълнува — не приказва.

Стойко *(като става и дебне към вратата на черквата)*. Ама в черква ли влязоха, или... да не би през другите врата...

Георги. Я ги виж!

Стойко *(наднича)*. Тук били. Може да искат да съборят гредата на оная скеля. Или се сговарят.

Дончо. За дяда Милка, за уста Драгана и майстора — най-калени и опитни хора тука в цяло пригоре — зехте да се двоумите, пък оттатък оставихте всичко в ръцете на Сирака. Че ме накарахте и аз дядова си кавал да му дам.

Иван. Хай сега пък и ти! Че Христа как го мислиш?

Дончо. Ще видите. То скоро ще се обади!

Иван. Ти твоите дертове навред трябва да ги вмесиш!

Дончо. Туй не е от дерт. Вий като дебнете и приказвате за дяда Милка и майстора от дерт ли е? Или Христа и от дяда Милка по-горе ще го турите!

Стойко. Хора сме, хора. От одного ако тече кръв, от другиго вода ли?

Дончо. Ама този, който е със своите, за свое име — кръвта си до капка да пролее, няма да му се посвиди. Пък един голтак — нийде никого няма — за какво ще го боли?

Иван *(като го смерва строго с очи)*. Теб ти е по-тъмнял ум и свяст, Дончо! Човека излязъл срещу куршумите...

Дончо. Излязъл сила пред таквизи като тебе да покаже. Знам ги таквизи юнаци!

Иван. Под твоя език змия усойница се е свила! Като си бил поверен на рода си, защо остана тука?

Дончо. Защо съм останал — моя работа! Аз питам ли тебе защо ти си останал? Иван. Ти да млъкваш!

Герги (*към Ивана*). Пък ти отде-накъде ще запушаш на Дончо устата? Остави го. Те все наедно са били. Да каже. — На Христа сме оставили и селото, и гла-вите си.

Дончо. Един човек като Сирака, който е в света тъй, като стрък в полето, който не знае ни баща, ни майка, не си троши той главата. Когато е в село, да го видят хората, ще се запърши, ще дигне глава — ама намери ли се натясно, виж, че зарязал всичко и хванал Балкана!

Герги (*към Иван*). Чуваш ли?

Дончо. Една педя земя няма той да го връзва тук. Две керемиди няма. Какво го е еня?

Стойко. Ами, какво го е еня?

Иван (*към Донча*). Теб ти е на всички да разклатиш вярата! Сега, когато и тъй е разклатена: да оставят черквата!

Георги. Невидяла ви се вече черквата и главата! Всякой каквото рече — с черквата му вадите очите!

Иван. Христо тука си е оставил сърцето и честта! Остави Рада...

Георги. Ха, като го насвият кърджалиите, за Рада ще ти мисли!

Иван (*към Донча*). Той не е като тебе! — Няма сега да разваляш ума на другите! На тези малко им трябва!

Георги. Ама ще ни залъгвате ли? Че деца ли сме?

Стойко. Какво ще ни разваля ума!

Иван. И от деца повече сте вий! Да ви кажат само: оставете чуковете, и ще хукнете. За нищо не мислите!

Герги. Ба, ако ти и майстор Брайно искате да дигате черква за Христо и Рада да се... — мене до такива не ми е. Да надвий кърджалиите, да се върне — и нека си дига черква.

Дончо. Че тя тази черква само за него искаха да я свършат я!...

Иван (*като се изправя сърдито срещу Донча*). Ти да се махваш оттука! Свади и раздор си само да сееш помежду ни! От завист забрави всичко! Искаш черквата в последния час да оставим!

Михо. Брей ей! — какво правите, гледайте си работата!

Дончо (*злобно усмихнат, посяга да разпасва престилката*). Ха, тъй ли било! И вие ли почвате?

Иван. Върви си! Твоята работа аз ще я свърша.

Дончо. Добре. Аз не се натрапям!

Иван. За двама ще работя.

Герги (*като посяга и той да разпасва престълката си*). За трима работете! Няма да ме залъгвате! Хайде, уста Стойко!

Издалеч се зачуват гърмежи, в същото време майстор Брайно излиза от черквата.

Стойко (*като се ослушва*). Хъх, ей ги! Чувайте! Хайде!

Майстор Брайно (*ослушва се*). Захвана ли пак? (*Изглежда Донча.*) — Дончо, къде? — Уплашихте ли се?

Дончо. Аз не се плаша. Мене ме пъдят от работа...

Майстор Брайно. Кой те пъди?

Георги. Нито работа вършим, нито ще свършим — само да се караме тука!

Иван. Аз му казах да си върви!

Майстор Брайно. Как ще си върви? Ний не можем да се обърнем от вас. Зад гърба ни ще се изядете!

Михо (*към Донча*). Сега я чувай! — Градушка от куршуми ечи, вие ще се карате!

Герги (*дърпа се настрана*). Дотегна ми и чук, и занаят!

Дончо. Мене пък дотегна да се карам от сутрин до вечер.

Михо. Тогази да си идем всички!

Гърмежите ту се усилват, ту отслабват.

Стойко. Я чувайте как гърмят!

Иван. С такива зидари черква не се гради!

Герги (*тръгва на една страна*). Ти, като си по-добър, стой, че я сгради!

Дончо (*тръгва на друга страна*). Хайде! Бари всеки накъдето му очи видят!

Драган (*излиза от черквата*). Какво? Ще оставят чуковете?

Георги. Не можем се изнесе, стоката ни остава на кърджалиите, ами барим своите да видим да приберем...

Стойко (като оставя чука и става). Мойта жена я боли кракът — не може да върви!

Иван (удивен). Бе вие — уста Стойко, Герге! Какво правите? Дотука сме карали, сега ли ще оставим? Помислете малко!

Майстор Брайно стои безмълвен в недоумение, вгледан в черквата. Драган оглежда зидарите и застава злоещо зад него.

Майстор Брайно. Остави ги! Нека бягат, да вървят, където щат. Със заешко сърце като ще градите тази черква, оставете я!

Иван (като го гледа смаяно). И ти ли, Майсторе? И ти ли?

Майстор Брайно. Двадесет и пет години аз държах този чук и не се опря на него ни дърво, ни камък, ни вода, ни огън. И сега не е омекнала ръката ми — самичък го хвърлям. *(Захвърля чука си през зида на черквата.)*

Михо. Какво ще правиш?

Майстор Брайно. Заровете го в земята. Няма да похвала чук, не ща да черня вече зидарска чест! До ще време — друг ще го подйеме. Той да гради черкви, каквито трябва и както подобава!

Иван. В твойта ръка дядо Милко остави всичко, като оставиш ти черквата...

Майстор Брайно. Вървете — кому където очи виждат! Аз в нейните съсипни ще чакам сам смъртта си!

Стойко (като се кани да тръгне). Хайде! Аз знаях най-подир, че пак ще хванем Балкана...

Драган *(изстъпва сред задарите, задгърбя майстора и със строг глас)*. Земайте чукове и да си сядат всеки на мястото. Тук главите ни да паднат, при тази черква — никой няма да помръдва! Работили сме тук — тук ще останем. Всеки ще прежали за нея живота си: каквото има. Цяло село, цял народ иска от нас черква — как да е, ще я свършим! *(Зидарите се колебаят.)*

Майстор Брайно *(тръгнал за в черква, спира се на прага)*. Как да е — робски градеж! — който може, да гради! *(Влиза вътре.)*

Драган *(след майстора)*. Аз дигам чук и ще изкарам, което сме захванали.

Гърмежи. След колебание нов порив за бягство.

Драган (*дига тържествено кръста*). Чакайте! Недейте в тоя час се отвръща от вярата си. Бог изпитни ни праща. Видяхме всички: притиснати отсам от кърджалии, оттатък от субаша и отгоре на туй — вражди помежду ни. Господ изпитва — ще се прежали ли някой заради неговото име. Имайте упование в него. Всички сме пред кръста — той ще се издигне над черквата! — Той е наше упование! (*По-тихо и по-уверено.*) Нека под този кръст легне една християнска душа.

Георги. Че сега ли жертва?

Стойко. Тепърва?

Драган (*повишава глас*). Сега! Господ е винаги над главите ни. Никога не е късно за бога — и за жертва. Нашия род е като блудния син, връща се и трябва да каже: боже, прости ме... да разгърне сърцето си и да покаже, че правдата е в него... Крепка е нашата сила, когато е сила от бога! (*Иска да погледне към черквата, дето е влязъл майстор Брайно.*) Губи вяра в работата си и изтърва чук всеки, който гради не за бога, а за своя слава. Трябва да се обърнем към него и да кажем: ти си бог наш и упование! Познахме твоята сила. Ние се връщаме към тебе. Ето жертвата, откъсната от нашите сърца — от сърцата ни открити пред тебе! Ние вярваме и се молим, простри десница над нас!...

Силно одобрително вълнение между зидарите.

Михо. Толкова сме прежалили, ще прежалим...

В това време вече гърмежите утихват.

Драган. Всички сме сега пред черквата и пред този кръст. (*Подъема го.*) Ето, целувайте кръста — с клетва обричайте! (*Тържествено.*) Първата жена, която дойде да носи на мъжа си хляб, той сам ще я въведе в черква и ще събори скелята върху нея. — Която бог проводи — нея той е избрал!

Бързо се стъпняват към него зидарите. Той се кръста, целува кръста и го подава на другите. Всички разтреперанн се изреждат и го целуват.

Михо. Господ нека стой над мене и над всички.

Иван. Тя ще освети и ще се посвети.

Георги. Като е божя воля, да бъде.

Дончо (*поема последен кръста*). Аз нямам жена!

Драган. Затуй пък закълни се, че верен ще бъдеш. — Ще отидеш в село и ще кажеш: — За обяд никой от нас няма да си ходи. Гозба всяка жена тук да донесе. — Ще кажеш: бързат. Подред у всички ще отидеш. Разпаши престилката и върви.

Дончо някак нерешително разпасва престилка и после изведнъж я хвърля бързо и като че ли досетен за нещо, се запъца по пътя към чучура. Зидарите се хващат пак за работа с оборени чела, като от време на време се спогледват недоверчиво един друга. Мълчание.

Иван. Знаял уста Драган. Жертвата сбира и скрепява. Всички ей как си седнаха и захванаха; хем бяха оставили вече, да си вървят...

Михо. Знае уста Драган. Като каже приказка, срещу нея не можеш и гъкна.

Стойко. Какво ще гъкнеш! Сочи ти кръста насреща...

Михо. Каквото рече, туй ще сториш.

Герги (*дига безсилно рамена и въздиша*). Сторихме го... (*Настрана, като че говори на себе си.*) Дончо хвана пътя край чучура. Най-напред ще мине покрай дома, на моята жена ще каже.

Михо. Щерка Цвята — цвят пролетен ми отвякоха кърджалиите! Сега жена си пък обрекох за черква.

Драган. Карайте си работата всички. Няма какво да мислите. Оставете господ да реди.

Отново продължително мълчание.

Георги. Двайсетина години се водим — живели сме, накриво не сме се поглеждали.

Стойко. Аз сега захващам да си сецям живота.

Михо (*към Драган*). Уста Драгане!

Драган. Какво, изкара ли го?

Михо. Пробих мястото. Да го дигнем.

Драган. Чакай, хайде! *(Като татрузят по скелята камъка.)*
Герге, ела и ти!

Михо. Ще ми премлешиш пръстите, Герге — недей зяпа нататък!

Герги *(плохо)*. Бе стори ми се, Михо!

Драган. Какво има да ти се струва! Казах ви — всеки да гледа отпреде си!

Иван *(с въздишка)*. Дигаме-слагаме само на приказка. Като допре до чергата ни Михо *(качва се на покрива, за да замаже камъка)*. Правете що щете. Кръв на вода не става.

Всички отново се смълчават. От време на време някои се подигат, погледват крадешком и пак се хващат за работа.

Стойко. Жена ми вари боб, лански. Докато уври, по три пъти го залива. Ама като сме станали отзарана в тъмни зори — подклала го е.

Михо. Слънцето се спря. Сянката тъкмо насред.

Георги. Може веч да са тръгнали. Може да се надпреварят коя по-скоро да дойде — да покаже, че има на мъжа си страха.

Иван *(тихо, като че на себе си)*. Пък ние сме млади още. И на нея лудия ум не е минал. Ще скочи, първа ще дойде. Сякаш нещо ми вика — ще люшне два пъти в цедилката детето — и ще дойде.

Георги. Свят захваща да ми се вие.

Стойко *(цял треперещ, подига шишето с ракия)*. Ай там хе — ай сега, подир малко ще се подаде...

Георги. Ще завие край върбалака и ще се подаде. *(Пресяга да вземе шишето от Стойка.)* Я дай да се подкрепя!

Стойко. На!

Двама от зидарите пият от шишето.

Драган. Аз знаях! Не е шега, не е лесно... *(Обръща се, дига кръста, изправен до стената, и го подава на Михо.)* Замаза ли? — Ей кръста. Калай?

Иван (*вперил възторжен взор в кръста и цял треперещ от възлнение*). Кръста се дига!

Всички със светнали очи гледат кръста.

Михо (*уплашено*). Иде! Една се показва!
Драган. Защо викаш? Стойте!

Всички се разместват и вперят очи нататък.

Иван (*полетява от уплаха и едвам се задържа на краката си*).
Мойта булка иде! Тя е! — По вървежа я познавам.

Георги. На нея прилича.

Михо. Затули се зад върбалака — пак не се знай.

Стойко (*кръсти се разтреперан*). Боже, света Богородице!

Георги. Иде насам, нищо в ръце не носи.

Драган. Коя ще да е. — Качвайте се нагоре по скелята. — Аз всичко съм наредил. Да остане някой долу, да я пресрещне.

Михо. Рада — Рада, Христовата!

Иван (*като че се свестява*). Рада? Ами Христе не е давал клетва! Не е обричал.

Стойко. Аз не знам. Каквото кажете.

Драган. Като не се е клел — той не е ли зидар? Какво се спряхте пак? Нея проводи бог — той знаел по-добре каква жертва да си подбере. — За туй момиче всички бяха забравили и господа, и службата си към него; за нея наши дигнаха ръка един върху други — черквата за нея щеше да отиде... господ я иска от нас — всичко да смири и прибере тук! — Качете се по-скоро! Михо, ти оттук!

Михо (*минава от другата страна на покрива, клатейки глава*).

Дончо. — Ей де арнаушката му беса се показва.

Рада, запъхтяна, иде откъм чучура и като вижда зидарите спрели работата си, още по-силно се развълнува и се впуска към вратите на черквата.

Рада Де е? Къде дянахте Христа?

Но вместо ответ в същото време се изправя пред нея Дончо, пребледнял от ужас, дотърчал горе от селото. Той и препречва пътя към черквата, хващат и двамата да се борят — тя иска да влезе, Дончо прави усилия да не я пусне.

Дончо. Къде ще вървиш? Тука го няма. Аз те излъгах, да ти опитам ума. Върви си!

Рада Пак ти ли ще ми препречваш пътя!

Дончо. Няма да те пусна!

Рада Махни се! Остави ме. Аз тебе не ща да те виждам вече!

Дончо. Викай каквото щеш!

Рада Ти направи всичко!

Дончо. От твойта дума не ща да знам. Върви си! Аз те излъгах.

Рада Защо ме не пуцаш?

Дончо. Той не е тук! Нямаш ти работа тук!

Рада Ти направи да го убият! Остави ме да го сваря жив!

Дончо. Няма да те оставя!

Рада Де ги другите? Дръжте го! Да го сваря бари жив! Той е издъхнал.

Драган (като се доближава и дръпва Дончо). Пусни я, Дончо!

Рада Дръж го! Помогнете ми. Няма ли да го сваря?

Дончо (като полита плачешком и пада). Защо нея? Аз я излъгах...

Рада (втурва се в черквата). Де е? Вътре ли сте го внесли?

Драган. Нататък под скелята — на сянка!

Рада Де е? Де е? Няма го?

Скелята се сгромолясва. Чува се отчаяният писък на Рада. Зидарите се кръстят и разбягват. Драган излиза от черквата, обръща се мрачен надире и се отстранява последен. След малко утихва и вътре от черква се чува тихият отчаян глас на умирающата: Христо, Хрис...

ДЕЙСТВИЕ ЧЕТВЪРТО

След няколко дена, вечерня на задушница. Черквата е съвсем изкарана, наоколо всичко разчистено. Нататък в дъното на черковния двор се мярка рохката пръст на два нови гроба, върху които мъждеят кандила. Вечерният здрач прибулва селото по хълма.

Пред отворените черковни врати стои попът, сгърнал ръце, и клисарят — и двамата след малко влизат в черква. Първа се показва една стара жена с ручка и шишенце вино. Тя прикадява над гробовете, полива ги с вино и влиза в черква. Двама селяни със старейшина се показват откъм село. Дядо Милко, малко посърнал, косата му поселяла и вече захванал да се подпира на тоягата си.

Дядо Милко (с видимо усилие да не падне в общото униние; щом се показва отгоре, стъписва се и пак бавно тръгва към черква). Я, виж! Един човек се немярва в черковния двор!

По-младият селянин. Само Деяновата майка. Дошла да прикади на сина си на гроба — и влезе в черква.

Дядо Милко. Пък откога е клепало клепалото! Сякаш всички чакат да тръгна да ги калесвам.

По-старият селянин. Не им тегли сърце насам.

Дядо Милко. Докато ги докарам в слога да я изкараме, побелях. В четиристот дена с четиристот години се състарих. За освещението едвам събрах тогоз-оногоз — да има колкото владиката пред кого да служи. Сега зидарите се кумят на една страна, момците на друга — по тях сякаш слана е попарила цялото село. (*Дига глава и показва към чучура.*) Там какво са се сбрали, до върбите.

По-младият селянин. Момците. — Кой ги знай.

Дядо Милко. Я иди ги повикай. — Казах и на майстора, и на уста Драгана да доведат всички зидари.

По-младият селянин отива, старейшина и другият селянин се спират малко пред черквата.

Дядо Милко. На какво прилича туй? Уж всеки тръгнал към черква, пък се потрива. И като се срещнат двама, стъписват се

настрана и шушукат.

По-стариият селянин. (замислен, въздиша). Шушукат и един други не смеят да се погледнат в очите.

Дядо Милко. Всеки се дърпа настрана. Като че до вчера не е чакал заедно с тебе и той — да се издигне този кръст над черквата.

Откъм село от време на време иде някой старец или жена и влиза в черква. Две средня пора жени като че не се решават да влязат, погледват ту към черквата, ту към дядо Милка.

Едната жена. Дядо Милко, да влезнем ли?

Дядо Милко (като се извъръща учудено). Да влезете ли! Че туй какво е! Защо няма да влезете?

Другата жена. Ами като гледаме и ти ги, дядо Димо сте се спрели пред вратата, рекохме...

Дядо Милко. Тук е дом божи — всеки може в него да търси за душата си подслона. Няма какво да питате и да се спирате.

И двете жени влязват в черква.

По-стариият селянин. Като гледат как гузно всеки иде, и тях ги е страх.

Късо мълчание. По пътя се показва нестройната дружина на момците, с по-младия селянин. Четвъртият момък куца с тояга.

Дядо Милко. Какво се клати тъй и вашата дружина като гемия без хава?

Третият момък. Тъй си е тя нашата, българската, дядо Милко. Да се доберем до нещо — през огън и вода ще минем. Като се доберем, скръстим ръце: олееле, що сторихме? — Цял живот, да има колай българина на брата си да земе душата — кога да умира, като наведе глава, сякаш го притискат греховете на цял свят!

Четвърти момък. Аз туй казвам: който им грехове, нека мисли за тях. Не ми трябват мене чужди грехове. Аз едни крака имах, оставих ги там за черква и дигнах кокили. Сега бог да прости и вечна памет за другарите си ще кажа в нея и туйто.

Дядо Милко. Умрелите да поменем, живите — да се видим и да се укрепим в нея. Защо не вървите?

Втори момък. Ний възчаквахме Христа. Проводихме да дойде и той. Да се не дели дружината.

Дядо Милко. Аз казах и на уста Драгана да го доведе. Билото било. Тук в черква ще се примирим и забравим ежби.

Първи момък Няма да дойде Христо и ний да го викаме, и уста Драган. Той е казал веднъж...

Дядо Милко. Защо няма да дойде?

Втори момък (*гузно*). Не знам...

Първи момък. Не ще. Откак се е върнал, с никого не рачи да се среща. Вчера отидох у лелини му, закачих го. Да не сляза, вика, надолу към черквата! Оставете ме!

Дядо Милко. Като не ще — за един човек ли ще оставим да пустее черквата Елате вий...

Втори момък. Той главатар ни е бил: как ще влезем тука, помен да служим без него?

Дядо Милко Ами като се тегли настрана и той като майстор Брайна — за него ли черквата ще оставите?

По-стариият селянин. Ех, момчета, само Христо ли, само майстора ли... Колко главатари, полагали всичко за едно дело, теглили са се настрана — отдалеч да гледат на него.

Втори момък. Христа ний не можем да оставим. Без него тази черква пак със земята равна щеше да стане.

Дядо Милко Христо, майстор Браино — който ще да е. Клепалото клепе с един език за всички. Всякого вика. Тук е черква. Който ще — за чест да доде в нея да се изправи; който пък жалба има, нека я в нея изплаче. Като се съберем вътре, има на какво да се порадваме, какво да спомним, да се утешим. Тя не е издигната само за бабички или де да има старите плешив лоб да склонят.

По-стариият селянин. Ама, виж, и старци, и бабички — и те не идат.

Дядо Милко Ба, няма да оставя аз тъй! И ние ще влезем — ей и зидарите идат отгоре. Когато сме пристойвали за тази черква, нагоре-надолу сме тичали, туй ни е било в ума — да я издигнем и тя да сбере всички, в един дух и една вяра.

Тръгва излеко, след него и другите влизат в черква. Отгоре се задават зидарите, празнично облечени, и отдалеч се чуват разговорите им.

Иван. Не мога да вляза там!

Майстор Брайно. Върви на ред. Искан дядо Милко в черква — ще отидем веднъж, пак...

Драган. Ама ний издигнахме тази черква! Бива ли ний да се дърпаме от нея? И да има за какво бари. Стойко голям грях си вързахме на душата с нея — голям грях.

Драган. Какъв грях?

Георги. А бе остави го. Бъбри и той — като пиан днес.

Стойко. Кам да можах да се напия! — Като рече дядо Милко да ни дава пая, макар че викахте да го не земаме, аз го зех. Една бъчва с ракия, казах на жената, ще купя, да пия, до като ми олекне! Седнах в зимника — изгоря ми гърлото от пиене — ама пак туй на сърце не се стопи. Ритнах бъчвата и вече не ми се туря капка в уста!

Герги. Ех, то тебе... Ами Иван? По-напред той най-много се запъва, сега пък се дърпа — Че какво има? Така зид градихме не какъв да е. Жените си бяхме обрек ли.

Михо. Ама не вградихме наша жена!

Иван. Едно момиче излъгано, погнало се да дири изгорника си. — Дончо се боричкаше с нея, пък уста Драган го дърпа, и вий...

Георги. Че нали оброк бяхме дали! Ако не бете Рада, твойта жена щеше да отиде!

Иван. Защо беше този оброк, защо беше всичко туй!

Драган. Защо!

Георги. Да закрепим темеля.

Михо. Закрепихме го с жива душа...

Георги. Тебе не откъснаха ли жива дъщеря от сърцето, да я влачат гивендия по света? Рада барим тука за свято място сме я дали.

Михо. Само един господ знай моята — и жалбата на майка и — за Цвята. Ама нашето пак друго.

Георги. Защо, че още жива ли е?

Михо. За мойта къща отколе умряла. — Нея силом ми я изкубнаха от ръце. — Орис! Пък Рада...

Иван. Недей се боя да доизкараш. Кажи! — Ний сами я откъснахме от младостта и, та я вградихме там!

Георги. Ами инак кръста можехме ли издигна!

Майстор Брайно (*въздиша дълбоко и клати наведен глава*). Инак, инак аз смятах да го издигна...

Драган. Защо хвърли тогази сам чука?

Майстор Брайно. Хвърлих го. Тъй както ний градахме тази черква, по-добре да я нямаше!

Драган. А, пък мене ми беше да я изкарам. То тъй всеки знай: или ще я издигна, както си аз искам, или... Какво се е мене щяло и ревняло, подире, като оставя черквата, да седна да разправам — нито някой ще ме слуша, нито аз имам време. Как-как, колко ми ръка стига, най-подир и грях за нея да се вържа на душата — нали аз ще я оставя на другите!

Майстор Брайно. Грях на душа — камък вързан на врата. И тебе ще потопи, и всичко подире ти ще повлече в провала... Нахалост жертва! — Исках аз да прихвана Рада и себе си да погребва в тая черква, ама не би...

Драган. (*дига рамена*). Аз тъй смятах... С чук в ръка побелях. Видях и познах — нищо не хваща темел на този свят, ако — който го гради, не откъсне сам сърцето си за него. Ако туй ми е греха — съдете ме!

Михо. Туй го знам, уста Драгане.

Драган. Христос — да се закрепи вярата му срещу толкози царства и езици, самичък нарами кръста и си отиде!

Михо. Самичък! Нашето не излезе ли тъй?

Иван (*към Драгана*). Не разбираш ли? Когато човек върви самичък, на своя глава, знай защо отива! Тойсамоволно дава жертва, дава я от сърце. Тя се хваща сама и другите дори събира и закрепява в себе си.

Драган. Не знам. Аз черквата гледах. Ей я на!

Георги. Най-подир, ако Дончо, да си изкара на Христа, е сторил нещо, крива ли е черквата за неговия грях?

Показва се Дончо: той е прилично облечен, но съвсем посърнал, мрачен и унесен в себе си. Приближава с бавни стъпки до зидарите.

Дончо. Все за мен ли разправяте! — Като ме смятате за грешен, защо ме викате пак?

Георги. Всички са градили тук, всички сагрешни! И за грешни има място в черквата.

Драган. Вървете да влезем!

Иван. Аз не пристъпвам този праг!

Стойко. Аз съм го дялал, ама не смея да го пристъпя. Какво ще да става!

Дончо. Защо ще влезя? Като се покажа, всички се извързват да ме гледат. Където помина, шушукат подире ми.

Георги. Какво ще им сториш.

Дончо. Какво шушукат? Защо ме гледат? — Той подлъга Рада, викат, даси изкара на Христа. Зачерни името на дяда си... Ама те да ме попитат, ще им кажа, както си е. Аз не крия. Защо шушукат зад гърба ми?

Иван. Шушука мен в душата, че свят ми се вие!

Дончо. Аз ще ги накарам да не шушукат!

Иван. Преди — стоя в черква, — като задимиха свещите, всичко потъна в дима. Забравих се. Не знам насън ли — наяве ли: пред олтаря, гледам, Рада. Щура се като жива и хъ-хъ: отгореи гредите ще...

Михо. Не е черква то, дето те мъчат видения и те не свърта. Дето ще можеш спокойно да си отвориш сърцето, да погледнеш бога.

Смълчават се. След малко излиза из черква старейшина.

Дядо Милко. Какво стоите отвън, майсторе? Бива ли? Защо не влезете? Нали задушница служим!

Майстор Брайно. То тъй си е, дядо Милко. Който е градил черква, да не влиза в нея.

Дончо. Не исках ли? Не радеех ли за тази черква? Ама като ще стоя на всички трън в очите...

Иван. Пък аз не вярвам в нея...

Дядо Милко. Ама как тъй? Вий се отричате първи!

Иван. Да я нямаше — по-добре!

Дядо Милко. Как по-добре! За нея ний от години мислим. Падна ни чест на наше време да се издигне — ний трябва да и носим греховете. Влезте сега. Всички елате. — Тебе пък, Дончо, ако ти е криво, иди си в къщи. Постой у вас. Не ходи, недей...

Дончо (с горчива усмивка). Искаш да ме отлъчиш?

Дядо Милко. Не ми земай приказката на криво, синко!

Дончо. Знам аз. Барим кажете ми право в очи: срам ви е да влезете с мене в черква.

Дядо Милко. Хм! Гледай! — Искам да кажа, прибери се до време, да се забрави.

Дончо. Къде да отида — да седна?

Дядо Милко. У вас. Бащина къща нямаш ли?

Дончо. У дома не ме побира мене. Като глътнало отгътък, у Радини, като глътнало и отсам. Майка ми я страх да ми продума, баща ми все с наведена глава ходи. Не мога. Пък умът ми като чекрък — не спира. Не от къщи, не от село, да мога от кожата си навън да излезя! (Махва с ръка и тръгва към чучура.) Какво ли пък се спрях да ви разправам? Аз си бях тръгнал самичък — там на върбата... Преди ме провождаше уста Драган, сега аз самичък...

Докато отмине Дончо, горе по пътя откъм село се изправя Христо, настръхнал, на себе си вече не прилича, иде с един момък.

Христо. То едничко ми е останало — разправата си за Рада да свърша!

Дядо Милко (смутен, ту след Донча, ту към Христа). Какво аз да думам! Пак един на тъй, други на инак. Вместо да ни сбере тази черква, тя ни разпилява!

Момъкът (към Христо). Върви. В черква да забравим разправиите си всички.

Христо (като се дърпа). Туй не е черква! Остави ме! Гроб е това... С които работих, те заровиха в негомладоста ми, сърцето ми. Жив ме заровиха вътре. (Към зидарите.) Над гроба и ли се спряхте задущница да служите?

Общо смущение.

Драган. Ти самичък си пристойвал за тази черква с нас, бил си се. Опомни се!

Христо. Работил съм, бих се! Когато аз се биях там, вий намерихте сгода да вградите Рада в нея.

Дядо Милко. Ама тя дошла, Христо...

Христо. Дошла да ме търси, зло не помислила. А вий... — Като агне чиста...

Дядо Милко. Чиста и кротка. (*Ниско.*) Нали таквази трябва да бъде жертвата. (*Убедително.*) Агнецът божи е принесен жертва за нас.

Драган. Сам бог я избрал да легне в темелите на неговия дом.

Георги. И време ли беше! Вий се бийте там, ний тук.

Христо. Бързахте да я вградите, докато ме няма! — Майсторе, ти ли ми почерни света — ти ли ми подкоси младините!

Майстор Брайно. Зато мен питаш? Кой бил...

Христо. Ти ли? Дето ме учеше с нова вяра чук да държа?

Майстор Брайно. Аз сам хвърлих чук...

Христо. Да издигна храм, в него венчило първи на мен да сложат!

Майстор Брайно. Роб черква не гради — една дупка, да се завре в нея.

Христо. Аз щях да дигна! Черква за волни хора — не като вашата гробница под земята!

Дядо Милко (*съкрушено*). Издигнахме я, колкото да има де да се помолим за греховете си...

Христо. За греховете ей! Там в полумрака... удряйте си главите о стената!

Докаато трае тази разправия, излизат момците, а след тях, преди отпуск, и богомолците. Момците, мълчаливо навели глави, се спират пред зидарите, богомолците бързо-бързо се разпиляват из мрачината.

Зидарите тръгват да си ходят, след тях и момците.

Майстор Брайно (*към зидарите*). Хайдесега!

Втори момък. Аз да знаех, нямаше да дода.

Христо. (*към дядо Милко*). Виждате ли? Всички си отиват!

Герги. (*на тръгване*). Не ми трябва ни чук да похващам, ни зидар да търся.

Драган. (*приневолно*). Хайде! Намерил си занаят...

Христо. Туй не е черква! Гроб — забили сте кръст върху гроб!

Дядо Милко (*с наведена глава*). Забихме го над главите си — и над целия си род. Какво да правим!

Христо (*със стиснати пестници към черквата*). Дайте ми Рада! Дайте ми слънцето на живота, аз ще ви издигна черква!

Дядо Милко. Чуй ме, Христо!

Христо. Никого не слушам! Аз искам от вас Рада! Кой ще ми отплати за Рада? Кой?

Дядо Милко. Да бяхме волни, ако можехме каквото искаме — викай за отплата. Ако искаш и черквата събори.

По-старият селянин. Който е в неволя — какво може!

Христо (*процеди през зъби*). Неволници. С вързани ръце! Да не мога никому да си изкарам! Да няма един да излезе насреща ми, той да отстоява!

Дядо Милко. Да бяхме род як и многолюден, да не треперехме всеки ден като есенни листа — изкарай си! Греха си пред тебе познава цяло село. И ако искаш, аз на молба за всички да ти падна...

Христо. За какво ми са вашите молби.

Дядо Милко. Както ми е побеляла главата, да падна пред теб на колене да се моля за родът и вярата си, от които си и ти...

Христо. Не познавам ни рода, ни вярата ви. Нямам аз род! Оставете ме! Тук самичък при гроба и ще стоя. Един гроб ми остана в този свят да вардя. Дядо Милко. Ще те оставим...

Старейшина и двамата селяни отминават. Всичко заглъхва наоколо. Откъм гробовете се показват две жени, плахо поглеждат към Христа, който е опрял унило чело върху зида на черквата.

Първа жена. Тоз защо остана, кръстнице?

Втора жена. Викат, като изгрей месеца, сянката на Рада се вестявала. Върви, че ме е страх!

Първа жена (*като се дърпа*). Ей и Дончо пък оттатък!

Двете жени хукват из другия път.

Дончо (*като ги изглежда*). Страх ли ви е? По-напред мене плашеха, сега аз... (*Усмивнат.*) Бягайте! Мене пък не ме е страх. От

никого не ме е страх!

Христо (*изведнъж се доближава до него и го хваща за скута на салтамарката*). Аз сега ще те накарам да те дострашей!

Дончо (*претръпнал*). А... от какво да ме е страх?

Христо. Къде си тръгнал като бродник по гробищата?

Дончо. Тръгнах... Там на върбите щях да се обеса. Клоните крехки...

Христо. Ще се бесиш ли! Всичко се изплъзва от ръката ми! Защо по-напред не се обеси?

Дончо. По-напред...

Христо. Когато я подлъга. Когато идеше насам. Защо тогази не си разви пояса да се обесиш на върбата? Тя щешедасеуплаши от тебе — щеше да я повърнеш.

Дончо. Че аз тогази тичах. Бързах отгоре да я преваря!

Христо. Да я превариш? Ти си я излъгал, че ме донесли ранен!

Дончо. Аз на шегата. Щом я видях, че скочи, аз хукнах да я преваря отгоре.

Христо. Защо не я превари?

Дончо. Преварих я. — И нямаше да я пусна. Да не бяха ме дръпнали. Умирях, не я пуцах! — Болеш ме сърцето зарад нея.

Христо (*като го смеря с очи*). Само на тебе ли бе — на тебе ли се само досвидях?

Дончо. Че питай когото щеш...

Христо. Най-върлия ми душманин: само тебе ли домиля?

Дончо. Вече защо ще те лъжа?

Христо. Едничък с него ли останах на света? С него двамата да се сберем над един гроб!

Дончо. Да се сберем...

Христо. Махвай се! Никого нямам, никого не ща! Самичък ще тръгна по света, сянката на Рада да гоня. Камъне отвред ще сбера и тя ще ме научи как с вяра в себе си черква да дигна... Нова черква, моя черква! (*Изчезва по пътя из тъмнината.*)

Дончо (*бързо отвива пояса си*). Аз няма каква сянка да гоня...

Прехвърля пояса си на кръста и прави примка на главата си.

ПЕТКО ТОДОРОВ
САМОДИВА

лица

Гюрга Самодива

Стилян, млад овчар

Баба Петкана, Стилянова майка

Бойко, кехая на овчарите

Пенка, съседско момиче

Стара жена, Вили-самовили

Действието става по Ирин-Пирин планина.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

Топла пролетна вечер полъхва през двата широко отворени прозореца, замрежени с дървени пречки, в стаята на бабини Петканини. През прозорците навън се виждат градините с разцъфтели дървесата, покривите на къщите и зад тях нататък няколко бърда, над които е клюмнало на заход слънцето. — Вътре в стаята е всичко постлано и разтребено както бива пред празник — утре е Гергьовден. Нагоре край прозорците по малкия миндер са наредени нови възглавници, до миндера отстрана малко долапче, постлано с нова покривка, над долапчето иконостасът, само там кандилото още не е запалено. От другата страна камина, пепелта ѝ в нея сметена, а по-нататък от камината на едната стена се откrehват две врати — едната за в одаята, другата за чардака. Край прозорците до камината и иконостаса е разкращен овчарски накит — две пиринчени паласки, силихлък, пищови, каракулак-ятаган, рог за барут, чанта като мях и пр.

В стаята няма никого. Отвън в пролетната вечер селото е оживяло. Негде скърцат коля, негде се чува конски тропот, из кошари агнета протягат ясни гласове, а издалеч се донася гласът на хлопатари на стадата, които бавно се смичат към село. Момите също тръгват на извора, раздрънкват се менци, широко се отекват кръшни смехове, сам-там през плетица се провиква някоя: — „Мари ху, още ли не си се накитила!“ — „Чакайте, ей ме ида!“ — отговаря друга — и шум, и разговори от час на час навън все повече се поддмемат.

От чардака влиза държелива **стара жена**, пременена, както е тръгнала за черква, след нея **Дойновица**, връз трийсет и пет години, препасана с жълта вълнена престилка и с черен ръчаник на глава, и **баба Петкана** — едра, лична жена, с побеляла вече коса, както е работила по чепак и с вълнена престилка и изцапани от пръст ръце.

Баба Петкана — Заповядайте, сватя. Минете да седнете. Върви ти, Дойновице — ти по знаеш! — Кани сватята. Аз току-що се връщам от бостаня — плевих — гледай как ви посрещам. — Чакай, да си умия бари ръцете.

Баба Петкана се дръпва в одаята, **Старата жена** сяда на миндера, а **Дойновица** срещу нея на стола.

Дойновица — Аз водя гостенката като у дома, стрино Петкано.

Старата жена — Който иди на гости срещу Гергьовден, като не го изпъдят, сватя Петкано...

Баба Петкана (от одаята) — Ще се случи да доде веднъж сватята у дома и да ни свари неразтребено, ненаредено...

Дойновица — Други нека се одумват посемсега за тебе. Ний твоята скопост я знайме.

Баба Петкана (*умила ръце, хвърлила вълнена престилка, влиза в одаята с къса подшита салтамарка и изведнъж бърза да затваря прозорците*) — Каня ви, пък не виждам на кой ред е всичко тук. Разтворено като в плевник! От отзарана разтребяме, подир някой час и черква ще чука — ний още не сме смогнали. (*Затваря и се повръща при гостенките да седне.*) Добре дошла, сватя. Дойновице, и ти добре дошла.

Дойновица (*със Старата жена като се понадигат малко*) — Добре намерила.

Старата жена — Дойдох да те видя, сватя Петкано. Сега като ти доведоха отмяна в къщи, падна ли ти сърце на място.

Баба Петкана — Добре си сторила. Откога не сте идвали у дома.

Старата жена — Припирах из пътя да не закъснея, пък то — пролетно слънце, излъга ми очите. Стигнах, още черква нечукала. Отбих се у Дойновичини, че ѝ викам: завед име у сватята Петкана. Както ѝ хвалят по нас снахата — мало и голямо за Стиляновата булка разправя.

Дойновица — Да те заведе. — Тя Стиляновата булка за такива като нас няма твърде да размита, ами бари Стрина да видим.

Баба Петкана — А, как ще би! Чакайте, тя ай сега ще дойде.

Старата жена — Не я знаа аз, ама щом надникнах от прага още и познах. Отличало. Подир всичко млада булка е тичала. Двора преметен, градинката разцъфнала — кравена китка, пък в трема онези ми ти тънки первази — останаха ми очите, ти казвам!

Баба Петкана (*с видимо усилие да потуля туй, що става в къщата ѝ*) — Отличало... Нали млада булка е за туй — да тича!

Дойновица (*дразниво*) — Тича тя, ама май и срещу Гергьовден Стрина ни среща с изцапани ръце.

Старата жена — Не ѝ дава на Сватята сърце да се стъписа, друга ръка да подкара къщата. Не я ли знаа аз! Пък каквато беше се загрижила преди години. — Стилян ходи несретен и денем, и нощем, на никоя мерак не хвърля. Няма кой да поеме работата ѝ, нито да умре, ще има кой да ѝ склопи очите. Ей де през девет села в десето късмет излезе!

Дойновица — Свършили се бяха за Стиляна момите в наше село!

Старата жена — Моми и по вас, и по нас колкото щеш и дето посегнеше, нямаше да го върнат, ама надалеч му теглело сърцето, отдалеч си довел.

Дойновица — Доведе една от изгрев-слънце ли е — от заход: и той надали знае самичък портите й накъде са!

Старата жена — Няма да му съди някой на сърцето. — Нали, сватя Петкано?

Баба Петкана — Какво ще му съдя. Като я е харесал той. На мене снаха — на него жена.

Дойновица — Самичък да си беше отсъдил, че сега да не шушукат из махалата, и на Стрина да имаше кой да се отсрами на странини! Бог да го прости моя мъж, той тъй казваше: овчар не е загалил мома, сгодена да е била, пръстен да не повърне — да му пристане. На този свят по-напет и по-добър от овчаря няма!

Баба Петкана — Растат като фиданки сами в гората — ни зла дума ги трови, ни селски разправии жигосват и паметта, и сърцата им чисти.

Дойновица — Къде да се обърнеш Стилян — нямаше да му дадат момиче? Кога слезеше от Пирин онзи момък, стъкнал се, засмял се, като мома. Ама... ще зема сега и аз у тях да го коря — като от малък не му се изправяше врата!

Баба Петкана (неловко) — Без баща расъл. Той пък тъй... Всички еднакви не са.

Дойновица — Още малешина беше! Да дреме през есенните нощи край огъня горе на къшлата и да варди овцете, когато овчарите са слезли на седенки. Пък той не овчари, кехаите с него не можеха да се мерят! Първите му пайове за гиздило ги даде. Подир каквото му се паднеше: половината ще донесе тука на Стрина, половината пак накит да донатъкмява. Я, гледай! *(Показва на разкачените по стената овчарски накити.)* Каракулака му, пищова, рога, паласките — липсва ли нещо?

Старата жена — Ката година, кога слизаха за Петровден, като им писнеха кавалите през село, и аз излязвах да го видя. По-лани го спрях. — Да кажеш на майка си, му викам, или вода да ти свети, или за

уроки да ти върже... Та малко и голямо като го заобиколило, като го зяпнало, да има колай с очи да го изпие!

Баба Петкана (*усмихната*) — Тъй се родил. — Да си разчесе чембаса, да се запърши — по-личен от него да няма! Той ми каза — викала си му — ще го урочасат.

Дойновица — За уроки ли не му връзва Стрина и магии какви не му вшива в доламата, само да го откъсне от тези пирински юди. — Бог да го прости моя мъж, той тъй викаше: като излезе веднъж човек вън-света, прави го каквото щеше!

Баба Петкана (*пресича досадно Дойновица*) — Кое то минало, какво ще го разправяме — ами забави се невестата, да я види Сватята!

Дойновица — Чакай, докато не е дошла, да ти кажа какво пак се разправяли Бойко и овчарите. — Няма людски помежду ни. — Помниш ли, Стрино, по Гергьовден ли беше или май чак по Илинден, по-лани, кога от девет момини градинки ходихме с тебе цвете за чемер да му берем?

Баба Петкана (*още по-досадно иска да я спре*) — Нищо не помня, Дойчиновице. Остави ги тези сега!

Дойновица (*увлечена*) — Чакай да ти кажа!

Старата жена — Оставя я. Нека каже.

Дойновица — Като се върнал горе на къшлата Стилян, ни той дигал очи да погледне самодивите, ни пък някоя смеяла да доближи до него. (*Към старата жена.*) Беше му вшила в дрехите Стрина чемери и магии, беше му надумала. — Две нощи го обикаляли — ни той към тях, ни те към него. На третата, месеца му изгрял, като се показала над скалата там Гюрга, та му посочила стрък здравец. — Хвърлили се и двамата един към друг, прихваща го тя през кръста: от земя в небеса го дигала, от небеса на земя го спущала — цяла нощ! — Докато му се завило и сваят, и ум!

Старата жена — Тц, тц! Гледай. С един стрък.

Дойновица — Дрехите ми тежаха от билки и магии — още по душата ми тежеше, викал той подире на овчарите. По нея само махленски клюки и одумки бяха нашили. Ама горски здравец щом лъхна в гърди ми, и клюки, и разправии се разпиляха по вятъра. Че всичко било с гнили конци зашито.

Баба Петкана (*смръщена*) — Ами-ами. Викал! Няма овчарите друга работа, измислят, да му пушат приказки.

Дойновица — Истина ти казвам. Защо ще измислят!

Старата жена — Пък може, сватя Петкано. То здравец — миризлив, зиме и лете кръвен — разтурва и чемери, и магии.

Баба Петкана — Не знам. Какво са се дирили, как са се галили — тяхна работа.

Старата жена — Право-право. Тяхна работа. Мома ли момък ще залъже, момък ли мома — млади са за туй: да се галят, да се лъжат.

Дойновица — А бе то тъй! Ама... Бог да го прости моя мъж, той тъй викаше: защо да е тъй?

Старата жена — Нека те да си живеят и да се имат, нека тя да поеме работата на Сватята и да ѝ се отсрами както подобава, че подир някой време да ѝ сложи в полата едно попано унуче — ако даде господ и женско — да я подновят: хората пак да си приказват каквото щат.

Баба Петкана — И аз тъй съм рекла. Нека те да са добре. Мене да не ме гледат. Аз с едина крак съм вече в трапа. Пък ще ме подновят ли — не щат ли — там божа работа.

Дойновица — То отколе ѝ е вече време да зема да ѝ се дощява киселко, ама гледай я — нищо не личи! Аз, като я срещна, все ще се вторача в нея — лицето ѝ си все тъй бяло и кръвено, изправила се, да не я знам, не мога рече — туй не е мома. Както си я доведе Стилян, тъй си е и досега.

Старата жена — То като му доде времето...

*Измежду къщите нататък зачуква черковното клепало за вечерня. **Старата жена** захваща да се кръсти.*

Баба Петкана (*избръща очи към иконостаса и после излязва в одаята за огън*) — У дома кандилото още не е запалено. Ще забравим и делник, и празник.

Дойновица (*намерила сгода, като няма стопанката*) — Не си го запали ти сама, че те за кандилото ти ще мислят. Туй им е работата!

Баба Петкана (*носи в ръка малка горилка да пали кандилото*) — Дали барем има масло? — То с нашия уред от Коледа на Великден вече ще отидем в черква, ами да ни дойде на ума кандилото си срещу празник да запалим.

Старата жена — Я си гледай работата. Туй да не достига и на тебе, и на снахата ти — че не сте се сетили за кандилото.

Баба Петкана (*като хвърля горилката в камината и се доближава пак да седне, замислено*) — Знам ли — знам ли, Сватя. Подир тази къща съм тичала цял живот, млада вдовица останах и съм залягала, и съм се бърхала, и зла дума не оставих да хвърлят връз нея досега. Пък сега — слушай Дойновица, — станали сме за приказ в устата на хората... Ех, тя мойта се свършила. Пак ще кажа: младите като се имат и като се сговарят...

Дойновица (*със зловна насмешка*) — Те да се сговарят, стрино Петкано, и хората няма да ги приказват Бог да го прости моя мъж, той тъй викаше: то ако няма нищо, хората няма да си трият зъбите. — Ти видя ли ги онзи ден, като подкара агнетата Стилян? Тя му беше набрала цяла китки, пък той не се обърна да я погледне.

Баба Петкана (*мръщи се недоволна*) — Че ти пък де ги видя?

Дойновица — През плета. Бяха си посрещнали нещо приказка... хем за твоите градински лехи дал не беше... (*Към Старата жена.*) Стрина си ги садеше с лук и копър тези лехи, пък тя взе с цветете ги засея! — Подкара си агнетата, не я погледна!

Баба Петкана — Не ги знам. Аз помежду им не се бъркам. — То от съседни нищо не може да се укрие!

Дойновица — Как ще се укрият! Аз сучех масури у дома.

Разговора пресича Гюрга Самодива. Кръшна, стройна, препасала шарена престилка, в руси коси затъкнала два-три стръка горски цветя, тя влиза от чардака и носи няколко горски пролетни китки.

Старата жена (*радостно разперя ръце срещу нея*) — Ей я — ей я! Да я гледат и съседни, и роднини, цяло село край дворите й нека се сбира: от кого ще я е грижа нея, да се крие!

Гюрга Самодива (*тръгнала към вратата на одаята, но щом съглежда гостенките и се спира*) — Ха, от гости ли ще се крия! Аз не знаях, че сте били тук. Мене гости всякога са драги.

Баба Петкана — Сватята те чака тук. Дошла да те види.

Гюрга Самодива — Пастирите ми набрали от гората цветя, че с тях се забавих. — Да зема една паница от одаята да ги натопя — ай сега ще дода!

Старата жена — Ела-ела да те видя! И чичо ти Костадин днес пак ми поръча...

Гюрга Самодива (*бързо влиза в одаята*) — Ай сега. Да ги натопя, да не повехнат.

Старата жена — Преди да тръгна, пак ме вика да ми каже: като слезеш, да се отбиеш при нашите. Стиляновата булка ще видиш, хубава ли е.

Баба Петкана — Добре за батя Костадина помена, исках да те питам, пък се заприказвахме. — Той как е?

Старата жена — Все тъй. Както го знаеш. Ни става, ни умира. Натегли се и сестра ми с него.

Баба Петкана — Като умря мъж ми: той да ни заоре нивата, той да ни докара дърва за огъня — пък от Благовец не съм ходила да го видя.

Дойновица (*към баба Петкана*) — Че и на Стиляна, колко им дума ти! Ей цяла година вече: още не са отишли да го споходят. Бог да го прости моя мъж, като ме доведе, най-напред рече: хайде у чичови Костадинови да му целунем ръка.

Гюрга Самодива се повръща при гостенките, натопила в пръстена купа китките си, които отива и слага на долапчето.

Старата жена — Таквази булка аз харесвам. Отворила лице, засмяла се, като я погледнеш и драго да ти стане!

Гюрга Самодива (*която се любува на китките си и все още не може да отдели очи от тях*) — Ами тези? Те са сами усмивки! През всеки цвят пролет е отворила очи и се усмихва!

Старата жена — Какво пък толкоз на горско цвете да се радваш?

Гюрга Самодива — Погледнете ги само! И игликите, и гергьовчето, и теменужките — как са привели челца едно до друго!

Старата жена — Че какво да гледам? — Гороцвят! Цъфти и в полето, и в гората... Едно време, като пасяхме овцете, колко сме го брали по могилите да си вием венец.

Гюрга Самодива — Едно време ли?

Старата жена — Деца когато бяхме. Като ден венец виех на царица да се правя. И радвала му съм се! — ... Дете на какво се не радва? — Сега вървя през моравата и не го виждам биля.

Гюрга Самодива — Аз искам като дете всякога да им се радвам; царица цял живот...

Старата жена — Не е на ръката ни, невясто. Не те пита. Като те налегнат грижи — и радост угасне, и сърце се склучи.

Гюрга Самодива (учудена) — А-а, да ми угасне радостта, да ми се склучи сърцето? — Глуха и сляпа да тръгна по света!

Баба Петкана — Кога те надвият и тебе години като нас...

Гюрга Самодива (гледа ги някак учудено) — Че има ли грижа световна и човешка мъка, радост над които да не е надвила? *(В това време забелязва запаленото в иконостаса кандило, духва го и после изведнъж бързо се дръпва към прозорците.)* Ами туй какво е замижало сред бял ден из къщи! На кого ще свети? — Пък и прозорците затворени... Аз се чудя що ми се запуши душата, щом влязох!

Жените неловко се споглеждат.

Дойновица — Тя Стрина затвори прозорците и си запали кандилото.

Старата жена — Ти пък отвори, като ти е запушено.

С отварянето на прозорците и шумът на оживялото във вeдрата вечер село отново изпълва вътре. Вече слънцето е залязло зад бърдата и с леки багри обагрило две бели облачета, спрени над тях. Момите се връщат със смях и викове от извора, по края на насрещната стряха орляк врабци чуруликат, стадата бляят из село и всичко широко се отеква и слива в стройната вечерна песен на селото.

Гюрга Самодива (присяда на прозореца, обляга лакът и се загледва навън) — Слънцето вече залязло зад бърдата. За сборуване, воля и задевки в село! Ний сме се сврели в къщи — и прозорците сме затворили...

Дойновица — Ами какво да правим!

Гюрга Самодива — Ей момите се прибират от извора... Вечерника гали цъфналите вейки. Пък и врабците, като че и те привършили къщна шетня — вижте ги, изскочили да срещнат стопаните горе на покрива чак! — Прозорец не — сърце си да отвориш тази вечер!

Дойновица — Слънце залязва и моми се смеят като ден. Коя е слободна да сгърне ръце на прозорците да ги гледа!

Гюрга Самодива — Как мало и голямо в село е тъй! Или в работа ще се впрегнат да се бъхтят, или ще седнат да дремят и да се прозяват.

Дойновица — Тъй сме се научили.

Гюрга Самодива — Я се спрете веднъж — вгледайте се, вслушайте се в хубостта, що трепти сама и нанавън... Миг хванете и познайте от ония златни багри на зарата — ей час тлеят на небето и до час ги вече няма...

Жените в недоумение се спогледват. Гюрга Самодива не чува конския тропот долу под прозорците.

Гласът на Бойко (който спира коня си долу на пътя) — Гюрго Самодиво, покажи се да те видя! Чак от връх планина, от Самодивско хорище ида. Много здраве с кола ти нося от всички ти дружки самодиви.

Гюрга Самодива (скоква и радостно през пречките на прозореца към Бойко) — Бряст ли, Бойко? За Гергьовден си дошъл да ни донесеш!

Бойко — Горе, чак от пусто горе тилилейско, от Стиляновата къшла, бряст съм за Гергьовден смъкнал — със зеленина живот и здраве в село да внесе, — на младост във всяка къща да лъхне! — Нека всичко стане да се зарадва.

Гюрга Самодива — Откак се е гора развила, всяко клонче като с ръка ми маха и вика нагоре.

Бойко — Счупи тез пръчки — оттука през прозореца на най-големия клон на тебе да дам. С него от своята нова премяна гората поздрав ти праща.

Гюрга Самодива (бързо се опитва да протегне ръка през пречките, после тръгва навън) — Чакай, тука пречки. — Клетка жива, както викаш. От чардака да го поема.

Всичкото време жените мълчат и с любопитство гледат Гюрга Самодива. Когато тя излязва, те пак намярват сгода да се сприказват.

Дойновица (*като вперя широко отворени очи в баба Петкана. Миг мълчание и след туй с висок глас*) Чудя се на тебе, Стрино — и на Стиляна още повече! Как търпите да гледате пред очите си и двама туй? — Овчар ли или кехая — кой отдето се покаже, на вашите порти увисва. С жените жена твойта снаха, с момите мома. Не мига пред никого!

Баба Петкана (*навожда засрамена мълчаливо глава*).

Старата жена (*разсмяна, става да си върви, с нея стават Дойновица и баба Петкана*) — Ще сваря аз попа и клисаря на вратата. Загледах се в Стиляновата булка, забравих, бях тръгнала за черква. (*На излязване не може да си удържи смеха и захваща да се киска с глас.*) Много бях чувала да приказват за нея, ама не бях — ха-ха-ха, не бях я виждала...

Дойновица — Сега видя ли я?

Старата жена (*излиза и продължава да се смее*) — Хай остани си със здраве, сватя Петкано! Видях я... видях...

Баба Петкана (*отива след тях да ги изпраца*) — Таквази е нашата... Много здраве, Сватя.

Трите жени излизат. Влиза пак Гюрга Самодива с голям клон бряст в ръка, който отива и изправя в един кът.

Бойко (*от коня долу*) — Гости ли си ще изпращаш, Гюрго Самодиво?

Гюрга Самодива (*изправя се пак до прозореца*) — Мойте гости майка ще ги изпрати, почакай!

Бойко — Слушай тогава още! Докато петли пропяха нощес, дрямка ме не хвана да гледам твойте посестрими по златно ливаде китки да кичат и хора да кършат на воля.

Гюрга Самодива — Весели са веселби, Бойко — на кои всяка погнала с — жив смок златорога елена, бърза хоро да завие...

Бойко — Пяха и скачаха и всички тебе се чудиха: как си изтърпяла люта зима в чужда къща! Как си седнала огнище да вардиш...

Гюрга Самодива — Жалба ли са се спрели да жалят по мене мойте посестрими?... Те не знаят — дека ще да знаят! — не е една

радост, само радостта по хора и седенки!...

Бойко — От връх планина, от теменужни рудини да слезеш и край едно людско огнище да се свреш!

Гюрга Самодива — Хе, и в людско огнище огън като си стъкнеш самичък, пак и той сърце ти ще стопли. Радостта аз в себе я нося, Бойко!...

Бойко — Ой, немой, Гюрга Самодиво, немой ми така приказва! Не мога аз в къщи млада невяста да затворя, себе да заробя край нея! С добра коня късмет ще гоня по света, най-подир в поле ако кости оставя, нека овчари конят ми доведат, жалба пред него майка по мене да стори... Всичко е вятър на този свят. Огнище угасва, ум променя, село забравя! — Едно сал, зиме и лете, все младо и весело — хорото на мегданя се вие! Ела утре в ливадето — цяло село ще излезе печено агне да яде — двама с тебе хоро да поведем!

Гюрга Самодива — Хайде, кой кого ще надиграе да видим!

Бойко — В зори като го залюшнем — до късни полунощи да се кърши! — Ди-и-и, коньо-вихрогоньо, шиник зоб в обори тебе чака тази вечер!

Чува се препускането на коня по пътя нататък. Гюрга Самодива се смее подире му и няколко пъти махва весело с ръка през пречките. После отстъпва мълчаливо от прозореца, почва да разтребва из къщи и да тананика весел напев.

След малко влиза Пенка, десетина-дванайсет годишно момиче, иде, както е пасло овцете цял ден: с късо, малко поодърпано и изтрито сукманче, обуто в цървулки. Тя е пъргава и весела още като дете.

Пенка (тича със заруменени бузи и още от чардака) — Како Гюрго! Тука ли си? — Батю Стилян още не си ли е дошъл?

Гюрга Самодива (продължава да разтребва) — Няма го, Пенке. Трябва да си доде подир някой час.

Пенка — Ами кога ще си заколите агнето?

Гюрга Самодива — Вий заклахте ли вашето?

Пенка — И го одрахме биля! Кожата му утре на дяда попа ще дадем. Утре е Гергьовден. В зори ще доде баба да ни жили с коприва за здраве и да станем печено агне да ядем.

Гюрга Самодива (която наполовина слуша, наполовин заета с работата си. Мъчи се да помести миндеря надолу към втория

прозорец) — Сякаш са го заковали тук! Откак са къща направили, нищо не е мръдвало от мястото си. Не им омръзва да гледат цял живот все едно и също! (*Нарежда възглавниците и Пенка се доближава да ѝ помага.*) Тебе, Пенке, като те омъжат, в която къща те введе мъж ти, изведнъж нов уред в нея да гудиш. Твой уред. Людска уредба като оставиш, по чужди ум ще те накарат да тръгнеш.

Пенка — А-а, мене най ми е хубава колибата в подгорье. И тази пролет се събрахме пастирите, заградихме си под гората една колиба, щом завали дъжд и се подсланяме под сушина... Покрихме я с бряст и папрат — капка дъжд не капва вътре!

Гюрга Самодива — Тази е пък от всички къщи най-хубава, че няма там от людско огнище в твойто огън да донесат да ти запалят.

Пенка — Ела да те заведе, да я видиш. Като заръмоли дъжда, като зашепнат листите отгоре — (*Дигнала пръст да показва нагоре и изведнъж забелязва изправения в къта клон и се впуска към него.*) Яли, какъв голям клон бряст сте си изправили! Батю Бойко кехаята ли ви го донесе? Аз бях тръгнала да му искам, пък отбих се по-напред при тебе.

Гюрга Самодива — Хубав ли е? Иди му кажи и на тебе да даде такъвзи, кичест. Той цял товар донесе. — Пък като наберете цвете, да ми донесете — чу ли?

По пътя край къщи се зачува блей на агнета.

Пенка (*надникна през прозореца*) — Ще ти донеса. — Како Гюрго! Како Гюрко! Бай Стилян си иде! Иде си! Виж.

Гюрга Самодива (*надниква през прозореца и се дръпва*) — Чакай-чакай! Иде ли си? Аз ще го науча да се сърди и мръщи. (*Като дига изправения клон.*) Ти не му казвай нищо. Чакай?

Пенка (*тичешком излиза*) — Ще го уплашиш с клона ли? Няма да му казвам.

Зачуват се по чардака стъпки. Гюрга Самодива се изправя дяволито с клона между двете врати и чака. Вратите откъм чардака се отварят и баба Петкана наднича, като да търси някого.

Гюрга Самодива (без да съгледа кой е) — Да те тупна ли? А? — Сърдиш ли се още?

Баба Петкана (сдържано) — Какво си дигнала тази вършина, невясто? Мене ли из къщи ще гониш?

Гюрга Самодива (щом съглежда свекърва си, оставя бряста на мястото му и навожда глава) — Аз мислех Стилян...

Баба Петкана (влиза, изправя се сред къщи и без да я слуша, сдържано) — Нали аслъ само туй остана! Дигни една вършина, отвори вратата, пък ме погни из къщи...

Гюрга Самодива (с почервенияло лице, хапе устни, не смее да отвърне на свекърва си и само поглежда към вратата на одаята...) — Аз не те видях...

Баба Петкана (щом пак почва, Гюрга Самодива излеко се измъква в одаята. По-строго полу на себе си, полу към одаята) — Белки ще стане някой за мене да се застъпи — син ми си е подвил врата, не смее гък срещу тебе да каже! — Можеш и с вършина да ме погнеш. (Замислено, с въздишка.) Тъй ще си отиде тя мойта! Мъж ми, като ме доведе в тази къща, най-напред в одаите до брашмянката влязох, оттам и за онзи свят ще ме изпроводите. Младините си там не видях и старините си май пак там да доживея.

От чардака влиза, в своя овчарски наkit, вакъл млад мъж. Стилян. Разрошил над рамена дълъг къдрав чембас, плъстен калпак сложил, чак над тила си отгоре, наметнал бяла, обшита с червен гайтан долама, под доламата забун, през който са извадени белите широки ръкави на ризата, по краищата също обшити с разни пъстрила. Шалварите му са без крачоли и обшити с цял топ черен гайтан, белите му калцуни с капац и обшити също с гайтан, а папуците му обточени отпред по ръбовете с червена мешина. През кръст завил широк ален пояс, в ръка носи дълга пушка.

Стилян (влиза морен) — Гюрга няма ли я тука?

Баба Петкана — Излезе. (След малко, сдържано.) Слушай, Стиляне!

Стилян (сморъщен) — Какво — има ли нещо пак?

Баба Петкана — Слушай. Искam веднъж да си поприказваме с тебе.

Стилян (сяда на миндеря) — Е, думай. То у дома приказките не се свършват.

Баба Петкана — По-добре ний да приказваме у дома, отколкото да ни одумват по махалата. — Стана ни къщата за смях пред хората. В очите ми ай тъй с глас захванаха да се смеят!...

Стилян — Кои хора? За какво се смеят?

Баба Петкана — Ачи за какво! — Ти като се дърпаш настрана, не надникваш в тази къща — всяко нещо и всекиго на мястото му да гудиш! (*Погледва към вратата на одаята, като че иска да я чуї и Гюрга Самодива.*) Оставил си една жена, завила си сама юларя: ни от дума зема, ни иска от някого да знае.

Стилян (соннато) — Аз ще си взема един път главата, няма да ме видите вече! И днес, като продадох агнетата, щях право горе на къшлата да отида. Додея ми вече само разпавии да слушам и да разпавям. — Малко ли на тръгване разпавях!

Баба Петкана — Ти разпавя, ама кой те чу?

Стилян — Е, какво да правя, като не ме слушате и двама?

Баба Петкана — Както беше наредила балучките си, дето бяха ѝ ги донесли пастирите, тъй си ги и засади до едно.

Стилян — Да ги сади. Остави я!

Баба Петкана — Как да я оставя? Аз по онези лехи си садя лук и меродия — да е наръки всяко нещо, кога готвя, пък тя с горски треви и буренаци ги изхаби. И Дойновица ни видяла от тях през плета, разпавя ми го и с глас се смей.

Стилян — Като се смей, чудо голямо! От Дойновица ще ме е грижа. Да седна за нея да си троя кръвта и да разпавям!

Баба Петкана (като снїша глас да не я чуе Гюрга Самодива в одаята и се доближава до Стиляна) — Не е, бре Стиляне, не е, бре синко. За Дойновица кой ти приказва. — Ама видяла ни разпавията, видяла те и тебе като си изкарал агнетата сърдит — защо да ходи да ни разнася из село?

Стилян — Какво ще те разнася?

Баба Петкана — На, пред мене напред да я чуеш, като си отвори устата... Беше се отбила Сватята — чичо ти Костадин ѝ казал да мине да ни види, — тя като захвана! Потънах в земята пред людската жена...

Стилян — Аз защо ще отида да се скрия пак в гората! Там ни клюка дохожда, нито пък разпавии да разпавям.

Баба Петкана — Едвам свърши Дойновица, влезе невястата. Уж да позаглади одумките ѝ. Пък тя! — Туй кандило какво е засмърдяло?

— пфу, духна го; прозорците защо съм затворила? — дан, отвори ги. Хай, след туй пък Бойко кехаята си спря коня под прозореца — и с него: ха-ха-хи-хи. (*Натъртено.*) Какво си е помислила Сватята и какво на чича ти Костадина ще разправя, като се върне — смятай! Аз не знам.

Стилян — Остави, майко, Гюрга да прави каквото си иска и ти сама си карай както знаеш — Да ви миряса главата в къщи веднъж! Стига толкоз. Какво щяла да мисли еди-кой си и какво ще разправя Дойновица — не искам никого да знам. Никой не ми е в къщи кехая.

Баба Петкана — Не е за кехая. — Хора сме и нали между хора живеем. С какви очи ще погледнеш подире чича си Костадина — дето ти е брал грижата като баща от малък?

Стилян (*досадно*) — Хай, сега пък за чича Костадина!

Баба Петкана — Не отидохме барим да му целунете ръка веднъж, толкоз пъти ти казах. Че и мене вече ме е срам да отида да го видя — все за вас да ме току пита болния човек!

Стилян — Ти като че на пръсти си ги навила днес. Ще влезя и от прага да ме подбереш с тях. Лехата, прозорците, че кандилото ти — не ти стигнаха те, — отгоре и чичо Костадин доде пак!

Баба Петкана (*обидно*) — Като е тъй — добре! Нали ти тежи да ме слушаш и викнеш на жена си! (*Дръпва се и излиза през вратите на чардака.*)

*Стилян морен и мрачен, опрял ръце върху сложената на коленете му пушка, стои мълчаливо приседнал на миндеря. През вратата на одаята показва руса глава **Гюрга Самодива** и дяволито го поглежда.*

Гюрга Самодива (*през прага още*) — Я ме погледни! Не ти ли премина?

Стилян — Къде се криеш из къщи?

Гюрга Самодива — Чакам да ти премине сръдната — няма ли да ми обърнеш гръб като онзи ден?

Стилян — Дотегнаха ми на душата сръдни и разправи.

Гюрга Самодива (*влиза в стаята, притваря вратите на одаята и обляга гръб върху тях*) — Аз си обрах цветето в градината, най-кръвеното и миризливо цвете, китки да му вия и наричам цял ден, пък той да си изкара агнетата и да не ме погледне!...

Стилян — Остави сега. Ела, седни тука.

Гюрга Самодива — Свъсил вежди, сбръчкал чело — е, помрачня наоколо, ще прогърми, рекох.

Стилян (*мъчи се с малко по-строг тон*) — Други път да слушаш, кога ти приказват. Да не ме караш да се сърдя!

Гюрга Самодива (*като се завъртява весело сред къщи и изведнъж се хвърля към него и го гали!*) — Ой-ой, хем още като че не му е преминало на моя овчар!

Стилян (*меко*) — Карате ме понякога отвън кожата си да излязвам!

Гюрга Самодива (*отстъпва малко и го изглежда дяволито отстрана*) — Де, един път да те видя да излезеш пък от кожата си навън! Не да се свиваш все в нея.

Стилян — Затуй ли не искаш да ме знаеш за нищо?... Аз ще си запаша силяха пак, малко ме държи! Ще си изляза с овцете в гората и ще си бъда какъвто съм си бил.

Гюрга Самодива (*доближава се по-скоро до овчаря и почва ту чембаса му да закача, ту да се гали около него*) — Немой, овчарьо, немой! За пусто горье при мене жалиш!

Стилян — Като смъкна на Бистрица стадото на водопой, един път като мине през чубрични и здравични рудини — цяла гора с ведър мирис ще размирише! Там съм аз порасъл и нататък ми тегли сърце!

Гюрга Самодива — Росно цвете съм ти разсадила днес! Навред пред къщи. Минзухари като разцъфнат догодина. Из тревата ще изпъстрят звънчета! Най-напред звънливият смях на пролетта в нашия двор ще се чуй.

Стилян — В двора и из тревата сади каквото искаш. Няма защо да ходиш по лехите, дето майка ми си сади лук и меродия...

Гюрга Самодива — Нали за тебе! На гороцвет пред къщи да лъхти. Като пред къшлата! С мирисът си духът ти да разведрят.

Стилян — Да се сърдите и да се карате с майка ми.

Гюрга Самодива — Аз не се карам! Ни майка зла приказка ми е казала, ти като я видя иде към нас — развика се самичък!

Стилян — Пред майка си аз не мога да оставя думата ми на две да стане. Аз съм мъж в тази къща най-подир! Няма да се стъписам, за смях пред очите й да стана... Проумей ме веднъж. Да рече майка ми — уж и той си довел жена...

Гюрга Самодива (*учудена, като че не може да го проумей*) — Мъжова сила пред майка да покажеш! Тъй ли било тук по вас?... Пред майка да се не посрамиш... Викаш да ме плашиш.

Стилян — Между мен и теб то друго. Не разбираш ли? Кога сме двама — колкото искаш...

Гюрга Самодива — Скоро ти се теб умаря сърце от милувки и от смях.

Стилян — Е, не е то цял живот в смях и милуване само...

Гюрга Самодива (*махва с ръка*) — Живот ли е живота без смях и милувка! Един по друг да не жадуваме, да се радваме един на друг.

Стилян — За всичко с време и всяко нещо на мястото си. Остави. Седни тук.

Гюрга Самодива (*продължава да си играе*) — Време за милуване ката час! Всяко място, дето се двама срещнем!

Стилян (*морен, сили се да не се прозине*) — Стани като мене в тъмни зори и цял ден на пазаря все да продаваш агнета...

Гюрга Самодива — Кръст от работа у теб се не прекърша! На Гюрга Самодива ти надви, овчарьо мой! От връх пирински хорища си я смъкнал — да те гали и милува!

Стилян (*като оставя пушка настрана и сяга да прехване Гюрга Самодива, която се дръпва дяволито*) — В галене и грижи край къщи и младост повяхва, и сила мъжка омеква.

Гюрга Самодива — Ами с мотика в земята ли? — По ти е драго да закопайш сила и младост — или в галене и милувки с мене?

Стилян — Колко работа още до вечеря ме чака!

Гюрга Самодива — Утре е весел празник — почакай... Сега ще се покаже вечерница, ще глъхнат шетни и разговори. Час млади да се гаят и милуват. (*Прихваща го за главата и почва да си играе с къдриците на чембаса му.*) Със сини очи да те стрелям, с тънки пръсти чембаса ти да реша!...

Стилян — Остави. Няма да има с какво да срещнем празника — уж овчарски ден за курбани е утре.

Гюрга Самодива (*хваща го за ръка и го тегли да стане*) — Хайде тогази! Бялото агне курбан на мене да го сториш.

Стилян (*неловко и като че не му се става*) — Бялото агне — то отиде най-напред отзарана.

Гюрга Самодива (*отстъпва учудено от него*) — Бялото агне, дете му бях вързала клонче на врата?

Стилян — На попа го продадох!

Гюрга Самодива (*дърпа се*) — Нали аз го бях отделила за нас!

Стилян — Ний ги храним, няма да сегнем да отберем най-хубавото. — То все ще остане и ний едно да си заколим.

Гюрга Самодива — Най-хубавите хората, пък ний — метиля!

Стилян (*става, увърта се около нея и като че я моли*) — Ама недей става сега такваз!

Гюрга Самодива — Затуй ги багним и им се радваме цяла зима.

Стилян — Багним ги и им се радваме, защото ни е стока. Кой стопанин не се радва...

Гюрга Самодива (*върви из къщи и недоволна*) — Радвай и отгледвай за хората. — Най-хубавото!...

Стилян — Ти как си мислиш! — Ела да питаме когото щеш.

Гюрга Самодива — Не ми трябва мене нищо да мисля — ни да питам някого!

Стилян — Хм, гледай сега. Когато бях горе на Пирин и аз тъй държах.

Гюрга Самодива — Пък като слезе тука, обърна ти се и сърце, и ум!

Стилян (*доближава се най-сетне до нея, хваща я за ръката и почва да я тегли да се върнат на мундера*) — Слушай, Гюрго. Ти не знаеш. И мен ми е додеял този ред, ама — ела да ти кажа. То не е тука както ний с тебе си знаем. Хе, по хорищата там на воля...

Гюрга Самодива (*сякаш без сърце се влачи подире му*) — И тука, и там — каквото ще да бъде — навред искам да си бъда аз, каквато съм си!

Стилян (*сяда пак на мястото си и слага Гюрга Самодива на коляно*) — Кога момък несвършен съм бил, мене са познавали и в пригорье, и в подолье, чак в поле широко... Кехая ли или овчарин, кой с мене е излязвал мегдан да дели!

Гюрга Самодива (*безучастна към ласките му*) — Пък сега, задгърбиха те всички. Бойко яхнал коня днес — да видиш — зеленина и младост от планината носи.

Стилян — Бойко ли пред мене сила и воля ще показва!... Нека си яха коня, денем и нощем ветрове да гони. Ако не съм се на коне

наяхал, ако не съм се на ветри нагонил... Сит съм вече и на слава, и на приказки из село. *(По-страстно я привлича към себе си, но тя стои още равнодушна.)* Като имам теб при себе, ой Гюрго, що ми е пред други да се показвам, що ми е друго да мисля?

Гюрга Самодива — Да беше мислил за мене и мойта радост, нямаше да...

Стилян — Само не мръщи си бяло лице, не сбирай вежди — недей да ми потъмнява света наоколо...

През откренатите врати на чардака се показва баба Петкана. Стилян и Гюрга Самодива я не виждат. Баба Петкана застава на прага, кръстосва на гърди ръце и вперя строг поглед в младите.

Гюрга Самодива *(току-що почва отново да се отдава на милувките му)* — Галене и милувки, сега да ме залъгваш с тях...

Баба Петкана *(раздразнена, пресича Гюрга Самодива, влиза, но се мъчи да говори сдържано)* — Задето ми направи туй лице пред Сватята и пред Дойновица! *(Към Стиляна.)* Зел си я на коляно, Стиляне — затуй ли да я милваш?

Изведнъж Гюрга Самодива скача от коляното на мъжа си, завърта се край прозорците, като че търси да си намери работа, и после се изправя настрана до долапчето. Стилян отместя сложената до него пушка и сякаш се мъчи да седне още по-удобно на миндеря.

Стилян *(не забелязва гнева на майка си и като че не недочул думите ѝ — да обърне разговора на друга страна, малко неловко)* — А-а... Бях се уморил из пътя...

Баба Петкана — В къщата ми, пред очите ми! — Аз ризата си от врата раздрах да ти плача от нея!

Стилян *(вперя очи в баба Петкана)* — Ама ти? — Ще се караш ли?

Баба Петкана *(продължава още по-раздразнена)* — Кажи ми! Аз човек ли съм в тази къща? Майка ли съм? — На главата ми ли ще я качиш, че като шарено перо си я загалил?

Стилян *(надига се от мястото си и без да отделя очи от майка си)* — Кой мъж не гали невястата си! Какво си се запънала? Що ти е тебе, ний като се галим?

Баба Петкана — Тя за нищо не иска да ме знай, пък милувки и галене!

Гюрга Самодива (*която се е облегнала на долапчето, изправила една си крак, играе си и гледа шития си чехъл. Усмихната погледва мъжа си и малко настрана, сякаш учудена*) — Ха, то и на милувки да не завиждат тук!

Стилян (*поджегнат и от думите на невястата си, към баба Петкана сърдито*) — Не е твоя работа — да се вмесваш ти!

Баба Петкана (*поглежда към Гюрга Самодива и цяла треперееща от завист, продължава към Стиляна*) — Чуваши ли я! И пред тебе — на смях да ме зема! — Завиждала съм? — Аз ли завиждам?... Дето съм те родила и отгледала — да доведеш една людска, тя да заповядва в къщата! В моята къща да се разполагат людските хора, пък аз...

Гюрга Самодива погледва изпод вежди мъжа си и мълчаливо се усмихва отстрана.

Стилян (*все повече му се набира гняв на душата, наводжда мрачно глава и сърдито*) — Причерня ми пред очите! Не ща вече ни тебе, ни къщата ти!

Баба Петкана (*още по-гневно се хвърля към Стиляна*) — Като ти е причерняло, като не можеш да ме гледаш — аз никого не вържа в тази къща! Прав ти пътя — върви, където искаш!

Стилян (*виква гневно*) — Тебе устата ти приказват, ушите ти не слушат! — Не ме карай!...

Баба Петкана — С вик ли ще ме плашиш! Аз зная какво приказвам! — Мене ми преля вече от тези... Няма само аз да преглъщам всичко...

Стилян (*не може вече да се владее*) — Ти ще си затвориш ли устата, ще млъкнеш или?...

Баба Петкана (*упорито застанала насреща му*) — Няма да ги затворя! Мене баща ти ме е довел в тази къща. Той не ми е виквал...

Стилян (*настръхнал*) — Млъквай, ти казвам!

Баба Петкана (*без да се спира*) — Ти пред нея... за нея — в моята къща ще ми затъкваш устата!

Стилян (забравил се от яд, пристъпва към баба Петкана и дигва към нея ръка.) — Не ме карай да побеснявам!

Гюрга Самодива (изненадана, с широко отворени очи, хвърля се към Стиляна и го хваща за ръката) — Стиляне? — На майка си!

Баба Петкана стои като втрещена на мястото си и после миг писва с глас.

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

Ирин-Пирин планина — овчарска колиба, от която се слушат надолу към Самодивското хорище падала, обрасли в пъстри миризливи цветя. От една страна на хорището високи почернели скали, между тях пролом, през който се синее в далнини ведро небе и през пролома малка пътека към извора Жива вода, що се разлива под скалите. От другата страна гора; стволести дървеса, обрасли с мъх и самодивски коси, се разперили грани.

После зноен летен ден мудно се отеква проточеният блей и хлопот от звънци на стадото, което бавно се прибира зад рида. Над рида из вечерния здрач се поддържа блед месец и леките му багри пробягват над водите на извора. Няколко самодиви, изкърпали снаги, облекли бели ризи, решат и плетат дългите си коси край извора на брега. Други седнали върху жилави клоне се люлеят; а две още по-чевръсти, набрали цветя, лихом се втурнали по падалата надолу.

Първа Самодива (тичешком още) — Що ми е мило, най-мило, сестро, китки да кича!

Втора Самодива — Зарумени ли се месечко и дебом задебне звездни седенки, ний тръгваме низ злачни ливади.

Първа Самодива — Чия момина градинка има толкоз миризливи цветя! Да ги вплета само в свилена коса — овчар или хайдутин погледна, три годин болен ще легне.

Трета Самодива (провиква се от един клон, както се люлее) — Пак ли пъстри цветя — не набрахте се вече, не ви додея.

Първа Самодива — Росна роса разкравила едностръка тинтява, чемерика, божури, лалета — каквито щеш! Ела и ти бери.

Трета Самодива — Ката вечер все венец вия. — Сито ми е сърце на всичко!

Втора Самодива (хвърля китката си) — Нека по Неврокопски пазари моми се труфят с бабки и менгуши! Наши треперушки модри теменужки, наши ремъци — бръшлян, трендафил.

Първа Самодива — Всичко приляга на самодивска хубост. Да бере всяка какво й най-допада!

Трета Самодива (Скача от клона и припва към втората да я хване за ръка) — Мощне ми са мили, сестро, модри теменужки! Ела, от тях двете венче ще си свием тази вечер.

Втора Самодива (*хванати за ръце с другата берат теменужки*) — Венче от теменужки само — край бяло чело да се завият едва да личи в коси ни.

Трета Самодива — Стига. Що ти са повече! Със стрък здравец Гюрга най-личен овчар примами, оброк да се хване с нея.

Първа Самодива — Памет загуби, клетника, сякаш татул да бе ял. Ни чемери, ни магии го хванаха — само тя на obroka не изтрая.

Трета Самодива — Оброк от клетва по-страшен! Ако я надсвири, булка на коляно да му падне — ако го надиграй, вакли му очи да изпие! Наду меден кавал: три дни и три нощи — рудо му стадо из дебри се прокуди, под Гюрга злачен стрък не остана.

Втора Самодива — Пък сега гледай! Обвесил врат по цял ден, сякаш гроба по земята си търси.

Трета Самодива — И като вечер, щом завърне стадо край къшлата, облегне гръб на буката и надуе кавала. Сила и младост изсвирил през него, иска и поплака си пак през него да изкара!

Първа Самодива — Какво се тази вечер забави? Не го е чул. Я, разшетаха се сенки околоръст, копраля е вече месец над вършини и откога звънци преплитат гласове оттатък!

Тихо зад рида се поддържа тъжовният напев на кавала, препълнен със звъна от стадото.

Втора Самодива (*ослушва се*) — С-с-с-т! Ето! Зареди пак

Самодивите се заслушват в кавала. След малко мълчание.

Първа Самодива — Ой, махни-махни, сестро мила. Не е туй песен — жива жалба поддържа пак овчаря. Елате при извора, цветя да натопим. Ето наши посестрими, изкъпали кръшни рамни снаги, доплитат коси... (*Повежда ги към извора.*)

Четвърта Самодива (*с тия до нея, като им струва място*) — Натопете цветя, сестрици. Дълга пътя от Добруджа сме бъртали и двете, морни снаги в извор да изкъпем.

Първа Самодива (*натопява с другите цветята си, сядат всички край извора и почват да вият венци*) — Пристегнете ризи

златокрайки — завийте венци, че горе вече закършат със сури елени
нашите посестрими. Жив смок шиба — елен не чака!

*Сплели вече коси, едните самодиви се зашурват нагоре по хорището и из гората, а други
остават да плетат венци. В същото време песента на кавала наяква и все по-широко оглася
с тъжния си напев.*

Втора Самодива (унесена в кавала) — Дума по дума несретна
орис нарежда.

Трета Самодива — Слушайте да го слушаме Марварска песен
— на песен на радост и воля. Сал жалби в таз земя в песни припяват.

Първа Самодива — Турци ил яничери, угри ли ил татари
кръстом я не изрътиха с гробища! От тиха бяла Дунава, пряко Балкана,
равни Румански полета, че до килиите на черника в Атон — всички все
тая песен пеят.

Втора Самодива — Своя песен свири овчаря. Слушай. Своя
жалба разправя. Из сърце му право извира.

Трета Самодива (заслушана заедно с другите в песента, след
малко мълчание) — И тия звънци и тюмбеллеци. На неврокопски
звънчар ходил да ги поръча, самичък сребро му занесъл: от сребрно да
ги излее. — Дума по дума от кавала поемат, един я на друг предават —
песен на жалба далеч отпяват.

Втора Самодива — Дума ще и до Гюрга занесат — може да
бленува, клетника! — Да чуе, що му е наболяло на сърце за нея.

Първа Самодива — Гюрга в горен пруст е прибрала свекърва
още в залез-слънце... Ако доземе някой от песента му: — само моми и
момци по седенки. Като рано осланени цветя ще наведат глави от нея;
ще прокълнат и младост, и венчило.

*Кавалът оттатък дигва глас; самодивите пак се смълчават и отведнъж — писва,
прекършва песента, та всички, като са насядали край извора, трепват.*

Втора Самодива (сепната) — Как прекърши песен изведнъж!

Трета Самодива (плахо) — Душа след песента из кавал излезе!

Втора Самодива — Млъкна всичко. Само тюмбеллеците се
обаждат изпод земя, сякаш в село на умряло клепат.

Първа Самодива — Той и тъй ни жив — ни мъртъв се влачи след стадото. — Ний ли грижа ще берем по людски несрети!

Втора Самодива *(като се поддържа)* — Ще ида: душа му на устни да сваря — с чемерни билки болест да прокудя.

Първа Самодива — Не е болест. — Остави го, сестро. Стадо е станал в кошари да притвори. В залиси и грижи — всички са таквизи — и радост хабят, и тъги забравят. *(Към трета Самодива.)* Ти, сестро, изви вече венец — хубост една!

Трета Самодива *(която слага венче теменужски над чело)* — Такъвзи исках — сама да го не сещам в руса коса... *(Към втора Самодива, която, хванала два стръка в ръце, се е унесла в мисълта си и спряла да плете.)* Дай и твоя да довием, сестрице — злакове вече между пръсти, ще ти повехнат, ти все овчаря вайкаш и мислиш.

Втора Самодива въздъхва тихо, навожда глава и пак захваща да вие венеца си мълчаливо.

Първа Самодива *(след малко)* — Кое младо на радост не се е нарадвало, невяста след година кому не додейва! — По сбори и панаири, по друмье и раздрумье, цял живот кярове по гурбет гонят, а невяста крее край свекър и свекърва и из ден в ден чака да се върне... Чака и гълта сама сълзи — някак жалба й други да не догади... Кога чак коса забелей и млада сила изцеди, ще отседне от коня и ще захлопа на порти той — със злато тежки кемери донесъл, тепърва живот да живеи, на чест да се радва...

Трета Самодива — Дали и Гюрга вече си е отзела от Пирин, от хора нощем тъдява. Свряла се е като мърварка в село: ни очи смее да дигне, ни свекърва да прекърши воля.

Първа Самодива — Самодива само китки кичи и хора вий, поврага жалби и несрети, поврага залис и грижи! Ще си похабим радост за хоро тази вечер. — Отскубнете му два стръка кошута, венец по-здраво да вържа, че люшне ли се веднъж хорото — хоро не оставям накити да прибирам по коси!

Трета Самодива *(като отскубва няколко стръка от обраслата брега кошута)* — Островърха кошута извор Жива вода обрася — На.

*В това време на пътеката през пролома се явява, наметнал долама, **Стилян**, държи дълга гега в ръце. Той върви с наведена глава и без да погледне някого, иска да замине по падалата нагоре.*

Първа Самодива (сегнала да земе стърковете кошута, щом забелязва овчаря, провиква се от мястото си) — Овчарьо, ти ли си оборил глава?

Втора Самодива — Като сянка се мярка и отминава.

Стилян (едва се извъръща и като че пак иска да отмине) — Прибирам се на къшлата. И вятъра в гората утихна. Време е.

Трета Самодива — Не се спираш, ни продумваш. — Само песента ти слушаме зад рида.

Стилян (отчужден от тях, не може да се сприказва) — При кого да се спра?... Сам свиря, сам си паса стадото.

Първа Самодива — Забрави ни. — Забрави, що хора по нашите хорища си въртял с меден кавал, докато от хоро ни най-мила дружка откъсна!

Стилян (повръща се, пристъпва към самодивите няколко крачки и несетно завързва разговор) — Като възвие ума на човека въз друга страна — и него ще забравят, и той забравя... Ката вечер аз оттатък свиря и вий китки кичите отсам, пък ни аз вас чувам, ни вий мене.

Втора Самодива — Всички бяхме напред дъх притаили да те слушаме! Дума по дума как нареждаше кавала ти аз слушах.

Стилян — И да сте слушали... Ех, не са вече ония песни, що съм свирил в потайна доба из тези пусти тилилейски усой!

Втора Самодива — Кога прекърши песен изведнъж, като лист сърце ми трепна...

Стилян — Прекърших... уморих се вече блянове да бленувам и песни да пея самичък. В песен блянове да препявам... Днес пак бях запладнил стадо край дъба, под дъба седнах да отпочина. Заспал съм и засънувал — Гюрга ми иде да ме споходи — и жълъд падна да ме събуди! Не навял се пусти беломорец... Цял ден в ума си съм приповтарях, в късна вечер рекох с кавала и в песен да го препея... Ала ми вече додея! И станах оттатък, от Бистрица, пак надолу към село да погледна... Не се мярва сянка отнейде!... Ясен месец грее като слънце, стихнало е дол и бърдо в далнини, ама де ще по туй време друмник из друма!...

Втора Самодива — Сън ще скоро наяве да стане, овчарьо — не викай!

Първа Самодива — Земи пак кавал само, ела на хоро ни засвири!

Трета Самодива — Сън и по-мил отново наяве ще видиш — кога с Гюрга оброк си струвал и очи като извори самичък си й обричал да изпие.

Стилян — Де оброк тя да бе спечелила тогава! Сляп да тръгна по света — само тя пред мене да стои. Да я гледам както хоро повежда и мене с поглед прострелва! Камо тъй да бях ослепял, сал нея да гледам, с кавал песен за нея да пея... Сега в самот по цял ден затварям очи — веднъж да я хвана само, да я видя — както аз я знам — и не мога! (*Махва отчаяно ръка и отминава нагоре по падалата към колибата си.*) Не мога вече и песента й засвири...

Мълчаливо самодивите го изпращат с погледи. Втора Самодива пристъпва няколко стъпки след него.

Трета Самодива — Не бях го виждала такъвзи.

Втора Самодива — Сърце да ти се откъсне. (*Като се повръща пак на мястото си.*) Сама не зная какво да му продумам.

Първа Самодива — Каквото щеш хортувай! Коя дума у него сърце ще пробуди. — Кога се радвал на всички околоръст — всяко листо с ромона си му шептяло, всеки стрък се надигал пред очи му да го види — един сал блян спастрил у себе.

Трета Самодива — Слязва в село, един го дръпнал отсам — друг оттатък — самичък не вижда кога му обрали душата...

Още докато трите Самодиви вят край извора венци, горе на хорището други три захващат да свирят с уста, залавят се една други за ръка и вихром се завиват. В същото време младо Овчарче с крака, обвързани от нестригана козя кожа, се изправя горе на скалата да гледа хорото на самодивите.

Първа Самодива става и налага венец на глава. Подире й стават другите.

Трета Самодива — Какъв венец сви!

Първа Самодива — Стрък от всяко цвете преплетох в него — момина сълза и теменужки най-много! (*Показва към самодивите, що*

са се завъртели на хорището.) Ха, тези завъртяха вече! Като подевки на мегданя. Гайда неписнала, моми и момци се не сбрали — те си тананикат сами и хепат.

Трета Самодива (показва нагоре към Овчарчето) — Над скалата и Малешината вече — и той да ги дебне и да ги подзема.

Самодивите се завъртяват няколко пъти. Овчарчето подсвирва весело горе от скалата, те се извържат към него, размиват се и потъват пак в гората.

*По пътеката през пролома се задава в празничната си селска премяна **Гюрга Самодива**. Тя се спира на пътеката, поглежда мълчаливо наоколо, като че си спомня за родните покрайнини, които пак вижда сега.*

Гюрга Самодива (към самодивите, които наставали край извора със сдържан глас, като че чужда помежду им) — Венци ли край извора вийте? — Овчаря дали се е прибрал горе?

Втора Самодива — Гюрга!

Първа Самодива (и другите радостно и някак учудено се споглеждат и в един глас) — Гюрго!

Всички се втурват към нея. Тя отначало е сдържана, като че не може да се отпусне пред тях, а те любопитно я гледат и поддъмат.

Трета Самодива — Той нея гони, тя него; ненагонили се, няма да се догонят.

Втора Самодива — Овчарьо, аз право думам — сън ще яве да стане!

Първа Самодива — Какви вихри са те погнали в потайна доба — пряко пусто горье, Гюрго, да дойдеш насам?

Гюрга Самодива (усмихната, без да се увлича) — Дойдох след година — година и повече мина — отвратки да ви сторя.

Първа Самодива — Гледай я, да й се ненагледаш, слушай я. — Отвратки! Не бе се чувала и тази дума по самодивско хорище!

Гюрга Самодива — На посестрими отвратки да сторя и своя овчар да видя...

Трета Самодива — Къщни грижи! Ой, Гюрго, как навождаш кротко лице, как тихо приказваш!

Втора Самодива (*все още продължава да я оглежда и да ѝ се любува*) — И като грижовна стопанка се стъкнала!

Първа Самодива — И като въртокъщница приказва — вижте я!

Гюрга Самодива (*разсмяна и отново като своя между свои*) — Гледайте ме, нивга не сте ме виждали... Ой, дружки-посестрими, видях аз с грижи как радости вървят и от мъка как воля се ражда!

Първа Самодива — Радост през мъки и грижили ли си гонила да стигнеш, горкана!

Трета Самодива — Под ниска стряха, де денем и нощем черна мъка с неволя се боричкат, разпаса зелен пояс момински — лицето бръчки да набръчкат, ръце слинове да покрият и като съсухрена вейка да съсухрят снага...

Гюрга Самодива — Не знайте — недейте приказва... И в затънена глушина щом слънце надникне, злак побива; в кална локва сред село, сама видях аз — цяло небе се усмихва — по-ведро и по-весело, отколкото във висини!

Първа Самодива (*радостно към другите*) — Над всичко надсмогнала, волно се сърце под нищо не превило.

Гюрга Самодива — Сред схлупени стрехи хубост и живот подигнах; сред труд и робия хоро завих, мало и голямо повлякох. Младост всяко да отиграе, своите неволи самичък всеки да стъпче. — Хе, тътнела е земя под моето хоро, дигала съм се до седмото небо!

Втора Самодива (*която всичко време с напрегнато внимание слуша Гюрга Самодива. Към другите*) — Каквото си беше! Само приказката ѝ не се долавя сякаш...

Първа Самодива (*като хваща с две ръце за рамена Гюрга Самодива, жадна да я слуша*) — Разправяй, Гюрго — по долна земя по света какво си още видяла — познала. Разправяй, да чуем и ние!

Гюрга Самодива (*иска да ги отмине*) — Какво ще разправяме, сестрици... За приказка ли съм тръгнала тук! Чакайте, вакла овчаря — искам...

Втора Самодива (*спира я*) — Потрай, не бързай. Да те видим още.

Гюрга Самодива — Още. — Трудна-неволка съм била, сестрици, от сърце рожба добила. След мъка страшна, радост пламна в сърце ми — радост, що с думи се не изказва!

Трета Самодива (*още по-удивена, към другите самодиви*) — Трудна-неволка! От сърце?...

Гюрга Самодива — Вчера съм станала от легло — днес отново се родих! — С крила соколови съм литнала право на връх планина да кацна!

Първа Самодива (*учудено отстъпва от нея, погледва я и плясва с ръце*) — Имат ли вяра думите! — Ти ли си, Гюрго, не си ли?

Четвърта Самодива (*която с няколко още заобикаля Гюрга Самодива, докато тя се разправя с другите. Гледа я, пипа я, като че иска да се увери дали наистина е тя*) — Сребърен чапраз кръст пристяга.

Пета Самодива — И руси коси пак на две разплела...

Гюрга Самодива (*иска да тръгне към къщата вече, но самодивите не ѝ дават път*) — Забавихте ме. Чакайте. После ще познайте. После, като ви сама пак хоро поведе...

Трета Самодива (*и всички обрадвани от думите ѝ*) — Хайде, да ни поведе пак хорото — в хорото да ѝ се порадваме.

Втора Самодива (*припва към колибата нагоре*) — Аз ще овчарю хабер занеса!

Гюрга Самодива — Викайте всички вили-самовили хоро да извием. С думи, що се не изказва, с очи, що се не довижда — в хоро се всичко открива!...

Първа Самодива (*като оставя Гюрга Самодива и се разтичва с другите*) — Тичайте по върхове и ливади, викайте дружки-посестрими — вито хоро десетредо пак с Гюрга ще играем!

Всички Самодиви припват из гората и сепнати самодивски свистения се поддигат наоколо.

Гюрга Самодива тръгва нагоре към овчарската колиба, дето вече я е преварила втора Самодива.

Втора Самодива (*хлопа на колибата на овчаря*) — Я излез, излез, овчарю, сън се наяве обърна!

Стилян (*излиза из колибата си мрачен и замаян, не може изведнъж да разбере*) — А? Мен ли викаш?

Втора Самодива (*показва му към Гюрга Самодива*) — Я погледни, само погледни — кой иде отдолу!

Гюрга Самодива (*спряна на едно падало*) — И да види сам не ще очи повярва!

Втора Самодива отминава в гората и под лунните лъчи на самодивското хорище остават само Стилян и Гюрга Самодива.

Стилян (*когато чува гласа на невестата си, трепва радостно, но изведнъж тръгва към нея*) — Аз знаех: нощ на ден се обръща, ден на нощ, стига да речеш да тръгнеш!

Гюрга Самодива — Не дойде ти, аз дойдох!

Стилян навожда мълчаливо глава и заедно с Гюрга Самодива тръгват надолу.

Гюрга Самодива (*след малко*) — За Петровден, с бяла харкома ракия, чак отвън село излязох — всички кехаи и овчари си дойдоха, само тебе няма. По Илинден — от песни и веселби всяка къща гърмеше, само нашата в глушина остана...

Стилян — Кога е било то за Петровден или Илинден овчари и кехаи — аз да не тръгна да ги поведат! — През колиби ли, села минехме: всички знаеха, Стиляновата дружина върви... Пък в наше село! Войвода, ни цар тъй са те срещали.

Гюрга Самодива — Само откога заведе невеста в къщи, изстина ти сърце от всичко.

Стилян — Недей, Гюрго. Овчар не е оставил невеста — печалби по гурбет да гони. Не съм за иманье аз като други... Питай ме оставила ли ме е мисъл ден и нощ за тебе. Ама как излязох из къщи...

Гюрга Самодива — Скарахте се с майка. — Ни те видях, ни ми се обади.

Стилян — Мен и тъй беше ми се стегнала душата край къщи. Цяла зима все работа и грижи. Запролети се вече, гората шуми, подиема пай своята песен за воля — пък в къщи — един насам тегли, други нататък: кого да гледам, да слушам? — Едвам ви придобраведнъж — виж, мама каза, ти си й посрещнала приказка...

Гюрга Самодива (*която безучастно слуша поплаките му*) — Къщни разправи... И тука още ли се вайкаш и мислиш!

Стилян — Те ме от къщи прокудиха.

Гюрга Самодива — Не си товаря аз душа! — Дето станат, там да останат.

Стилян — Нехаеш ти — теб никой те не задява. Всичко на мене вървеше да трие сол на главата.

Гюрга Самодива — Като спреш да ги слушаш — ще вървят.

Стилян — Много пъти все ме налиташе, веднъж ми причерня — ще се върна, радостта и младините си да намеря пак, никой за нищо да не ме закача. Птичка в оставено гнездо се повръща и пак виква от сърце да запей — повърнах се и аз, ала още като погледнах запустялата колиба! — Същия Пирин с тъмни усои, същите тъмни рудини, стадо да разтиряш колко щеш, само склусило се сърце — ни хубост да гледам ще видя, ни лъх да полъхне ще ми разведри тъгата. Свел съм глава, по цял ден мисля за в къщи. Избягах уж, пък мисълта ми не се откъсва оттам. — Няма ли, виках си веднъж Гюрга — да доде да ме споходи! На нея бари да домилея!

Гюрга Самодива — И да ми е милно домилявало, овчарьо... Остави ме трудна-неволка: тебе не се откъсва мисъл от къщи, пък аз бях прикована...

Стилян (*учудено я поглежда и смутен*) — Трудна-неволка? Че... да бих знал!...

Гюрга Самодива (*свенливо*) — Да тръгна из село — тъй ли искаш ти — всички да ме чуят...

Стилян (*иска да се оправдава*) — Ама аз да знаех, Гюрго... Как би те оставил в къщи тъй...

Гюрга Самодива — Ти тръгна да си дириш младините. — Пролетта цяло село плувнало в облаци, разцъфтели дървеса — още няма мъка, ни грижа. — Като захванаха да се наливат и зреят плодове, като клюмнаха натежали класове по нивята — глъхна навред, всичко натегна, зачака часа си...

Стилян — Зачака...

Гюрга Самодива — Сама-саминка до прозореца в къщи и аз, гледах в насрещни градини как по слънцето въртят от сутрин до вечер високо дръжбе слънчогледите. В зори като се завият към изгрев — цял ден по него, не остава ни дъх, ни сок у тях — и вечер пак ще сведат чела над корените си в земята.

Стилян — Забиеш ли корени в земята: и слънцето да стигнеш нагоре, пак ще клюмнеш над корените си...

Гюрга Самодива — Чичо ти Костадин издъхнал, дойдоха да кажат веднъж.

Стилян — И чичо Костадин се поминал?

Гюрга Самодива — Заклепа клепалото. Откъсне се един звън, протегне се над село, втори-трети — както бях се превила до прозореца...

Стилян — Горкия чичо Костадин!

Гюрга Самодива — Мъка ме разтърси цяла. Скочих — не мога да си намеря място из къщи. Тръшнах се — една ръка ми хвана сърцето, ще го изскубе сякаш... И подире... подире като утихна всичко, като ми светна пред очи, сред тишината се обади с ясения си гласец моя аждерко... Защо не беше, овчарьо мой, да го чуеш и ти!

Стилян (радостно) — Ой, Гюрго, мойта момчана рожба!

Гюрга Самодива — Тъй леко-леко ми стана на душата — себе си и всичко отново познах в света. Вчера не ме сдържа на постеля, днес ми стана тясно из къщи. — Майка да бави рожбата ми, аз литнах като птичка към тебе!

Стилян (не може да удържи радостта си) — Гюрго! Нов живот с галено чедо. — Отсега вече нов живот на нова радост! — С тебе двама край него — при него, — хайде...

Недовършили още реч, Стилян и Гюрга Самодива, Овчарчето пак се изстъпва на скалата. След малко сепнати свистения се подигнат, зашумяват дървеса и ветви и през рида отгоре от гората се показват припнали към хорището самодивите, препасани с бръшлян и окичени с венци и цветя.

Първа Самодива (припнала към Гюрга Самодива) — Хайде, Гюрго, всички дружки-посестрими идат — с първа сила хоро да ни поведеш! Ти поведи, ний подир тебе — да свием, извием както си знаем!

Гюрга Самодива (готова, разперя ръце и се наляват една до друга) — Ето ме, дружки! Хващайте една за друга — в хоро радост да отиграем! — Овчаря мой пак ще надуй кавала: песен за нов живот и нова младост!

Стилян (трепва и измъква от пояс кавала) — Гюргина песен — дръжте се добре, слушайте — що вели кавал, говори!...

Трета Самодива — Хайдете, дружки-посестрими, Стилян кавала подйема.

Стилян — Подйе го той вече и ще свири — Гюрга Самодива хоро да играе — сам Ирин-Пирин ще му приглаша!

Стилян се обляга настрана до един бряст и надува кавала.

Самодивите подйемат скокливо хоро и запяват тихо:

Заградила
самовила
вито кале —
ни на небо,
ни на земя,
най в сърцето
на овчаря.
Тя във него да живее,
във калето —
във сърцето:
тя във него, той във нея!
Заградила
самовила
вито кале —
ни на небо,
ни на земя,
най в сърцето
на овчаря.

Всички самодиви се пуцат.

Втора Самодива — Свириш, бог убил те, овчарьо, в кавала душа говори!

Стилян (хвърля се да прегърне Гюрга Самодива) — На нова младост песента! От хоро те зех, в хорото те познах пак, Гюрго...

Гюрга Самодива — Мъжка е сила у тебе. Тъй си ми драг, овчарьо!

*И двамата се прегръщат и целуват. **Самодивите** подкачат пак хорото около им и поддържат песента.*

ДЕЙСТВИЕ ТРЕТО

Късна есен полъхва над посърнали дворища и градини, пред прозорците на някогашната бабина Петканина стая. Тук-там по колове на плетищата се жълтее тиква, свесла мисири висят някъде под дълга стряха, по стените съхнат върви червени петелки. Вътре, в къщи, всичко е отново прередено. Пречките на прозорците изрязани, нови хубави постелки красят навред, стените добре измазани и тънки первази се вият наоколо. В прибраното огнище гори слаб огън, под стария иконостас е изправена шарена ракла, а над нея е провесена от тавана цедилка — люлка за детето.

Още отрано захваща да се смръква и през прозорците се забелязва как един след друг комините по покривите задимяват с гъстия си чер дим. Отдолу под чардака се чува проточеният блей на овце, който от време на време пресичат дрезгави кукуригания на петлите из махалата. Морна дрямка е налегнала над всичко околоръст.

*Стилян, с вехти и поизтрити дрехи, по антерия, се е претегнал лениво на миндеря, дреме мълчаливо. **Гюрга Самодива**, празнично стъкмена — причесана, със свързана на чело забрадка със злата огърлица на шия, е приседнала на шарената ракла, зела в ръце рожбата си и я бави.*

Гюрга Самодива (срещайки с показалец пръстчето на детето) — Хай, мамино мило чедо, хай — бо-о-о-т, бо-о-о-т! Няма да плаче мойта рожба попана — не е хубаво, като плаче! Хай пак — бо-о бо-о-т... Ха, тъй! Не обичам аз детето ми, като плаче. Разкриви уста, набръчка веждички, разцили се... Виж, личицето му — слънце светва, като се усмихне! Хайде сега в люлката да наня... (Не го сложила още в люлката и детето пак се разплаква. Тя скача и го носи насамнататък из стаята. Като че ѝ е додеяло.) Е-е-е, хайде пак!

Стилян (лениво подига глава, сякаш вече всичко му се е отицало от света) — А? Какво го гълчиш?

Гюрга Самодива — Ще го гълча ами! Цял ден не ме остави да излезя от къщи.

Стилян — Къде ще вървиш? (Като се понадига да надзърне през прозореца.) Я виж какво е облачно навън — тази сутрин беше захванало и да ръми. — Таквози време не е ни за ходене, ни за работа. (Клюмва отново на миндеря.)

Гюрга Самодива — Хайде, пак! От сутрин до вечер ти само дреми тук и аз да стоя да бавя този немирник...

Стилян (*надига се, протяга ръце и се прозява*) — А-а-а!

Гюрга Самодива — Той плаче, не млъква, ти се прозяваш и не продумваш дума.

Стилян — Женени хора — какво искаш да приказваме. Всичко, дето е било за приказка помежду ни — изприказвали сме го.

Гюрга Самодива — Други път бари Пенка идеше да го земе от ръцете ми надвечер, сега — отишла е да гледа хорото — и нея я няма... Пък тези овци какво са се разблеяли, да са зажалили отзарана.

Стилян — Каза ми съседа, ще доде да помогне днес да изринем кошарата. — Не ги изкарах, блеят.

Гюрга Самодива — И вий ще ринете кошарата днес...

Стилян — Петковден ли, ще кажеш. Този празник ний повече сме го вардили за майка ми. (*Изведнъж се сеца сам.*) Ами? — Тя днес трябва да посреща оттатък — ний не отидохме да я видим бари.

Гюрга Самодива — Едвам по тъмна вечеря ти дойде на ум. — Тъй ли ще отидеш оттатък?

Стилян — Врече ми се съседа, ще доде да ме вика, ти казвам.

Гюрга Самодива — На какво приличаш в тези дрипи и как се търпиш!

Стилян — Е, на кого приличам — на себе си ще приличам...

Гюрга Самодива — Като погледна през прозореца към хорото: всеки се запършил — пременил, драго му е, че живее — пък ти...

Стилян — Защото е на хорото — стъкнал се, пременил се — ще ти напълни очите. Я да го видиш у тях! — Ама ти мене само виждаш... тъй поотпуснал съм се; е, то се разбира, като ме гледаш ката ден все тъй, людските хора по ще ги смяташ за нещо...

Гюрга Самодива — И на хоро, и в къщи — по премяната си личи всеки.

Стилян — Ами... По нас има една приказка — знаеш ли я — хубавия кон и под съдран чул...

Гюрга Самодива — Ти всичките мъдрини на бабите из махалата чуваш и идеш да ми ги повтаряш — на ум да ме учиш.

Стилян (*свива рамена*) — Тъй си е приказката, ти казвам.

Гюрга Самодива — Няма от людски приказки ум да земам аз, ами ела да ти извадя дрехи да се облечеш.

Стилян (*Става и тръгва да излязва*) — По-напред да видя съседа няма ли да доде. Чакай!

Гюрга Самодива — Премени се, стегни — сам да се познаеш, като се погледнеш. В премени да сетиш — и сила, и радост...

Стилян — Подире ще се върна да се преоблека. — Като ме искаш пременен, да се пременя.

Гюрга Самодива — Ако видиш Пенка навън, кажи й да доде да побави този размирник — няма да ме остави на хорото да отида!

Стилян — Ще я проводя. — Пригответи ми дрехи, ще се преоблека — двама ще идем.

Гюрга Самодива — Никого не чакам! Аз ще отида. Само тя да го вземе от ръцете ми.

Стилян излиза. Отвън писва гайда.

Гюрга Самодива (*става още по-нетърпелива. Ту снове нагоре-надолу да замирява детето, ту пък се спира и занича през прозореца нататък към хорото*) — Ей писна гайдата, хороводника пак разпери ръце. — На, залюшнаха се по него и моми, и момци. Хорото никого не чака! Който се е уморил овреме или съвсем не е смогнал да се хване — няма да се спре за него. Да стои настрана и ай тъй като мене да гледа от прозореца. Ама аз не съм се още уморила! Нито като овчаря ми се е отцъял света. Този пакостник не ме пуца! Иска от хорото да ме откъсне! — Ха, горе на нашите хора всяка отде се подаде, тича да се хване — коя отстрана ще остане да гледа!

Влиза Пенка, но сега причесана и окичена, с огърлица рубета на врата, в ново сукманче и с нови папуци — едвам се познава.

Пенка — Како Гюрго, батю Стилян ме проводи при тебе.

Гюрга Самодива (*която занича през прозореца и не вижда, кога влиза Пенка*) — Цял ден не се вести, Пенке!

Пенка — А-а, батю Стилян ме срещна на вратата! Аз идех с буля Дойновица. Тя отиде при баба Петкана оттатък.

Гюрга Самодива (*като забелязва пременената Пенка*) — Ама ти — я какво си се пременила. Сукманя ти нов, огърлица рубета на врата — мома за хорото!

Пенка (*навежда очи*) — Цяло лято износвах с овцете какиния вехтия. Сега овцете ги закараха на къшлата. Мама ми скрои нов. Да имам за в празник.

Гюрга Самодива — Няма вече да рачиш да стоиш да залъгваш тоя плачливко — аз да прескоча на хорото, да обиколя.

Пенка — Иди, како Гюрго. Ще остана да го залъгам. Кака е на хорото — аз съм коритана.

Гюрга Самодива (*подава ѝ детето, изправя се пред огледалото и бързо си оправя косите*) — На, тури го в люлката. Да го приспиш. — Ти на премените си и на хорото не искаш ли да се радваш!

Пенка — Нали тъй, како Гюрго — че като съм коритана! — Редяхме се напред у дома, пък кака ми се присмива: за кого се стягаш — ще доде ли някой да се хване до мене.

Гюрга Самодива — Ти ѝ кажи — аз за мен си се редя, аз да съм хубава!

Пенка — Аз тъй ѝ казах. Никой да не ме види и никой да не се хване до мен... Аз да си поиграя, да си се понарадвам пременена... Като е пременен човек тъй... на него самичък му е драго...

Гюрга Самодива — Радваш ли се сама на себе си, всичко ще ти се радва наоколо, Пенке. (*Отваря раклата, изважда няколко нови дрехи и ги слага върху миндеря.*) Тъй и на батя си Стиляна да кажеш. Като доде, да му дадеш тези дрехи да се премени и той.

Пенка — Ще му ги дам.

Гюрга Самодива тръгва да излиза, но детето писва подире ѝ и тя се повръща пак.

Гюрга Самодива — Щом тръгнах, писна пак!

Пенка (*мъчи се да замири детето, което продължава да плаче*) — Той е хрисим... Той ще мълчи... С-с-ст... Аз ще му изпея най-хубавата песен, дето зная...

Гюрга Самодива (*вижда, детето не млъква, и отново го поема*) — Песни му пей, залъгвай го както щеш — той на майка си врата иска да превие... Отсега още и той!

Пенка — Да отида пак от ос-крушата на таласъмената къща да донеса горилки, како Гюрго. Както онзи ден — да изгорим плача.

Гюрга Самодива — Тичай, Пенке. Той няма да млъкне. Все с крушови горилки трябва да му горим плача.

Пенка (*припва навън*) — Ай сега!

Пенка изскача навън и преди да притвори вратата, влиза от чардака **Старата жена**, пак стегната и пременена като пролетес.

Старата жена (*с влизането си и бърза да се ръкува*) — Добър ден, невясто. За много години. Да е жива свекърва ти... (*Като се огледва.*) Ами сватята Пенка къде е? Де ви са гостите?

Гюрга Самодива — Оттатък. Тя там се нареди и там трябва да посреща.

Старата жена — Слязох с нашите моми за хорото, отбих се при Дойновица — тя дошла тук. И аз тръгнах направо, без да питам — нали имате ден. Рекох, наредила си се, за Сватята посрещаш.

Гюрга Самодива — А-а, сега никого не посрещам. Бързам за хорото.

Старата жена — Върви, върви. Аз няма да те бавя. Няма да сядам биля. — Че оттатък при брашнянката проводихте сватята Петкана, а?

Гюрга Самодива — Не сме я провождали. Тя се пречисти оттатък, измете и се пренесе.

Старата жена — Ех, да ви остави вас на по-широчко. — Я, какви си постлала-наредила; пролетес не беше тъй, като идвах.

Гюрга Самодива — Пролетес майка всички губерчета и постилки в диплуза държеше — сякаш за в диплуза да стоят са тъкани.

Старата жена (*прихва да се смее*) — Пък ти, като отиде тя оттатък, извади целия диплуз и го постла.

Гюрга Самодива — Не мога аз да търпя в пуста къща горница пълна с дрехи.

Старата жена (*смее се още по-силно*) — Ха-ха-ха! Че и пречките на прозорците си ги изрязала. — И не те е страх от нищо.

Гюрга Самодива — Тук на всички е оживял страх на сърце. Всеки се затворил, свил — да се не покаже, да го не видят... Има ли по-страшна неволя — тъй цял живот в къщи като в затвор?

Старата жена — Ха-ха-ха! Когато дода у вас, все ще чуя някоя нова от тебе, невясто... На толкози години жена станах, таквази

приказка не бях чувала... Чакай-чакай, аз сватята Петкана да видя; тя как е, какво ще каже на туй!...

Пенка се повръща с крушови горилки в ръка. Старата жена тръгва да си отива.

Гюрга Самодива (към Пенка) — Тури на огъня да запалиш горилките.

Пенка (слага горилките в огнището) — Те са сухи, сега ще пламнат!

Старата жена (като се повръща от вратата) — Ами какво чуваме, невясто — Истина ли е? — Дойновица щяла да повтаря. Искал я някой вдовец — хем заможен и само едно дете имал. Като ѝ е излязъл пък късметя — да се омъжи. Млада жена защо ще чака!

Гюрга Самодива — Не зная. Нищо не съм чувала.

Старата жена — Един плет ви дели — бива ли тъй да не се чувате! Ний горе чак на колибите се научихме... Тя нали е оттатък, аз сега ще я видя. — Хай да те не бавя за хорото! — Млада булка беше сватята Петкана, на днешний ден ѝ съм ходила за много години оттатък до брашнянката и сега на старини пак.

Старата жена излиза. Пенка дигва запалените горилки от огъня.

Пенка — Хай сега, како Гюрго, бягай да гоня плача.

Гюрга Самодива — Да го гониш и жив да го изгориш, дето разплаква мойто попано момче! (Хуква наоколо из къщи, по нея с горилката тича Пенка. След като обикалят веднъж, спират се сред къщи). — Що си погнала да гониш, Пенка?

Пенка — Плач гоня да изгоря — твойто момче да не разплаква!

Гюрга Самодива — Гони, гони, в огъня да го загониш чак!

Пенка обикаля още веднъж тичешком наоколо и хвърля гранките в камината.

Гюрга Самодива (подава детето на Пенка) — На, земи го сега — плача му изгорихме.

Гюрга Самодива бързешком изскача из къщи. Пенка носи из стаята детето, което се е комахай замирило.

Пенка — Той сега ще спи — да порасте... Като майка си голям. *(Спира се до прозореца и занича навън.)* Ей, така Гюрга отиде на хорото и право до батя Бойка... *(Слага детето в люлката, люлее го и пак занича през прозореца. Отвън изведнъж дига глас гайдата.)* Щом се хвана — и гайдаря тропнатата! Задруса се цялото хоро!... *(Тя затананиква да приглася на гайдата, после захваща край люлката излеком да потропва, докато се увлича в свирнята на гайдата и почва да тананика и сама да се хепа из къщи).*

След малко се повръща Стилян и Пенка се смирява мълчаливо настрана. Още щом отваря вратата той, от чардака се зачува викът на Дойновица, която сега иде с черна салтамарка, препасана с чиста престилка и малко по-прибрана.

Дойновица — Стиляне, Стиляне! Чуй да ти кажа нещо!

Стилян *(чака я да влезе и притваря вратите)* — Какво е то?

Дойновица *(с влизането си се огледва наоколо)* — Тук няма ли никого? — При Стрина бях оттатък, видях те, че станах да дода да ти кажа. — Аз вече ще се женя, на друга къща ще отида и както казваше моя мъж, бог да го прости — човек да не става на чуждо гърне меродия, — ама... толкози години съм живяла с вас, мъчно ми е за тука. Че най ми е мъчно за Стрина. Рекох, ще се пресрамя да ти кажа една дума, пък ти, ако щеш, чуй!

Стилян — Е, казвай де. Ти каквото отдалеч го засука!...

Дойновица *(с повдигнат изведнъж глас)* — Бре Стиляне! Очите ти ли тази твоя Гюргя изпи, да ослепа — не виждаш в къщи какво става — пред тебе?

Стилян *(поджегнат, изведнъж строго я смерва с очи)* — Какво става в къщата ми?

Дойновица — Амчи самичък ако не виждаш, най-подир не чуваш ли барим какво шушукат зад гърба ти?

Стилян *(скача и със стиснати пестници ходи из къщи)* — Пак ли захванаха да шушукат! Кой шушука? — Ай сега ще им дам да ме разберат!

Дойновица — Кого ще уплашиш? Ти в къщата си виж. Какво ти са криви людските хора, че приказвали. Бог да го прости моя мъж, той тъй викаше: то ако не е за приказка, няма да се приказва! — Хич, ти майки си, дето е треперела прах да не падне върху тебе, да я накараш на старини да си остави къщата, там до брашнянката в един курник да си свий! На Петковден гостите си в него да посреща.

Стилян (*като чува името на майка си, лицето му потъмнява и изведнъж се смирява*) — Мама ли? — Да не би тя да ти е казала нещо, да додеш да ми кажеш?

Дойновица — Тъкмо. Намерил си. Не други, ами Стрина ще си изтърве от зъбите езика. — Що ми трябва мене тя да ми казва.

Стилян — Аз на майка си в нищо не искам да се вмесвам, нито да ѝ преправям нещо — трябва да знаеш. — Оставил съм я на волята ѝ. Тука с нас ли иска да живеј, оттатък ли — тя сама си знай. Не съм ѝ нищо думал. — Като слязох от къшлата, намерих я, замазала си до брашнянката, постлала си — отделила се сама там.

Дойновица — Чакай сега! Знаеш ли как е плакала пред мене Стрина, като се скарахте, да отиде ти горе на къшлата и не искаше да се прибереш? Само когато ровехме чича Костадина, да можеше отнейде да видиш какво ѝ беше. От всяка страна я дърпат и питат за тебе, пък тя преглъща и навожда глава.

Стилян — То то мина. Забравихме туй и ний, и тя.

Дойновица — Ба, тя не го е забравила. Щом не се върна за Петровден ти и тя захвана да си маже оттатък. — Не ща, викаше, да стоя помежду им, да им развалям живота. То най-широка къща за две жени е тясна.

Стилян (*дига рамене*) — Дето ще ѝ главоболим и да се притеснява при нас. — Тя там ще си бъде по-добре.

Дойновица — Настрана, а? Ами тебе как ти дава сърце? — Хората си довеждат невяста да шета на майка им, пък ти твойта я доведе, да я изпъдихте от къщата ѝ. Сама да си шета, да си готви, кърпите и ризите си на деня си да ги пере сама.

Стилян (*отново захваща да се разхожда*) — Какви ризи и кърпи — аз нищо не зная!

Дойновица — Отвори, че ги виж: прострени по върлината на чардака отвън.

Стилян — Не зная! Отде се намери да додеш над главата ми и ти — да ми приказваш сега тези!

Дойновица — Стрина като не смее, рекох, аз ще ида!

Стилян — Аз вече нищо не мога в тази къща. Да ме оставят всички на мира! Да прави всеки каквото иска.

Дойновица — Туй я боли и Стрина най-много! — Тя другото ще преглътне и на своята си как да е надвиа. Ама туй — Гюрга да ти прави къщата за смях пред цялото село, пък ти да се стъписваш пред нея!

Стилян (*раздразнено*) — Кой е взел връх над мене? Отде знаете вий какво става в къщата ми, че си пхате гагата тук? Дохождаш и ти, и таквизи като тебе: само майка ми да ядосвате и да я подскоросвате срещу нас!

Дойновица (*кръсти се и се вери*) — На, езика ми да изсъхне, ако съм продумала дума! — Амчи не сте в гората — нали ви виждат хората. Сватята напред — запътила се горе от колибите чак за много години на Стрина да доде. Върви, както си знае, Гюрга я посреща — ни да покани морната жена, ни добре дошла. — Оттатък свекърва ми се е настанила... Нямам сега време гости да посрещам, аз на хорото съм тръгнала!

Стилян — Хъм, че ти тука ли беше? Отде знаеш пък и как е рекла?

Дойновица — Сватята нали доде при Стрина и ни разправи всичко.

Стилян — Какво ви разправи? — Че Гюрга я изпъдила оттук?

Дойновица (*мънка*) — Амчи-и-и и да не е съвсем тъй — тъй се казва. Бог да го прости моя мъж, той тъй викаше: хората не ще ти рекат ей ти, куме, право в очи, ти самичък трябва да го проумееш!

Стилян (*сърдито*) — Вий от сламката греда правите! Само с крамоли и раздори да разнебищате тази къща!

Дойновица — Твоята къща невястата ти я разнебища!

Стилян — Заплитате ме и мене във вашите разправии — седнах да ви слушам и да ви разправам — на махлянска клюкарка да замязам!

Дойновица — То на една къща честта стопанката я дига — тъй вика този мъж, дето ще ме земе. Пък бог да го прости моя мъж, той тъй казваше: по къщата си личи честта на човека.

Стилян (*кипи, сърдито*) — И мъж ти, дето умрял, и този, дето ще те вземе, и ти с твоите приказки, които предъвкваш — махвайте се, пръждама ви главата!

Дойновица — Ха, дано и мене, и мъжа ми, и този, дето ще ме земе, цяло село да ни знае. Аз, като се ожених, имах страха на мъжа си, докато му доведоха коня и ми казаха, че е умрял. Вдовица останах и пак не съм като невястата ти...

Стилян (*пресича я*) — Какво? Ама ти с мойта невяста ще се равняваш?

Дойновица — Няма да се равня. Като нея аз не съм проумявала нещо — да зарежа мъжа си, на своя глава да тръгна!

Стилян — Че ти имаш ли глава и тя да може да проуми нещо? Досега все: бог да прости моя мъж, той тъй викаше — държеше, сега пък — тоз, дето ще ме земе, тъй вика...

Дойновица — Е, аз не знам друго. Друго не ми влиза в работата. Останах млада вдовица, което бях чула от мъжа си, него държах. И благодаря на бога, не му зачерних името. На и досега коня му не дадох да продадат. Гюрга не рачи да забради чер ръчаник до третините на чича Костадина — аз, чак под венчило като тръгна, ще го сменя! — Хората ме виждат каква съм. Затуй ми излезе пак късметя — човека самичък проводи да ме иска.

Стилян (*като че на себе си, гневно*) — Ще те видят. Всички сте една стока!

Дойновица — Ти гледай невястата си. При жив мъж още не беше годинясала в село и...

Стилян (*втренчил широко отворени очи в нея и едвам се владее*) — Какво мойта невяста? — Казвай де! — Какво да я гледам?

Дойновица (*показва му с ръка към хорото*) — Обърни се през прозореца, виж я! — Какво аз ще ти казвам. — Пред цяло село Бойко кехаята си я подвлякъл — де бре, не ще да знай! Като да си е негова!...

Стилян (*настръхнал, отива и отваря вратата към чардака*) — Оттука! Вън оттука!

Дойновица (*разтреперана, се дръпва към вратата*) — Аз ще си отида! Нищо вече няма да ти казвам. Няма да ме видиш. (*Като излиза на чардака, малко по-смело.*) Тя тази ръка, дето на майка се е дигала...

Стилян (*вика гневно и я заглушава*) — От къщата ми, ти казвам! — Да не си пристъпила още един път този праг! (*Тръшва след нея*)

силно вратата, мъчи се да се успокои и се разхожда насам-нататък из стаята.) Добре Гюрга не беше тука да ме види и тя. — На какво се обърнахме...

Пенка (след малко мълчание, тихо) — Батю Стиляне, каква Гюрга ти остави тука чисти дрехи. Каза, като се върнеш, да се преоблечеш.

Стилян (отива при раклата, похваща само дрехите и пак ги оставя на мястото им) — За кога вече ще се обличам и аз! Не се облякох с Гюрга — тя отиде на хорото да играй. Да дойде Дойновица да ми надума каквото си иска!

Пенка — На каква Гюрга буля Дойновица никога не смее тъй.

Стилян — Тя кога Гюрга е тука и не помирисва насам...

Пенка — Хем каква Гюрга нито се кара с нея, нито ѝ е рекла някога...

Стилян — Аз стоя да се карам и да се бия с всички. — Затуй ще остане у мене сърце и за премяната си да мисля, и на хоро да отида!

Пенка — Няма ли да отидеш? — Е, тогази ти варди детето, пък аз да отида на хорото още малко.

Стилян — Хайде върви.

Пенка изскача. Когато отваря вратите, на чардака се мярва баба Петкана, събира по върлината прострените си дрехи и занича насам.

Стилян (забелязал изведнъж майка си, отива и се изправя на прага) — Какво, майко! Какво заничаш през прага? И ти ли не рачиш да влезеш тука при мене?

Баба Петкана (още на чардака, помайва се да влезе и мънка) — Бях простряла на върлината, че го събирам. Какво да влизам по вечеря вече...

Баба Петкана с нов чер сукман и хубава подшита салтамарка, влиза и държи няколко прани бели кърпи в ръка.

Стилян — Останал сам-самичък в къщи — само овцете се разблеяли под чердака, на поразия и те сякаш! — Днес празник, пък я ме виж в какви дрипи съм. Че и ти не искаш да додеш при мене.

Баба Петкана — Невястата няма ли я?

Стилян — Отишла на хорото, пък аз останах да стоя при детето. Бавач станах. — Мини, седни де! Захвана да чакаш и ти да те каня като людска ли?

Баба Петкана (*сяда на миндеря и почва да гъни кърпите*) — аз рекох, вий ще додете при мене оттатък. Нали посрещах днес.

Стилян — Ачи един празник е, дето ще се премени човек, ще се срещне с хора — да познае, и той че живее, — пък ний със записията си забъркахме вече и делник, и празник. Чак по тъмна вечеря ми дойде на ум, че днес Петковден беше.

Баба Петкана (*навела глава и с благ, тих глас*) — От отзарана аз все ви се надявах. И съседни, и роднини — никой не ме забрави. Сватята горе от колибите слязла да ме зачете. — Мислех си, бари за Петковден вий няма да ме оставите...

Стилян (*присяда до миндеря и заробял пред майка си, мъчително кърши рамена, като че не знае какво да каже*) — Ами нали ти казвам, майко... — И ти сега, като че сме людски. — Днес цял ден чаках съседа да ми помогне да очистим кошарата. Той не доде и аз — на!...

Баба Петкана — Станахме людски, Стиляне. По-напред — по пол година се не виждахме и пак ти не мислеше. Пък сега в един двор сме и не ти иде на ум за майка ти.

Стилян — Ама, майко, недей тъй... Аз, като додох да ти целуна ръка да се простим, нали ти казах.

Баба Петкана — Понякога нощем подпрат се клепки, не мога да заспя. Стоя и си мисля. — Добре не е жив баща ти. Да доде той да види къщата си. Един-едничък син да имам и на старини да се отделя от него. На две огнища огън да се кладе, да гледат всички, два комини че димят у дома. — Ще си вземе главата и отново в гроба си ще се повърне.

Стилян — Мене лесно ли ми е да гледам туй, майко? Мислиш, лесно ли е? Какво да правя? Тебе не ти харесва при нас... На, станаха личби, дето и не бях ги помислял някога! — Пък Гюрга не е таквази. Не знаеш ли какъв живот е тя живяла! Аз се превих и аз търпявам всичко, ама тя не може тъй, да се записа — никога да не помисли за себе. И работа, и шетня, всичко с радост ще захване и на весела игра ще го обърне. Таквази е тя. Тебе пък не ти харесва туй.

Баба Петкана — Стига сме одумвали невястата. Какво е крива тя? Помежду ни тя е людски човек. От людските ли ний с тебе — майка и син — ще искаме да ни нареждат живота.

Стилян — Тогази какво искаш от мене? Да е на ръката ми само. Кажи! Аз тука от ден на ден по се замайвам. Не зная вече — не мога. Не остана у мене ни ум, ни сърце.

Баба Петкана — И аз не зная. Какво ще искам от тебе. (*Дълбоко въздъхва.*) Какво съм си мислила, на какво се надявах, пък то излезе...

Стилян — Защо не кажеш? Какво си мислила?

Баба Петкана — Доведе ме баща ти в тази къща, ни свекър ми продумва, ни свекърва рачи да ме види. Оттатък превихме се и двама до брашмянката и чак кога свекърва ми се помина, излязохме тук — да шетам на дяда ти.

Стилян — Умря подире и баща ми — доде ме отгледаш да порасна, бял ден не видя. Пък аз порастох да дигна на тебе...

Баба Петкана — И що съм се грижа грижила, що съм сълзи изплакала подире ти...

Стилян — Знам. Всичко знам. Какво ще ми го повтаряш сега туй.

Баба Петкана — Само по-миналата есен, като подкарахте овцете на зимовище. Излязваме отвън село да ви изпроводим — коя туй поръчва на сина си, коя онуй — аз само като погледна до мене Дойновица с черния ръчаник — схващат ми се челюстите, не мога да продумам дума. Разправихме се, тръгнахме си с чича ти Костадина; той ме раздумва, дава ми клонче да си занеса — че съм изпратила син и го чакам, — аз нищо не чувам целия път. Като се върнах в къщи, та ме лъхна оназ пустош, като седнах ай тука до прозореца, да заплаках! Къде те изпроводих? Какво не е ставало по туй Ениджевардарско поле и на колко кехай и овчари само коня са докарали оттам!

Стилян — Де онуй време! Тогази туй ли бях аз! С чобани-арнаути там по Вардара се разправях, — дигнех ли гега на някого да настръхна: три пъти по-голям ставах!... Беше то вече. Сега като жена — с Дойновица се разправям. (*Свива рамене и едвам си сдържа сълзите.*) Каква беше тази мойта, как се превъртя всичко и какво стана с мене, майко — не мога самичък нищо да проумея! Не съм вече ни за себе си, ни за тебе — не съм аз!

Баба Петкана (*като че унесена в себе си*) — Все днес за утре оставях, от таз година за догодина — да се прибереш, да се сберем, че тогава и аз да видя нещо от този свят. Пък то. — Сега вече колко ми остана да живея и колкото ми е останало за какво ли ще го — (*След малко мъчително мълчание.*) Хайде вече да си вървя — хорото се разваля, ще си доде невястата, ще ме свари тук.

Стилян — Къде, майко? Какво, като те свари Гюрга тук? Защо все като людска?...

Баба Петкана (*станала да си ходи*) — Като се счупи един път джама, срещай черепите колкото щеш — не се кърпи вече.

Разговора пресичат смехът и веселите викове на Гюрга Самодива и Бойка, които идат запъхтени и с лица, пламнали от игра. Бойко е момък, Стилянова пора, само бодър и стигнат, облечен с нови премени. Забунът му е обишит с ибришим, на червен пояс е запъхнал сребърен дивит, обут в цървули с бели навуца и черни върви.

Отвън вече се е свечерило и се чуват хората, които се разотиват от хорото.

Бойко (*от чардака още*) — Уруки да не ти е, Гюрго Самодиво, играйш! Насмалко що не ми стори назад от тебе да остана, за присмех по малешини и млади овчари.

Гюрга Самодива — Ела, ела и на овчаря мой кажи: как сме хоро въртели двама... Той цял ден днес в къщи е стоял, че го остави сърце и на хоро да не излезе надвечер! (*Като съглежда баба Петкана.*) Ха, тя майка била при него — раздумвала го е с блага реч...

Баба Петкана (*сякаш иска да се оправя*) — Сега що ме повика от чардака Стилян, невясто... И аз бях тръгнала да си вървя.

Гюрга Самодива — Добре бари ти си се спряла при него. На туй хоро другиго и да вържеш — в къщи няма да стои.

Бойко — Ха-а, хоро беше, ти казвам, Стиляне, стар акранин! Въртяхме го, да го сукахме с Гюрга: пукаха сърмени колани, звънтяха момини гердани и не оставихме един да се пусне от него до тъмна вечеря.

Стилян (*който се е изправил настрана и всичко време стои мрачен с наведена глава*) — Ех, добре сте поиграли.

Гюрга Самодива — Само ти не излезе на обща веселба да се порадваш... Бях му извадила дрехи да се преоблече — че и тях не ги побутнал.

Бойко — Чудом се чудя на него — овчар ли е бил той, не е ли! Да му изстине сърце от всичко — и първо хоро есенно кога залюшнем, да не излезе да го види.

Стилян — Какво ще се чудите!

Бойко — Ами за туй хоро моми нови премени шият, кехаи и кърджии коня не жалят да го сварят — първо хоро е то, след летен пек и умора! Или ти вече всичко забрави, Стиляне! И хора, и веселби, и ергенска вярна дружина.

Стилян — А бе, какво си дошъл сега и ти, да си се заловил за мене? Няма ли друго какво да приказвате, ами мене ще окайваш? Ти тебе си гледай, що ти трябват другите.

Гюрга Самодива — Ами какво ти каза сега Бойко, че се ропаш. Тебе ти станал крив сякаш целия свят.

Стилян (сронато) — Крив ми е!... Свят! Една глава да има, ще я извия, да я откъсна самичък веднъж!

Баба Петкана свива се, погледва плахо Стиляна и като че не иска да слуша, ни да гледа — тръгва мълчаливо да си излязва.

Стилян (забелязал, че майка му си тръгнала, става му сякаш неловко пред нея, отива да я изправосжда) — Отиваш ли си, майко! — Ний с нашите, като ги захванахме — пропъдихме те.

Баба Петкана (отива си) — Стой си... Какво ще ме пъдите — то ми е време вече да се прибера.

Гюрга Самодива (между това дига рамена, доближава се до прозореца и занича навън) — Домъчняло му нещо, няма на кого да си изкара...

Бойко — Стоял е цял ден със сгърнати ръце самичък. — Никога не се тъй запуша душата на човека, като в празник.

Стилян (повръща се от прага и все повече и повече раздразнен) — Е, оставете ме де! Все за мене ли ще разправяте... Аз затуй, когато доде празник, най-мразя...

Отвън се чува дрънканието на менците — момите тръгват към извора.

Гюрга Самодива — Момите нарамиха кобилици. Да си дигна менци аз, на извор да ида, а то комуто е причерняло пред очи, той все черно ще вижда наоколо си. (*Отива в одаята.*)

Бойко (*кротко и другарски на Стиляна*) — Да беше ти излязъл само! Онез пъстрополи моми, онези момци вакли — отпуснали се, да се залюлели никой грижа не иска да знае!

Стилян (*като излиза Гюрга Самодива, става още по-груб, стисва юмруци, но безсилен отива и се тръшва на миндеря*) — Не ми трябва никой, ти казах! Аз мойто хоро си го изиграх вече!

Бойко (*още не може да разбере дразненето на другаря си*) — Ти, ако не се хванеше, бари да ни погледаше с Гюрга отстрани. Невяста имаш! — разтърси шити поли да се зарумени — охридска ябълка ако не си виждал, излез виж! (*Смее се и като че иска да разсмее и Стиляна, доближава се до него и го ударя по рамото.*) Уруки да не й са: засрамва тя и мене, и тебе.

Стилян (*дръпва се изведнъж гневно*) — Остави ме!

Бойко (*вперя учудени очи в него*) — Я, че какво ти е?

Стилян (*трепери от яд и едвам цеди през зъби*) — Тъй ли! — Ти да въртиш жена ми там на хорото, пък аз да стоя да ви гледам отстрана, а?

Бойко — Гледай какъв си станал!

Стилян — Станах! Не бях, ама станах. От вас!

Бойко — От шегата не разбираш. Аз да имам таквази невяста, да я похвали друг, кеф ще ми стане.

Стилян — Зная аз вашите шегички, знам ги! Не ти стига в хорото, ами си се повлякъл подире й и в къщи... И — доде навреме...

Бойко — Т-ю, и такъвзи ли си бил — Аз да те знаех и не пристъпвах тук! (*Махва презрително с ръка и тръгва да си върви. Щом отваря вратата и бляят на овцете се чува още по-усилено. Спрян на прага, извързва се към Стиляна.*) И Гюрга Самодива на къщата си тебе мъж ще те търпи да й бъдеш... Че те овцете плачат от тебе. — Я ги чувай — докато бе ерген овчаря, все по връх планина росна трева пасяхме, пък откак се ожени, край село по боклуците ни води на паша.

Стилян (*скача и със стиснати юмруци срещу Бойко*) — Аз да си изкарам овцете на връх планина, пък ти да останеш тук — да се умилкваш...

Бойко (*изгледва го със смях и си отива*) — Ха-ха-ха!...

*Преди още да излезе **Бойко, Гюрга Самодива** с кобилица на рамо, слисана от думите на мъжа си, застава мълчаливо на прага на одаята.*

***Стилян** дигва очи и като забелязва невестата, навожда глава и мълчаливо заднешком се дръпва пак до стената.*

Гюрга Самодива (с горчива насмешка) — Затуй ли ти слезе от Пирин, овчарьо, мене да вардиш! От Бойка, от света да ме вардиш... Туй ли било твойта втора младост! — По нашите самодивски рудини на есен и минзухар цъфти понякога — ама аз все не вярвах моя овчар дотука да стигне.

Стилян (просълзява се немощен) — Стигнах! — На. И ти ме виж. Не исках ти тъй да ме видиш — в един ден струпа се всичко на главата ми. — Ти спечели obroka най-подир... Сама не може очите ми да изпиеш там, тука отвред ме налегнаха: — да гледам и да виждам, да слушам и да не чувам...

Гюрга Самодива (отминава го със съжаление и излиза) — Тежко ти... Втора младост се върна тука на младуваш...

Стилян (като че се бори още със себе си, не може да се удържи и тръгва настръхнал назад-напред из стаята) — Мене всички вече ме отминаха... Отмини ме и ти...

*В къщи се смрачава. В огнището светят два въглена. **Стилян** крачи с неравни крачки из мрачината, спира се няколко пъти, прецежда мъчителен стон през зъби и най-сетне хваща изправения настрана стол и в яда си го извива и пречупва в ръце.*

Липиска, 1903

ПЕТКО ТОДОРОВ
СТРАХИЛ СТРАШЕН ХАЙДУТИН

лица

Страхил страшен хайдутин

Милкана, попова снаха

Поп Никола, селски свещеник

Калина, попова щерка

Лудо-Младо, Калинин изгорник

Съседки

Из тъмните дебри-усои на стария Балкан е водил преди години дружина Страхил страшен хайдутин, а далеко в равно Румъние млада невяста Милкана е жалила и копняла низ попови двори.

ДЕЙСТВИЕ

Тиха септемврийска вечер осеня селото. От една страна на попови двори се дига чардак, под който се тъмнее малък трем, а в дъното на трема се открехват врати — навътре в къщи. Отпред е опрян до едната стена малък одър, постлан с жълто губерче, край него изправени два-три стола. На двора геран и корито, край тях са наредени няколко лехи, все още изпъстрени с есенни цветя — мала момина градинка, зад която се тъмнее нататък сливакът. В дъното на двора висок вратник.

***Калина**, кръшна девойка, с дълга коса, препасана с вълнена престилка, с запретнати ръкави, е натрупала опрани дрехи в коритото пред гераня. Тя доизцежда още няколко, хвърля ги една след друга в коритото, после хваща да прибира, закопчава ръкавите си и пее:*

*Черней, горо, черней, сестро,
двама да чернеем. —*

Спира и след малко изново подема по-високо —

*Черней, горо, черней, сестро,
мама оженила,
оженила, горо сестро,
за лудо, за младо...
Нощем ходи, горо сестро,
сред буки високи,
денем ходи, горо сестро,
по доли дълбоки...*

*Докато поповата щерка се унася в песента си, из сливака се промъква изгорникът ѝ, спира се мълчаливо под едно дърво да ѝ се любува отдалеч. Но след малко из къщи излиза **Милкана** и младият несретник се дръпва и изчезва из сливака нататък.*

***Милкана** (напета невяста, с едва повехнало под лек чер чембер лице, бавно пристъпва и сяда мълчаливо на одъра. Чак кога допява*

последни думи Калина, тя извързва полека глава). — Що жалба си викнала в песен да пееш, Калино!

Калина (*сепната*) — Прощавай, буле; аз пак забравих, вчера деветини отструвахме! Уж тъй...

Милкана — Ти си млада. Що ще дириш отструване — пей...

Калина (*продължава*) — ... на ума си само заредих, и сама не зная как съм извила глас и се забравих в песента.

Милкана — Младо сърце! — И в клетка на тъга да го затвориш, пак ще се захласне и самата си тъга ще викне в песен да припява.

Калина — В песен и тъгата домилява, буле. Ти що замлъкна да не пееш вече — такъв глас имаш?

Милкана — Изпяла съм аз своята песен.

Калина — Що си станала таквази, буле? — Само ти ли си първа рожба в земя закопала, само ти ли грижа береш на мъж по чужбина?

Милкана — Орис, Калино. Ти още чужда песен отпяваш, а... Кога и ти твойта запееш — ще разбереш...

Калина — Мойта песен кога запея... (*Замисля се и не знае как дума да завърши, само жадно въздъхва.*)

Милкана — Ти сама не знаеш отде ще я подкършиш още... Сега напев отдето доловиш — пей!

Калина (*оживено*) — А що ми е сърце жадно — да викне песен от все сила: песен с незнайни и нечути думи до днес из село. Тъй, моята песен, буле!

Милкана — Колко из село своя песен пеят! А на всеки, кога извие глас, разтупа му се сърце — струва му се, своята песен е заредил. — Напред, като бе викнала, и аз се унесох — такваз песен горе зад Балкана сал припяват!...

Калина — Ваши румънци я донесоха насам по жътва, буле. Те все такива пеят. Какви са жални загорските ви песни — а като ги запееш и сам жалба се топи в гласа ти.

Милкана — В тях разтапят мъка и неволя наши загорки. Ако ги други не чуе, бари гората жалба ще отпей. С гората там се разтушава и крейналия глава на воля юнак-хайдутин, кога му булка домилей, и останалата сама в къщи невяста, кога й причернее кървави ризи да пере. Нашите гори, нашия Балкан, Калино — песните, що пее, юнаците, що крие...

Калина — Тежки жалби са в песните на Балкана, буле — в песента на Страхила най-много. Да чуеш само кога протегнеха глас румънци — всичко се притаява сякаш под нея.

Милкана — Страхилова песен — напев без думи, жалба без сълзи: нея Балкана най-добре пее! — Недей подхваща ти тая песен, Калино — никой тук немой ти приглася.

Калина — Да чуеше само как нареждаха жътварки. — Седнал Страхил под бука на цял свят грижа да бере, а няма си сам ни майка да го помисли, ни булка да го пожали...

Милкана — Що му е майка да го мисли, булка да го чака — майка и булка юнашки криле подкършат.

Калина — Тъй му отромоня и гората — майка му е ся Стара планина...

Милкана — Що са гласовити наши загорки, какви песни слагат — на всеки юнак и песен!...

Калина — Воля и младост — във ваше Загорье, буле. Там всичко като песен върви. Денем млад войвода с отбор дружина сянка държи на цяло пригорье, а смръкне ли се — и напети юнаци се смъкнат по седенки. Живот ли е — живота в полето, момци ли са — момците по нази! — До един се сврели в село — момите са от тях по-сърцати!

Милкана — Загорец къща не храни, Калино — вашите момци са всички къщовни стопани.

*Из къщните врати излиза по долно расо, препасан с ремик и гологлав, **поп Никола**, мъж с попъстрена дълга брада, но с ясно, отворено лице и още държеслив.*

Поп Никола (*пристъпва през трема*) — Слънцето зе рано да залязва вече. В къщи се комахай здрачи. Излязох отвън да видя: клисар ли се забави клепалото да удари или сянката ме лъже? — Има време, хората не са се още прибрали от бостаните.

Калина — И аз току-що изцедих дрехите — да вържа въжето да простра, докато не е мръкнало.

Милкана — Цял ден, обяхта се Калина. Аз не натопах пръст да й помогна.

Калина — Що се одумваш сама, буле? — От десетина дена не мязаш на себе си, че по теб и цялата къща...

Поп Никола — Недейте да се одумвате, недейте да роптаете, бога да гневим. Всеки си има своята болка, всяка къща — грижата: всекиму каквото е отредено в този свят. От добрини ли е побеляла и мойта глава. — Стопанка читава и здрава, два сина сокола в земята самичък съм копал — лека да им е пръст! Никога не възроптах против божата воля. Няма да възроптая и в тез усилни години, кога страшни изпитания като тъмни облаци се събират над цялата покрайнина. Няма да си вържа грях самичък на душата! — Само тръпна, тръпна като ден — ще прогърми тъмен облак над глави ни и дете в майка ще писне околоръст.

Милкана — Да иде що иска! Мъка ли е обща мъка, усилни ли са години, които за всички редом идат...

Калина — Пък и ти, буле! Толкоз се мина, колко остана: и гроздобер като свършим, по Димитровден батю ще си дойде.

Милкана — Какво ще намери в къщи — една нерадива кукувица, сгърнала ръце на опустели гърди и само кукува.

Поп Никола — Със слаба вяра са останали всички: нямате никой упование в бога! Мъка ли ви налегне — ще ви сломи, несрета ли ви срещне — ще ви отчае. Забравят род и вяра, остават и земята си — земята, дето са се родили и пораснали, де бащини и майчини кости почиват.

Калина — Кога таквъзи орис орисала нашата земя... Нататък пряко Влашко и Богданско, де са извили керван толкози поленци — я, и там слънце грее от небето и там пролет цъфти.

Поп Никола — В чужди край чуждо слънце, дъще. Нивга няма да стопли то сърцата на чужденци, тръгнали от орисията си да бягат. Нито пък пролет ще цъфне нивга там да ги възрадва.

Милкана — А тук — за тегло и неволя ли ще жалим?

Поп Никола — За теглото — за черното тегло и робската неволя, чада; за бащин гроб, зарасъл в трева край селото — че род кому не е останало нищо под небето, милее и по тегло и неволя и сам търси тревясал гроб, да поплаче над него.

Милкана (*замислена и комахай безучастна вече в разговора*) — Тежко и горко, кому сал един гроб е останал да милее в този свят!

Поп Никола — А трижди по-тежко и горко, невясто, кой и един гроб няма в света, да се повърне отруден от дълга пътя да поплаче над кръста му — своите корени да сети в земята.

Калина — Не съм зараснала аз с тая земя — жива да се погребвам в нея! Виж, загорци като горски орли се ширят над земя и вода — ни от турчин, ни от яничарин искат да знаят!

Милкана се усмихва мълчаливо.

Поп Никола (*клатейки глава*) — Подкършиха и на загорци крилата, дъще, че и най-волния им орел, дето не остави турчин да надникне над техните балкански гнезда — и той некин падна в невярна примка.

В това време през разтрогите на вратника вън по моравата се забелязва общо безпокойство — жени, моми, деца, изплашени, търчат въз една страна, по-стари селяни и селянки се повръщат и заничат една друга. Едни от тях се застояват стълпени, други се повръщат пак назад. Една по-стара съседка се доближава до поповия вратник и почва да хлопа.

Съседката (*припряно, зад вратника*) — Дядо попе, дядо попе!

И тримата се извържат учудени нататък.

Поп Никола (*тръгва към вратника, правейки знак на Калина и Милкана да стоят тук*) — Какво има? Какво се е събрало цяло село на моравата?

Съседката — Ела, дядо попе — ела, че турци. Турци идат!

Калина — Какво са се всички разтичали? Ний се заприказвахме, не видяхме — цяло село се стълпило пред къщи. — Аз щях да вържа въжето.

Изплашена, запъхтяна, изскача из сливака втора съседка, стиснала за ръка дете.

Втора съседка — Що стоите? Невясто, Калино — турци идат отдолу!

Милкана — Какви турци по вечеря?

Втора съседка — Турци идат, хайдути са подкарали да бесят! За дядовата попова къща питаха — ай сега тука ще ги докарат! Бягайте,

да се скрийте — вървете подир мене, през сливака: никой няма да ви види! (*Бързешком изчезва пак с детето нататък.*)

Калина (*изпраща я с очи, в недоумение*). — Де ще вървиме подире ѝ: горе в пруста — кой ще ни види! Като чуят турчин, загубват ум от страх.

Поп Никола излиза от двора, навалицата се разстъпва и се показва вакъл юнак-хайдутин със свързана ръка за крак в окови. След него слизат от коне двама турски сеймени и изведнъж завързват разговор с попа.

Милкана и Калина заничат из двора. Продължително мълчание.

Милкана (*която занича неспокойна отсам-оттатък; познава хайдутина, развълнува се повече, стисва юмруци и цялото ѝ лице светва*) — Истина било! Хванали го! И него хванали, свързали го, обковали го, — навел глава Страхил сам — очи си да не повярваш!

Калина (*гледа я в недоумение и после съвсем учудена*) — Страхил ли каза, буле? Тоз ли е Страхил страшен хайдутин?

Милкана — Волята му в десет нахии познаха, хайдушката му чест малко и голямо славяха до вчера, а днес — хе, двама заптии го карат!

Калина (*продължава*) — Дето му пеят песента загорки! Кога съм се заслушвала в проточения им напев — боже, такъвзи млад левент се изправя пред мен — пък той... — Че това ли е Страхил страшен хайдутин?

Милкана — Да се види сам, немой се позна сега! Свел очи, оборил глава...

Калина — Ти го познаваш, буле? Той често слизал на вашите седенки преди години.

Милкана — Кой в Загорье на наши седенки не е слизал! Кога девойки извият глас, от три села момци цяла нощ път бият на седенки да дойдат, кой в пусто горье ще стои!

Калина — И батю от седенките го познава. Слизал Страхил с отбор момци от гората и всяка мома с хурка даряли. Цяла нощ хора въртели, а щом първа забела трепвала в небето, хващали пак гората.

Милкана — Батю ти — де е сега да го види как се е смирил в окови... Що му е брал страха по друми и раздрумье — години цели има!

Калина — И да му е брал страха, буле: мало и голямо да е треперело като лист от него — кой няма да го пожали.

Милкана (*отново се смирява, лицето ѝ помрачнява и тя се хваща развълнувана за гърди*) — Да го пожали. И него ли дойде ред да жалеят? — Що не е умрял на воля в Балкана — смърт юнашка, смърт каквато му се пада! Гороцвят гробът му да покрие, благ лъх вместо тамян да облъхне, кръстата бука кръст над гробът му да се възмогне! В сън несвесен сам стар побацим Балкана юнака да приспива. И майка родна жалба по него да не познае.

Калина — Жалби и помен за него мало и голямо ще носи.

Милкана (*продължава развълнувана*) — Омекнала мъжка сила, отпаднала десница. Де онзи момък, повел из село дружина от седянка на седянка — радост и веселба дето се покажат. Първом място нему вси да сторят, за най-личната мома да го припеят! По хора, по извор — коя е посмяла менци да му отрече или не е чакала китка да ѝ дръпне.

Калина (*изпод вежди*) — Теб припвявали ли са те моми със Страхила? Ти давала ли си му китка, буле?

Милкана — Китка от чело аз сама на батя ти съм дала само, Калино — да стана цяло Загорье срещу нас. Тогази Страхил...

Калина — Страхил? Какво тогази?

Милкана — Бе се закаял грозни закани!

Калина — Ще те познае сега и...

Милкана — Сега той в окови, аз в черни чембери — свързани и двама, — да дойде да се видим!

Калина (*занича през вратника*) — Той ще дойде. Ти, ако искаш, иди горе в пруста. Аз ще вържа въжето оттатък; ще простирам и ще гледам през сливака — там никой не мой ме видя. Искам отблизо да го видя. (*Отива и зема сложеното отстрани въже.*).

Милкана (*взряна в него*) — Претръпнала съм на Страхила аз отколе. Виж си ти работата — сеймените ще разкъшат още конете си, а тате — гледай, сякаш залог пред тях се обзалага.

Калина (*отивайки да върже въжето из сливака*) — Той за таквизи да може всичко...

*Милкана, опряна до стената, се загледва мълчаливо към вратника. Отвън навалицата се комахай разпилява; забелязва се отдалеч **поп Никола** заедно с двама-трима от селските първенци; правят с ръце знакове пред сеймените, че се обзалагат за хайдутина. Щом **Калина** се доближава с въжето до сливака, изплашен, запъхтян, я посрещна **изгорникът** ѝ.*

Лудо-Младо — Турци са в село, Калино; пред прага ви са слезли от коне — що чакаш още?

Калина — Не викай, буля е оттатък. Що си се тъй запъхтял?

Лудо-Младо — От пладня не смея да доближа — който ще да е сега, не дия! Турци по моравата коне развождат, у вас ще нощуват.

Калина — Не викай толкоз, буля е оттатък, ти казвам. Изпотил се да тича — за мен се загрижил!

Лудо-Младо — Ой, Калино, не аз — сърце ми, да бягаме, ще те зарнат?

Калина — Че като ме зарнат?

Лудо-Младо — Турско око — каквото види, почерня. Оставяй всичко — няма време.

Калина — Не се види какъв е: мене от турци ще варди. Остави ме да си свържа въжето, че корито мокри дрехи ме чака оттатък.

Лудо-Младо (*впуща се към нея, хваща ѝ въжето и почват да се дърпат*) — Въжето си ще върже сега!... Дай ми тук въже да се обеса пред тебе по-добре, че взе да ми тъмнее вече пред очи.

Калина (*дърпа се*) — Върви си по пътя!

Лудо-Младо (*все я дърпа нататък*) — Сила и воля сега пред турци ще ми показваш. Не знаеш там що по турски сбируват.

Калина — Волно им воля. Нека сбируват, що искат! Влизат ли ми в работа техни разговори!

Лудо-Младо (*продължава.*) — Едина ай сега ще дойде да ти рече — ракия; другия след него — вечеря; турчин вяра няма, Калино — не мога да ти бера аз тука страха.

Калина (*все още упорства*) — Не те карам! — Ти ми остави въжето. Аз и без таквиз като теб побягвам.

Лудо-Младо (*дърпа я с все сила нататък, докато най-подир я завлича из сливака и се затулят и двамата*) — Думата ти — не е дума! Не е сега пора за сръдни! Сега върви насам, върви да те скрия бари в сливака — да те не зарнат през вратника!

Най-сетне поп Никола и Страхил тръгват насам към къщи. Щом влизат във вратника, Милкана се скрива в къщи, а сеймените още дълго, докато удари черковното клепало за вечерня, развождат конете си пред вратника по моравата.

Поп Никола и Страхил се приближават към трема.

Поп Никола — Много се майки разплакаха, много се къщи почерниха по нашата покрайнина, чедо, ала хвала и чест на тия, които и в тез размирни години от род и вяра се не отлъчиха, кои закона си не престъпиха.

Страхил (*влачи уморен окови*) — Род и вяра в закон се крепи, дядо попе, а над закона — нов закон аз бях от връх Балкана сложил сам, но виж, невярна орис как ме победи — да влача тез окови.

Поп Никола — Довреме всички в света чедо — и юнака е довреме. След теб пък друг ще дигне глава. Нашата земя откърмя юнаци. Който на вярата си е служил и умира, него нема да забрави родът му.

Страхил — Юнаци за приказ на света е раждала тя и ще ражда, докато Балкана над нея се тъмнее, дядо попе. Ала що ми е жал на сърце, за моите момци напети, за мойто отбор загорци, че ги оставих, без дума да им продумам.

Поп Никола — Жив е господ, чедо, и за горски сираци.

Страхил — Ей повява вече дунавеца, куди из гората цветя и песни: кой ще ги из осланени буки поведе, кой ще им пътя посочи — хайдушки завет да не оставят, да не посрамят юнашка чест.

Поп Никола — Сам Балкана, чедо. Старшия наш Балкан, кой от памтивека разправя заветите на юнаци и хайдути, оставили на отпочив немирни кости под дебелията му сянка. Горски юнак, не си ли чувал, в потайна доба Балкана кога запее!

Страхил — Кога Балкана запей! Хвала ти. Знаеш да разтушиш юнашко сърце! Как пее той и как нарежда! Не е то песен — поличба цяла за стари неволи и бѣдни дни! Който само еднѣж заспи под неговия напев, сърце му широко се разтваря, познава той свой и душманин, тегло и воля!

И двамата, дошли вече до къщи, се спират в трема.

Поп Никола — И дядо ти поп, грешен, не само с порязаници е минавал Балкана — той знае неговата песен. Мини, седни на одъра. С цяло село сме се тая нощ обзаложили за теб — в мойта къща като у бащина си бѣди.

Страхил (сяда) — Дълъг друм съм гонил. Утре по-дълъг от бесилката нагоре ще гоня, дядо попе — сполай ти!

Поп Никола (иска да му помага да се настани) — Облегни се нагоре, простри се на губерчето — отпусни и сърцето си, като син ми бъди. И аз мисля син в неволя по гурбет — кой знай как минава между чужди хора. А невяста — млада загорка го чака ден по ден да се върне. Ти си морен. Да ѝ кажа малко ракия да донесе.

Страхил (мъчи се да седне по-удобно) — Сполай ти до бога, дядо попе.

Поп Никола (отива към вратата) — Друго ако не — една ракия барим от нас. (Влиза вътре.) — Няма що да се криете, чеда — заптиите ще нощуват оттатък.

Страхил отпочива на одъра сам, привел глава. След малко в сливака се зачуват отново разговори — Калина с изгорника си се препират, ала и двамата са скрити нататък и се не виждат.

Лудо-Младо — Като няма у вас да дойдат, ай тъй — потрай да те погледам!

Калина — Сега ли е време, бре!

Лудо-Младо — Няма да те пусна — откога не си се спряла при мен — да се порадваме и ний един на друг!

Калина — Та тука ли намери сгода — отвред е видет!

Лудо-Младо — Кому сърце не е теглило по либе, кому душа не е жадувала — нека гледа, що ще види? По извори те чаках и на хоро те дирех — сега тука те намерих.

Калина — Нали жалея, бре — братов първенец жалея — де ще ходя по извор и хора. Я ме виж каква съм! — Пусни ме, че прането си оставих там!

Лудо-Младо — Кога нийде не искаш лице да покажеш, ела тука — ела да седнем под люляката, бир да си нестъкната — и таквази ми си мила. Ела, виж как е разперила клоне нази да закрие!

Калина — Кой цвете росно чака, рано утром край момина градинка обикаля; менци кой дири да напие, вечер на извор стои — тъй ли се либе люби, ни в туй, ни в онуй време!

И двамата като да се спотаяват из сливака и отново пак нищо се не чуе. Милкана излиза из къщи, понесла на малък поднос кастер с ракия, който слага пред хайдутина.

Страхил (*с вперени очи в Милкана, видимо спокоен*) — Гост отдалеко съм дошъл тая вечер да ти пребъда, Милкано. Ни канен гост, ни чакан.

Милкана (*едва подига очи да го погледне*) — Добре си дошъл, Страхиле. Нашата къща е отворена за гости. Познаваш ли ме?

Страхил — На вашата къща да дойда — от вас нужда да позная.

Милкана (*дига кастерът и му налива ракия*) — Дълга пътя ти е жажда разпалила.

Страхил — Налей, Милкано. Дано жажда в душа напоя.

Милкана (*щом изпива първата чаша, тя посяга да му налива повтором*) — Пий още една — загорци обичат да пият.

Страхил — Жажди жалби големи — две имам да гася. Едната гори, ще прегори, другата отново пак пламва в гърди ми. (*Изпива и втората.*)

Милкана — Наздраве, Страхиле — други нека жалеят.

Страхил (*без да отделя очи от нея, след малко мълчание*) — Отстъпи да те погледна само — ходиш ли, както ходеше, носиш ли, както носеше. Милкано. Твойто ситно ходене, твойто кръшно носене — години има — не съм чул, ни видял.

Милкана — Всичко довреме.

Страхил — Милкано, момне Милкано — де наше китно Загорье, де наши моми и момци! Сама сред поле си остала — расте ли загорско цвете сред поле без сянка! Смръкнали очи, повехнало лице, сякаш девет си рожби родила и девет си люлки люляла.

Милкана (*обляга се леко насреща му на стола*) — Една съм сал рожба родила, Страхиле, една люлка люляла: радост сред черни неволи, сянка сред поле изгоряло!... Ала сега един сал гроб имам да реда, едни чембери да мисля.

Страхил — Гроб и черни чембери — бесило и тежки окови! Една орисница ни в люлка орисала, еднакъв късмет и на двама отреди — не го свързахме само в един възел.

Милкана (*свива рамене*) — Кой е крив?

*Недовършили дума и в сливака **Калина** с **изгорника** си пак поддържат препирни, без да се показват насам.*

Страхил (*след малко мълчание*) — Ний вече свършихме, а там отново захващат.

Милкана — Тепърва захващат.

И двамата се заслушват мълчаливо.

Лудо-Младо — Или люби, както се люби, Калино, или ми право в очи кажи: не ща вече само да будя псетата край вази, не ща вампир да ходя из селото в тъмни полунощи.

Калина — Аз ли те лъжа, лудо-младо, ти ли мен — не зная, — та нощ си обърнал на ден — ден на нощ!

Лудо-Младо — С тез черни очи, с тази рамна снага — не двама, двайсет момци излъгваш — пояси да скинат, кръст да пристягат, път да убият, край вази да минават! Кога ти стройници проводят, да им затвориш врата, да не смеят лице вече в село да покажат.

Калина — Майка ме тъй на свят родила и само сираче оставила — момци да кинисват по мене, докато си избира юнак спроти себе.

Лудо-Младо — Смеш ли се или шегуваш, Калино — не отбирам, па и да отбера, що ще да сторя тепърва.

Калина (*пресича го шеговито*) — Толкоз ти бе сила-юначество, Лудо-Младо — левент искам аз, левент спроти мене!

*Гласът на **Калина** се отдалечава, препирните се пак спотаяват из сливака.*

Страхил — Само ти си не подири lika-прилика из село, Милкано.

Милкана — Два остри камъка — казваха тогази — брашно не мелят...

Страхил — А що бяха присмехи и задевки по извор и хора, песни и припевки по седенки — или бе само да ме сториш за смях пред всички, никого в очи да не смея да погледна...

Милкана (*свива рамена*) — Що са седенки без присмивки и задевки в Загорье!

Страхил — Твойте присмехи, твойте задевки, Милкано, са оживели на сърце ми — като остри ножове са го с рани покрили.

Милкана — Ти бе най-корав, пък сам се оставяше...

Страхил — Камък да си, кога сърце ти омекне, равен със земята ще станеш! Сърце ми и тогази не даде, Милкано!

Милкана — На хоро докато се уловя, десет момци ще прередиш и ей те — ще ме подвлечеш пред всички — от никого и не хаеш; на извор — на седенки китка от тебе не мога да опазя! Пък тръгнем от седенки, останем сами на седене, обориш глава и не смееш ни в очи да ме погледнеш, ни дума да ми продумаш.

Страхил (*вперил широко отворени очи в нея*) — Хвана ме и играчка в ръце направи: тръгнах като с билъе упоен след тебе! Камо да бях знаял и нея вечер на извора: ой, разплата да бяхме сторили още тогази и двама, Милкано, грозна разплата за изхабени младини! Ала дека ще зная! Едва бе полъхнал долняка, първи кокичета щу бяха цъфнали — хайде на извора, рекоха акрани, всекиму сега изгора първа пролетна китка сама ще даде — вяра и клетва чак до есен. Помниш ли? Като никога и ти бе с дружки ранила за вода.

Милкана (*кимва с глава*) — Ти не знаеше, че китка съм другиму обрекла, наведе глава и зе да ме измерваш отдалеч изпод вежди — няма ли да ти дам кокичето си.

Страхил — Дека ще знам кому си го обрекла. И тъй лесно ли ще излезе попово чедо с мен мегдан да дели.

Милкана — Та той не смееше, аз сама му казах и стройници да ми проводи.

Страхил — Попово чедо: в черква порасло, с порязаници отхранено, кое се бои на мравката път да мине... Попово чедо — другоселец невреден!

Милкана — А нашите загорци? — Галене и милуване до венчило. Прогърмят тъпани и крейнат глава по гурбет. Невяста млада-зелена нека кукува сама в къщи, нека си оплаква дните.

Страхил — Ой, Милкано, свада за волни делии по хора и седенки — мъж ден до пладне да си водила, ала мъж лика-прилика на тебе...

Милкана (*свива рамене*) — Хора и седенки волни делии дирят, къщата си дири въртокъщник, казваха стари.

Страхил — Майка затуй ли те бе родила най-лична в цяло Загорье, на къща грижа да бъдеш, в селска робия да се заробиш? Милкано — затуй ли ми гръб пред всички обърна?

Милкана — Ни с клетви бях ти се верила, ни ти пък бе ми дума продумал — всичко бе смях и глума само!

Страхил — Защо ми сал думи хортуваш — що са верни клетви и празни думи, — други се с клетви залъгват. Майки сами ни бяха врекли един на друг, Милкано, че порастохме най-лични в цяло Загорье. Сърца ни бяха се сами разбрали.

Страхил и Милкана се смълчават, а в същото време из сливака отново се зачуват спрепнатите гласове на Калина и изгорника й.

Лудо-Младо — Що, да ти стройници проводя, пък ти да ги повърнеш?

Калина — Та и да ги повърна, що щеш ми стори, Лудо-Младо?

Лудо-Младо — Да ти похлопам на високи порти и ти да ми не отвърнеш?

Калина — На момини порти и петли пеят, и добитък реве — всекому ли мома ще порти да отваря?

Лудо-Младо — Ой Калино, ой тъга голяма — тънка вита пушка ще нарамя, върл хайдутин с дружина ще отида, млад и зелен под буки балкански да загина!

Калина — Върл хайдутин в Балкана ли? На отбор дружина баш байрактар ставам: из пусто горье планински байрака да ви нося, по хайдушко хорище с крушево листо да ви свиря — песни, що на юнаци най допадат, що сърца хайдушки разтушават! Тръгвай само... Какво обори глава?

Страхил и Милкана се споглеждат мълчаливо, после подхващат мудно реч и в техните разговори заглъхват задевките на Калина и на изгорника й.

Милкана — Ей и той обори глава...

Страхил — Наведох, в Балкана да я дигна — мойта сила да познаеш, Милкано. Що ми бе накипяло на душа — вяра и клетва пред акрани бях сторил: мяра за мяра да ти премеря.

Милкана — Само да те погледнех и в гората мъжка сила щеше да омекне — ала твоите клетви и закани булка от коня щу ме не смъкнаха тогази!

Страхил — Не рачих юнашка чест да падне — стари кумове да плаша сред село.

Милкана — Ни свят, ни роднина посмеиха през Балкана да калесат. Сватба не познах — нито тъпан оставиха да гръмне, нито гайда да писне... Пък като тръгнахме през гората насам...

Страхил — Не исках и тогаз цяла кумащина в гората отново да калесвам на кървава сватба, дето я жени припяват: с тебе само двама оставих нашата тъжба да видя — кога на отвратки тръгнеш, Милкано! Тогази като духовник на изповед щях да те питам в гората — що грях си сгрешила с първо либе!

Милкана — Като минахме отсам веднъж — кой помисли за отвратки вече! Чак след година, кога сборяни минаха за сбора, тръгнахме с тях през Балкана...

Страхил — Па минахте и ви олекна. На връщане с волни сърца отпуснахте по-волни песни да пейте.

Милкана — На връщане ти си ни дебнел — пътници ни настигнаха по друма — дружина ти излязла след нас на Припора.

Страхил — На Припора — помниш ли? Лек здрач щу бе захванал да припада, пълен ясен месец златеше чукари, из дебри и усои се подигаше тих ромон...

Милкана (*клати глава, като че всичко добре припомня*) — Сякаш отглас от далечна песен, подвяна от вечерника... И чучура плачеше под друма... Извих глас, та викнах и аз! Напук теб и на дружината ти, напук на цял свят!

Страхил — Ой, не криви душа и сега пред мене! Не викна ти песен по воля, Милкано. Мъж ти те караше, а ти се одумваше изпървом — страх те е, в тези гори царува Страхил, ще ти познае гласа...

Милкана — Ти слушал ли си ни?

Страхил — Мъж ти, пред всички мъжова воля да покаже, наблягаше. И кога видях, и ти преви врат, кога волята на едно попово чедо не можа да прекършиш — ритна ми сърце от тебе.

Милкана (*свива рамене*) — Воля, мъжова воля — прекършиш ли я, угасяш огнище, Страхиле!

Страхил — Оттогази не исках ни мъст да вадя за твойта измяна, коя ме в гора прокуди, ни за род роднини да залитам! Махнах ръка и на теб, и на цял свят... Познах що е воля и хубост, и себе в света. Хвала ти сега и за туй!

Милкана — Във волност и хубост себе да позная, що ми е душа копняла!

Страхил — Не думай! На хубост и воля всеки ли мой да се радва, Милкано? Защо ми е додявала и отбор дружина, защо съм махвал ръка и на сговорни другари понявга! Едного върла невярна превара из село прокудила, другиму турчин врати затрънил — жаден мъст да вади, трети тръгнал от връх Балкана свят да реди и прережда: никой, никой не бе тъй — сърце широко да разтвори само, себе да сети... Пък зелена морава ни постлала тучен губер, гората ни покрила с дебели сенки, заромонили листи на приспивка — склопи очи, притаи дъх и слушай...

Милкана — Приказките на Балкана!

Страхил — Тез приказки без думи, Милкано — ту лихи като момински блян, ту унили като несвесен сън! Как съм се унисал и забравял самичък през късни полунощи... Тъй ме и придебнаха сеймени, унесен и забравен в тях край хайдушки извор самичък...

Милкана — Толкози другари те оставиха...

Страхил — Сред село първа седянка бяха наклали и щом извиха глас, всички се смъкнаха моми да лъжат и задяват. Останах сам-самичък със своята жалба без жалост, със своите мъки без тъга: с гората двама да жалим.

Милкана (*със светнали очи*) — Таз песен ли слагаш и ти сега, Страхиле!

Страхил (*продължава*) — Кой мисли зли примежди, кой карез дири в такъвзи час — сам душманин да видиш насреща и него ще прегърнеш! И не сегна ръка пушка дори срещу сеймени да дигне...

И двамата се смълчават.

Сетне вечерна позлата озарява върховете на дървесата, по моравата тръгват моми, нарамили кобилици, към извор. Спрепнато отдалеч се поддържа гласът на черковното клепало.

Калина като подплашена птичка чевръсто припва из сливака, след нея се показва изгорникът ѝ. И двамата сякаш не забелязват седналите в трема.

Лудо-Младо (*след Калина*) — Чакай! Ала китена китка ще ида да чакам — китка на извора, хубаво помни!

Калина (*запътена през градинката, шеговито*) — Не ще седянкуваме до среднощ — аз имам работа! Не мога.

Лудо-Младо — Само се забави за извора — среднощ ако те не измъкна от къщи с акрани...

Калина — Нали ти казах, не разбираш ли от дума — Жалея!

Лудо-Младо — Мен сърце ми пък по тебе триж жалее, ще те чакам!

Калина, без да го дослушва, завива зад къщи, а Лудо-Младо се дръпва и изчезва из сливака.

*В това време, докато сетни удари на клепалото се разнасят, **поп Никола**, облечен в черно расо, с калимявка на глава, с псалтир в ръка се запъща към черква. Щом излиза из къщи, **Милкана** и **Страхил** стават на крака.*

Поп Никола (*съпровождайки сетните удари на клепалото със смирено кръстене*) — Клепалото бие — глас божи зове след суетни грижи на вечерна молитва; утеха едничка на всички роби. Молете се и вий, чада, молете бога, аз грешен пред олтаря целия християнски род ще отида да моля!

Милкана (*щом отминава свекър ѝ*) — Проклепа над глави ни клепало, прочетоха ни и молитва, Страхиле, свършихме ли и двама вече?

Страхил — Първа жалба на света, отново ме сърце за тебе тегли... (*Развълнуван, протяга страстно ръце, но оковите го пристягат и той отпуща немощно ръце.*)

Милкана — Отново орис ни сбра, Страхиле — що са премеждия и неволи, що са жалби: живот не е до века... (*Унесена.*) Виж, ний сме двама, днес сме двама пак сами — не е ли тук наше Загорье?... През Балкана птички отлитат, наоколо всичко прецъфтява; есен иде, Страхиле — хора, седенки захващат!... (*Като се опомня, изведнъж се дръпва настрана.*) Стари жалби и спомени — шепот на капнали листа: клепало проклепа над нас, — прочетоха молитва...

Страхил — А тупа още в гърди сърце, Милкано — в жили кръв тече...

Милкана — И тупа, и копнее в първи копнежи... Ала кога всичко наоколо е пустош, мъртвило: кога теб свързват окови и мен

черни чембери?

Страхил — Утре пак ще се зора усмихне — хубав божи ден ще огрее над всичко — може...

Милкана — Нашия, виж, на запад догаря и в утрешната зора само ехото от него като тиха песен ще оглася...

Страхил — Догаря, Милкано. Ала чуй, една молба ми е останала към тебе! — Ти имаш ризи тънка коприна, дай ми да се облека, полей коса да умия... утре на бесилка като увисна — отдалеч да се белее, перчема вятър да развява — с чест юнашка да умра, хайдушка чест да не посрамя!

Милкана — Туй ли остана? Дар не съм те дарила, Страхиле — сега да ти се отсрамя, кога на хайдушка сватба отиваш!

Страхил — Хвала ти! А след мене — ти имаш глас меден загорски: след мен песни подйеми, Милкано!

Милкана — Наши песни по хубост и воля, по младост в тях и себе са допея най-подир — в една песен да остана да живея!

Калина, стъкната, пременена като за извор, дигнала кобилица на рамо, откъсва няколко стръка цветете от градината си и бързешком се втурва през вратника да настига момите.

Слънцето залязва, свечерява се, над село се показва ранила вечерница.

Елена, 1903

ПЕТКО ТОДОРОВ
НЕВЯСТА БОРЯНА

лица

Невяста Боряна

Никола, неин мъж

Андрон, тяхно дете

Андроница, майка на Никола

Димо, неин втори мъж

Стойка, майка на Боряна

Действието става в едно полянско село, в къщата на Андроница.

ДЕЙСТВИЕ

Мъглива ноемврийска вечер набляга в двата прозореца на стаята, замрежени с дървени пречки. В изправената в горния кът висока камина мъждее огън, който осветлява вдълбения ниско в камината пезул и разхвърля сенките на покъщината по стените. В другия кът — миндер с няколко възглавници. Отстрана на миндеря иконостас, дето са наслагани разни къщни дреболии. Отсам-оттатък на стените врати, едната откъм чардака, а другата е по-високо, пред нея има две-три стъпала и води към одаята. В къщи е глухо. Издалеч само се чува шум от сбора, който постепенно заглъхва. На миндеря е седнала **Стойка**, около четиридесетгодишна жена, здрава и стройна, дошла на гости да навести дъщеря си. До нея **Андроница** — по-стара, облечена и тя прибрано, като в празник. Срещу тях приседнала на стол **Невеста Боряна**. Тя е млада, също като майка си стройна и хубава, с голяма пендара на гърди и препасана с дълга чиста престилка.

И трите стоят мълчаливо. **Андроница** оборила дремливо глава, **Невеста Боряна** гледа престилката си и замислено я глади с ръка, а **майка** ѝ се извърнала към прозореца и погледва навън.

След малко, някъде в хана, който се тъмнее отсреща, замъждуква светлина и **Стойка** се избръща от прозореца.

Стойка — Ами за какво съм седнала — не ставам! Ханджийката запали лампата отсреща...

Андроница (прозява се) — Х-ах!

Стойка — Ей прозява се — взе да се доспива и на сватята Андрон... (поправя се), хъм сватята Димовица. Научила съм се, все Андроница ми иде на езика.

Андроница — Пак съм си Андроница аз, сватя... Днес празник, като сме сгърнали ръце, взе и на сън да ме пребива.

Боряна (става и взема от иконостаса светилника) — Аз ще запаля свещта.

Андроница (към **Стойка**) — Къде забърза? Нали проводихме Дима за Никола.

Боряна — И Андрон не се е върнал от Стоенчови.

Андроница — Аз, като повторих с Дима, казах му: земам те, ела и на привод у дома, ама искам мъж в къщи да сто.

Стойка — Защо е мъж.

Андроница — Мъж! Стойке, синко... Не съм ли аз шетала на мъж и не виждам ли какво е Димо... Ама... бог да го прости, Андрон...

Стойка — Бог да го прости.

Андроница — Личен беше; нищо в Загорье не се захващаше без него. Слязохме в полето — макар и пришелци, — пак всички го познаха и имаха му честта, докато умря. Ама... той само не можа от честта и от живота си нещо да познай. Един ден не помня аз мъжа си да се е спрял в къщи, тъй — да се видим, да му се порадвам... Нямаше за него делник, празник. Аз сякаш да не му бях жена — някоя людска...

Стойка — Той затуй и Никола... На баща си ще мяза.

Андроница (*гледа да заглади пред гостенката*) — Никола ли? Сега ще се върне той. Какво пък тъй, невясто, като никога да закъсней!

Стойка — Няма да познава и той делник-празник. На баща си ще мяза.

Андроница — Как да не мяза, сватя Стойке! Като го гледам — ай такъвзи беше също баща му. От работа да не се откъсва. Като му се завърти ума нанякъде — чекрък! Не можеш го спря вече. От девет кладенци вода ще си докара и пак туй, дето е рекъл да го направи — ще го направи.

Стойка — Пък жената му, къщата му — огън да ги гори: не иска да знай!

Андроница — Кой? Никола ли? — Ка'ще!

Стойка — Всички, дето са слезли от Балкана — освен работата, нищо не знаят.

Андроница — Да си изкарат хляба от онази корава балканска земя — тя ги е научила всички на мъка и залягане. Таквизи са. Загорци не могат да стоят със сгърнати ръце.

Стойка — Само за хляба да беше... На Никола малко ли е баща му оставил или лозята му не дават, или пък не го тегли всеки от село за бъчовите си! Ами...

Андроница — Сърцето му не го оставя на мира, сватя Стойке. Не му вържи. Баща му легна на постеля, ще мре вече, за нищо друго не му иде на ум — като рекъл: стегна ми се душата да стоя тъй празен...

Стойка — Като не може един човек да се порадва на свои и на себе си — в работа ще се вдаде...

Боряна (*скача и отива към вратата*) — Чакай! Той си иде...

Чуват се стъпки откъм чардака и Невястата отваря вратата.

Андроница — Никола ли е?

Боряна (*през вратата*) — Де е баща ти?

Андрон (*невлязъл още*) — Няма го.

Стойка — Не ще го дочекам аз.

Влиза Андрон, шест-седем годишно дете, дигнало на тояга като фенер една издълбана тиква.

Андрон — Стоенчовия баща виж какъв фенер ми издълба! На Стоенча издълба един и на мене един. Виж!

Боряна — Баща ти — не го ли е виждал Стоенчовия баща?

Андрон — Тц! Не е. Стоенчовия баща ни издълба фенери. Той, моя баща, не знай да дълбай фенери.

Стойка — Ами какво знай да прави твоя баща?

Андрон (*загледан във фенера си, машинално*) — Моя баща знай да прави — не знам! Той ходи и мълчи.

Стойка (*усмихната*) — Само да ходи и да мълчи ли знай да прави баща ти? Туй ли прави?

Андроница — ходи и мълчи — друго не си ли виждал баща си да прави, бре?

Андрон (*без да отделя вниманието си от фенера*) — Тц! Не съм го виждал. Баща ми мен ме пъди и гълчи да не му бъркам. Не съм го виждал. (*Скача и тръгва да излязва.*)

Боряна — Къде пак?

Андрон — Имам си работа.

Стойка — И ти отсега ли захвана да имаш работа?

Андрон — Работа си имам при Стоенча. Да светим двама.

Андроница — По мръкнало не се ходи.

Андрон — А-а, то по мръкнало свети фенера!

Боряна — Баба ти Стойка е тука. Не бива.

Андрон — Май бива!

Стойка — Като не слушаш, върви пък. Ще излезеш, аз ще зема майка ти.

Андрон — Как ще я земеш?

Стойка — Нали и баща ти, и ти все ходите — ще я зема. Тя е мое момиче, ще си я заведа у дома.

Андрон (*спиращ се до вратата*) — Няма да я водиш!

Откъм чардака влиза по калцунци Димо, Андроничина пора мъж, облечен в потури и салтамарка, с калпак на глава — поопръскан от кал.

Димо (*морен, като сваля калпак*) — Вдън земя като че потъна, май с човек! Я ме вижте какво съм станал!

Андроница — Не можа ли да го намериш?

Димо — Няма го, та го няма!

Боряна — Че къде е отишъл?

Димо — На! Душа у мене не остана. Къде не ходих!

Андроница — У ханджийката насреща пита ли? Не го ли е виждал никой?

Димо — И у ханджийката — и наред по кръчмите. То пък един калабалък, да ти се замае главата! Сякаш цял свят се събрал оттатък на сбор. — Видели го някои, казаха ми, с Македонец от бичкията се мярнал, уговаряли нещо. Ама иди му вземи дирята!

Андроница — Седни до огъня да се сгрееш. Той тоз Македонец сякаш му взе ума.

Стойка (*става да си върви*) — Тоз кой е път? От Кръстовден седем пъти има ида у вас и нито веднъж не можах да го видя! Днес, рекох, по Архангеловден може да ми проработи късметя — не би пак.

Андроница — Ачи ха де? На Архангеловден да дойдеш и пак да го не видиш!

Стойка — Какво да правя. По Кръстовден, като идех, мислех, крий се от мене зет ми, да не го викам да ни стягам бъчовите... Ний щяхме да си платим, ама пак... Пък сега... (*Дига рамене.*)

Андроница — Как ще се крие, сватя Стойке! Хич бива ли да помислиш... Ами той тази година и нашите бъчови едвам го накарахме да ги стегне. Тъй се беше далдисал в нова работа, че не рачеше за нищо друго да помисли...

Стойка (*с въздишка*) — Както ти казах — на баща си ще мяза, няма много за жена и за къщи да мари.

Андроница — А бе и за жена си, и за къщата си той... Ама да беше го още малко почакала, белким се върне.

Стойка — За кога вече. Мъж ми е наклал огъня вкъщи, ще иска да турям гърнето...

Андроница (*като че се догажда нещо и бързо излязва в одаята*) — Чакай, че ний накладохме огъня, пък гозбата си забравихме...

Боряна — Много здраве кажи на татя. В неделя ний и двама ще додем у дома.

Стойка (*спираща се и вперя очи в дъщеря си*) — С Никола? Елате. Той ще е забравил пътя към нас. Едно време, когато тичаше подире ти, цялата махала беше дигнал на глава. Подир него и тебе не можех да те позная.

Димо (*избръща се към тях и тихо*) — Да не го приказваме. Онуй време, то не е за изказване?

Стойка — Дъщеря си, дето в пазва съм я крила; цяло село я знаеше най-паметна и послушна — тя да ме накара нощем да й затискам косата под възглавницата си — да я вардя да не побегне.

Димо — Тя да не побегне, пък ний още по-лошо! Като го погледнах: как не ми се подкосиха краката! Вързал въжето на ореха посред нощ, направил си примка: да не бях излязъл — туй за туй... „Аз, вика, със зачернено лице не мога да ходя! На мене да затварят вратата си, да ме повърнат!...“ — „Брей, недей бива такъвзи! Чакай. Кой те е повърнал!“ Пък затичам се у вас; дигам от сън свата, та едвам-едвам...

Стойка — Аз пък не скланях. Само него ли ще видим за честта си да заляга? И ний сме хранили дъщеря, и ний имаме чест. Ами какво да правя тази! (*Към Боряна.*) Помниш ли!

Боряна (*дига рамене*) — Да се погуби ли млад, личен човек?

Стойка — Тъй. Че бил млад и личен!...

Боряна — На него гледаха и държаха всички.

Стойка — А бе, ако ще би и звездите да сваля от небето, аз ще гледам само себе си! Да обикна някого, да ми се завий ума подире му, то тогази не пита. Ще вървя! Ами: защото ми се свидел... Все ний ще се намерим да милейме за света!

Димо — Една от обич, друга от милост. Тъй върви... Той пък залиташе за нея.

Стойка — Я залитал, я, защото щяла да му падне честта. Ей докъде му беше и обич, и залитане... — За седем-осем години, млади хора — дотам ли им беше? *(Избръща се към дъщеря си и вперя очи в нея.)* А, Боряно? Дотам ли му беше на твоя мъж?

Боряна *(навежда мълчаливо още по-ниско глава)*.

Стойко *(с въздишка)* — Тебе тъй ти пък било отредено. Всяка с късметя си на този свят. Ще търпиш и ще гълташ — какво ще правиш... И от младостта си, и от живота си нищо да не познаеш! Венчило не е ръкав да седнеш да го разпориш. *(Тръгва си да излязва.)* Хайде, гледайте си работата, какво ще ме изпращаш!

Андроница пак се повръща от одаята.

Андроница — Тръгна ли си, сватя?

Стойка — Прощавайте. Остани си със здраве и ти, свате Димо.

Димо — Много здраве, сватя.

Андроница — И на свата кажи много здраве.

Андрон — аз с фенеря ще изпроводя баба Стойка!

Гостенката си тръгва, Боряна и Андрон излязват подире ѝ.

Андроница *(щом излязва Стойка и се разфучава из къщи)* — Тоз Никола — тоз Никола! Паднаха ми очите пред жената за него!

Димо *(повръща се към камината)* — Един човек, дето ума му никога не е тука и нищо не вижда наоколо си! Като кон. На конете нали турят капаци от страна на очите, само напред да гледат. Тъй и тъй.

Андроница — От есенес празник не се е минало да не дойде жената и веднъж да го свари в къщи! Какво ще кажат сватите ни. Между какви хора си дадохме дъщерята! Аз не зная вече как да ги лъжа и какво да им приказвам!

Димо — Ще кажат ами. И мене бия ме е срам. Макар, казва се, да съм людски помежду ви. Защо не му кажеш, да му събереш ума.

Андроница — Ти му кажи!

Димо — Ти си му майка. От мойта приказка той ако вземаше...

Андроника — Да му каже невестата, че му е жена и му е родила син!

Димо — Само да доведе хубавото и доброто момиче, да го зачерни в бащината си къща.

Андроника — В мойта къща да го зачерни... Тъй ще рекат и сватовете ни, и съседите ни! — Каква си ти майка, какви сте вий хора, ще рекат. Не можахте, хич ти, на сина си да отсъдите!

Димо — Ако не са рекли и ако не викат вече.

Андроника — Невестата — защо му мълчи и защо му търпи тя!

Димо — Тя всичко гълта и мълчи.

Андроника — Жена му е — като ще му търпи: нейна работа! Мен ми е, че ме срами пред сватовете и пред людските хора.

Димо — Тъй се било то гледало жена...

Андроника — Ако не е човек пред своите, барим ай тъй за пред хората да го направи. От кумова срама да го направи!

Димо — Бе, синко — един добитък купиш от пазаря, доведеш го в къщи и пак иска да си оставиш работата, да помислиш за него. За жена си, колкото за добитъка барим, няма ли да ти дойде на ум?

Андроника — И жена ли му се е паднало — невеста капка! Хубава, стройна, добра, вредна: цял ден над къщата му да трепери и как само да му пригоди да гледа! Струва я той нея!... (*Въздиша и се кръсти.*) Боже, прости ме, накара ме моя син — майка, сама аз да хвана да го коря!

Димо — Я да съм аз на негово място. Да имам такваз невеста — ще изляза с нея само за чест пред хората да се покажа. Че ще си отворя къщата и да ми идат, и аз да им ходя — с всички наред да бъда.

Андроника — Хора аз съм петимна да видя у дома. И тук стана като в Загорье! Ожених се, идат ни тези-онези, ний като все не можем да сколасаме и да се наканим! Един по един забравиха ни всички роднини... Най-напред, рече мѝж ми да се изселим, с глас заплаках. Подире като глѝхна къщата, обѝрна се на гроб и сама захванах да го подканям.

Димо — Богата къща и имотна, ама гроб. Довел в него, затворил невестата си — жива да си оплаква дните.

Андроника (*иска да прекѝсне приказките на мѝжа си*) — Ти пѝк... Хайде-хайде! Като захванеш, не знаеш мярка на устата си.

Оплаквала си дните...

Димо — Гледай сега! Невястата и пред майка си мълчи, все негова страна държи и гледа как да го закрили. Не беше напред да видиш! Пред тебе ли искаш да седне да го одумва!... Тя като ѝ прелей вече, свре се в някой кът и се изплаче. Или нощем... Отзарана влязох тука да донеса дърва, не беше си раздигала още. Гледам, възглавницата ѝ мокра-мокреничка. Пак си поила ти мишките тази нощ, булка, ѝ викам. Казва — какво да правя друго!... Ти нали знаеш, пред мене — и Никола, когато щеше да се жени, и тя сега — по си отварят сърцето...

Андроница (*която го слуша всичко време с втренчени в него очи*) — Боже, тоз моя син ще умори людското момиче! Има ли ум! За едното чудо ще го умори...

Димо — Толкози залитане по-напред, толкози огън... Мина, като че не е било.

Андроница — Той и баща му като ме поиска едно време и със сватовете си тъй проводил да кажат — или да ме дадели нашите, или още тази нощ щял да забегне. Пък подире... по цели дни влезе-излезе и не ме вижда биля. Къщата му сякаш да беше хан!

*И двамата се смълчават замислени. След малко **невеста Боряна** с **Андрона** се повръща в къщи. Андрон си оставя на една страна фенеря и уморен сяда до прозореца. Невястата търси с очи какво да захване и като че недоумява.*

Андроница — Сега да се видим де сме... Димо, хайде иди да донесеш малко пръчки за огъня; аз турих гозбата отгатък; да видя и млякото станало ли е, пък ти, невясто, стой тука. (*Ласкаво.*) Не бива да излязваш да мръзнеш навън. Виж пералнята ли ще сложиш или...

Димо (*тръгва да изляза*) — Ай сега!

Андроница (*отива към одаята*) — И паралията остави. Аз ще я сложа.

Боряна (*неловко тръгва подире ѝ*) — Ха, бива ли? Аз ще сложа пералнята и гозбата ще прегледам.

***Андрон** опрял чело върху стъклото на прозореца и мълчаливо гледа в тъмнината навън. След малко майка му влязва, с една ръка носи талери, вилици и покривка, с другата — паралията. Тя е дълбоко замислена и угрижена. Слага паралията пред камината, оставя накуп върху нея всичко, що държи в ръце, и после се взира в съдовете, като че забравила какво щеше да прави.*

Андрон — Мамо, хана чия къща е?

Боряна (*разсеяно, не го чува*) — А?

Андрон — Чия къща е хана?

Боряна — На ханджийката.

Андрон — Тя и спи в него?

Боряна — (*сяда на миндеря*) — А? Какво приказваш?

Андрон — И-и каква си, мамо. Не чуваш! Ханджийката ли спи в хана?

Боряна — Ханджийката държи хана да спят в него пътници и сборняни.

Андрон — Че те нямат ли къщи. Какви сборняни?

Боряна — Те са оставили къщите си и са дошли да продават на сбора.

Андрон — Ами татко като си е оставил къщата, защо не ходи там да спи?

Боряна (*сепната отваря широко очи*) — Кой си е оставил къщата?

Андрон — Татко нали ходи и той из сбора. И той си е оставил къщата. Защо не иде да спи на хана?

Боряна (*пак спокойна, полу отговаря на детето, полу на себе си*) — Той си иде тук... Каквото е там, таквоз и тук — за него все хан. Само да му е наготвено и постлано. Да се наяде, да се наспи — никой няма да го види, нито пък той ще погледне някого.

Андрон — Тука му е хана на баща ми, а, мамо? Пък ти си му ханджийката.

Боряна (*замислено и като че на себе си*) — Аз съм му ханджийката... Като ти се насити мъж ти, кога му изстинеш от сърце — какво друго... ще му станеш ханджийка... Тъй ми било отредено, вика мама. Всеки с късметя си на този свят...

Андрон (*загледан през прозореца, показва с пръст из тъмнината отсреща*) — Един сборнянин дошъл, мамо. Ей ратая му взе коня да го разведе, пък той се качи по стълбата на хана. Виж, един пътник с голям кожух и ханджийката му свети. Виж го. Ех, влезе вече... Отиде горе да спи. (*Извързва се към майка си.*) И пътника отиде да спи, пък татка го още няма!

Боряна (мълчи, сълзите преливат в очите ѝ, тя покрива лицето с престилка).

Андрон (гледа с недоумение майка си) — Мамо, защо плачеш?... Плачеш ли, бе мамо? Защо плачеш? Аз съм гладен — защото си гладна ли плачеш?...

Влиза Андроница с паница кисело мляко в ръка, изведнъж невястата избърсва сълзите си и става да слага паралията. Андроница забелязва — Боряна е плакала, смярва я с очи, въздъхва, но нищо не казва.

След малко влиза Димо, задигнал цял сноп сухи пръчки, които отива и слага на огъня.

Димо — Един дъжд — една мъгла... докато донеса пръчките, премръзнаха ми ръцете...

Андрон — Бабо, хайде да ядем. Аз съм гладен.

Андроница — Ей мляко. Вземи, невясто, да отсипеш малко на Андрона.

Боряна — Да почакаме Никола. Той трябва да си дойде.

Андроница — За Никола ще държиш детето гладно! Я му отсипи там, да си надrobi.

Андрон (сяда на паралията) — Че съм много гладен.

Андроница — Ха тъй. Ей да си хапнеш от млякото: то отзарана е квасено. Като не си иде баща ти, няма до среднощ да го чакаме. И ний биля ай сега ще седнем да се навечеряме.

Боряна — Нека да яде Андрон — ний ще почакаме.

Андроница — Все ще го чакаме!... Я виж, невясто, оттатък гозбата дали е станала. (Невястата отива в одаята, а Андроница стои до внука си, който продължава да яде.) Кога аз съм наготвила в празник, че да се върне с време баща му, да седнем! Печи се около огъня, от пушек очите ти ще изкапят, уж да му пригодиш, пък то: люхнал се нанякъде по своята, дойде си — всичко изстинало, обърнало се на нищо...

Отвън от време на време захващат дъждовни капки да тракат по прозорците. Обхванати от пламъците, лозовите пръчки лумват, буен огън се издига в огнището и осветява цялата стая. Облегнал гръб о стената, от едната страна на камината е седнал Димо, протегнал крака, и с услада гледа на огъня.

Димо — Пърпораха-пърпораха пръчките, също като живи. Сякаш сборуваха нещо помежду си, сдумваха се — гледай сега. Гледай! Лумна огън; до коминя чак. И как се стопли, оживя всичко наоколо из къщи... Само от сухи лозови пръчки се дига такъв огън. Аз защо не ги оставих по vineберма да ги изгорят вечер на хората. Като се застуди, завие от покрива дунавеца — струпай ги на огнището, един такъв огън да се разгори в къщи, пък ти се разположи ай тъй като мене в един кът, грей се отстрана и гледай... Тука и царя не може да се мери с тебе.

Андроница (*усмихната*) — Хубав ти е огъня и хубаво си се настанил ти. Искаш ли още малко да ти насипя, Андроне?

Андрон (*сънливо дояда последните си хапки*) — Още малко.

Димо (*от време на време притуря по няколко пръчки на огнището и продължава да се любува на огъня отстрана*) — И да ти кажа ли аз — колкото съм живял, колкото съм разбрал от света, туй е то: в къщи, да си седне човек при своите, да си накладе един огън — туй му е царството. Истинското царство. Както го нареди и както си ще, тъй ще го управля... Денем и нощем да се бъхтя — защо? Да гледам само на хората очите да изпълня. Вятър е то. Или пък кучещина. На тоз дувар си дигни крака, на онзи — мини-замини: туй то. Все за работа и за света да залягам, пък аз самичък нищо да не проумея от живота си... Аз, когато овдовях, като погледнах — склучи ми се сърцето; да не бяхме се събрали с тебе, тъй щях и да си угасна, като гургулица, когато убият другаря й.

Андроница — Ти тези приказки да ги кажеш на Никола, като се върне.

Димо — А-ах, Никола! Че какво знай и какво отбира той от света!... Приказвай му каквото щеш. То с приказки тези работи ако се казваха и проумяваха!... Като не се спреш тъй да седнеш, пък да си отвориш сърцето, да се отпуснеш... Кой каквото ще да му приказва. Хиляди приказки за пара. — В бъчовите си иска виното на цял свят да налее. Да има край-колай на господата ортак да стане. Туй е Никола. И пак и половината от божия свят надали ще му постигне... Тя лакомията човешка няма край... Можеш ли да се свиеш и да благодариш на бога за туй, дето ти е дал. Той никога няма да те остави с малко, ако си благодарен. Нали той навреме с два меха цяла сватба напои.

Отвън вятърът се усилва, дъждът се обръща на поледица и сухи ледени зърна почват да засипват прозорците.

Андроница (*ослушва се в свистенето на вятъра*) — Какъв вихър фучи отвън и на поледица сякаш обръща... Него още го няма. (*Като че припомня в себе си.*) В най-лошото време — баща му тогава намярваше да излезе от къщи. Да го мисля цяла нощ, да не мога да заспя.

*Влязва в одаята **Боряна**.*

Андроница — Стана ли гозбата, невясто?

Боряна — Отместих я по-отстрана. Да се топли.

Андроница — Я, я насипи. Веднъж няма ли и ний да видим сладка гозба. Все превтасала...

Андрон (*наял се, става*) — Мене ми се спи.

Боряна — По-напред да туря Андрона да спи. Ай тука на миндеря.

Невястата бърже подлага една възглавница на миндеря за детето и го завива да спи.

Огъня захваща бавно да гасне, **Андроница** излязва в одаята, донася гозбата и я слага на паралията.

Андроница (*сяда и започва да яде*) — Който иска да яде, да си е дошъл.

Димо (*примича се до паралията, кръсти се и почва*) — И на мене ми премаля да чакам. Хайде, невясто, да захващаме. То се видя: не можеш го дочака.

Боряна (*присяда на единия край на паралията, прекръства се и без охота също почва*) — Мене не ми се яде тази вечер... (*Късо мълчание. Чува се отвън вихърът, който като че се усилва още повече.*)

Димо (*ослушва се навън, после кивва глава, като че се чуди самичък*) — И псето, което има душа, в таквози едно време, домиляло му е за нея и се е прибрало някъде... Слушай, слушай!... Хъм! Ела си

бе, човек! На Архангеловден, майка ти, жена ти сложили такваз сладка гозба — и да ядат без тебе!

Боряна — Ами нали виках — вий ако сте гладни, яжте. Аз ще го почакам.

Андроница — То не е веднъж, не е дважд... я си земи това!

Димо — Когато се сложи хляба в една къща, всички трябва да седнат, да се прекръстят и да захванат наедно.

Андроница (*махва с ръка*) — Ах, аз съм научена! Седни, надвенатри хапни — белким някога у нас сме се събирали на паралията като хората.

Димо — Всеки трябва да почита хляба и трапезата. На трапезата се събира цялата челяд. Едно време, ако някой от къщи е по чужбина на по-голям празник, на паралията слагаха и за него, като че и той е там, с всичките. Никой не бива да липсва! Там с хляба заедно да се видят, да се чуят; в мир и любов всички да се укрепят и подире пак — всеки където му е работата. Тъй сутрин на гладно сърце — кого не ездил дявола? И аз нищо човек съм — ама не можеш ми излезе насреща, когато съм гладен! Нито бръснеш някого; дохожда ти тъй света с една лъжица вода да го удавиш! Пък като се наядеш, като ти се разположи сърцето: всичко си доде пак на място. Когато дигнат паралията и най-големия си душманин да видиш, ще го простиш! То затуй е този ред и затуй в писанието е казано: хляб наш насущний дажд нам днес.

Андроница — Ха-ха! Я, че ще изедем гозбата... Стига си чел като поп на задушница.

Димо — Аз ям, ям. Малко хора отбират от тази работа. Мене владика ме е подстригвал за анагносия и поп щях да стана подире.

Андроница — Защо не си станал?

Димо — Ех, рекоха енорияшите, бездетен съм бил. С други думи, ме прередиха. Хем аз къде по-добре знаех и реда, и писанието.

Вън откъде кръчмата се дига шум, някои се скарват.

Андроница (*заедно с невестата изведнъж се сепват*) — Какво, невесто?

Димо (*ослушва се*) — Я, я, чакайте! На кръчмата пак се карат.

Андроница — Само караници и разправии на тази кръчма. Какво е пък туй?

*Влязва **Никола**, едър, приличен мъж, около трийсетгодишен. Облечен с нова салтамарка, с пояс, запасан върху широки шаячни панталони, и с ботуши.*

Никола — Господ като забравил и той да стегне обръчите на бъчовите си, кипнало виното му и прас-плюс, на:, ей го, че шурна навън. — А-а, вий сте седнали... *(Взема една възглавница и я подлага да седне наред с другите на паралията.)*

Димо — Премаля ни на сърцето на всичко... Не можахме повече.

Никола — Какво ще ме чакате. Яжте, като сте гладни. — Много стара и тясна е бъчовата на господата за този свят и много тридъ са хванали вече дъгите й — не може.

Андроница — Ти затуй ли по среднощ си идеш? На господата бъчовата си вардил да стягаш.

Никола — Аз съм ви казал. Господ е майстор на всекиго на занаята. Като поема всеки от него да се учи, трябва всякога да му се притича на помощ...

Андроница — Той господ на помощта на таквизи като тебе остана да чака.

Никола — Да мога един път да му стегна бъчовата аз, да видиш! Ще кипи, ще се мъти този свят, че като ще се избистри — ново вино как прекипява и се избистря!

Андроница — Цял ден не се прибирай в къщи — и на господата да помогнеш как да си избистрял света.

Никола — Ха, какво ще правя. И празничен ден ли да се спра в къщи! Не съм жена.

Димо *(усмихнат и с подмилкване)* — Какво ще правиш в къщи. Амчи ний какво правим, като стоим.

Никола — Свил се като щурец до огнището — какво! Аз, като се обяхтя цял ден да гледам и да разправам света навън — прибирам се вечер в къщи да си отдъхна.

Андроница — Тя къщата ти е само да има де да отдъхнеш от блъскане и скитане. Че имало в нея жена, дете — и да не те е грижа били за тях!

Никола — Тъй. Оставил съм ги на вас! Да не е тук бачо да внася по нещо — и двамата ще умрат гладни и голи. Нали?

Димо — Ами мене барим защо ще вмясваш, Никола! Какво ти струвам аз. Разправяй се с майка си, ако имаш нещо за разправия.

Никола — Цял ден мене ми е гръмнала главата от разправии. В къщата си аз искам да ме оставят на мира.

Боряна — Оставете го сега за яде. Не го закачайте. Нали знайте, на ядене той се сърди.

Никола — И кучето, когато яде, да го закачиш — и то ще те сръмжи. Колкото едно куче нямам аз зачитане в тази къща!

Андроница — Има пък още лице да се сърди и да се прави на лошав.

Никола (*като че едвам сега се сеца какво става наоколо му, гледа учуден*) — Ама ти наздраво като че искаш да се караш с мене тази вечер.

Андроница — Не искам да се карам. Яж сега.

Никола — Тъкмо намери му времето. И аз рекох да се прибера в къщата си, между своите — ти още от вратата ме подбра. Какво ти е, казвай де!

Андроница — Нищо. Недей се прибира. Да ти каже невястата, че днес от срам в земята потъна пред майка си за тебе.

Боряна (*с наведена глава*) — Остави го, мамо. Недей — ще го разсърдиш пак.

Никола — И таз добра! Аз съм срамил Боряна пред баба!

Андроница — Ти се наях, тя ще ти каже.

Димо — Какво ще караш невястата да му казва. То човек, който има очи, да се спре само веднъж да я погледне — стига му.

Никола — Дотам ли е дошла работата? Бачо да ми отваря очите.

Димо (*към Андроница*) — За таквизи работи не ще приказка. Тя приказката е дадена за пред людски. Пред тях да има с какво да замажеш.

Никола (*гневно се пуши и бързо-бързо започва да яде*) — Почакайте малко. Аз виждам, че съм ви трън в очите — сдумали сте се да не ме оставите хапката да си доям тази вечер.

Боряна — Ама яж, Никола. Недей и ти само търси...

Никола — Аз никому нищо не думам. Вий се залавяте с мене — още невлязъл в къщи — да ми вадите душата.

Димо — Не кипвай изведнъж, Никола. Дошъл си си, ако майка ти поискала да те посъди — тя е майка.

Никола — Дошъл съм си да ме съдите ли? Затуй ли се прибирам аз в тази къща! От сутрин до вечер като вода о бряг се бяхта, на ви богатство, на ви имот — да ви дигам и честта пред хората, и пак аз грешен да ме съдите!

Андроница (*не може повече да се сдържи, хвърля на паралията лъжицата*) — Опустяло ви е богатство и имот — на баща ти, както и на тебе! Остави ме делник и празник в къщи да кукувам, не ме зачитай за човек да ме погледнеш и да ми продумаш — че щял си да ме отрупах с богатство и хората щели да ме облажават.

Никола — Ама кажете ми крив ли съм аз пред някого в нещо! Какво ви искам — само да ме оставите на мира да си гледам работата.

Андроница — Твоята работа като на баща ти. Само нея знайте на този свят!

Никола — Ти искаш да седна да скръстя ръце ли? Аз без работа не мога.

Андроница — Добре вий се родихте най-работните хора.

Никола — Е, таквиз сме се родили. Той, баща ми, умрял. Какво се залавяш с него, да му не оставяш костите на мира!

Андроница (*развълнувана*) — Ти ме караш! Като те гледам и ми приказваш, сякаш баща ти е насреца ми. Всичките ми стари болки се развредиха...

Никола — Проумяла си ти нещо от баща ми — каквото и от мене някой тук ще проумей.

Боряна — Ами какво искаш от мене, Никола? Какво съм ти крива аз?

Никола — Не ща нищо. Ти стой и сбирай тука ум от майка ми и от бача.

Андроница (*дава вече воля на сълзите си и продължава*) — Тъй. Аз само бях добра да те отгледам и да те отхраня и подир къщата му да тичам. В робиня цяла да се обърна, пък той да не иска да ме знай и да помисли за мене.

Димо (*мъчи се да я утешава*) — Недей, недей си цеди очите.

Андроница (*продължава*) — Остави ме. Аз младостта си не видях, живота си не познах между тези четири стени!

Никола — Баща ми всички и досега го помнят. Поменат ли му името, всеки ще рече: бог да го прости.

Андроница — И аз ще река!

Никола — Да земат от него ум, от Балкана чак три дена хората път биеха да слязат.

Андроница (*през сълзи още*) — Не ща ум, не ща чест и богатство! Искам като всички хора живота си да сетя. От честта и богатството ви — живота мене ми е по-скъп!

Никола (*свива рамена*) — Че гледай си пък живота. Отърва се от баща ми — взема си таквъзи, който да трепери над тебе. Аз викам ли ти нещо! Какво искаш от мене? Ако сте имали сметки с баща ми, да сте ги видели на живота му. Няма да седна и аз сега бащините си грехове пред тебе да изплащам.

Андроница — И ти си като него. Боли ме мене, че ме боли и за жена ти. Както аз бял ден не видях, тъй и нейния живот ще мине и тя нищо няма да познае.

Боряна (*смутена, неловко*) — Мене недейте ме вмясва. Аз не искам...

Андроница — Търпи, мълчи, гълтай и ти като мене — все да е на него по угодата, някак, гледай, да не му пречупиш хатъра — няма ли тези ядове да прелеят един път в душата ти, да ти отровят всичко!

Никола — Какво е търпяла? Какво е гълтала мойта жена? Кажете ми да чуя? — Какви ядове са се набрали в душата й?

Димо — А бе, я оставете ги тези, да си доядем сладко хляба.

Никола — Защо не си ме спряла, Боряно, да ми кажеш? Или и ти ще чакаш да умра, на Андроня да си вадиш...

Боряна — Аз нищо не думам.

Никола — Недей държа слива в устата си, ами ме спри и ми кажи.

Андроница — Кога ще те спре? Ти седнал ли си тъй веднъж в къщи да й продумаш и тя да познай, че има мъж? Аз да ти кажа!

Димо — Какво ще му казваш — само да се ядосвате!

Андроница — Чакай, ще му кажа! Днес като е празник — от обед си излязъл и чак по тъмна вечеря се прибираш.

Никола — Заприказвахме се с Македонеца, насам-нататък из сбора... Пък си имахме и работа да уговаряме с него.

Андроница — Все с работата си ли ти ще се облъгваш — защо не оставиш всичко един път, че да се върнеш като човек при жена си и детето си.

Никола — Сега нали съм се върнал. Какво искаш?

Андроница — Върнал си се да хапнеш две хапки и доде те видим — хайде пак навън! Не ти постига ходене денем, ами и нощя...

Боряна — Ама защо го залавяш, мамо. Като не му хваща място при нас, ще го свържем ли тук. Да се наяде, да върви пак.

Никола — Никъде няма да ходя тази вечер аз. Други път отивах да пия на кръчмата с Македонецата едно кафе, ама сега всичко съм уговорил и съм си наредил — рекох, ще остана тук.

Димо — Ще останеш ли? Гледай — амчи тъй кажи — защо да се дига патардия! Тя майка ти мисли — ката вечер изскачаш на кръчмата — ще ни оставиш и днес, на Арахангеловден. Затуй се кара и вика.

Никола — Тази вечер аз си додох при вас; рекох да се разположа като човек и аз веднъж в къщата си — само гледам, вий искате да ме изпъдите оттук.

Димо — Не ставай сега и ти такъвзи — на майка си да вържеш. Искала да те изпъди... то от неразбория!

Андроница (*понижава гласа си, но не може изведнъж да се спре*) — Ако ти се пие кафе — ей тука и кафениче, и кафе. Защо тебе те гони нещо от къщи навън? Една вечер ти не можеш да се спреш при нас, да ни продумаш!

Димо — Той ще се спре, ще се спре. Дигнете сега паралията и изметете. Аз пък ще изляза отвън да зема кафеничето — я, каква хубава жаравата се е разгоряла — ще си сварим кафе.

Димо излязва в одаята и донася пиринчено джезве, което поставя на жаравата. Боряна сбира съдовете, изнася ги навън; Андроница дигва паралията; после невястата бръсва дватри пъти с метлата и всички насядат из къщи. Жените на миндеря. Димо и Никола отсам-оттатък край огнището.

Никола изважда тютюн, завива цигара и запушва мълчаливо.

Димо — Ай тука на — до огнището. И денем и нощем да се грея, не ми омръзва. Какво ще ходя навън да се блъскам из света и да мръзна. Аз съм къщно пиле, свия си главата под крилото, дремя. Онази

вечер пък, като ме хванал за рамена Андрон, да ме заклатил — спи-спи, пиле, майка ти лисица, баща ти вълк...

Боряна — Туй не е за Никола. Не може той тъй, не му го приказвайте само...

Никола — Нали туй ви е — искате да ме направите сянка, да не приличам на себе си.

Боряна — Аз нищо не ща. Прави каквото искаш.

Никола — Да седна в къщи, да ме пришият о полите ти — за играчка на Андрона да стана. Като съседа — вместо бъчови, тикви за фенери да захвана да дълбая.

Андроница — не съм те родила само за бъчови на тоя свят!

Никола — Ами за какво?

Андроница — Трябва и да се спреш, да ти домилей: веднъж за детето ти, че него ей боя му твоя ще стигне, няма да може баща си да познава. — Жена си да погледнеш.

Никола — Аз, когато съм се женил за нея, гледал съм я. Няма всеки ден да я сгледвам. Два дена мене като ме спрете в къщи да не погледна и да не помисля за нищо — от мъка ще умра.

Димо — За всяко нещо има време, Никола, и всичко с мярка.

Никола — Мярка таквизи като тебе ако знаят — аз не знам! — Когато ми се налива-налива тука в душата, никой с кратуна не стои да го мери...

Димо — Е, там ти е. Мярка трябва.

Никола — И като рече туй, дето се е наляло да кипне и да се разлей... Господ благодатта кога си разлива, знай ли мяра? Пролетес вишната ай там пред къщи...

Боряна (*като че почва да се събужда, вперя широко отворени очи в мъжа си и взема приказката от устата му*) — Беше се счекнала от цвят, още щом пукна пролетта. Ти я сечеше тогази...

Димо — Счекна се от цвят и докато завърже да узрей, двата й клона се отчекнаха.

Никола — Ако ще би подире и със земята равна да стане. Нали мъзгата, дето се е наляла в пъпките й, кипна! На хиляди цветове цъфна и й олекна... Един път тъй да цъфна искам аз и всичко, дето ми е накупяло, да ми олекне.

Андроница — Ще цъфнеш и ще завържеш и ще ти олекне! Ти туй чакай!

Димо — Че ти не си вишня!

Никола — Разбра ли тука някой от вас нещо — че съм се спрял да ви разправам.

Боряна — Ами кажи един път и на нас, Никола. На кръчмата как разправяш. — Кажи.

Никола — И да ви приказвам, и да не ви приказвам, все толкози ще проумейте!

Андроница — Де ще те проумеем! Дано барим някой от нас през плет да е виждал как се стягат бъчови.

Никола — Бъчови вий можете да сте виждали как се стягат, ама един от вас сила в душата си не е усещал никога! Като море да се плакне вътре, денем и нощем мира да му не дава и сам да не знае де да я дене. Че да ми хванете вяра.

Боряна *(не отделя очи от мъжа си и като че се увлича с него)* — Аз ти хващам вяра, Никола. По приказките ти сецям, дето ти е...

Никола *(като се хваща за гърди)* — Кипи и напиря тука и не ме побира вече в къщи да се спра, чубури и каци да стягам.

Димо — Ами какво ще правиш?

Никола — Ако ще се хвана веднъж, бъчова ще изкарам — таквази, дето цял свят в нея да мога да натъпча.

Димо — Други бъчови по нас, освен возилници, най-вече стотилници, не са правени.

Никола — Онзи, Македонеца от Прилеп, кралимарковски бъчови е виждал: цели реки през тях течели. *(Увлича се още повече.)* В едно такова нещо да излее силата си човек, подире да се зарече никога да не хваща чук в ръка!

Димо *(клати наведена глава)* — И Кралимаркова да е и да те лъже, реки през нея течели: пак ще ти кажа: бъчова като всяка бъчова!

Никола *(скача и неспокойно почва да крачи из стаята. Към Дима небрежно)* — Хъм! И ти пък — знаеш ли бъчова и бъчовар какво е!

Димо — Като всеки занаят, Никола... Всяка работа си търси майстора и всеки майстор трябва да заляга на работата си! Ама чуй ме какво ще ти река още!

Никола — Заболя ме главата от твоите мъдрини. Не ми се слушат повече — дръж си ги!

Андроница — Какво ще ти стане, като го чуеш.

Боряна (*тихо, към свекърва си*) — Той не може да търпи...

Никола (*към Дима*) — Е, казвай де!

Димо — Човек не е добитък. Не е той само за работа роден; от нея да не си дига главата и нищо да не погледва наоколо си.

Никола — А, добре и ти се сети да ми го кажеш!

Андроница — Ще ти го каже. Той е по-стар.

Димо — Всеки ден от сутрин до вечер само дъги сглобявай и обръчи стягай — какво ще разбереш от света и от живота си? Един път като няма да се порадваш на честта си и драгост сърцето ти няма да стопли.

Никола — Ти, тука наоколо вий, мене ще жалите и ще питате какво съм разбрал аз от живота си!... Хай, да се не види макар! Че ако има живот и радост на този свят — с тези дъги и бъчови, дето ги викаш, — кой ги стяга и държи! Както господ света в своята бъчова е стегнал, тъй пък живота и радостта аз в мойта държа!

Андроница — От няколко време и господа бъчовар направи.

Боряна — Той тъй приказва.

Никола — Бъчовар — хем по-голям от него няма. Само че всеки като мене го дебне — къде му се е разсъхнала церта на бъчовата, да изскочи отвън да му учи майсторлъка.

Димо — Вън света, доде не речеш... Остави ти божите работи. За тях ти мене питай. От бъчовата навън ли, що го викаш — ний вън света го казваме, — не бива човек да излязва.

Никола — Кой ти каза? Ти излязвал ли си някога? Да си сложиш ухото на дъгата на бъчовата, че да чуеш как кипи на господа виното вътре!

Димо — То господ, като е направил този свят, като го е турнал в една бъчова — както ти викаш, — ред е с туй искал да нареди: да кипи, да се мъти, да се избистри — ама всичко в бъчовата вътре.

Никола (*като че захваща да му става тясно*) — М-м-м, стегнала ми се е мене душата в тази бъчова! Аз ще направя друга, каквата и господ не е помислил! Стига от памтивека един ред се е държало от всички...

Димо — По-хубава и по-здрава до днес от неговата — не знам. Никой не е стягал!

Никола — Напук на мало и голямо ще стегна!

Андроница — Какво се запъваш като рак на бързей, че какво!

Никола — Ще видите! Всичко, що имам, ще дам — един гроздобер в село — цял в мойта бъчова ще наляя. В ръката си ще зема радостта и живота на всички, че ще спра и празници, и веселби — една година цяла старо и младо ще ми тримери! Пък като отворя щурака да пусна виното веднъж — ще накарам света наопаки да се обърне, всяко вън от кожата си да излезе.

Димо — Е, че и да го направиш, какво ще разбереш от туй?

Никола — Ай тъй само кефа си да изкарам!

Андроница — Тъй, ти все кефа си ще гледаш, нали? Че само ти си човек на този свят. Другите не са хора. Ще си зарежеш къщата и жената, пак ще се лепнеш кефове и ветрища да гониш!...

Никола — И вий гледайте вашия. Аз преча ли ви? Преча ли на жена си? Да прави и тя каквото иска.

Боряна (*с наведена глава*) — Аз без тебе не мога нищо... Не искам без тебе...

Никола — Защо не искаш? Или като сянка трябва да вървиш подире ми, да не мога да се обърна наникъде от тебе?

Боряна — Ама казвам ли ти нещо, Никола? Защо?

Никола — Нищо не казвай — ти мълчи само.

Боряна — Какво да правя?

Никола — Когато аз приказвам, ти мълчи и ми бележи приказките на рабош.

Боряна — Нали зная. Щом ти продумам аз... Други да ти вика каквото ще, ама щом си отворя устата аз, и ти кипваш.

Никола (*соннато*) — Като си знаеш — затвори си устата. Заречи се дума да не ми продумваш. И аз ще се зарека.

Андроница (*спряла строг поглед върху Никола, смята го мълчаливо с очи, после сърдито*) — Ти затуй ли остана в къщи. Да се караш с невестата. Какво искаш от нея?... Извел ли си я веднъж, да види света и тя — да има какво да приказва!

Никола (*смирено навежда глава*) — Е, да не ми приказва. Да си държи приказките за бача.

Димо — Че ний с невестата по си срещаме приказката. Ти като й приказваш за твоите бъчови, а какво искаш да ти каже?

Никола (*повръща се към огнището да седне. Досадно към Дима*) — Приказвайте си двама. Ще седна ай тука и аз малко ум от твоите приказки да сбера.

Андроница (*още по-сърдито*) — Хайде пък сега! Остави невестата, с баба си захвана. Тебе взе да ти се стяга душата тук, нямаш на кого да си изкараш, че ту с тогоз се заядаш, ту с оногоз!

Никола — Няма нищо да приказвам. Ще дам сега преднина на баба, неговата приказка да се слуша. Аслъ по вас тъй му е прилика.

Димо (*обидено*) — Не е за мойта приказка. И без да ми го кажеш, аз зная, гостенин съм в тази къща. Твойта да се слуша. Ама приказвай. Недей подкача.

Андроница (*която досега се пуши, скача кипнала*) — Махвай се. Като ще стоиш да чоплиш само за кавга, махвай се!

Боряна (*хвърля се да спре свекърва си*) — Ама остави го, мамо. Той един път остана при нас и ний ще го изпъдим.

Андроница — Да не остава, да се махва — не ми трябва! Него не го побира никога в къщата му. Дошъл една вечер, да подкача баба си и невестата си. Да върви, където иска!

Никола (*иска да стане*) — Никъде няма да вървя. Оставете ме.

Андроница (*не може да се спре вече*) — Махвай се. Няма да те оставя аз тука да ядеш невестата си и да се подиграваш с баба си.

Никола (*тихо*) — Оставете ме на мира, ви казвам.

Димо — Ама за мене, недейте.

Андроница (*продължава към сина си*) — Аз не съм го довела тука мезе на тебе в устата да бъде. Няма да разваляш ти живота ми.

Никола (*с наведена глава тръгва да излезе*) — Като ме пъдите. Като развалям живота в тази къща — ще се махна, аз ще изляза...

През отворените врати изведнъж нахлува шум, който се дига откъм кръчмата. Чуват се караници и викове.

Андроница (*след Никола*) — Върви. Ай там, дето цяла нощ се карат!

Андрон (*разбуден от разправията, става, трие си сънливо очите и плаче*) — Татко!

Андроница — Остави го, невясто. И твойта, като и мойта — като на всички жени.

Боряна (*тръшва се на миндеря, хваща си главата с две ръце и заплаква*) — С чер пояс ли ме е майка повила или грях някакъв изплащам, свекърво! Що беше таз мойта орис!...

Отвѣн вихърът изсвирва край прозорците.

Мюнхен, 1907

ПЕТКО ТОДОРОВ
ЗМЕЙОВА СВАТБА

лица

Змей Горянин

Дядо Славе

Баба Славовица

Цена, тяхна дъщеря

Любен, най-голям син

Стоил, втори син

Стамен, най-малък син

Дамян, момък

Марта Билярката

Три козарчета

Моми и момци

Селяни

Действието става в Темно Загоре.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

Ясна есенна нощ прибулила двата планински хълма, помежду които се е свило селото. У дядови Славови на двора. От едната страна под чардака на къщата се простира широк измазан трем, в дъното на трема се отварят врати, за вътре в къщи. Насреща се тъмней сливакът и окастрените дървета с листници. Двора загражда висок затрънен плет, в сред който се дига малкият покрив на пътните врати. Зад плета и вратите се простира селската морава, а зад нея нагоре по двата хълма се виждат разхвърляните къщи на селото. Наоколо вече затихнало, но още във всеки прозорец свети.

Току-що се навечеряли дядови Славови и всички излезли на двора. **Дядо Славе** цъка с огнивото да си запали лулата; той е вече побелял старец, с рунтави вежди и строго лице, но макар попрегърбен и надвит от години, духом още доста силен. **Баба Славовица**, негова пора жена, с по-мека и блага приказка, тя държи свецта и свети на дъщеря си, която постила една черга в трема. **Цена** е осемнайсетгодишно момиче, сега щу се промоява и за тази вечер облечено цяло в нова премяна; през кръста е запасала златен ремък, златна огърлица свети около врата ѝ. **Любен**, попрекарал вече момък, с подбръснати по страните маджарски бради и кротък нрав, ту влиза, ту излиза от къщи, носи възглавници и помага на сестра си. **Стоил** и **Стамен**, отстъпили по-настрана в двора, шушукат нещо помежду си. Стоил е момък тъкмо в силата си, с равна уверена реч, Стамен година-две по-млад от него, спривав и свадлив, когато говори, вика и всякога като да се кара.

Дядо Славе (от трема към Стоила и Стамена мърмори) — Ай досега на паралята се пулихте един други в очи. Какво се пак потопорихте настрана да шушукате? Не сте се виждали сякаш! Или вий се наядохте, за добитъка не ви е еня.

Стоил (досадливо) — Преди да седнем, им забърках ярма. Не са я изяли още.

Дядо Славе — Плява като им занесеш, да не забравиш да притвориш обора. Тряба бия и чуловете да извадите. Нощем стана вече хладно. (Изведнъж разсърден на синовете си, които продължават да си шушукат.) — Думай им какво щеш. Те сякаш с боб са им затъкнали ушите!

Стоил (още по-досадливо) — Не викай. Ще го притворя. Знам.

Дядо Славе — Вий все знайте. Овцете кой прибра. Подигнали ли вратника да го залостиш или го остави да зее апачик? Ама комшулука оттатък? Като не стана да си обиколя къщата аз самичък... (Отива към пътната врата и я заключва.)

Цена (*като чува, че се траква заключалката, подига плахо очи*)
— Ами че нали...

Стамен (*дръпва се и отива да отключи*) — Какво заключваш!

Стоил — Рече веднъж и наша Цена да накладе седянка.

Любен — И ний ще затворим на хората вратата си.

Дядо Славе — Седенки ли ще ми кладете? Да събирате махалата, да не ме оставяте да спя. Като е заключено? Има мандало. Аз не искам къщата ми денем да стои отворена, не посред нощ. Мойта къща не е хан. Като си прибера своето в нея, людски, който ще влезе да хлопа. Да го видя. Вий не поглеждате нищо вътре — отвън дете ще доде, за него мислете. Казах ви воловете, за овцете — (*Тръгва да завие зад къщата, но Стоил го преваря и той остава.*)

Стоил (*пресича го и бързо завива зад къщата*) — Не ми вади душата, аз си зная работата!

Стамен (*като закрачва след брата си*) — Бодем му очите, като ни гледа!

Дядо Славе (*без да обръща внимание на приказките им, повръща се в трема*) — Ти, Любене, комшулука иди да видиш. — Какво си помъкнал тези възглавници?

Любен (*завива към листниците*) — Сега.

Дядо Славе (*към баба Славовица, по-меко само*) — Не стига една рогозка — и черга, че и възглавници.

Цена — Ами че викала съм момичетата. На земята ли ще седнат?

Баба Славовица (*към Цена*) — То наредихме вече — качи се горе. Малко круши ли ще извадиш, малко орехи ли. Какво да е, да се позалъжат.

Цена се изкачва по стълбите горе на чардака. Дядо Славе с баба Славовица — сами в трема.

Дядо Славе — Те по другите къщи все на черги и възглавници. Ами ай там на тревата на двора... Облякла се, натъкмила се, чак нанизите си й си дала. Е-е-е!

Баба Славовица — Дала съм й ги... От пладня днес е захванала да ручка из раклите. Да ми отваря работа утре цял ден да гъна и нареждам пак!

Дядо Славе — Който ще се жени за нея, той на седенките ще доде да я търси, нали? И синовете ми като са тръгнали и те...

Баба Славовица — Като живеем все, казва се, между хората. Докогато бяха малки, ни стъпвах някъде, нито ми идеше някой. Сега подраснаха, че и момиче — ще се сродяваме със света.

Дядо Славе — От никого не съм видял добро и за пет пари помощ. Не ми трябва никой.

Баба Славовица (*загрижено въздъхва*) — Мене по не ми трябва. Ами с нашето дърпане никой не смее да ни доближи — ей пуснали се приказки за Цена.

Дядо Славе — Колкото туй — отръки им иди.

Баба Славовица — Марта Билярката напред дохожда. Отвъд от уста в уста вървяло по махалата: — Като не сме пуцали наникъде дъщеря си, тя се захласнала подир оногози... Чуй какви приказки!

Дядо Славе — Подир кого?

Баба Славовица — Пуциняка, дете из тилилейски усои се скита. Змея Горянин. Като нощ покрай дома обикалял и нощес го видели, като завил през моравата на зелен кон.

Дядо Славе (*раздразнено*) — Кой си е развалил устата? Ай сега ще им дам да ме...

Разговора пресича Цена, която слиза от чардака с пълна престилка сушени овошки.

Дядо Славе (*разгръща престилката на дъщеря си*) — Е, ами за нас? Изнеси всичко на хората днес — утре няма ден в тази къща!

Цена (*с видима досада*) — Двайсет момичета ще додат. Колко да им сложа.

Дядо Славе — Ти цяло село ли си калесала? Да си ми казала тогава и вола си да им заколя. Да ги нагостиш.

Баба Славовица (*за да пресече спора им, към Цена*) — Иди ги изсипи в тавите. Те са на стълбата. Не ги ли видя?

Цена се повръща към чардака.

Дядо Славе — Кой ще додат, дете толкоз се е запънала тази?

Баба Славовица — Моми, момци — на седенки кои се сбират?

Дядо Славе — Аз ще отида да си легна. Кой ще стои при тях. — Тъй мойта дъщеря да я оставя. Все млади хора...

Баба Славовица — Момчетата нали са тука.

Дядо Славе (*отива към къщи*) — Хм. — Любен да стои да ги наглежда.

Цена пак слиза, свъсена и недоволна.

Цена (*към майка си*) — Поискала ли съм един път аз нещо сама да направя, да не станете всички върху мене. Да ми го извадите из носа.

Баба Славовица — Хайде сега! Баща и майка, те са затуй.

Цена — Цял ден не стига, дето ти си ми мърморала, сега ами и той.

Баба Славовица — Ний като гълчим, то не е за зло.

Цена — Другите момичета нямат бащи и майки!

Баба Славовица — Не ми трябват другите! За коя са треперали тъй из къщи?

Цена — Струпали сте се над главата ми, ще ми извадите душата.

Баба Славовица — Тъй, защото сме се спрели от всичко, само тебе да гледаме да настаним — затуй ли? Мари, братята ти не посягат да се женят. Ей на — от батювите ти Любенови врѣстници останал ли е някой?

Цена — Не съм ги вързала.

Баба Славовица — Тебе чакат. На батя ти Любена — що му подумахме лани с баща ти! „То ако има едно добро място в село — вика, — като се сродим с него, Ценка не може вече там да отиде. Трябва на друго. Пък колко са места като за нея тука.“

Цена (*с насмешка*) — Ще се свършат.

Баба Славовица — На друго село няма да те дам. Една ми си и си най-малка!

Цена — Аз няма да се женя.

Баба Славовица — То като ти доде времето и като ти излезе късметя, до тебе няма да се пита.

Цена (*кърши прѣсти*) — Още не се знай.

Баба Славовица (*строго*) — Какво? Отсега да не си проумила — на своя глава?

Цена — Ще видим.

Баба Славовица — Братята ти мъже до тавана станаха, още се слушат у нас, ти вчерашна... Хъде, можеш ли изкара някоя. Мисли си подире! — Откога съм те в люлка залюляла, оттогази съм затичала да ти събирам прикя. В горницата два диплуза са натрупани, не мога да ги стигам вече. Имай късмет само! Една кърпа ако видиш!

Цена — Дръж си пък прикята. Аз и без нея.

Баба Славовица (*гневно и подозрително*) — Какъв ще бъде той този, дето ще те вземе гола — върлина? Или вий в къща няма да влизате?

Цена — Да знаеш. Може и да не влезем.

Баба Славовица (*вперя удивена очи*) — Ти да не си си турила нещо на ум? Плетеш едни, нищо не ти разбирам.

Цена — Когато потрябва, ще разбереш.

Баба Славовица — Я думай!

Цена (*досадно*) — Остави ме сега де. Хайде си върви спи.

Баба Славовица — Искам да зная аз какъв бръмбар ти се върти в главата. Дето толкоз съм се блъскала и залягала — де ще отиде моя труд, да ми кажеш.

Цена (*спокойно, като гледа настрана*) — Аз ще пристана на Змея Горянин. В пещерата да ме заведе.

Баба Славовица (*изведнъж сепната, отстъпва от нея и я смярва с очи*) — Татул ли й някой даде днес или... Мойта дъщеря! Тя аслъ баба Марта напред... (*Приближава се до нея и с тих, комахай умолителен глас.*) — Ама как — като ти доде приказка на устата, Ценке, и няма да помислиш биля. Ще я тупнеш, само да ме прирутиш. И сега отде накъде пък Змея.

Цена (*хванала слабостта на майка си*) — Тъй, само приказка!...

Баба Славовица (*почва да я милува*) — Мойто момиче — то няма да ми зачерни дните на старини... И на братята си, и на нас старите за гордост ще ни бъде тя... Че аз за децата си съм дала целия си живот и само за тях искам още няколко години да поживея.

Цена (*полека се отдръпва от милувките ѝ и дяволито почва да я подпитва*) — Какво баба Марта напред?

Баба Славовица (*като да ѝ се подмилква*) — Баба Марта, Билярката. Не я ли знаеш? Едно време Субаша искаше жива да я изгори, задето смичала в кладенеца си месеца да го дои посред нощ.

Цена — От месеца мляко ли донесе у дома?

Баба Славовица (*не иска да ѝ каже*) — Пък ти все да видиш. Тя всякакво носи.

Цена — Вода от кумуняка и овчарски босилек не ти ли даде? Като заспя първи сън, да ме полееш. Да не можал до мене да се доближи Змея. Кажи де!

Баба Славовица — Комуняката и овчарски босилек, те и от уроки чуват, и от... (*С въздишка, като се замисля.*) — Когато вземе да подрастя момичето в една къща и грижите в нея порастят.

Цена (*нежно, като се доближава до майка си*) — Недей му мисли, ма! Подрадли са ти всичките деца, да си взема вече всеки грижата самичък.

Баба Славовица — Голяма е мойта грижа, Цено. Не се отбила тъй лесно. Момичето не е момче. Всякакво край него се върти и обикаля. То не може да си дигне очите да види всичко право както си е.

Цена — Ха, не ще право погледна! На кого искаш?

Баба Славовица — Сам господ и света Богородица да чуват, а то майка, и братя — в пазва да те скрийме, пак...

Цена — От Змея ли искаш да ме криеш, ма?

Баба Славовица — Ама какво ти е влязъл този пуцнияк в устата днес?

Цена — Овчарчета казвали, в тилилейски усои била пещерата му... Там си стоял самичък. Наоколо по рудини му пасели само зелените коне — впрягал ги в кочии, цели от злато...

Баба Славовица — Да ги впряга, да върви. Пръждома му главата.

Цена — Пък в село само нощем, на зелен кон слязвал.

Баба Славовица — Не ми трябва. Не искам да го чувам биля! Как не ще ми кажеш и ти някога святна приказка. За змейове ще ми...

Цена — Хайде — няма.

Баба Славовица — По седенки вий затуй ли ходите! Да слушате овчарите. Той баща ти право дума. Какво ще чуеш на седенки! — Канила си ги сега — изкарайте тази вечер, и да си знаеш — туй-то. Ти още си малка. Който ще те иска, сам да дойде. Ще го накараме с баща ти да си изуй ай там пред прага обуцата, тогаз да влезе. — Дал господ в тази къща: петима зетйове има на привод да доведа.

Цена (*удивена*) — Ама и с мъжа си — пак да ме затворите при вас?

Зад къщата се показват **тримата синове** на дяда **Славе**, които се повръщат към трема.

Баба Славовица (*тръгва да се прибира*) — Питай братята си. Аз не знам. Те да ти кажат. Има ли по-добро за едно момиче у дома си, при своите да остане.

Любен и Стоил вземат по един триножник, сядат и запушват. Стамен и Цена, изправени до двата стълба, стоят прави.

Любен — Забавиха се гостите ти, Ценке.

Цена (*пред братята си по-свободна*) — На друго място, щом станат от паралята, и тичат, ама у дома...

Стоил — Знаят, дядо им Славе не размита зарад тях.

Цена — Остарели и двамата, залостили се в къщи, искат да се омъжа пак тука, при тях да ме свържат.

Стамен (*с подигравка*) — Ти си намери вече мъж, омъжи се, ами те те вързаха. Амчи-то!

Цена (*обидено*) — И като го намеря — до тебе ли ще се допитвам, бре!...

Стамен — Накичила се, прищъпнала се с мамините чапрази, мисли се и тя вече мома. Момците ай тъй един през друг ще се забият за нея. Не види още колко хляб има да яде.

Цена — Ти нали си момък. Гледай себе си.

Любен — Не се наддумвайте де! Мома е Ценка. От четирма ни тя първа под венчило ще отиде. Аз съм ѝ харесал вече момъка. И му казах на седянката и той да дойде.

Стамен — Аз го зная. Дамян.

Стоил — Него ли пък намери?

Любен — Той ваш връстник, аз не го зная, ама гледам, като мома е. И кротък е, и прибран е. И вуйчо им ще им остави що от що.

Стоил — Малко сме гонили двама да изкупуваме кучетата. Да не са толкоз мъдри сега, знайме се. — Имаме една сестра, на него ще я дадем!

Цена — Той пък Стоил за никого не ме дава. — Напред го попитах за Змея, сропа ми се.

Любен — И аз ще ти кажа: да не поменуваш току този Змей, че срамота.

Цена — Какво, като го поменувам?

Стамен (сопнато) — Е, стига де! Като ти кажат един път, разбери от дума!

Цена (малко засрамена, към Стоила) — Кажи каквото знаеш пък за Дамяна.

Стоил — Ти още си малка. Пък и да порастеш, не е то за тебе на момците работите да дириш.

Цена — И тогози, когото мъж ще взема, и него ли да не диря?

Стамен — Мъж ний ще ти намерим.

Цена — Бре! Ти пък ще ми търсиш мъж!

Стоил — Като съм бил и пребил с всички. Зная на всекиго под ноктете. И като ги гледам как се притварят: който се излъже да им хване вяра...

Любен — Ний затуи сме пък трима. Да разузнайме, да видим всекиго: и от всичките да отберем, който ни е...

Цена — Ама аз ще стоя в къщи, тука, вий ще тръгнете и тримата да ми търсите, ха? (*Клати глава.*) Хо-о-о!

Разговора им пресичат момите, които захлопват на пътните врати.

Една мома (откъм пътните врати вика) — Ценке мари, как се отваряше портата ви?

Цена (припва през двора и отваря вратата) — Дръпнете портата и подигнете мандалото. Не можете да си отворите.

Втора мома — Като не сме идвали у вас други път.

Три моми, пременени, коя с хурка, коя с чорапи, влизат и тръгват към трема. Ценините братя ги посрещат.

Първа мома — Ний ли сме първи?

Цена — Откогато съм ви зачакала...

Втора мома — Викахме: да дойдат други преди нас.

Любен — Вие пък и на седенките взехте ред да дирите. Добре дошли. Минете да седнете.

Момите свенливо пристъпват и присядат на единия край.

Трета мома (*към другарките си*) — Аз нали ви казвах — да почакаме още малко.

Цена — Какви ставате, момичета. Ще ви се разсърдя. На друго място, като отивате, дири ли тѣй?

Трета мома — На друго място — ама у вас не се ходи то току-тѣй!

Във вратата влизат още няколко моми и те се приближават към другите. Цена през всичкото време посреща гостите, а братята ѝ ги канят.

Четвърта мома (*още на двора*) — Добър ти вечер, Ценке моме, накладе ли си седянката?

Любен (*към първите моми в трема*) — Сякаш всички чакали, вий да сторите почин. Ей ги вкупом заваляха.

Пета мома (*към Цена*) — В трема ли ще ни каниш? Гледай, нали е неука. Да си постлала една рогозка ай тука на двора, че да си накладохме и огън. Какво ще се тъпчете под чардака всички.

Цена (*дига рамена*) — За по-хубаво уж.

Любен — Добре е, добре е и под чардака. Подир някой час ще огрее над върховете месеца — оттука по-хубаво се вижда. — Накладеш огън, отхвъркне някоя искра. Листниците ей ги де са.

Момите минават и сядат. След тях други.

Стоил (*към новата купчина моми, които идат*) — Най-подир и отвъденченките. Ей ги!

Шеста мома (*с другарките си минават и сядат*) — То ако питате, ний не сме дип за вашата седянка, ама... Хай, добър ви вечер.

Стоил — Тѣй, без отвъденченка седянка захваща ли се!

Стамен — В село нова песен най-напред отвъд се запява.

Трета мома — Ха-ха. И отвъденченки сами си водят момците със себе си.

Цена — Само у дома не рачиха да ги доведат.

Седма мома — Те пък тука, очите им са останали в нашите момци!

Шеста мома — Мари, имаме и на тях да дадем, и на нас да останат.

Общ смях.

Осма мома (към съседката си) — Виж пък Бона. Щом дадохме и захвана.

Седма мома — Право. Амчи за тамазлък ли ще ги държим!

От другия край момите се заливат още по-гласно със смях.

Четвърта мома — Тази пък съвсем през просото.

Любен — Сега проумях и аз защо на всяка седянка отвъденченките чакат.

В мигом затихналата от смях седянка се чуват гласовете на момците — цяла дружина тръгнала насам. Но преди да влязат, спрели се на пътя зад плета и се препират.

Един момък — А бе, като ще вървите, вървете! В болярски къщи аз на седянка не ходя.

Осма мома (засрамена от препирнята на момците) — Тези додоха тук да се препират. Чувай ги!

Момъкът (продължава да вика на пътя) — Да не смея ни мома да закача, ни приказката си да чуя. На други седенки или буля й ще излезе, или някоя леля — ще подреме, ще си отиде. Тука се опулили тримата й братя, треперят да не лапна сестра им.

Любен (като се поокашля без нужда) — Тъй ли било! Я гледай.

Други момък (нак на пътя) — Седянка ли е то! Замъждели две гъбясали свещи, окумили се... Ела бе, ний ще накладем тука на поляната седянка, да видят какво бива. Един огън ще разпалим — от кошари овчарите сами ще слязат при нас. Като надуют кавали, да завъртим хорото — нека, която може да търпи, да стои вътре!

Стоил (към седянката) — Носете си много здраве и двама.

Дружината на момците се разделя на пътя. Четирима момци влизат в дядови Славови и се доближават при седянката.

Първи момък — Искам на ергенския си рабош и седянка у дядови Славови да мина. В тази къща още не съм дохождал на седянка и тука да дода.

Шеста мома — Гледай само да не ти изгорят рабоша в тази махала, че на всеки кът май огън има накладен.

Любен — Било тука, било отвъд — ергенски рабош все трябва да се хвърли най-подир в огъня. Заповядайте!

Втори момък — Аз пък тази вечер съм дошъл Ценка да задирям. Казвам си го направо още от вратата.

Момите се разсмяват гласно. Почват се тук-таме шушукания и закачки.

Втора мома — У-у, пък този: пуснали тарля под одър, той на миндеря...

Втори момък — Пазарлъка си правя аз от по-рано. Ако ви отърва. Ако не — да бяга кой накъдето ще. Аз знам, Ценка с мене държи. Мойте сладки и медени никой няма да ѝ ги разправи.

Стамен (*показва му да седне*) — Е, хъде, превивай си там жонгалите, стига разправя!

Трети момък (*клати се и като че не може да се намести добре*) — Като не съм научен на седенки върху възглавница да седа...

Четвърта мома — Дайте му един пън, мари. Стига се е местил като на тръне.

Четвърти момък — Вий пък само да се присмивате и шушукате.

Първи момък — Ами-ами. Забили си главите в чорапа, млъкнали — мене на сън взе да ме прибива.

Втори момък — Ценка ни чорап, ни хурка ѝ трябва. Тъй бива на седянка. (*Към Цена.*) Ела седни де! До мене туй място за тебе чака.

Цена (*тръгва към чардака*) — Чакай да ви донеса малко сливи по-напред.

*Щом **Цена** се отделя от седянката, след нея тръгва **Любен**, който я задържа на стълбите.*

Любен (*шепнешком*) — Да не си се полъгала, Ценке! Кое момиче ще отиде само до момък да седне. И знаеш ли го каква мазна Гана е. На колко момичета е завъртял ума. — Той...

Цена (*иска да се качи по стълбата*) — Бе, бате Любене, подире ми казвай. Тука пред момичетата...

Любен (*мъчи се да я задържи*) — Аз него го зная. Чакай да ти кажа. Когато бяхме във Влашко, за него викаха...

Цена (*плахо припва по стълбата*) — Е, няма. Остави ме. — Чакай да снема...

Четвърта мома (*шеговито удря по ръката с вретеното седналия до нея първи момък, който се опитва да я закачи*) — Там насреща Бона, бре. Какъв си ти таквъзи!

Първи момък — Пък нека е Бона.

Трета мома — Уж де! Не са се нагласили един срещу други да седнат.

Шеста мома — Мари за момци да ви бъде. Да ви ги харижем всичките!

Пета мома — Отвъденченките лесно си харизват гальовниците.

Седма мома — Плет ли ще плетем от тях!

Трети момък (*към другарите си*) — Тя каква стана, бе? Те тази вечер съвсем ни подбиха.

Първи момък — Ачи не бяхме влезли във вратата и взеха да ни показват огньовете, де да си горим ергенските рабоши.

Любен — Защо ний не останахме с тебе във Влашко. Там са по на цена мъжете.

Първи момък — Ами. — Седнах при Неда, дано от тази махала ни прегледат, ама и тук няма да ни огрей.

Шеста мома — Ба-ба. Що са дни за напред са.

Цена *слиза и донася две тави сливи и орехи, които слага на гостите си.*

Първи момък — Сега още на Ценка ми е надеждата. Какво ще ни даде. А-а, тя сушени сливи и орехи носела. Аз рекох, ще изнесе

ябълки: да доде при мене, само една червена ябълка пред всички да ми даде.

Четвърта мома — Бре, какво си прави самичък устата. Червена ябълка на кого се дава.

Цена (*неседнала още и тръгва към листниците, да завие*) — И ябълки ли искате? Да ви донеса. Тъкмо сме изкопали трапа в градината, не сме ги още закрили с папрат.

Трети момък — Свата затуй е дошъл. Червена ябълка от тебе да земе!

Едвам Цена достига до листниците и по-скоро я настига Стамен.

Стамен (*иска да задържи сестра си*) — Къде ще вървиш! Те се разлигавиха пред тебе и ти им хвана вяра. Какъв е, знаеш ли? — Дето с кръчмаря отваря механата и с кръчмаря я затваря. Той ралото сред нивата оставя, да слезе в село за вино! Пропил е...

Цена (*с досада го пресича и пръпва зад листниците към градината*) — И-и, сега намерихте! Остави ме на мира, бари ти!

Всред смеховете и задевките влиза през пътните врати и се доближава до седянката Дамян, момък Стоилова пора, с бяло открито лице, облечен чисто и стегнато. Той се държи понастрана от другите момци, със скрита гордост: приказките му и смехът му са премерени и с момите твърде не се задява.

Пета мома (*щом забелязва Дамяна, че иде*) — Много ще има да си точите зъбите вий за червена ябълка от Ценка, доде е този. Видите ли го — макар да е най-сугарен!

Дамян — Добър вечер.

Любен (*на крака кани новия гостенин*) — Заповядай, Дамяне. Дал бог добро. Мини да седнеш отгоре.

Дамян — Стой си, бай Любене. Да погледна най-напред седянката прав. (*Приближава се до Стоила и сяда.*) Аз тука до Стоила ще седна.

Любен — Какво се забави ти тъй? Най-подирен идеш.

Дамян — Ами послушах се от дома, да чуя песента на момите. Рекох, пък може и да не са дошли още.

Стоил — Сега ще подкършат те. Тук са най-гласовитите отвъденченки.

Осма мома — Нека подйемат най-напред момите от вашата махала. Ей Ценка — тя да ги поведе.

*Цена се повръща, оставя няколко ябълки в тавите и сяда до **Стамена**. Закачките и смеховете от час на час все по-буйни стават.*

Първи момък — По-голяма мома от Ценка няма ли, бе?

Втори момък — Всички все Ценка чакат; все нея зяпат в устата.

Шеста мома — Пък вий двама ще я лапнете!

Трета мома (*сбутва другарките си*) — Бона завижда!

Седма мома — Аз да съм на Дамяново място. Тъй да се въртят всички около изгората ми...

Дамян (*заприказван на друга страна, като чува името си*) — А-а, какво казвате?

Четвърта мома — Ти все закъснявай и се заплесвай настрана, че ще видиш...

Осма мома (*като се сбутват с шеста и седма мома*) — Сега ще ти кажат...

Дамян — Какво има?

Шеста мома заедно със седма мома вместо ответ запяват —

*Китчице ле, буйна лобода,
я дай ми нож да се пробода.*

Четвърта мома — Слушаш ли, Дамяне? За тебе се пей!

Момите (*всички в хор допяват*) —

*Заради наш'те ергени
не знаят моми да любят.*

Първи момък — Дамяне, опичай си ума! Не са те за шега нашите. Аз нали ти казвам: моми да се любят и ергенлък да се прави, не е то лесен занаят на тези години.

Дамян — Да са пък живи и здрави приятели: те са взели занаят на ръка и за мене. Ще ме научат.

Шеста мома (*към първия момък, полуглумливо, полуласкаво*) — Защо не сте го научили момчето досега, бре? Какви сте вие таквизи?

Първи момък (*излеком се надига и тръгва да заобиколи седянката, да отиде и да седне при шеста мома, като между това полуглумливо, полуласкаво се разправят и двамата*) — Учим го и го караме все дано го вкараме в пътя, ама и ний като падаме малко неуки.

Шеста мома — Страх ви е да не ви вземе хляба.

Първи момък — Който не си държи хляба, ще му го вземат.

Шеста мома — Я се бягай оттука. Иди по-напред при него по тънко всичко да му разправиш.

Първи момък — Болярско чедо е. Не поема тъй лесно! (*Като се присламчва до шестата мома, сяда до нея и незабелязано я отделя зад момите.*). Пък с приказки не става то само отдалеч. Като не поседне тъй по-отблизо, да наведе глава... То, какво да го правиш...

Шестата мома и първият момък зашушукват помежду си. Речта поемат другите на седянката.

Четвърти момък — Аз да ви кажа. Припейте го с Ценка, да видите как ще се отвори.

Трети момък — Хайде припявка, хайде армосване — все едно.

Дамян — Много бързате вий, момчета. Не става то тъй.

Трета мома — Той пак захвана да се назлъндисва.

Дамян — Хубава работа. Не е за назлъндисване. Другиго припейте. Малко ли са моми и момци тука.

Трети момък — Искях да ти помогна, Дамяне... Мене пък припейте.

Четвърти момък — Мене, мене.

Седма мома — На всяка седянка все вас ли ще припяваме! Ей ви изгорите!...

Осма мома — Те да пеят. Вий им отпявайте.

Втори момък — Ценке, викни из едно гърло два гласа, да се припейме с тебе. Ти запей, аз ще ти отпея!

Цена — Аз сама. Други не искам да ми отпява.

Четвърта мома — Слушайте да чуйме Ценкината песен. Как сама тя ще се припее.

Цена запява и цялата седянка притихва, заслушана в песента ѝ. След малко над планинските хълмове изгрява закъснялата пълна месечина.

Цена (отначало тихо и после все повече и повече, като да се отдава на песента си):

*Жениш ме, мамо, годиш ме,
ала ме, мамо, не питаш:
жени-ща ли се — не ща ли.
Мене ме, мамо, Змей люби.*

Втора мома (пресича я, смутена от песента ѝ) — Мари, Ценке, поплака ли пееш? Със Змея се припява.

Цена (продължава увлечена):

*Ката ми вечер дохожда
и тая вечер ще дойде.
Змейове с бели атове,
змеици в златни кочи.*

Първа мома (всред затихналата седянка) — Пък как го изпя!...

Всички се спотаяват неловко, като че никой не знае отде да подхване реч. Братята на Цена са се навъсили и тримата. Само тя огледва цялата седянка с ясно лице и засмяна.

Цена (след малко мълчание) — Не ви ли харесва мойта песен?

Дамян (*насилено усмихнат*) — Защо да не ни хареса. Хареса ни. Само че... Какво ще кажеш ти, бай Любене?

Четвърти момък — Като си искала да се припяваш със Змея, да си калесала и него на седанката.

Пета мома — Толкози момци тука, ти чак Змея отиде да дириш.

Цена — Всички странят от него — аз го пък харесвам.

Момите всички се изсмяват гласно. Братята ѝ още по-недоволно се въсят.

Стоил — Да си виждала ти Змея, че да го харесаш?

Цена — По приказка. Както са ми разправяли за него.

Дамян — Какво добро си чула?

Цена (*дига рамена*) — Ех, харесва ми — тъй.

Любен — Малка е тя нашата мома още, глупава. Не знае кое хе за приказка пред хората, кое не.

Цена — Защо ще крия. Чунким всички не говорят из село, че покрай дома като нощ обикалял Змея Горянин!

Първа мома — Мари не ставай такваз. Гледай я!

Стамен (*ядосано*) — Ще приказват те из село и той ще обикаля, ама като пипна едного!...

Цена (*ядосано към Стамена*) — Е, какво пък ти само трешиш. Проглуши ми ушите!

Втори момък — Я го изпъди. Да дода да седна до тебе, че аз да ти разправа за Змея! Нощя към втори петли, когато угаснат всички седенки, като обикалям самичък по друмищата, пресрещали сме се с него и билия един други цигара сме запалели.

Цена (*със силно раздражено любопитство*) — Тъй ли? Ами какво търси след втори петли по друмищата?

Втори момък — Търси да изправят по гърба му някоя кобилица, каквото и аз. Пуста младост, като не се търпи и на двама ни!

Цена — Той млад ли е? Казват, когато полетял на коня си през гората, дъбрави без вятър се закършали...

Четвърти момък — Как ще остарее! И дъбрави като хала ще кърши — срещу силата му никой няма да излезе. Цял ден само себе си гледа: да се нахрани, напои. Какво му е друго работата.

Трети момък — Казват, лете, когато зазреят нивите, ката ден на разсъмване ги обикалял, обирал най-едрите зърна. От тях си месил хляб и хлябът му бил бял като мляко. Пък по гроздобер, преди още да са влезли хората в лозята, той от лоза на лоза обирал най-едрите зърна; имал вино в кърпа да се носи.

Цена — Ами защо се е скрил в пещерата?

Втори момък — Защото му е крив света.

Цена — Какво прави там самичък по цял ден? Не му ли се стяга душата, като се е отделил от хората?

Втори момък — За какво му са хората. Припичал се и се излежавал там на слънце пред пещерата си и кроял само каква поразия ще направи.

Дамян — Змей — самичък той е цяла поразия, ами.

Цена — Чакайте. Който знае нещо, да разправи за него!

Трета мома — Божке, каква си, Ценке. Мене ме е страх само като му поменат името, ти си седнала да разпитваш за него.

Цена (*изкривява глава*) — То като се рече веднъж за някого... Зная аз... Змей бил. И него майка не е ли родила!...

Трети момък — Бе той като се облеци веднъж в темнотата, три дни ще бягаш, ами...

Цена — Ха, какво ще ми стори?

В това време зад плета на моравата светва огън. Момите вперят плахо очи нататък.

Първа мома (*сепната*) — Какво зашумоля, какво светна нататък?

Втора мома — Ха, приказваха. Да не би?

Стамен (*скача и се хвърля към плета*) — Аз ще му кажа... Да има само късмет!... (*Вижда огъня и се извъръща от плета, по-спокойно.*) Онези наклали седянката си...

Втори момък (*намерил сгода, докато се повърне Стамен, прехвърля се и сяда на мястото му до Цена*) — Той да върви да гони Змея, пък аз тук ще се наместя до Ценка. Отблизо да я вардя. На мене тя има вяра. (*Мъчи се да я отдели зад момите.*) Какво те знаят другите, какво ще ти кажат. Аз и Змея...

Стамен (*се повръща и вторият момък, недорекъл още реч, той го сблъсква сърдито да стане*) — Хъде-хъде, не се въвирай, където не те викат! Върви си на мястото.

Втори момък (*не иска да стане*) — Аз забих кол вече, не се дигам...

Стамен (*още по-сърдито*) — Хайде, че не ми носи много от таквиз... Чуваш ли?

Цялата седянка удивена замлъква и ги загледва.

Втори момък — Ще се дигна, ама няма вече да седна. Казвам ти! Ще отида ай там на моравата при онез.

Стамен (*крясва*) — А-а, ще ми накривиш! Ще заплача за тебе!

Втори момък (*става и си тръгва*) — Останете си тогава със здраве.

Стамен — Много ти здраве!

Първи момък (*става и повлича крака след другаря си да си върви*) — Като е било тъй и аз ще си отида. Право казваха напред онези. Не ни е работа тука. Със здраве.

Стамен — Праждосвай се и ти. Не съм ви калесвал, ще ви гледам хатъра.

Любен (*пресича го да го спре*) — Ама, Стамене, и ти...

Стамен (*още по-високо крясва*) — Какво? Като са гости, роб ли ще им стана? Ще оставя сестра си да я дърпат пред мене. Щели да си отидат! Прав му е пътя на всекиго.

*Момците отиват на моравата. Оттам се чуват смях и виковете. Цялата седянка е млъкнала неловко. Къщните врати се отварят и облегнат върху тях, показва глава **дядо Славе**.*

Дядо Славе (*мрачен, още както е спал, и строго*) — Ще осъмвате ли? Попяхте, посборувахте — че стига де! Нали сте моми!... Като дърти пияници трябва и крамола да дигнете, тогази да се разпилейте от механата. И ний сме хора най-подир! Няма зарад вас да си оставим съня и нощта. (*Изглежда сурово всички, после се дръпва навътре и затваря вратите.*)

Сякаш вряла вода попаря седянката, засрамени, момите са навели глави, всички мълчат.

Четвърти момък (става и изведнъж всички настават след него. Сред общото мълчание) — Хайде, момичета.

Любен (засрамен, смънкава под нос) — Разбрахте се всички. Той нашия баща...

Момите купом тръгват из вратата и без някоя да дигне глава, без да продума, излизват. Щом другите около огъня на моравата ги чуват, разсмяват се гласно и се развикват. След малко нататък засвирва овчарски кавал и се завъртява хорото, засвирва овчарски кавал и се завъртява хорото.

Унижена и посрамена, Цена не отива да изпроводи другарките си. Тя става и се обляга о единия стълб под чардака, в трема. Братята ѝ изпращат гостите. Между това, докато те се бавят нещо край вратите и гледат хорото, Дамян се повръща към Цена.

Дамян (уж като по-свой, иска да я утеша и посъветва) — Няма нищо. Той дядо Славе стар човек. Тези са научени. И те за у вас ли са!...

Цена (мъчи се да си сдържи яда) — У дома не е никого да поканя! Ний не сме за хора.

Дамян — По-други хора сме и вий, и ний. Виж тези, щом излязоха, и си завъртяха хорото. Там зарад тях — на моравата.

Цена — Олекна им. Тук на всички беше се запушила душата. И смеха им, и приказките им, всичко сякаш насила. Кой можа да се отпусне у дома!

Дамян — Амчи като виждат, не им е тука мястото. Те си знаят своята.

Цена — За какво живеят, знаят.

Дамян — Защо? И ний ще гледаме пък нашата.

Цена — Радост, песни и хора — само зарад тях са.

Дамян — Не можем ний да тръгнем като тях, я!...

Цена — Аз ще тръгна. Защо да не тръгна?

Дамян (дига рамена) — Не знам. Те сами на своя глава всичко си карат. По хората младуват, по извор и по седенки се харесват; ни до майка се допитал, ни до баща, погледнеш, без поп, без кръстник някоя вечер момъка току заведе момата в къщи...

Цена — Ба, ще се запрат като мене тук — да чакам ти да се допиташ до цялата си рода, че да ми проводиш сгледници.

Дамян (*като да се сбърква изведнъж от прямотата ѝ, иска да се оправя*) — Ама аз съвсем не исках туй да кажа. Отварял ли съм приказка за такова нещо?

Цена — Е, де! И когато сама на право ти го кажа, ти се объркваш.

Дамян (*озъртайки се към братята ѝ, с понижен глас*) — Ний тука помежду си ли ще го уговаряме. Тъй не стават те тези работи. Чева не сме...

Цена — Нека бъде твойта. Да се знай, че аз първа съм ти казала за сгледници и сватба. На мене ми е все едно. Само знай: туй, дето си го турил на ума си, да го извадиш. Няма да бъде!

Дамян (*наканен да си върви, със смях и подмилкване иска да заглади*). — Ха-ха, ти сега си иди легни. Ами че ти още си малка. Има време. То всичко ще се нареди и уговори. Като си отспиш утре, ще видиш как ще ти премине. Ха-ха, лека нощ. Остани си със здраве...

Дамян току-що отминава и Любен, и Стоил се повръщат към Цена, която, навела глава, тъй си стои, опряна о стълба.

Любен — От първи сън ли го събудихме или нещо се размисли, да го хвана яд...

Стоил (*със сдържан гняв*) — Показахме се хубаво! Да ни видят хората колко струваме. (*Към Цена.*) Ти не знаеш ли баща ни какъв е! Защо събираш момичетата, да те само срами пред тях?

Цена (*решително се отвръща от братята си. С едва сдържани сълзи, гневно*). — Не ми трябва мене вече никого да знам в тази къща. Аз ще се махна оттука!

Любен (*кротко*) — Хайде, хайде сега...

Цена — Утре ще се разчуй из село. Как ще се покажа! Те и тъй момите страняха от мене.

Стоил — Туй да ти е обица на ухото. Да помниш други път!

Цена — Какво съм крива? Вий на всяка стъпка вървите подире ми и не ми давате да си поема дъх.

Стоил — Колкото затуй. Не викай. Ний вървим подире ти, защото ти не знаеш ни какво приказваш, нито къде стъпваш и на какво

можеш да налетиш. Какви бяха тези приказки за Змея тази вечер? Не те ли е срам?

Цена — Не ме е срам. На каквото налетя! Вий ме оставете! Да го видя сама. Аз нямам ли очи?

Любен — Ама ний за твое добро, Ценке...

Цена (*не ще и да слуша*) — Оставете ме. Не искам, не искам аз вече нищо от вас!

Стоил — Ще те оставя за змейове да ми бълнуваш и разпитваш. Я хайде върви спи!

Цена — Спете!

Любен (*на влизане в къщи, като се извързва към моравата*) — Тези пък докога ще хепат! Хайде, Ценке. Да затвори Стамен вратата. Прибирайте се!

Любен и Стоил влизат в къщи. Стамен притваря вратата и се повръща при сестра си.

Стамен — Е, какво сега?

Цена (*към него още по-рязка и груба*). — Върви спи и ти!

Стамен — Чудо голямо! Можеш ли се разплака като малко дете!

Цена (*едва си сдържа сълзите*). — От тебе излезе всичко — махвай се оттука! Ти не си ми брат. Не искам да ми продумваш вече.

Стамен — Хо-хо! Един нехранимайко дошъл да си криви устата пред тебе, ти искаш... Скоро ли ти трябва? Прилика ли ти е той? Ще те вземе ли? Какво е тръгнал като пале наоколо ти!

Цена (*сърдито*) — Няма вий да се вмесвате в моите работи. Разбирате ли? Когото ще взема, до него аз сама ще си проправя път.

Стамен — И за Змея не искаш ли да те оставим? Сама да си проправиш път чак до тилилейски усой.

Цена — То не е твоя работа. Ако ми харесва той, в тилилейски усой ще отида. Хайде, махвай се!

Стамен (*полу на себе си*) — Пъй — на какво се прави! Ще те оставя. Върви в тилилейски усой, където щеш...

Стамен влиза в къщи. Цена остава сама. В същото време кавалът издига и прикърша. Със смехове и шум момите се разотиват. Мигом настана тишина, пълната месечина се затуля зад облак и в мрачината се чуват няколко самотни хълцания на Цена, която плаче сама.

След малко месецът изплува зад облака. От мрачината иззад листниците се показва Змея, снажен и силен мъж, със загоряло лице, ниско под брадата му се мяркат редки зелени влакна брада. Той е в облекло тук-там с люспи, които на лунните лъчи пъстрят и сияят около снагата му. Върви предпазливо, огледва се и за всичко говори с цинична усмивка.

Змея пристъпва две-три стъпки и се спира сред двора. Цена, разплакана, навела глава и не го вижда.

Змея (*полу на себе си, като се дърпа*) — Тази нощ и плета прескочих, озовах се чак вътре, ама. Как викаше онази вещица: ще ти светят нейде маслото... (*Към Цена с насмешка.*) Плачеш ли? Защо плачеш? Гальовника си ли чакаше тази вечер — не доде? Аз пък дойдох. На мене се порадвай! — Или от седянка си тръгнахте — той с друго либе отиде? А? Същите думи да му каже, същите клетви да му стори... Ти остана сама. Плачеш! Която не си е свивала полите, по сватбата й ще я разплачат още повече. Ха-ха-ха! Всичко зная аз в село как става...

Цена (*сепва се, поглежда го плахо и изведнъж навежда пак глава*) — Ти Змея ли си?

Змея (*поклаща глава*) — Горянина. Чувала ли си за мене? Де не ще чуеш. И малки, и големи нали все с мене плашат. Подигни си главата. Да те видя — хубава ли си. Или и ти си някоя изпражена от слънцето жумерка, да те не погледна!

Цена (*едва си подига главата, засрамена*) — Какво ще ме гледаш.

Змея — Ха, тъй. На хубост ми каца окото като оса на мед. — И ти ме погледни! Тъй ли съм страшен, както разправят за мене? Харесваш ли ме? На коня да ме видиш, още по ще ти харесам! Ха, дохождаш ли с мене? Аз няма да те търся. Горе при мене няма свежърва да ти гледа под зъбите, няма дружки да ти се смеят. Туй съм аз, както ме видиш! — Ката сутрин с праснак и ягоди ще те храня, докато сама на ягодка ми замязаш. — Хи-хи-хи, виж и аз дърт пръч как приказвам. По ли ми приляга от вашите момци, а?

Цена — Не ги зная момците. Аз не обичам таквиз.

Змея — И мене съвсем не ми идат отръки. Тъкмо уйдисваме си. — Идваш ли да те зема?

Цена (*плахо и любопитно*) — Къде ще ме водиш?

Змея — Хе, ти само тръгни с мен. Да видиш! Ще те заведе, дето никоя от дружките ти не е стъпвала, нито пък ти някога ще стъпиш.

Там, дето и насън не си сънила. Края на света ще видиш. Най-напред пред тебе слънце ще огрява и най-подир зад тебе ще залязва. По три дни можеш гладна да стоиш, няма да умреш от глад. Нашироко да живееш, отвисоко да гледаш.

Цена — Ти смееш ли се или се подиграваш с мене?

Змея — Защо да се подигравам! Не е за смях.

Цена — Аз съм сита на таквиз.

Змея — Тръгни подире ми, сама да видиш. Няма кой да ме хвали само. Останал съм самичък и не зная откъде по-напред да захвана. Мене къщата ми е къща, на връх планина чак... Ха, дохождаш ли?

Цена — За какво ти съм?

Змея — Какво пита? То съвсем...

Цена — Аз нищо не зная, нищо не мога.

Змея — Ти само склони. Аз всичко ще ти кажа.

Цена (*с видимо усилие над себе си, пресича го*) — Добре. Заведи ме в твойта къща.

Змея (*опуля очи и се стъписва, без да може да повярва на думите ѝ. После като че се догажда, усмихва се злобно*) — О-хо-о, този път Марта Билярката пък тебе ли проводи? Намерила стръв за въдицата си, дъртата вещица! Като ден дето ми се мъкне в пещерата за билки да подпитва и да ми разправя селските клюки... Стръв насреща ѝ да не устоиш!... Колко стръка кумуняк ти даде да ме запоиш и колко тинтява да ми измъкнеш душата? Хи-хи-хи, вещицата проклета! Оброк тя сякаш е сторила, кожата ми да одере. От люспите ми кремъци за диканята си да направи. С плъхове на запустялото си огнище билки да ми върше! Ха-ха-ха!

Цена (*сама не разбира добре за какво ѝ говори*) — Аз Марта Билярката не съм виждала. Ела.

Змея — Ела!... И рече. Да дода, а?

Цена — Аз сама те викам. Ела.

Змея (*още не смее да се доближи*) — Ела! — Само тази дума в живота си не бях чувал. А защо те е страх да си дигнеш очите да ме погледнеш, а?

Цена (*с дигната глава*) — Не ме е страх. Ей ме!

Змея — Я, ръцете ти. Какво държиш?

Цена (*дига и показва ръцете си*) — Нищо нямам.

Змея (*бързо се доближава до нея, хваща я за ръцете и я оглежда*). — Имай само късмет да ме мамиш! Да си прикътала от билките на онази нейде. С огън ще те облея цяла.

Цена (*кротко и плахо*) — Нямам нищо. Нали ти казах. Аз искам да ме заведеш там, дето никой не е стъпвал. Пред мене слънцето първо да изгрява, зад мене да залязва. Там, дето напред рече... В приказките дето се разправя...

Змея (*гледа изпитателно в очите ѝ, после ласкаво засмян*) — Взе ми ума... Какво щях да кажа. Ами майка ти, баща ти, като станат утре да видят, че те няма?

Цена (*дръпва се обидено*) — И ти ли за майка и баща!... Аз не те мислех... Тогази остави ме! Защо си дошъл? Бягай се.

Змея (*ласкаво, иска да заглади*) — Сърди се... Хайде... Мене ми се плете езика. Не зная какво щях да ти кажа. Чака. Ти ще додеш? При мене? Моя да станеш? Там да те заведе, на връх планината...

Цена — Ако не се подбиваш с мене. Ама ти... Аз виждам!

Змея — Подбив настрана. Хайде! Ще те изведе, утре цяла в роса ще те окъпя! По самодивски поляни... Мене вече устата ми приказват, ушите ми не слушат. — Какво щях да ти кажа. И цветя ще береш, китки ще кичим двама. За нищо грижа няма да имаш... С думи не мога ти изказа. Аз в целия си живот толкози думи не съм казвал. Ела, сама да видиш. Да видиш колко е хубава гората... Нощем как притихва и как се събуждат върхарите на дървесата на разсъмване... От мойта пещера да видиш, че надалеч се гледа. По небето нощем има толкози много звезди... Никога тук в живота си няма да видиш тия кервани звезди.

Цена (*подава му плахо ръката си, но с другата се хваща още по-силно за стълба, като че се бои*) — Води ме при звездите. Където щеш... Макар първи път да те виждам. Ще дода подире ти. Ако ще би... Ще дода!

Змея — Коня ми е хвъркат. Чака отвън. Метна ли му се, като вихър ще свий. Никой няма да ни види. Подковите му са чисто сребро, водно злато — клинците му. Ти се не плаши само. Кучета ще лавнат, село ще хукне, ти затвори очи — от нищо да не те е страх. Месеца няма половин път да е стигнал, аз ще те занеса у дома.

Цена — Не ме е страх!

Змея (дръпва я за ръката) — Противиш се? Недей мисли. Аз за нищо не мисля.

Цена (едва пристъпила насила три стъпки, мъчи се да спре и поглежда назад) — Ами аз щях... Дали ще?... Те отидоха да спят... Тъй изведнъж.

Змея (преграбча я и дига на ръце) — Хванах те аз вече! Никой не ти трябва! С мен!

Цена (безсилно се бие да се откопчи от ръцете му. Просълзена) — Пусни ме. Ще дойда. Да ти кажа само...

Змея (завива зад листниците с нея) — Ако ще би цял свят... Никой не може те отне от ръцете ми!

*Чува се **Змея** как прескача плета и полетява на коня си като вихър. Изведнъж лавват силно кучета, разкукуригват се петли — обща тревога наоколо.*

*Из къщи изскачат **Стоил** и **Стамен**, разтревожени, огледват се и хукват един към вратата, други към градината.*

Стамен — Какво без време петли пропяха?

Стоил — Де е Цена?

***Баба Славовица**, както е спала, гологлава, боса и по долна дреха изскача навън с гърне в ръка. След нея **Любен**.*

Любен — Аз им казах и на двамата да се приберат.

Баба Славовица (плачливо, като се озърта) — Цено, Це... Ценке... (Към Любена.) — Сварила бях билъе...

Любен (не дослушва майка си и тръгва към моравата) — Чакай да видим.

*Далеко край село излавват още веднъж кучета и замлъкват. **Баба Славовица** припада на един триножник в трема и в тишината заплаква сама.*

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

На другия ден, в росни зори. По мъхнясалите скали отвън пред входа на пещерата на Змея току-що огрели първите слънчеви лъчи. В ясната утрина се открояват далеко нататък планинските вършини. Вътре в пещерата все още сумрачно. Отвред са привели сводове черни скали, в едина кът на които клокочи шумлив, бистър поток; той пропада между скалите и се губи под земята. По-насам от потока, върху три повалени дебели ствола, е леглото на Змея, постлано с папрат и мъхове. Насреща малко огнище, до него широка плоча като паралия, а върху ѝ наслагани кратунки, дървени съдове, два кутела — покъщината му. Наоколо из дупките и пезулите на канарите са натъпкани разни треви: чубрица, мащерка, прахан и пр.

*Отвън отблизо и далече се чуват звънци на кози и тропот. В пещерата е тихо, само потокът шуми в скалите. На леглото на Змея се е отпуснала и заспала дълбок съсн **Цена** — уморена, тя и не помръдва.*

*След много ни малко влиза **Змеят**, лицето, брадата, люспите му — цял окъпан и разкравен от утринната роса. Той носи в едната си ръка ягоди, един сноп с шумата и корените, в другата две-три сухи съчки. Пристъпва на пръсти, огледва Цена, после оставя ягодите на плочата, съчките — върху огнището, и захваща да се бърше от росата, полека, като че се бои да не разбуди спящата. Като се обърсва, изважда от едина пезул прахан и огниво, захваща да пали огъня.*

*Три **козарчета** като ярета се струпват вън на скалите, изничат навътре към пещерата, закачат се и се кикотят.*

Първо козарче (след като занича мълчаливо, показва шепнешком към леглото) — Булка, булка си довел Змея. Ей я, хи-и-и, спи!

Второ козарче — Кога ли я е довел?

Трето козарче (занича надвесено през двете) — Трябва нощес. Напред, слънцето не беше още изгряло, тръгнал по росата из усойната. Ягоди да ѝ бере.

Второ козарче — Какво се е смърлушил. Превил крака до огнището, не му приляга и огън да си накладе. Пък младоженик.

Трето козарче — Хем не му иде отръки, хем пък ще се отсрами. Като се събуди от сън, да види, че всичко е приготвил. Хи-хи-хи!

*И **трите** не могат да се удържат, изкискват се, някое се подхлъзва, бутва камък, друго се хваща за шубрака, изтрополяват, **Змеят** чува, връзва се и скача с разперени ръце да ги пъди.*

Змея (*шепнешком*) — Пш-шт! Вървете при яретата и козите си. Какво тука?

*Разсмени, **козарчетата** пръпват надолу из урвата.*

Змея (*като се изстъпва на скалите пред входа*) — Когичком пък подушихте и се начоголихте насам. Ха, вървете си де! Какво ме гледате.

*Той се повръща на пръсти, огледва **Цена**, ритва насам-нататък някой камък, като че разтребва, после пак зацъква с огнивото да пали огъня, който все още не може да се разпали.*

*Едвам се загледал в огъня и **козарчетата** едно след друго предпазливо се изстъпват на скалите и почват да изничат и да го дразнят отново.*

Трето козарче (*кима с ръка на другите долу*) — Не бойте се. Пак при огъня седнал.

Второ козарче (*заедно с първото, като се повръщат*) — Тя спи. Да я видим, като стане. Каква е.

Змея (*извързва се и захваща да им кима с глава шепнешком, но без да става от мястото си*) — Пак се домъкнахте! Нали ви казах да си вървите. ОТ дума вий не разбирате ли?

Второ козарче (*заедно с другарите си, смеят се насреща му и не помръдват*) — Да ти видим булката, Змейо. Амчи ти я доведе — ний искаме да я видим. Отде я открадна, а?

Първо козарче — От седенките ли?

Змея (*без да става, още по-сърдито*) — Какво ви влиза на вас в работа! Махайте се оттука!

Трето козарче — Е, ти всеки ден ни ловиш из гората козите да ги доиш — ние веднъж се спряхме пред пещерата ти и ни пъдиш. Искаме да видим булката ти, като стане да си мие очите.

Змея — Оставете ме — ще стана! — Не ми опасохте рудниците и храсталаците ми ошмулиха вашите кози!

Второ козарче — Отсега нататък ще има кой да ти шета.

Първо козарче — Нея ли ще провождаш да дои с кутела?

Змея (*наканен да стане*) — Вий ще се подигравате ли с мене?

И трите готови да пръпнат, но го гледат и се смеят насреща му. Змея скача и отива към тях. Те изведнъж хукват надолу из урвата.

Змея — Ще ви дам ай сега едно гледане! Никъде да не ви побере. — Тя спи, ще я стреснат в съня й. — Да не сте се окадили насам, че знаете ли се!

Изтъпан на скалите, Змея гледа отгоре, а козарчетата отдолу продължават да го дразнят.

Първо козарче — У-у! Какво се люти! Ний на сватба додохме. На сватба хората не са тъй, ей!

Змея (кима им отгоре) — Я, оттука! Сватбари!

Трето козарче — Дадохме със свирките си да ти посвирим.

Змея — Ще те пипна, ще видиш една свирка!

Изведнъж и трите козарчета засвирват със свирки отдолу и Змеят още повече се раздразва, дигва буци, камъни и захваща да хвърля подире им.

Змея (поглеждайки ту към Цена, ту надолу) — С-с-ст, с-с-ст, с-с-ст! Скривайте си пискуните! Млъквайте! Тя още не си е отспала. — Млъквайте! Вие напротив ли ще ми правите! Ще слеза долу, като яре ще разчекна едно!

Козарчетата побягват и млъкват. Змея тъкмо ще се повръща в пещерата, отдолу се зачува гласът на Марта Билярката, която се качи нагоре по урвата. Тя е дрипава стара жена, накачулена с чувал, на равен като качулка, върви и се подпира на тояга.

Марта — А бре, Змейо, а бре, Горянино! Какви личби си дигнал, пък аз досега да не знам. Коя майка почерни и коя къща запали.

Змея (отгоре, сурово) — До твоите уши стигна ли вече? Кой ти каза?

Марта — Погнал си ги онези, както бях се привела да бера билки край стубеля, едно щу се не метна отгоре ми. Те ми казаха. (Изкачва се при Змея, изпъшква, после занича към пещерата.) У-у-у, умори ме урвата ти, бре! Че заведи ме вътре при нея де! Да я видя. Нали тепърва ще се поопитомяваш или ти пак както си знаеш?

Змея (*като ѝ препречва пътя, не я пуца*) — Хайде, хайде. Не се ври. Какво ще гледаш. Спи сега.

Марта (*гледа го изпитателно и клати глава*) — Кой те знай какво нощес... Здравно място у нея не е останало.

Змея — Ами, с пръст ако съм се до нея...

Марта — Брей, дърт пърчо, знай те аз тебе. Не ща да ми се вериш. Не ти ли виждам очите?

Змея — Какво ще ти се веря. Не съм мигвал цяла нощ.

Марта — Барим вдовица ли, някоя каква да е, като за тебе — или на младо развали ума?

Змея (*обидно*) — Не щеш ли теб да бях взел?

Марта — Дъртакът му н'един! Младо е зяносал.

Змея (*самодоволен*) — Късмет, видиш ли! Аз и самичък не знаех, че то било съвсем зелено, като го откъснах.

Марта (*стрелосва го с ръка*) — У-ух!

Змея — Дигнах го, перушина. В тъмнотата хубаво се не виждаше. По пътя, докато го донеса, то заспа в ръцете ми. Додох тука, сложих го на леглото — и нещо не ми дава да го събудя.

Марта — Хи-хи-хи! Сбъркал се.

Змея — Седнах настрана, гледам го — заподйемало си, кротко, тихо, като агне. Не шавва.

Марта (*надзърта през рамото му*) — Остави ме да надникна. Само да я зърна, бре! Аз помайчима ще ви стана.

Змея (*не я пуца*) — Тука не ща ти да влязваш! Не ми трябва мене помайчима. Върви си.

Марта — Хем пък завижда! Слушай, за какво пак щях да дохождам да те питам.

Змея (*досадно*) — От твоите разпитни ми е дошло дотук вече! Какво пак?

Марта — В село има крава ялова. Три години става се гони и не може да се задържи. Не я остават бичища и волове. Нямах ли биле раздялно, да я отърва някак от тях? Ти тука сред цветята лягаш и ставаш...

Змея — Мене няма вече да ме излъжеш. Нищо не казвам. Зная ги аз таквизи. Билъе разделно... Уж кравата...

Марта (*за да заглади, полу на шега*) — Змейо, ще ми паднеш на ръката, с два стръка ще ти потъмня и ум, и сваят! Че ще повикам от

цяло село момците, да те наложат с колове, да не станеш. Опичай си ума, хубаво да ме знаеш!

Змея (*соннато*) — Я, я, обирай си крушите, да те няма! С билки и момци ще ме плашиш. Като те бутурясам оттука, долу при стубеля ще ти се разпилеят кокалите.

Марта (*бърза завива нагоре*) — У-у, ожени се, пак оса! Не му се продумва.

Змея се повръща в пещерата. Цена още продължава да спи. Той се доближава до леглото, изправя се на една край пред нея и с умилни погледи ѝ се наслаждава, без да я докосва.

След малко тя се събужда, надига се, той свенливо отстъпва. От най-напред тя се огледа, като че не може да разбере насън ли или наяве вижда всичко туй. После, като съглежда Змея, дръпва се плахо изведнъж.

През всичкото време като вярно псе той стои отстрана и я гледа в очите.

Змея (*след малко мълчание*) — Спи си, спи си — недей става.

Цена (*не смее още да се дигне от мястото си*) — Аз на туй легло ли съм спала?

Змея — Дойдохме късно нощес, не можах да набера папрат, да настеля повечко. Убиваше ли те?

Цена (*огледа наоколо*) — Кога съм дошла аз тук?

Змея — Нощес. Ти спеше, не видя, като те внесох. Аз за довечера ще настеля папрат и ще видя по канарите и мъх да набера: ще стане по-меко.

Цена — Що ща тука? Кой ме доведе?

Змея — Ти забрави. Нали аз те доведох. На ръце те внесох. Стани си плисни две шепи вода на лицето, да се разсъниш. Извора е тука, до нас. Ей де си тече бистра, студена.

Цена — Тука пещерата ли е?

Змея — Хъ-хъ, пещерата. Мойта къща. Аз съм наклал огън, набрах ти и ягоди — по туй време само тука при мене има ягоди...

Цена — Ягоди? Снощи — или насън беше. — Някой ми каза: мляко и ягоди...

Змея — И мляко щях да донеса. Ама чаках да станеш. Да го издоя прясно. Мене тъй ми е по-сладко. Докато е още топло от козата. Ти можеш да си го вариш. Гърне има тука. От една запустяла мандра го откраднах. (*Взема един кутел и тръгва да излиза.*) — Чакай, да

отида да дръпна една коза в драките, да я издоя. — Нали ми си гостенка, трябва да ти шетам.

Цена (*полу на себе си*) — Гостенка съм била. Той ще ми шета...

Змея (*на излизане*) — Ай сега ще дода. Онези песоглавци ги прокудих напред, ама козите им са все отблизо. — Ти като си умиеш очите, седни ай тука, накъсай няколко яголки, докато се върна.

*Цена остава сама и боязливо едва се надига от мястото си. Отблизо някъде **козарче** засвирва със свирка.*

Цена (*още след Змея*) — Какъв е. Пък кротко приказва. Туй му била къщата — пещерата. С ягоди и праснак ще ме храни... В приказката на баба то тъй дали не беше. Змейовете, като хванат някого, в пещерите си каквото поиска му дават. Каквото поиска: праснак, ягоди и — И подире го... Покривала му се цялата снага с люспи... (*Ослушва се в свирката на козарчето и плахо се надвесе през входа.*) Те наоколо и козарчета дохождали... (*Кима на козарчето с ръка.*) — Козарче, козарче! Чуй какво ще ти кажа. Ела!

Второ козарче (*спира свирнята си отвън*) — Ами Змея?

Цена — Няма го. Ела!

Второ козарче (*дохожда до скалите и все май се озърта*) — Вътре не смея. Какво?

Цена — Козарче, брат да ми си: — много ли момичета е погубил Змея в пещерата?

Второ козарче (*без да се замисля, върти утвърдително глава*) — У-у-у! Казват, чет нямат.

Цена — Ами защо ги погубва?

Второ козарче — Защото е проклет. Той ни дои козите и напред оттук щеше да ни избие с камъни.

Цена — Като ги погуби, какво ги прави?

Второ козарче — Казват, хвърлял ги тъй, вълци да ги ядат.

Цена — Ти някоя виждал ли си да е хвърлил?

Второ козарче (*дига глава*) — Тц, де ще видя. Загоре — широко.

Цена — Ами отде знаеш?

Второ козарче — Тъй разправят. Всички разправят за него. — И кога го няма в пещерата, пак не смее никой да окади. — Ама тебе пък може да те пожали. Ти му се помоли.

Цена — Слушай, козарче, наше село вижда ли се оттук?

Второ козарче (*показва с пръст надолу*) — Зелен дол? Стърнищата се виждат. Хе-е-е, там долу, оттатък върбите. При върбите с белянката, оттатък захващат вашите ниви.

Цена (*с наболяло сърце, като че на себе си*) — Оттука ще слушам песента на дружките си, кога излизат да белят платна.

Второ козарче — Ха-ха, понякога чува се. Надвечер лятос, като подухнеше вятър, донасяше ни тука песента на жетварките.

Цена (*продължава полу на себе си*) — И по жетва. Те ще извият постат на нивата, пък аз тука, пред пещерата. Змеица — ще слушам...

Второ козарче (*доближава се по-близо и като се втренчва в нея*) — Тебе, гледам, като че ти се доплака... Да се бягам аз оттука. Ще се върне Змея, ще рече, че съм те разплакал аз, подире...

Цена (*след козарчето, което отминава*) — Козарче!

Второ козарче (*отминало вече*) — Не мога му се оправи. Най не може да търпи Змея, когато някой се заплаче отпреде му. Той плач какво е, казват, в живота си не знаял.

Цена се повръща мълчаливо — сяда пак на леглото, обаря глава и се замисля.

Цена — Никой нищо не е виждал, пък разправят всички. И треперят от него.

Марта Билярката се показва между скалите, запира се, гледа втренчено и щом познава дядовата Славова дъщеря, втурва се към нея.

Марта (*смаяна*) — Цено, синко, ти ли си?

Цена (*се хвърля към Билярката като към своя*) — Аз съм, бабо Марто.

Марта — Въркулакът му с въркулак! В най-първата къща в село да се вмъкне. Дето никой не е посмявал очите си да дигне да погледне. Една-едничка дъщеря! Че тя майка ти жива ще отиде в гроба да легне!

Цена — Свърши се тя, мойта, бабо Марто. Мама, братята ми... Те сега всички ме търсят.

Марта — Как тъй ще се е свършила? Село без огън ще пламне зарад тебе. То да се чуе само! Дядо Славe всички ще дигне. Ще го

претрепят...

Цена — Не знам какво да правя.

Марта — Че как би — що би тъй, мари синко? Ти да се излъжеш. Дядо Славе и баба Славовица — най-паметните хора в селото. — Аз бях подочула и вчера намирах да оставя на майка ти каквото трябва. Пък той ме преварил...

Цена — Сама, бабо Марто. Аз му пристанах.

Марта (*още по-смаяна*) — Хи-и-и, на Змея да пристанеш! На този вонещ дъртак, дето цял ден ай тука на припека се пече самичък. На какъв слаб ум те намери?

Цена — Аз го харесах.

Марта — Какво му хареса! Не го ли видиш какъв е. Той се е престорил, примамил те е с нещо. Кажи ми ти, нищо недей кри!

Цена — Те съседни го видели от няколко нощи, обикалял около дома. Нашите не знаеха ли — или криеха от мене. Онзи ден вечер една от момите ми каза, като се връщахме от седянка. Каза ми: по махалата откъд разправяли, че Змея ме любел. И мене ме зачовърка нещо отвътре, ай тъй. Не бях го виждала още — затегли ме към него.

Марта (*слуша я и не може да се начуди*) — Гледай го! На шега го мисли.

Цена — И колкото всички ме плашеха със Змея, колкото го коряха пред мене, толкова по ме теглеше. — Като е такъвзи страшен, мало и голямо приказва за него — нека барим го видя!

Марта — Тц-тц, не знаеш ли, мари синко, че никой не слязва при дявола в пъкъла, да си пали цигарата. — Да си ягмисаш само младостта!

Цена — Пък снощи ми се беше запушила душата у дома. Не можах ни нашите да търпя вече, ни момците, дето само знаят да се закачат с момите и да се наддумват.

Марта — Тях не можеш да търпиш — отиде на туй плашило да пристанеш. Ум ли е — не е ли!

Цена — Мене ми харесва. Нощес на месечината аз бях останала сама в трема — той току изскочи отпреде ми. И щом го погледнах, такъвзи момък не бях виждала! Той не е тъй, както разправят...

Марта — Защо не са те оставяли да го видиш! Ей на. — Кой знай какво те е лъгал и как се е умилквал. Да бях отнейде да го видя, че аз да му кажа!

Цена — Те нашите момци лъжат и се умилкват. Той не е такъвзи. Най-напред се смееше, страх го беше от мене. Подире като се отпусна да ми разправя...

Марта — С имането си или с честта си!... Какво има този пущияк, с какво ще ти се хвали!

Цена — Разправя ми как гората заспивала. Ката сутрин се къпел в роса... Цели кervани звезди се виждали оттука. Края на света се виждал. — Аз го слушах и всяка дума от устата му я гълтах. Сякаш нещо взе да ми подига мишците. От неговите приказки крила ми израснаха. Дойде ми да литна, да се не върна вече!

Марта — Замаял те е... Има той някоя билка, не мога да го изпитам! — Е, ами сега?

Цена (*с понижен плахо глас*) — Сега... Мене ме е страх.

Марта — Как ще излезеш оттука?

Цена — Ти за майка, ти за баща, бабо Марто, моля ти се да ме отървеш. Ще си дода с тебе да ме заведеш.

Марта — Да ни настигне Змея, къс по къс да направи и двама ни. Той не е човек да му се примолим.

Цена (*просълзява се отново*) — Ще ме оставиш ли?

Марта (*изважда едно малко шише и ѝ го подава*) — Слушай. Недей плака. На ти туй шише. В него има кумуника и овчарски босилек, варила съм ги с мляко от майка и от дъщеря.

Цена (*нерешително взема шишето и после го пхва в позва*) — Не смея. Как пък — нищо като не ми е сторил. Напред станах — той в очите ме гледа какво ми трябва, да ми подаде.

Марта — Мари той Змей! Виж я. Ти змеица ли ще му станеш! Да се откъснеш и от рода си, и от своите. Цял живот лице божие да не видиш. Я се опомни малко да помислиш. В какви ръце си изпаднала!

Цена — Забърках се, не мога сама да си събера ума!

Марта — Като задреме подир някой час, ти му излей шишето на челото и бягай тогази надолу. Той може да политне да заплете някои подире ти — бягай, не мой те стигна. Долу ще видиш един стубел, като завиеш край него — в хралупата ще наредя един козар да те причака и да ти покаже пътя. Аз ще отида в село. Те може и да са тръгнали да те търсят. Ще ги проводя да те срещнат.

*Тъкмо **Билярката** тръгва да излязва и на входа ѝ препречва пък **Змея**, който се повръща с пълен кутел мляко.*

Змея (щом забелязва неканената гостенка, стисва зъби) — Изварди ме, домъкна се пак тука!

Марта (хитро, гледа да се измъкне) — Наше момиче си взел, бре! Тя ми е роднина; да я отмина ли?

Змея (оставя кутела, повръща се и я настига отвън) — Ще ти дам една роднина! Да се вмъкваш, дето не те викат.

Марта — Ама, Змейо, нали щеше да ми кажеш билъе. Има в село крава ялова...

Змея (сблъсква я и я ритва от урвата надолу) — Оттука! Скоро оттука! — Крава ялова...

Марта (полетява надолу из урвата) — Бре, бре, ще се утрепя!

Змея (сърдито, настръхнал) — Да не си стъпила още един път, ще ти счупя главата!

Марта (едва се съвзела, отдолу и вика) — Брей, Змейо, пушнияко поразен! Прави с мене каквото искаш, ама онуй дете да го не закачаш — ще ти стане тясно по света, ха!

*Без да я дослуша, **Змея** се повръща в пещерата. **Цена**, цяла разтреперана, се дръпва и се навежда на една страна в скалата.*

Змея (като се поукротява. Смярва кротко **Цена** с очи, после мълчаливо свеся вежди, прелива млякото в едно гърне и го туря на огнището!) — Знаех си аз. На вас малко ви трябва. Доде онази тука да ти надума и ти се разтрепера. Вий аслъ всички, другите слушате! Никой самичък себе си не слуша... Какво ти каза? Разправи ли ти колко момичета съм похитил досега!...

Цена (свита и цяла трепери) — Нищо не ми е казала.

Змея — Хм... Не те ли научи как да се отървеш от мене? — Вий нали всички, и за обич и за омраза, при нея тичате. Всякакво ѝ иде отръки. Някой стрък или шишенце не ти ли даде?

Цена — Нищо не ми е дала.

Змея — И да ти е дала... Туй си е то. Навред. Едно дърво расте: ще гръмне гръм изведнъж, ще го пречупи. Или ще го глождат червеи отдолу, докато го изсушат. Мене може пък тъй да ми е отредено: да се

сложи една ръка върху главата ми, като гръм да ме порази. Нека барим твоята ръка бъде. Все е по-лека!

Цена (*сбъркана*) — Ама аз... нищо нямам.

Змея — Не ми се вери! Вяр а клетви за онези хлапаци, дето се усукват около полите ви по хорото и по седенките. За тях ги дръжте. Мене не ми трябват. — Изляз оттам, аз няма да те изям. Какво си се прилепила о стената и трепериш.

Цена — Не ме... Недей...

Змея — Какво искаш? — Ти ми беше на ръка цяла нощ. Да щях...

Цена — Пусни ме да си отида.

Змея — Да си отидеш? Хайде, върви си. Силом не те докарах тук. Помниш — ти сама ме повика да те взема.

Цена — Повиках те, ама... пусни ме.

Змея (*досадно, на себе си*) — И аз дъртак толкози години миткам, полъгах се като вчерашен. Разкиснах се, примъдрих се, малко остана и да се разлигавя. Пфу, да се не види!... Да ме е яд цял живот, като ми доде на ум само.

Цена (*отстъпва от скалата плахо*) — Нищо ли няма да ми сториш? — Да си отида.

Змея — По живо и по здраво. — Макар от друга никоя не ме е заболявало тука, вътре. Ти рана ми отвори. Тъй да бъде. Върви си. Ела и пътя да ти покажа.

Той извежда Цена на входа на пещерата и дига ръка да ѝ показва в далнината. Тя мълчаливо гледа през рамото му.

Змея — Аз, където ходя, вървя направо — ти ще дириш пътя, дето го бърхят всички... Чакай, мъглата още хубаво не се е раздигнала надолу. Онези високи скали, дето се синят през дървесата — виждаш ли! Там орли се вият. Под тях, ниско край реката, път са проврели дървари. Сляз оттук, долу, при потока ще се разведри над тебе гората. Над потока ще видиш, бурята е капичнала тук-там дебело дърво. Ти мини по една от тези бръви и върви направо, докато излезеш под орлови скали... То какво нататък като темна мъгла се подаде? Хм, толкози дървари по туй време!... Пътят, чак до нивите и ливадите ви, все около реката. Отсреща по другия рид е липовата гора. През цялата

клисура тя се белее на слънцето, като че сега е разцъфнала. Не можеш я позна ти оттука. Щом излезеш от клисурата, ще се разстелят пред тебе почернелите стърнища. Ей ги хи-и-и там! Ей и върбите край белянката — оттам знаеш вече. — Ако те е страх или сама не можеш, аз ще те заведа чак до вас. Макар денем никога да не съм слязвал нататък — ей ме на. Кажй само.

Цена — Аз сама. Не ме е страх. Ще намеря.

Змея (*отстъпва да мине*) — Ти знаеш.

Цена завива край него, той я изглежда с наболяло сърце от глава до пети и тъкмо тя да отмине, той сякаш неволно я хваща за рамената, за да я спре.

Змея — Почакай още. Аз пътя ти го показах. Пак ще си отидеш. Почакай. И да те нагостя барим.

Цена (*неохотно се повръща след него*) — Нищо не ща.

Змея (*сяда до плочата и ѝ налива в една кратунка мляко*) — Ела, не бива тъй. Ти не си яла. Ей млякото станало. Седни тука. На пъна. Време имаш. Ето мляко и ягоди. Тези ягоди аз за тебе ги брах.

Цена (*сяда като че насила*) — Не съм гладна.

Змея — Ти опитай. Няма да те насилям. И аз ще си наляя. — Да се знай барим, друго ако не — на параля сме седнали двама. (*Като че на себе си, с досада*). Хм, от туй сякаш топло ще ми държи!... Вятър!... Ама, ех нека! Туй да ти остане и на тебе. Да помниш.

Цена гледа го с вперени очи.

Змея (*като я погледва*) — Ден до пладня... Ама и когато захитрееш и при мъж като отидеш, за туй, което в мойта пещера си пила, за него да ти доде на ум. — Да е праснак, не е само праснак, не са и ягоди само — целия див лъх на гората съм ти налял да пиеш!

Цена (*след като сръбва две глътки*) — Ами че все такъвзи преснак като пиеш и тука тъй е ведро наоколо, тебе трябва да е всякога леко. Много леко.

Змея (*полу към себе си досадно, полу към нея*) — Беше ми олекнало. Как бях се аз примъдрил. Да те чувам и да ти служа. Само тебе тука да гледам и на тебе като вярно псе да служа. — Пфу, сякаш

съм дете. И козарчетата ще ме вземат на смях!... Ама хич ти — сама простря към мене ръце: земни ме! Как да се не вдетиниш. Кога съм чувал аз и насън таквази дума!

Цена (*свенливо*) — Аз тогази и не помислих биля. Каквото ми доде на езика, туй казах. Ти моите тогази...

Змея — Ех, хубаво беше! Където си подам, само топоришки и кобилици ми сочат. Пътя ми всякога замрежен с билки и магии. Цял живот сякаш киселици си ял — стискай зъби и проклетии крои... И кроил съм ги, и върших ги на поразия! Де що съм пипнал, помен съм му оставил, да ме помни, докато ходи по света!... Изведнъж ми падна в ръцете ти — от мене добро да търсиш!... Само като се докосна младостта ти до мене — когато иззад облака се показва месеца, хубостта ти да зърнах... Ех, хубаво беше! Сякаш ядове, що от години са се набирали в душата ми, паднаха и ми олекна — отново като че се родих!

Цена — Че ний може пак да се срещнем. Да се видим някога пак. Ти недей все да мислиш зло на кого да сториш.

Змея — Какво да правя!

Цена — Сляз в село или намери си и ти като всички работа.

Змея (*горчиво усмихнат и с яд*) — В село... Не искаш ли и на хоро да отида! Аз работа да се не спра бях си намерил. И мойта пещера с царски сарай не я меняхах, ама... Пък захвана да ми се свива юмрука и ръката ми заякна! (*Удря с юмрук пред себе си.*) Чуваш ли, срещу мойта сила никой не е устоявал досега! Планина и река не съм искал да знай напреде си. И силата си, и властта си — на, пред тебе бях ги сложил! Да ми кажеше: легни, път да вървя по тебе, щях да легна — сянка да се повлека подире ти, щях да се повлека. Какво ще ти разправам! Ех, хубаво беше!...

Цена — Ама ти какво искаш? Пак да остана при тебе?

Змея — Изпи ли си млякото?

Цена — Аз... как да ти кажа...

Змея — Хайде, тръгвай си. Не съм научен аз на таквизи.

Цена (*става, но все още не тръгва*) — Ако питаш мене...

Змея — Стига толкоз. То на жени и на вашите момци е дадено да се разкисват тъй.

Цена (*вперя очи в него и продължително го гледа, като че иска още нещо да каже*).

Змея — Какво ме гледаш? Да се разциля ли още. Върви си.

Цена (*бавно тръгва да излязва*) — Ти не искаше туй да кажеш. Ще си вървя.

Змея (*става от мястото си със суров глас след нея*) — Много ти здраве.

Цена (*излязва от пещерата, но преди да се спусне по урвата, избръща се пак и се спогледват двамата. Колебае се силно и полу към себе си*) — Ама аз дете ли съм? Сама не виждам ли? Излязох веднъж на своя глава и ще се повръщам!

Змея — Както си дошла, пак тъй се връщаш.

Цена — Къде? Какво ми трябва назад да гледам? Няма! Свършено!

Змея (*като че не може да я разбере*) — Какво?

Цена (*запокитя шишенцето настрана*) — Поврага с техните!... Не слушам никого. Няма!

Змея — Що разправяш още?

Цена (*виква решително*) — И да ме пъдиш, пак няма да си отида!

Змея (*учудено*) — Хъм, какво ще правиш?

Цена (*като се хвърля тичешком към него*) — Тука при тебе ще остана! Твоя да бъда. Аз сама си зная... От тебе не ме е страх!

Змея (*като че се сбърква самичък, иска да каже нещо и не знае какво*) — При мене?

Цена (*обвива ръце около шията му и го целува. След като го погледва право в очите*) — На, виждаш ли? Съвсем не ме е страх.

Змея (*смутен и цял обзет от вълнение, полека ѝ сменя ръцете от шията си*) — Чакай... Какво... Какво правиш?

Цена — Аз ти се врекох веднъж. Станах вече твоя! Какво друго? Какво ми трябва да диря повече?

Змея (*извърща се малко гърбом към нея, с наведена глава, като че се бори сам със себе си и мъчително*) — Недей. Стига вече толкоз. Върви си. Мене ми стига снощната. Видях — хем протягаш ръце към мене, хем се теглиш назад. Не искам отново пак да я повтарям.

Цена (*като се върти около него*) — Снощното, то се мина, остави го. Аз бях глупава. Дете! Сама не знаях какво правя. Отсега нататък... Ти ще видиш! Мене ми се отвориха очите!

Змея — Стига. Върви си. Не мога аз тези!... Какво искаш от мене?... Не съм за такива. Аз не съм навикнал толкова... За мене ли е тая!

Цена (*продължава да го тегли към себе си*) — Ама чуй какво ще ти кажа! Дигни си главата. Погледни ме. Само ме погледни в очите.

Змея — Аз нищо не можах да проумея от тебе.

Цена (*увива ръце около шията му и почва отново да го целува*) — На, не вярваш ли? Още ли искаш! На, аз съм в ръцете ти. Нито ме е страх от тебе, нито ме е срам!

Змея (*заробял*) — Чакай, ти ме замая. Аз се забърках... Този път съвсем се забърках в твоите...

Цена — Ти не си такъвзи. Не си. Тебе никой не те познава. Аз първа те познах. Защо мълчиш?

Змея (*след късо мълчание*) — Ти наистина позна ме. И аз първи път себе си познах. От тебе и — през тебе пак.

Цена — Ето, как и речта ти се измени, други стана изведнъж.

Змея — Първи път до моите устни други се докосват и чувам таквази дума.

Цена — Какво разправяше за себе си напред самичък. Ама ти само на приказка се правиш на зъл, нали? Само на приказка.

Змея (*полека дошъл на себе си, сяда и съвсем кротко*) — Седни. Стой тука. При мене. По-близо. Аз и тебе познах.

Цена — Пък искаше да ме изпъдиш. Без малко бях си отишла.

Змея — Досега друга не съм познавал и не знаях, че имало и таквизи по света.

Цена — Аз ти казах. Ти не искаше туй да речеш.

Змея — По-добре. Тъй по-добре стана. Ти сама като си тръгна и се повърна.

Цена — Като ме бяха наплашили. Забъркаха ме с техните приказки. Те разправят за тебе... Ама аз сама с очите си видях, ти не си такъвзи, какъвто те те приказват...

Змея — За другите каквото съм бил — за тебе то друго. Съвсем друго. Аз досега мислех, че нямам сърце. Камък е тука. Ти се докосна и аз го сецам сега. Първи път аз усещам сърцето си.

Цена — Всеки само сърцето си да слуша. То най-право всичко ще му каже.

Змея — Наново живот се захваща за мене. Било каквото било! Наново!

Цена — Тука двама ще го захванем. Аз ще ти бъда стопанката: ще ти разтребя, ще ти наредя всичко... Никой няма да ни се вмесва. Ще видиш!

Змея — Ти за сестра, за жена — за всичко ще ми бъдеш. Аз нямал съм досега нийде никого — расъл съм самостърк. Никого не съм искал да зная. Сега ти — за всичко.

Цена (*захваща да се върти и умилква около него*) — Нийде не ми е било тъй леко, както тука. С никого не съм приказвала тъй. Всички в село с мене все като че с някоя людска приказваха. И все се смееха и се подбиваха с мене.

Змея — Аз не мога като вашите в село да въртя, да суча. Много приказки мене не ми идат. Каквото ми е на сърцето, туй ми е на езика. Казвам тъй направо.

Цена — Мене твойто ми най-харесва. И ти от всички ми най-харесваш. Такъвзи добър и личен момък няма в село.

Змея (*горчиво се усмихва и я хваща за ръката*) — Добър — хм! В кладенеца като се наведе да пия някога на месечина — самичък съм се уплашвал от себе си... Ти наводжала ли си се някога нощем над тъмен кладенец, да видиш как вървят една след друга звездите! Подмигват си, задирят се отдалеч и мижат, и горят...

Цена (*сяда на колената му*) — Каква ти е зелена брадата! Лице ти чисто — по гушата обрасло. Очи — тъмнозеленикави, такъвзи цвят само мъха по мочурите, дето расте, съм виждала... Тука по гърдите ти свети като по гушата на гълъбите... Като ги хранех, когато бях малка, мислех, че туй е от бакър.

Издаlech се зачува тъмен шум, като че много хора идат насам. Отвън пред входа се показват две козарчета.

Първо козарче (*смее се*) — Хи-хи-хи! Змея прегърнал булката си... И не чува биля колко свят се е дигнал срещу него.

Трето козарче — Мълчи, да не му кажеш. Тя, Билярката, ги срещнала в клисурата. Върнала се с тях право тука да ги доведе.

Змея и Цена, без да обръщат внимание на тях.

Цена — Остави ги.

Змея — Мене ми е всичко тука. Помежду двама ни. Отвън за нищо не мисля. И тези, и които и да били — все ми е то...

Цена — Недей ги гледа, да те дразнят.

Змея — Все ми е то... И ти скоро тука ще навикнеш да гледаш и човек, и яре, и дръвце на равно!...

Козарчетата ги гледат отвън и се смеят.

Трето козарче — Какво е придобрял. Напред щеше да ни избие, пък сега нищо не вика.

Първо козарче — Гледа ни и сякаш не ни види... Може да го е свян пред булката му... Да стане да ни погне и тя ще се уплаши...

Трето козарче — Хи-хи-хи! Те ще му сметнат. Ела да видим надолу. Идат.

И двете пръпват из урвата. Шумът наоколо все повече и повече се увеличава. Сам-там из гората захващат да се чуват неясни човешки гласове.

Цена — Ей ги, че си отидоха сами... Аз тука при тебе ще стоя и никога няма да те оставя да се лютиш. Колкото се сърдиш, толкоз всичко по-напротив ще ти върви и ти само по-зъл ще ставаш.

Змея — Аз други ще стана. Какъвто ме искаш... И ти друга ще станеш. Оттука като се понесеш по онова ширине надолу — хи-и-и, доде ти очи стигат!... И душата ти се разширява тъй... небо и земя в нея да побереш.

Цена — Бъди си такъвзи, приказвай ми тъй. На никого не се гневи.

Змея — Да бях се отново родил, нямаше тъй да се обърна, както ти ме стори. С целия свят, дето на нож съм бил досега — ти ще ме сдобриш.

Цена (унася се в приказките му) — Недей мисли за света... Приказвай ми, само твоите приказки ми приказвай.

Змея — Склони си главата на гърдите ми. Искам само дъхът ти да сецхам, да се упоявам... Тъй пролет в тиха майска утрин, възпирал съм се на рудините, упоен от дъхът на цветята. Лягал съм, затварял съм очи — по-близо до тях. Струва ми се, че им слушам смеховете, долавям им скришните думи!...

Цена — Ти разбираш ли от езика на цветята?

Змея — Постой при мене, поживей малко тука, да видиш как ти ще вземеш от всичко да проумяваш, ще ти се отворят очи и уши — цяла ще се отвориш за всичко...

Цена — Аз сецах сама колко много... много има у мене, дето напират навън, иска да излезе да се радва на ведрината.

Змея — Ще се набереш тука на радости и хубост. Сутрин, като станеш, ще видиш, щом се пукне зора, как всеки цвят ще се отърси, ще трепне всяко листо. Тръгни — накъдето поминеш: цветята ще ти се усмихват, ще ти кимат; също като на дружка... Подружи се и ти с тях, с всичко наоколо се подружи и обикни го като свое... Никога няма да сетиш самот, нито пък някога ще ти дотегнат...

Цена (*отпусната в ръцете му, унася се*) — Приказвай ми... Само ще те слушам...

Змея — С думи не мога ти изказа. Ти ще видиш, всичко тука без думи си шепне, тъй кротко, тихо — и на тебе ще ти притихне душата, ще забравиш думи, всичко ще забравиш, дето си приказвала до днес... Нощем, когато задремат поля и гори, когато притихне околорът, ще чуеш тъмна приказка на тилилейските усои: там всичко в един глас тогази зашепва и те унася-унася, като в някой сладък сън, някъде пряко земя и вода...

Докато Змея и Цена се унасят в галене и милувки, шум от много хора вече се чува съвсем наблизо до пещерата. Неясните гласове на момците сам-там из гората се проявяват. Един вика: Оттука, наоколо да го заобиколим! Други няколко: Отгоре, отгоре! Гласът на Марта Билярката: Нататък, горе, между скалите! Гласът на Дамяна: Аз не се боя, ще вървя направо!

Тъкмо Цена и Змея, замлъкват и той се надвеса над нея да я целуне и пред входа на пещерата се показват първият момък и малко след него Дамян. Те надникват вътре и се обръщат надолу към другите.

Първи момък — Ей ги! И двамата. Тука били.

Гласове (*отдолу*) — Там ли са?

Други гласове — Дръжте ги!
Дамян (*като се повръща назад*) — Чакайте! Ще се разправим ей сега!

Цена и Змея изведнъж скачат.

Цена (*сепната*) — Нашите! Какво е станало? За мене ли?

Змея (*назърва и се повръща*) — Стой тука! Не бой се! Те цяло село дигнали. (*С досада.*) Един път и аз да се умиря в живота си — и цяло село чак тука да се дигне. Сега пак крамоли...

Цена (*хваща го за ръка и се мъчи да го задържи*) — Не можеш се разправи с тях. Мене ме е страх! Не те пущам.

Змея (*дърпа се назад към скалите*) — Да не си тука ти... Те няма да ме уплашат. Пусни ме, не бой се!

Цена — Ти не ги знаеш. Тя, Марта Билярката, им е казала и братята ми са дигнали селото. От дума няма да искат да чуят. Не можеш се оправи пред тях!

Змея — Остави!

Цена — Ще стане нещо. Ти зарад мене да изпатиш. Почакай! Аз ще изляза да се разправа с тях.

Змея (*като се изскубва от ръцете ѝ*) — Ти тука! Не искам да се показваш. Те са дошли с мене... Чакай да видя какво искат!

В това време, докато в едина затулен кът на пещерата се разправят Цена със Змея, отвън до скалите се струпват момците и мъжете. Пред навалищата се е изстъпил Дамян, настръхнал и със свити юмруци. Змея се показва на входа на пещерата и един общ вик от навалищата го посреща: А-а-а!

Змея (*Спокойно най-напред*) — Каква е тази врява тука? Какво сте се помъкнали насам? Искате ли нещо?

Дамян (*като му показва навалищата надолу по урвата*) — Виждаш ли ги! Всички не са дошли — още идат!

Първи момък — Искаме с тебе да се разправим. Изляз тука!

Змея — Там онази, Билярката, ви развалила ума, оставили сте мисирите и угарите. Нямам аз какво да се разправам с вас!

Първи момък — Охо, до днес ако са ти търпели всички, сега няма да ти мине тъй лесно!

Дамян — Аз няма стъпка да се мръдна оттука, докато не си свърша с тебе!

Змея — Ти ли! Че какво имаш ти с мене?

Дамян — Сега ще ти кажа. Ти си примамил и отвлякъл най-първото момиче от село нощес!

Змея — И тъй да бъде! Тебе, на вас какво ви влиза? Я се бягайте по-скоро оттука!

Дамян — На мене! Тя годеница ми беше!

Първи момък — Недей заплита тука, Дамяне, твойта! (*Към Змея.*) И да не му е била? Ни на него, ни на мене — никаква да не ни е била!

Други попрекарал години мъж (*бързо се вмесва в разговора*) — Тъй-тъй... Тука сме излезли цялото село, се казва. Ти момиче от нас си отвлякъл. Наше момиче!... Всеки от нас храни — ако не храни, сестра чува.

Змея (*нетърпеливо*) — Е, че?

Другият мъж — Те не са за людски... На змейове да ги оставим да ги отвличат в пещерите си...

Змея — Кой от вас знае как съм я отвлякъл, че сте се запънали насреща ми?

Дамян — Знаем — разбрахме ти ний всичките майсторлъци!

Първи момък — С билки си я омагьосал и си я грабнал на коня си... Тя щом се опомнила отзарана и викнала да плаче.

Змея — Вий с билки и магии се запоявате едни други, никой от носа си да не вижда по-далеч! Тука на тази ведрина билка и магия сваяст не потъмнява... Нейната и моята е друга, съвсем друга!

Втори момък (*из навалицата вика към другите*) — А бе на кого ги разправя той тези! Нейната и неговата!... Че когичком пък се завърза помежду им...

Трети момък — Ами-ами! По извор ли се харесаха или от седенките?

Четвърти момък (*към Змея*) — До снощи тя не беше те виждала била!

Змея — Ако ний с нея като вас сме се кротко и умилно гледали и сме се лигавили с думи... Ехе!... По извор и по седенки... Днес да й менци напия, пък утре да й китка от чело!... Те тези на вас са дадени... Когато ний двама се спогледнахме само!... Хм — и дума... За какво

аслъ ни са думи! Те таквизи като вас, дето тука нямат нищо, дето не знаят друго — те по години ще се разправят...

Трети мъж — Тези работи — на нас сега ти не ги приказвай.

Четвърти мъж — Всеки тъй ли, онъй ли е минал по този път. Хо-о-о-о, и оттатък бия!

Змея — Хм, вие! И вие, а? Най-напред може ли се събра във вашата глава туй?... Вий, дето сте се помъкнали, да ни делите един от друг. Тя била ваша, пък аз Змей. Като съм! Разгръщал ли е някой тук да ми види какво има вътре, че тогази да приказва!

Втори момък — Я го слушайте — и той разправя за сърце!

Няколко момци (главно разсмени) — О-хо-о-о!

Змея (със сдържан гняв) — Ха, думите ми на смях ли ги взехте! Защо се разправям с вас. Я по-скоро да ви гледам гърба. Те моите не са за вас!

Втори мъж — Чакай, не се люти! То сърцето ти и техния смях — те тези са дребни. За тях то врява на света не се дига.

Няколко от мъжете — Право-право.

Втори мъж — Ний сме дошли сега тук — дай ти момичето, пък да си вървим!

Трети мъж — Тя си е наша! При майка ѝ и при баща ѝ.

Змея (виква) — Тя е моя! Никой няма вече нищо с нея.

Дамян (към селяните) — Тя сама е плакала отзарана, искала е да си доде. Няма да я оставим! Не го слушайте!

Цена се показва зад Змея и навалицата се още повече оживява. Всички занизат към нея. В същото време отдолу се показват Любен и Стоил, които разблъскват навалицата и излязват срещу сестра си и Змея.

Няколко гласа — Братята ѝ, ей братята ѝ!

Дамян — Сама сега пред тях да разправи!

Цена (смело срещу всички) — Братя — който ще да е, ще ви кажа! Не искам с никого нищо да имам вече. Аз сама съм си хванала пътя, дето ме изведе, то моя работа. Не искам никой да ми се пречи. Да ми се вмесват.

Любен (учудено вперил очи в нея) — Ама туй, Ценке, ти ли си? Дето гласа ѝ не се чуваше в къщи! Ти ли си отворила тези уста?...

Цена — Аз съм! Не си ме познал досега, тука сега да познаеш сестра си!

Стоил (*кипнал от яд, едва говори*) — Ти сама не знаеш какво бърбориш! Тук пред цялото село... Дигнала си сватба, видиш ли каква! Да си скъса майка ми косите и да плаче в къщи!

Цена — Аз не съм умряла, да ме оплаква!

Стоил — Да беше умряла по-добре, отколкото тука да ни доведеше!

Трети мъж (*към Цена строго и сърдито*) — Имаш пък още очи да гледаш и да приказваш!... Я тръгвай напреде ни по-скоро — в село, у вас ще разправяш!

Цена — Умирам, там се не връщам вече!

Дамян (*към братята ѝ*) — Той я е запоил. Тя не е на себе си...

Любен — Туй не е мойта сестра... Тя само да се опомни да погледне този къде я е довел — ще се уплаши!

Цена — Сама по-добре зная къде съм! Вий стойте и гледате отвън, пък аз съм вътре.

Стоил (*пресича я*) — Ти си глупава! Не искам да слушам! Млъквай! Не искам да слушам!

Цена — Че вий кога сте ме погледвали и сте искали да ме чуйте, мене.

Стоил (*хвърля се към Змея*) — Този... Този, дето се е стъписал настрани и мълчи. Аз него!...

Няколко гласа — Дръж него! Дръж го!

Втори мъж — Той е всичко!

Змея (*като застава изведнъж пред Стоила*) — Не исках да се вмесвам между вас и нея. — Какво?

Стоил — Как ти влезе под кожата на туй момиче! Искам да ми кажеш: как в една нощ му обърна ума!

Цена — Мене питайте!

Няколко гласа — Ти настрана!

Змея (*мрачно и тихо*) — Ще ти кажа!

Стоил — От тебе аз сестра си искам! Чува ли!

Няколко гласа — Искай я — да ти каже!

Други гласове — Тука пред всички да каже!

Змея — Недейте ме зашеметява с врява и приказки само! Дигнали сте тези — не съм научен аз тука на таквизи...

Незахванал още да разправя Змея и отдолу се зачува викът на Стамена. Той бързо разблъсква селяните и гневен, запъхтян, се втурва към входа на пещерата.

Стамен (*дигнал нож тичешком*) — Бягайте се от пътя ми всички! Не гледам! Обърнал съм дън земя да го търся от отзарана... Причерняло ми е пред очите, не гледам!... (*Съглежда Змея и се хвърля с ножа върху него.*) Тебе търся! Няма да ми убегнеш!

Цена (*мигновено се хвърля пред брата си и разперя ръце да заварди Змея*) — Нямаш ти нищо с него — аз го повиках!

Стамен (*в бързината си, като забива нож в сърцето на сестра си*) — Нищо не слушам, не гледам! Притъмняло ми е...

Цена пада мъртва на ръцете на Змея. Навалицата изтръпнала се стъписва.

Любен (*ужасен*) — Стамене!

Стамен (*като отстъпва и вижда какво е направил*) — Ха-а, вместо него тебе ли! По-добре е с моята ръка — отколкото да те гледам в ръцете му!

Змея (*настръхва, оставя на скалите трупа и вика с всичка сила*) — Затуй ли дойдохте? Махвайте се!... Оттука... По-скоро оттука!... Всички!

Навалицата плахо се отдръпва.

Дамян (*към Стоила и Любена*) — Не му я оставяйте! Да я вземем, да я погребем в село!

Няколко от селяните посягат към трупа и изведнъж пак отстъпват.

Змея (*завардва трупа и след това се втурва подир множеството*) — Не я давам! Тя е моя! Не пипайте! Махвайте се! Ще ви помета, като хала! Да ви не гледам! Оттука! Очистяйте оттука!

*Навалицата уплашена се пръсва надолу из урвата. След малко затихва, **Змея** се повръща,
дигва **Цена** на ръце и я внася вътре.*

*Змея оставя трупа на легло, гледа я умилно и продължително мълчи. После едри капки сълзи
закапват от очите му, той се навежда и прилепя устни до тия на мъртвата.*

Елена, април 1910

ПЕТКО ТОДОРОВ
ПЪРВИТЕ

лица

Даскал Димитър

Чорбаджи Петко, водител на старите чорбаджии

Хаджи Андрея

Хаджи Куман чорбаджи

Милан

Стефана, жена на чорбаджи Петка

Милка, дъщеря на чорбаджи Петка

Христо, син на чорбаджи Петка

Добри Терзият, водител на младите чорбаджии

Ганчо Куката, новоизбран кабзумалин

Михаил, брат на Стефана

Дядо Къню, селянин

Дечко Граматика, стар учител

Пан Пшесмицки, инженер, поляк

Хашлака

Занаятчийи, селяни, жени, турски заптиета

Действието става през половината на миналото столетие в един прибалкански град.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

Пруст у чорбаджи **Петка**. Подът застлан с няколко пъстри, китени губерчета. Стените, наоколо прозорците, вратите, иконостасът и целият таван украсен с цветорез. Под прозорците надлъж цялата стена миндер, покрит с китен миндерлък, по него са изправени ред китени възглавници, а отсам-оттатък в къта по една шита със сърма възглавница. Над прозорците са разкрасени по стената множество бели сахани и тарели, две пушки и няколко обковани със сребро и седеф ханджари. Въз една страна до вратата, водеща от пруста към чардака, е изправена малка масичка-долапче, над която стои сребърен поднос със сребърни лъжички, кошничка за лъжичките и сребърни пахари и коруп за сладко. Над долапчето вдълбан в стената иконостас, в него вътре сплетени няколко китки пшеничени класове — брадите на чорбаджийските нивя. Също от другата страна до вратата, която пък води от пруста към къщи, е сложен брашовски сандък, над него по стената са наредени чибуци, а до чибуците провесени две дълги копринени кърпи.

Отвън мъглива априлска нощ. Сегиз-тогиз през прозорците се мярка светлик от фенерите на минувачи нататък по мегданя. Влиза **Христо**, шестнайсет-седемнайсетгодишно пернато момче, с памучна антерия вместо елек, над антерията шаячен жакет и гологлав. След него **Милка** в ръце с два пиринчени светилника, които отива да изправи на масата. Тя е току-що разцъфнала осемнайсет-деветнайсетгодишна девойка, умна и съсредоточена в себе си и съдържана, облечена е със сукнена разкроена пола, цяла обшита отпред със сърма и с възкъси набрани поли. Подир Милка и Христа влиза майка им — средна пора жена, възниска — понякога надут-горделива. Тя е облечена с къса подишита салтамарка, прищъпнат чепак, с вълнени набрани поли, които се спущат чак до земя. На глава с морав фес, с тесен сарък наоколо. На гърдите блещи голяма пендара, завързана с огърлица рубии на врата.

Христо (показвайки с пръст мярналия се през прозорците фенер на минувач по мегданя). И сетните плебеи бързат към Метоха. След малко пък старите патрици ще дойдат тук.

Милка. Какво мъдруваш?

Христо (надменно). Ти не знаеш нищо. (Като да разказва заучен урок.) Плебеи се наричат тия жители на Рим...

Милка (пресича). Запомних ги и аз вече... Кои били занаятчии и земеделци, плащали данък, служили като войници, но не вземали участие в управлението.

Христо (по-скоро грабва реч от сестра си и продължава все тъй, като да казва заучен урок). Патрициите имали в ръце ползването от обществените полета, те едни занимавали обществените длъжности и не искали да смесват кръвта си с плебеите.

Милка. Коего изчетеш от книгите, с него учен ще се правиш.

Стефана *(без да ги слуша, като изправя възглавниците по миндеря)*. Иди оттатък, подигни възглавничката, Милке, стига се наддумвахте.

Христо *(продължава)*. Дотегнало на плебеите да влачат хомотя на патрициите и дигнали глава. Затуй дошъл Сервий Тулий и побързал да ги освободи. *(Към Милка)*. Разбра ли сега, коконо?

Милка *(показва на главата си)*. Ти извади нещо от своята да кажеш.

Христо *(важно застанал пред пруста)*. Даскал Димитър — туй е Сервий Тулий. След него иде Тарквиний Горделиви — и началото вече на републиката.

По чардака се чуват стъпки.

Стефана. Ей и хората идат. *(Към Христа.)* Я отвори вратата.

Михал *(отвън още)*. Събраха ли се, събраха ли се и тук?

Христо *(отваря вратата. Към майка си)*. Вуйчо Михал.

Михал. Добър вечер. Още никого няма я, много ви тежки хората, сестро. Нашите не затворили дюгените и — на Метоха.

Михал е трийсет и пет, четирийсетгодишен мъж, среден ръст, лек и палав. Накрехнал настрани висок фес, разметнал на рамена чепкен, облякъл елек, цял със сърма обшит, и с широк червен пояс.

Стефана *(надменно, с явно пренебрежение към брата си)*. Не им търпи, пък ний сме му сити.

Михал. Я сити — я... Току не им се изпуца кокала от уста...

Стефана *(към Христа)*. Ти нали за чибуците дойде?

Христо *(полушеговито-полудекламаторски)*. Плебеите няма вече да палят чибуците на патрициите.

Стефана. Какви владици-патрици пък сега? Изнес чибуците, чек ратаите пукат кафе.

Милка повтаря, каквото им разправил Даскал Димитър.

Стефана. Той да не е подигнал и децата срещу бащите им?

Михал (*кикоти се*). Ама ще падне един смях до бога!

Стефана. Ти стой настрана пък — смеха си гледай!

Михал. Ба — човек живея за един смях! Като бяха се окумили, като бе глъхнало... Ката утрин ще се проточат през мегдания Хаджи Андрея, Хаджи Куман, Андрон, сякаш попове на прянос минават. Хай подире им раята. Я, втръсна ми се — да се поразмъти, да стане щогоде...

Стефана. Щом ти са втръснали тези, гледай пък Куката. Хайде, да е честит на тебе и на всички!

Милка. Ама не е за тука. Христо разправя какво било в Рим.

Христо (*със същия важен тон*). Както там, таквоз и тук. Плебеите работят, патрициите стоят; патрициите господстват, плебеите робуват. Не добият ли права плебеите, ще се обърне света!

Стефана. Стига бърбора — изнес чибуците!

Михал (*кикоти се*). Ганчовица Куката, Добревица ще се запечатат в онези ми ти малакофи по черква, пък старите чорбаджийки като ще подвият поли...

Стефана. Кой — аз ли ще подвия? (*Клати глава, като че довършва закана в себе си.*)

Христо (*между това обира чибуците и важно с мерни стъпки излиза*). Христо няма да пали вече чибука на Хаджи Кумана.

Стефана (*след сина си*). Че тя фалагата на батя Дечка...

Милка (*пресича майка си и с недоволство*). И-и, и ти за Дечковата фалага захвана като свака Хаджия. Разберете, мина вече времето и на нея, и на Дечка Граматика.

Михал (*към Стефана, разсмян*). Думай сега де.

Стефана. Само туй знайте; минало времето на старите, дошло на Куката от ръта и на Даскал Димитра.

Милка. За угодата на някого светът няма да се спре на едно място.

Стефана. Тъй. Да си отиде баща ти, да стори място на Терзията и Куката.

Михал. Е, стига все против нашите де!

Стефана (*полу на себе си, с подигната глава*) — Защо не съм сега мъж, божке! Защо не съм? Ами с този фиштан къде да се дяна?...

Михал. Е, щеше да изкараш и ти една поразия като Хаджи Андрея — повече какво? Вчера проводил у дома момчето си — като му държа противна страна, да му платя борча си. Имах да му давам десетина гроша от вино — их, калпазанина!

Стефана. Полека, батю Хаджия е оттатък.

Михал. Сякаш не го зная, като го смъкна Хаджи Христо от онези чакалски ли, кучешки ли колиби — Хаджи Андреювици, дето са ги прекръстили сега. От рая направи го зет и на мене чалъм да продава.

Стефана. Тебе прилича ли ти да не си плащаш борча!

Михал. Аз съм чорбаджийски син!

Стефана. Ама баща ти не пазаруваше вино на вересия, не ходеше да се братими с Куката. (*Към Милка.*) Иди виж ратаите опукаха ли кафето. Вземи да го смелиш.

Михал. Чакай пък аз да се върна да видя какво са я завъртели на Метоха.

Михал из едните врати, Милка из другите — излизат; откъм къщи влиза чорбаджи Петко.

Средна пора, едър приличен мъж, са буйни мустаци и хубаво избръсната брада. Над копирена котнияна антерия облякъл сукнена салтамарка, възсини сукнени потури, препасал също тъмен пояс, на който затъкнал отстрана сребърен дивит. На глава е наложил калъплия фес. А през врат праметнал дълъг синджир на часовника си, скрит в пояса отстрана. Както цялата му външност, тъй и осанката му издават у него породист човек. Той е малко бавен, с достойнство и говори всякога уверено, макар понякога да се забелязва известна наивност и мекота.

Петко (*внося малко столче, покрито с тъкана покривка*). Да има де да сложим огъничето — Михал ли беше тук? Когичком изскочи?

Стефана. Не го свърта. Отиде на Метоха.

Петко. Щях да му поръчам, като си свърши Даскала, да му каже да се отбие да пие едно кафе у дома. Имам да му кажа две приказки.

Стефана. Притрябал ти е. Само да задява Милка и тя да зяпа подире му.

По чардака се чуват стъпки.

Хаджи Куман (*отвън още*). Я отворете да светне бе.

Петко (*към жена си*). Светилника!

Хаджи Куман (с влизането си). Не носим ни аз, ни Дечко фенерец — не виждаме де стъпяме. Добър вечер.

Домакините. Дал бог добро, дядо Хаджи.

Хаджи Куман, прекарал години старец, простак, говори провлачено. Облечен със салтамарка и шаячни потури. След него върви Дечко Граматика, съща пора комахай, затъкнал в тесен изтрит пояс дивит и в тъмни кърпени шалвари. От другите врати влиза и Хаджи Андрея, възниськ, плещест, с подстригани по гръцки мустаци, облечен също като домакина. Той е надут, груб, обича да говори натъртено и понякога нетърпелив.

Хаджи Андрея. Тъкмо щях да кажа — един фенер да изнесат ратакините.

Стефана (към Хаджи Кумана). Заповядай, дядо Хаджи. Ти и гостенин водиш. Минете отгоре.

Хаджи Куман (като се спира сред пруста). Спарпутих го в тъмнината, и то — на Метоха. Че не стига ли там Даскала, ами и дъртия Граматик?

Дечко Граматика (иска да се оправдае). Как — не на Метоха бе, дядо Хаджи!...

Хаджи Андрея. Аз съм рекъл вече — утре, като вземем мезлиша, пак него ще туря.

Хаджи Куман. И аз. Куче да ме лай, няма да храня.

Хаджи Андрея. Дигнахме училище, от черква по-голямо, че събрахме светогорски калугери — дето ги разпилял аскеря — да се учат в него, да ги хранутим и да ги учим.

Хаджи Куман. И какво учение. На книги ли ги е събрал да ги учи този даскал или на талим.

Петко (като им показва да седнат). Да оставим Даскала, дядо Хаджи, на него няма да даваме ум, ами...

Хаджи Андрея (едвам седнал, скача пак и възбудено го пресича). Като речеш — да го оставим! Той разбърка всичко тука, утре ще ни вземат и раята, и стоката — да сме го оставили!

Хаджи Куман. Чорбаджилъка на дяда си ли му се ще да си повърне или ни дири отнейде слабото място да ни възседне: турил е този синковец нещо на око... При тебе, чорбаджи Петко, той катаден идеше. Ти не може ли тъй някак да го проумееш къде му стиска калеврицата?

Хаджи Андрея. Онези хаймани, дето тършуват по Балкана, ако не са те под кожата му, аз ей ма де съм! Рекли са му да си нареди няколко в мезлиша като Терзията, да пипне черковната и училищната кутии той — подире, като хване с тях гората... Има цяла зима да пият по влашките кръчми и да попържа султана!

Петко. Стига сте одумвали момъка! Откогато сме отворили голямото училище и той е поел работата, мъже брадати от дедай си села в градове околвръст събра да ги учи. От Хилендар чак хората го разбраха, ний наш човек не можахме да го ценим. То е тъй — никой не е пророк в отечеството си.

Стефана (към *Хаджи Андрея* и *Хаджи Кумана*). Той моя мъж все ай тъй. В окото му бръкни, зла дума за Даскала не казвай.

Петко. Той не е какъв да е. Дядо му Димитър на времето си беше пръв чорбаджия тук. С ален капут го беше дарил войводата. И в манастиря в Завярата го хванаха. Помня и сега как плака цяла нощ баща ми, кога го обесиха.

Хаджи Куман. Ами тогази какво му е на тогози, зарад Терзията и Куката да иска да ми земе ранцата.

Петко (*става и тръгва да излиза*). Да проводя Христа да го повика сам той да ни каже. Аз и без туй исках да се разговаря с него.

Хаджи Куман (*след чорбаджи Петко*). Их, чева не е риба, да се хвърли сама на лясата — тези работи хамен тъй казват ли се направо! Защо ще си правиш труд?

Щом чорбаджи Петко излиза, Стефана сяда на мястото му и се завързва сякаш по-интимен разговор.

Стефана. И остаряхме, и патихме: моя мъж все туй си остана, такъвзи и ще си умре. Ай тъй вижда — в очите му го лъжат, той сякаш сам се прави на ахмак, вярва на цял свят. Нему като му е чисто сърцето, мисли и другите тъй.

Хаджи Куман. Той чорбаджи Петко не помни. Аслъ на този Даскал в кръвта му е туй. На времето дядо му за десет хиляди гроша ат яздеше. С османпазарския аянин на моравата джирито и какшкан играеха, аскер като минеше оттук, рекат да съберат от хората ечемик, храна — той няма да отиде от всякиго да вземе, на бащините ти и на

вуйчовите ми хамбари ще налети. Съмна на чорбаджиите, като го премахнаха.

Хаджи Андрея. И баща му, и този, край тази къща като минават, поклон трябва да правят. Досега щеше ряпа на огнището им да поникне. Днес, днес моята жена помни, като отсекли чорбаджиите: на техните и огън да не дават съседите, майка ѝ я провождала вечер късно да им занесе главня под престилка.

Стефана. Мене туй ме е най яд! Да не беше Петко пристоял онази година да го главят и да му дадат пет пъти повече от батя Дечка — какъвто оголял се върна, като се окашляше само, отдалеч щеше да подвива пеш! Даде му хляб на ръката, поизплати си къщата на дяда Хаджия, сега...

Хаджи Куман. На кой ум се намерих да му дам толкози парици да потроши в Елада.

Хаджи Андрея. Ти ще си прибереш взимането до косъм.

Хаджи Куман. Да прави, каквото ще! Къщата му е насреща. Дечка ще турим.

Дечко Граматика (*със скръстени ръце и прекалена скромност*). Белким не ми е занаят или не съм учил двайсет години момчетата, като речете, дядо Хаджи, на ваше здраве, пак го учвам.

Хаджи Андрея. И ще ги учиш, и в черква ще канерваш. Толкози години си шетал — на мойто време да те уморим от глад, не приемам.

Дечко Граматика (*свел умилено очи*). Хе-е-е, учил съм ги. Как съм си бърхтал ангела от всекиго челяк да изкарам, Хаджи. И с добро, и с дърво. За една кърпа и за една кокошка свършваха при мене азбукето и псалтиря...

Хаджи Андрея. Аз твоята наука за всички нови даскали не я давам.

Дечко Граматика. Малка бе тя, ама който веднъж я изкара, здраво я хваща. Най-напред донесе си панакидата, напиша му отгоре: „Кръстя, боже, помагай.“ И захване: „Аз, буки, веди.“ (*Полека.*) Сега за едно лято ги изкарва на пясъка, ама защо ми е на пясъка...

Хаджи Куман (*възбудено*). Да го турим, да го турим! Дечко да ги учи.

Стефана. Че защо пък...

Петко отново се повръща в пруста.

Стефана (*към мъжа си*). Приказваме тук — батю Дечко шетва още.

Петко. Я да доде да ти помогне тебе Дечко да видиш кафе ли — какво ще ни проводиш. (*Стефана и Дечко Граматика излизат.*)

Петко. Утре онези ще ни искат сметка в училището. Пред меймурина и пред народа ще гледат да ни очернят. Всеки, каквото му е дадено на ръка, да го приготви... Кондиката и мехюрите да ги вземните. Сребро колкото има в кутиите, да е прибрано до пара... Другите де са? Андрон бари няма ли да доде!

Хаджи Куман (*кима отрицателно глава*). Тц, не ще. Срегнах го днес — такъвзи чорбаджилък не иска вече да прави. Всички го подритвали.

Петко. И той дертовете си във всяка обща работа ще ги намеси.

Хаджи Куман. В мезлиша, вика, ваш човек ли дойде — прав е, мой ли — крив. Приказката му за нищо не се зачитала.

Петко. Андрон ум ли иска да доде да ми дава, да седна да го слушам! Там не го викам аз на приказка. Общи работи не се вършат с разговори — искат пипане и тичане.

Хаджи Андрея. Ако ще бе! Оставете го. Тъй, невидяло се! Като е прибрал всички хайти в раята си!

Хаджи Куман. Не е тъй, Хаджи. Аз ти думам и по ищирата, думам ти и подире, като захванахме черковата. Недей прибира всичко в ръката си. И ний да покомандарим една работица, от чорбаджилъка си да познаем нещичко.

Петко. Стига все за големство и вий! Обща работа в ръце държим. Цяла глутница се е настървила...

Хаджи Андрея (*дига рамена*). Аз от зимъс викам. Още еснафа като се разшава по колибите. Да събере всеки чорбаджия хората си: оставаш ли си ти пак рая — хай върви си, чупиш ли жегъла — плати си борча. Тъкмо се запролетява, поискат нива — няма нива; сермия за кермекчийница на Цариград — няма. Нека им намерят нивя и пари в чаршията!

Петко (*с досада*). Един път не можахте да ме разберете и вий!

Хаджи Куман. Нивиците си аз самичък ще работя. Да ми плати всеки борча си, дето съм го предплатил на кабзумалина. Не им ща ни мезлиша, ни чорбаджилъка.

Петко. Сто пъти съм ви казвал: аз не искам да меся сметките си с общите. По свои сметки аз не карам общи работи. И от таквизи, дето се дрънкат по тезгяхите и на Метоха, малко искам да знам!

*Между това от вратата към чардака влиза **Милан**, около трийсет и пет годишен, малко унесен в себе си човек; с видимо усилие да се домогва до собствено мнение, търси си всякога думите и безволен. Той е блед, от време на време сухо покашлюва, обут е в широки ботуши, на които се показват калпаци на калцуните. С голям калпак на главата — личи, току-що е слязъл от коня.*

Милан. Добър вечер!

Петко. Дал бог добро, Милане! Добре, най-подир стигна и ти.

Милан. Както съм окалян, измокрен — теглих с коня си направо. Да се отбия в къщи — тъй, таквози — никого няма дома. Пък закъснях.

Петко. Добре си сторил. Седни. Днес хубаво те е прал дъжда по Балкана.

Хаджи Андрея (нетърпеливо). Кажи да чуйм — какво я завърши?

Милан. Утре колибарите ще слязат насам: то таквози... само ще си каже. Сега доведох и дяда Къня. Мина оттатък да се почисти.

Хаджи Андрея. Аз ти рекох, като отидеш при моите раи там, какво ще им разправяш.

Милан. Сега таквози... Полския пан — онзи, как го викаха? Пиш... Пиш... дето прекарва пътя през Балкана. Във всяка колиба се спирал, изпивал по една ока вино и им разправял.

Петко. И той ли пък. Те в Полша се уредиха, че у нас дойдоха!...

Милан. Подир него минал пък Михал — всичко се обърнало ай тъй. Право, като ги слушам, аз таквози...

Хаджи Андрея (с досада към Милана). Какво таквози, онаквози.

Милан. Да се дръпнем пък! Щом ний сме били най-голямото зло...

Хаджи Андрея. Толкоз то от тебе!

Разговора пресича стопанката, която води дяда Къня — стар, но държелив колибарин, завил бели навуца и с голям калпак.

Стефана. Годините вървят.

Дядо Къню. Време му е, ще кажеш, и дядо Къню да пусне брада, ама той е рекъл: докато не види и трето коляно от рода си, няма да се даде.

Петко *(като го посреща)*. В тази лапавица като си вървял, юнак си, дядо Къню — и от мене си по юнак!

Дядо Къню. То не ще приказка. Чорбаджията като поръча, ред ли е дядо Къню да не дойде.

Стефана. Мини, седни, дядо Къню.

Дядо Къню *(като сядна на сандъка)*. Ай тука на брашовския. От дяда Хаджия още той е вземал по десетина гроша назаем, колкото да си има отворени врата в тази къща. Господ на небето, чорбаджията на земята! Все под негово крило съм стоял.

С цял поднос кафета влиза ратакинята и поднася всекому чашка. После и ратаят поднася чибуците. Всекому дава чибук и с ръка туря малко огънче в него. Само на дядо Къня не оставя чибук.

Петко. Ами за дядо Къня чибук?

Стефана. Не го е сметнал.

Дядо Къню. А-а, остави, чорбаджи Петко, дядо ви Къню и без...

Петко *(откачва от стената чибук, подава му го заедно с кесията тютюн)*. В мойта къща не бива тъй. Заповядай!

Дядо Къню *(поема ги твърде поласкан)*. Гледай, гледай, за дядо Къня... Той сам ще си го напълни.

Когато всички зафирцват кафето и чибуците задимяват из пруста, на вратата откъм чардака се похлопва.

Петко *(става да отвори)*. Даскал Димитър. Чакайте! Заповядай, Даскале. Ти все по еленик го караш.

Даскал Димитър *(с влизането си, като се ръкува със стопанина)*. Хлопам. Не зная да нямате нещо.

Петко. И ний имаме същото, каквото вий отгатак.

Даскал Димитър *(ръкува се и със Стефана, после кимва и на гостите)*. Добър вечер.

Петко. Заповядай, седни!

Даскал Димитър — млад, строен човек, с шаячни френски дрехи. Той е самоуверен в речта си и горд. Към Петка се отнася като че със снисхождение, а към другите чорбаджии с ирония, понякога грубо и дръзко.

Даскал Димитър. Пригответе ли се?

Хаджи Куман. На никого нищичко не съм длъжен, няма какво да готвя.

Хаджи Андрея. Да се запретна мегдан с Куката да делия? Че не съм останал хляб от чорбаджилъка си да чакам.

Даскал Димитър *(като го изгледва с ирония)*. То се знай. Вий не приемате. Пан Пшесмицки разправя, шляхтичи като вас в Полша и добър ден от робите си не приемали.

Петко *(сяда до Даскала)*. Да оставим шегите, Даскале. Искам с тебе да се разговоря по-наздраво — и като приятели речи, и като...

Даскал Димитър. Няма да можем да се разберем, чорбаджи Петко. Защо да си правим труд напразно.

Петко. Захвана се една борба срещу мене: отпървом с шушукане из миши дупки по чаршията, след туй се разшърка и между раята, сега, гледам — хора, паметни като тебе, дори и те влязоха в нея. Искам едно да ми кажеш: ти с твоя ум как го вземаш всичко туй? Къде ще му излезе края?

Даскал Димитър *(снизходително усмихнат)*. Ами той краят му ще бъде много близък и се види.

Стефана. Да го чуем и ний.

Даскал Димитър. Много просто. Ще падне стария и с него кривач хора, които държат всичко, да сторят място на новите, друг ред да турят.

Хаджи Андрея. На Куката!

Милан. Той ми таквози... ред.

Даскал Димитър. Вий Куката видяхте и се заловихте у него.

Хаджи Андрея *(троснато)*. Нали туй ти са хората. С тях ще се борим!

Даскал Димитър. Още като го посочиха, казах, той не е за такава работа. Повторих и одева — на Куката не му стана добре. Всички искат от него — не мога да си налагам волята... *(С ирония)*. То

вий я карахте тъй, когото посочехте на раята си, него избираха. И като седне веднъж в мезлища, струва му се, с тапия го взема.

Стефана. Подкарайте го вий по-добре, да ви видим.

Даскал Димитър. По моему сега колибари и еснафи трябва да имат само туй пред очи: да смъкнат хомотя на чорбаджиите, да вземат общите работи и да разчистят на хората, които ще изпъкнат тепърва между тях.

Дядо Къню. Не пониква първия човек като едностърк синчец в гората, синко.

Даскал Димитър. Знаем, богатство трябва да натрупа.

Петко. Богатство лесно се събира.

Дядо Къню. Докато чест спечели, докато захване думата му корен да хваща... Колко, колко трябва да му повярва света, да тръгне подире му...

Даскал Димитър. Досега — да станеш първенец, трябва със знатен род да се прославиш, да се заобиколиш с рая, най-подир да се дигнеш и на Ерусалим да отидеш. Първенците не изпъкнаха с друго — с парите, родът и хаджийството си.

Хаджи Андрея (*едва се сдържа, грубо*). С борчове и чапкълъци — с туй ли пък вий ще изпъкнете?

Даскал Димитър. Ний ли? Ще ти кажа — не бързай! Един с честта си, други с ума си, трети с труд. Всеки, който дарба има, ще направим тъй — сам да може да си отвори път.

Хаджи Андрея (*надут и обидно*). Пет пари за ума и дарбите на таквизи голтаци аз не давам, да знаеш!

Петко (*за да предвари караницата*). Ако ти се много стяга душата, излез отвън да изпушиш една цигара. Аз Даскала тази вечер съм го нарочно канил тук, да се разговоря с него. (*Като се извъръща към Даскал Димитър кротко*). Пари и хаджийството е лустрото на чорбаджилъка. Аз сам на Божи гроб не съм ходил — няма и да ида — хора с дарби и памет трябва. Никой повече от мене не им сеца всеки ден нуждата и не знае колко те трябва. Да излезе някой паметлив, даровит човек, да го видя — аз първи ще го потегля към себе си. Тебе искаш ли да те избира чорбаджия утре?

Хаджи Куман (*като се спогледват с Хаджи Андрея*). Пъх!

Даскал Димитър. Във вашите борби да се замесвам — не е моя работа. Приказвахме за друго. Вий тук не можете да разберете: всичко

теглите към себе си; ако даровит човек дойде при вас, той ще бъде пак такъвзи, каквото сте и вий.

Стефана. Хубава работа — че ний да не сме!...

Даскал Димитър. Може да сте най-добрите. Само той няма да се дигне на своя нога, няма да подкара и работите тъй, както той си мисли. Ще бъде покрай вас и всичко ще тече тъй, както си го знаем.

Петко. Нищо не знаете, Даскале! Борите се срещу днешния ред: един се дере гърлото хомотя от раите да събаря, други си разправя, не вървяло всичко тъй, както нему му се ревнело — приказки наизуст са те. Виждам — ни ти, ни никой от вас не си е дал труд да помисли: какво ще рече да си чорбаджия на този свят.

Даскал Димитър (*усмихва се със снизхождение към Петка*). У нас какво са, всеки ден ги гледаме, а какво са били у еничерите...

Петко (*без да го слуша*). Да владееш една рая то е да пазиш и да береш грижата на цяло стадо хора. Да знаеш, отговаряш за него и тука на земята, и горе на небето.

Даскал Димитър. Да, но хората не са стадо!

Петко. Не ща да се ловим за приказки. Слушай ме. Всякога, когато турците поискат нещо, чорбаджията се изправя сам за раята си. Разтършуват се по Балкана, замирише на размирица. Войводата не отива да дири друго — доде на мезлиша и там всеки стои за своите хора с главата си. Дето сега виждам вяра, род да са се запазили между нашите колибари, дето не са им обелили базиргяни ребрата — то е, защото всеки от тях е влачила хомотя, както казваш ти, и не му е хрумвало и той на своя глава да кара.

Дядо Къню. А бе то хич приказка ли е! Оставете дядо ви Къню да му каже на Даскала. Колибарин без чорбаджия — той е като Йова. И пред турчин стои за тебе, и в мезлиша разправя, и на даването те преплаща.

Даскал Димитър. Вий ще се научите сами да си плащате данъка. До туй да остане само! За него много ум не иска.

Петко. Като не я проумяваш тая — на! Чорбаджията си развързва кесията и предплаща наведнъж цялата си рая, да не остане вълкът да влезе в кошарата — от всяка овца да събира данък. Как съм си прибирал след това от всеки колибарин парите си — мене питай!

Даскал Димитър. Знам.

Петко. Ама аз съм чорбаджия! Тези хора ми са оставени от деди и прадеди. По-добре мой някой и друг грош да се изгуби, отколкото да оставя турчин да надникне в огнището на едного от хората ми.

Даскал Димитър. Зная, много добре зная — вий си пазите раите, заемате им пари, те ви работят нивите и каквото изкарат, го носят на вас. И децата знаят туй. Колибарин не може едно яйце самичък на пазаря да продаде!

Петко (*дига ръка и го пресича*). Да ти кажа защо! Каквото ми донесе раята — яйца, масло, вълна, — като си взема колкото ми трябва за в къщи, другото провождам да го занесат у зетя ми. Той да си боли главата. Да не мислиш, чорбаджиите са петимни да се товарят със стоката на хората си, подире да се чудят пък те на кого да я продават. То е само и само — да не остават колибарина с чистото си сърце да отиде да го лъжат базиргяни по чаршията и да се подиграват с него.

Даскал Димитър. От всичко това какво излиза? Всеки от вас държи неколкостотин къщи в ръце.

Милан. Чорбаджи Петковите може и да са и от хилядо нагоре.

Даскал Димитър. Толкоз повече. Тези хора нямат воля в нищо.

Хаджи Куман (*към Хаджи Андрея*). Каква го е воля патила тогози? На, ако проумях едничка от неговите. (*Към Даскал Димитра*). Че за какви спери му е на колибарина туй бре!

Даскал Димитър (*обръща изведнъж на шега*). Че аз мисля да я накича на чело, дядо Хаджи, та да даде и на чорбаджията си малко да се покурдисва, затуй!

Хаджи Андрея (*към другите раздразнен*). Аздисали са — аз ви казвам, аздисали са като презобени коне! (*Към чорбаджи Петка*). Видя ли го сега и той не знай за какво се запъва!

Даскал Димитър (*като подига гласа си троснато*). За да си поеме всеки грижата, за да зарадеят всички заедно за общото — затова се запъвам! Хората не са деца!

Дядо Къню. Ба, и още какви!

Даскал Димитър (*с още по-подигнат глас*). Ще го излъжат няколко пъти на пазаря — ще се научи да си отваря очите; някой от мезлиша открадне или не върши работа — ще го махнат; турчин посегне на честта му, ще му се опре. Пък щом види, не се излиза тъй наглава, ще замахне и върху него.

Петко. По-полека, Даскале. Аз не съм глух! Според тебе, като оголее веднъж раята, таквизи като Куката да ѝ разбъркат сметките — сетне щели да поумнеят!

Даскал Димитър. Те, както векове са смогвали бащите ви и вас да нахранят, ще понесат някоя и друга година пагубите на базиргяните и на Куката.

Дядо Къню. Малка му е сирмията на колибарина, синко, страх ме е, не може понесе, пък оголей ли един човек, вземат ли му и честта, нататък не го боли за нищо.

Милан. И аз щях да кажа, таквози... Какво вече ще брани от турчина, когато му вземат всичкото...

Петко. Не влизайте в сляпа улица! Думата ни е за друго тука. На нас и на раите останало с турчина да се мерим!

Даскал Димитър. Защо? До ще ден и с него да поискаме да се мерим.

Петко. Само това ни липсва.

Даскал Димитър. Навикнали всякога да се наблягате един на други с вашия ред, ето дори сами сте изгубили вяра в себе си. Вий приличате на стари кладенци. Черпили, черпили всички от памтивек от тях, сега и влага надали е останало по дъното, пък искат воденици да карат.

Милан. Послужете, вижте за колко таквоз... ще ви изберат и вас. Общите работи не се те с малко и лесно карат.

Даскал Димитър. Новият ред ще разкрие нови извори! Да видите как отвред ще бликнат хора със сила и вяра в рода си!

Хаджи Андрея. Ха-ха! Полека. Като гъби подир дъжд.

Даскал Димитър. Когато общите работи бъдат достъпни за всички, народът ще има голям избор — най-достойните — те ще управляват!

Петко. Пъха ли си всеки ръката в общите работи — те няма да помръднат и педя напред! Там ще искат едни ръце от желязо! Туй да оставим. Ако тръгне, както разправяш, всяка пролет трябва чорбаджиите до един да се сменят.

Даскал Димитър. Та какво от това?

Петко. Като как си мислиш ти — да поемеш общите работи? Хамен тъй като влезеш да привиеш кръстом нозе в мезлиша, всичко ще тръгне, а? Най-напред един чорбаджия докато си завъди приятели

между турците. Да има на двама, на трима аги здраво да се опре, че тогава и думата му да хване да минава пред войводата.

Даскал Димитър (*пресича го*). Той, като се опира здраво на народа, не му трябват никакви аги — войводата ще гледа него и патерицата му.

Хаджи Андрея. Щом Добри Терзият се натопори с патерицата и на войводата сърцето в петите ще отиде.

Петко (*свива рамена и дига ръце от Даскал Димитър*). Не съм крив аз, когато на тебе и през плет не се е мярвало как се вършат общи работи.

Хаджи Куман. Що си седнал да си хабиш приказчицата, чорбаджи Петко? Главата му не увира! То дошло да се наддумва тука.

Петко (*изведнъж като се връща към Даскал Димитра, хваща го за ръка и продължава*). Подире: чорбаджийският ум ще се обляга на народа и турците ще плаши с туй. Пък в същото време кой де може ще го дебне как да му подложи динена кора, да седне на мястото му.

Даскал Димитър. Така е. Изхаби ли се един, стане ли негоден да проумява какво се иска от него, няма да го цедят, както при вас — чак до синовете и унуците му. По десетина, по двајсет души — един от други по-достойни ще се надпреварват за неговото място.

Петко. Тогази кое по-напред? С турците ли да се разправя, с враговете си ли или общите работи да гледа. С тях — хубаво помни! За една година няма да може да се разбере само накъде е? Питам го аз: какъв ще бъде този ред, дето всяка година всичко ай тъй с главата надолу ще се обръща?

Дядо Къню. Кажи го, речи го ти: никакъв.

Даскал Димитър. Ако искате — няма да има никакъв ред.

Петко (*слисан, като скръстия ръце пред него*). Е-е, ами тогава?

Даскал Димитър. Един достоен държи патерицата днес, утре доде по-достоен от него, вземе я той. Туй непрекъснато дигане и падане на хората, тази бъркотия помежду им, сама ще тикне общите работи много по-силно, отколкото във вашия ред, дето всичко беше закостеняло на мястото си.

Петко (*съвсем слисан*). Ежби и бъркотия. Те да подтикнат работата в мезлиша. Ти не си на себе си. Даскале! Прощавай ме за приказката, ама щом сте се повели по таквизи щуротии — то ще рече: у никого капка сваяст не е останало вече.

Даскал Димитър. Ти не можеш да ме разбереш.

Чорбаджи Петко става. Настават след него и другите. След малко откъм къщи се чува тичане и шум.

Стефана. Мъж ми не може. Нали колибарите и на Метоха ще проумяват.

Дядо Къню. Ама защо вържеш гняв на колибарите, чорбаджийке? Тука най-учените го приказват.

Милан. Що остана до простите хорица такъвзи... Право.

Хаджи Андрея. Добре се изказа. *(Към чорбаджи Петко.)* Видя ли го.

Стефана *(като се ослушва в шума отвън).* Кой се е разтичал пък оттатък. Чакай. *(Дръпва се и отива.)*

Петко *(без да обръща внимание на жена си).* Право! Да додеше някой вчера да ми каже: Даскал Димитър туй го приказва, нямаше да му хвана вяра!

Даскал Димитър дига усмихнат рамена пред Петка.

Хаджи Куман. Когато чакахме възкресение на Божи гроб и през зимата имаше един калугер от русия пешком дошъл. Той все туй повтаряше — от учените ще се свърши света.

Даскал Димитър *(хваща за рамото Хаджи Кумана, разсмян).* Хе-хе, че пък — че пък мъдрост си ти донесъл от Божи гроб, дядо Хаджи. Я гледай — да не ти се надява човек.

Хаджи Куман *(като се дърпа обидено).* Донесох я! Остави ме! Ами ти, като ми потроши толкова грешни парици в Елада, тези ветрища ли донесе!

Даскал Димитър *(гордо и сърдито виква изведнъж).* Какво? И смееш ти още да си отваряш устата. Аз мои пари съм трошил и...

Даскал Димитър недорекъл реч и в пруста се втурва Дечко Граматика.

Дечко Граматика (*уплашено*). Джумфур! Еснафите дигнали джумфур! Михал доде да каже — тръгнали насам.

Хаджи Андрея. Какво, какво?

Петко. Приказвай по човешки.

Дечко Граматика (*уплашено*). Джумфур! Михал каза.

Влиза Стефана, след малко Христо, най-подир Милка — всички се събират в пруста.

Стефана (*засуетена*). Щом отседнал коня меймурина тази вечер и повикал при себе си Добри Терзият. Еснафите дигнали глави и искали у дома да додат. Доде го видя Михал, изскочил.

Всички се споглеждат с недоумение.

Петко (*горчиво усмихнат*). Меймурина повикал Добри Терзият и еснафите дигнали глави.

Стефана. Аз нищо не мога да проумея.

Петко. Много добре проумявам аз. И отдавна се догаждах, само исках да се уверя. Турците подкладоха целия огън тук.

Даскал Димитър. Отде-накъде?

Петко. Ний да се разядем помежду си, пък те да стоят настрана и да си гледат кефа. Техните първенци не можаха да преглътнат: гяурите да дигат черква и училища, по-хубави от джамиите им. Плашеше ги нашия сговор. Като не можаха друго, пуснаха фитили между еснафа и раята!

Хаджи Андрея (*към Даскал Димитра*). Чорбаджиите били турски мекерета, а? Кой продава рода си, кой стана маша на людски ръце?

Даскал Димитър. Много им е крива сметката на турците. Като дигне веднъж глава раята, няма на чорбаджиите да се спре само.

Дядо Къню (*замахва с ръка отчаяно*). А-ах, видя се тя нашата.

Петко. Няма да посмеят те да додат. Я, Милане, идете към Метоба с дяда Къня да пресрещнете еснафите и да ги попитате какво искат?

Милан и дядо Къню излизат.

Христо (*настрана, палаво*). Менений Агрипа отива на Марсово поле да разубеждава въстаналите плебеи.

Хаджи Андрея (*заканително*). Нека да додат!

Стефана (*като показва към прозореца*). Я-я!

Всички се заслушват. Отдалеч се носи смътен шум. Между това Даскал Димитър се доближава до Милка, ръкува се с нея и завързва тих разговор. Когато всички млъкват и се заслушват, чува се шепотът между Даскал Димитър и Милка.

Милка. Ти ни съвсем-съвсем забрави. По-рано идеше всеки ден у дома, сега не помня вече откога не си идвал.

Даскал Димитър. Ами работа... Какво да правя?

Милка (*малко засрамена*). По-напред как идеше... да приказвате с баща ми.

Даскал Димитър. Сега мъчно вече можем да се разберем. Той на една страна, аз на противната, стоим един срещу други!

Милка. Туй нима може да бъде пречка?

Даскал Димитър. То се разбира. Но вий жените...

Милка. Аз мисля — макар да съм жена и много да не разбирам от вашите борби — отвън нека си държи всеки своята страна, тука у дома, помежду си — то друго.

Даскал Димитър. Тъй-тъй. Тряба така да бъде. Приятелството си е приятелство. Само че...

Милка. Какво?

Даскал Димитър. Как да кажа. Вий жените в тия работи...

Стефана (*дочува по-ясно шума отвън*). Я, пеят.

Хаджи Куман. Какво са се разревали среднощ?

Хаджи Андрея. Няма ли пазванти?

Отначало издалеч се чува песента на еснафите, които се доближават насам. През прозорците забелязват се хора с фенери в ръка, стъпват се по мегданя. По-сетне всички се доближават под пруста и се чуват викове, кикотене, някои подсвиркват с уста. Всички в пруста се споглеждат с недоумение.

Стефана. Спряха се под прозорците. Какво искат!

Дечко Граматика. И тази не бе се ни чувала, ни виждала по нас!

Хаджи Андрея (*бързо разбутва всички, доближава се до прозореца, отваря го и гневен се обръща към мнозинството*). И ноще ли нямаме мира от вас, и ноще ли! Какво сте завили. Не моите ме уплаши.

Един глас (*издигнат в мигом смълчаното мнозинство*). Чувате ли го! От чорбаджийски прозорец и той на чорбаджия се прави.

Хаджи Андрея. Аз ще ви науча!

Втори глас. Вчера не си развърза цървулите да влезе у Хаджи Христови.

Хаджи Андрея. Ще ви науча, хаймани н'едни!

Трети глас. Сляз чорбаджийския ти квас да видим! (*Дига се отново глъч и врява, която заглушава Хаджи Андрея.*)

Петко се приближава до зетя си и се мъчи да го издърпа, но той иска още да се кара и се противи.

Петко (*като издърпва най-сетне Хаджи Андрея и се показва сам пред множеството със строг, но сдържан глас*). Какво сте се събрали по туй време пред къщата ми? Мене ли дирите — ей ме на!

Няколко гласове. С-с-ст, мълчете, чорбаджията!

Всички притихват мигом.

Петко. Или не можете да ме търпите още една нощ чорбаджия? Двайсет години аз вече стоя и нито оставих някого от вас с пръст да бутнат. Потрайте до утре. Аз сам ще си занеса патерицата у меймурина.

Четвърти глас. Вий имате ли срама бе! Какво викнахте да плашите децата на чорбаджията.

Пети глас. Е, хайде. Като се е толкоз додрямало на Петка Хаджи Христов, да го оставим. И тази нощ да се порадва на чорбаджилъка си.

Дига се ново кикотене из множеството, което с виковете и подсвиркване си поема пътя нататък. Петко хлопва сърдито прозореца.

Хаджи Андрея (*изстъпан сред пруста със запенени уста, вика, що му глас държи*). Да не ми е името Хаджи Андрея, да не съм аз Хаджи Христов зет, ако не натъпча всекиго в кози рог!

Хаджи Куман (*показва на Даскал Димитра*). Най-напред тогози дръжте. Той им пусна мухата!

Дечко Граматика (*по-изотзад*). Той, той, дядо Хаджи!

Хаджи Андрея (*към Даскал Димитра, злобно и сърдито*). Ти да си туриш обица на ухото. Дето си тръгнал да ми мътиш водата — тинята отгоре да се дигне.

Хаджи Куман. Пък той в мътна вода риба да лови.

Даскал Димитър (*стъписан крачка от тях, гледа ги с горда, презрителна усмивка*). Наистина! Във вашата смрадлива локва — с глен на жабуняк покрита, — камък хвърлиш, да се опръскаш само!

Хаджи Андрея (*още по-гневно*). Свивай си езика зад зъбите, да го не прехапиш ай сега!

Петко (*строго, но без още да влиза помежду им*). Андрея!

Даскал Димитър (*към Хаджи Андрея*). Вий ли ще ме съдите, вий ли ще се заканяте на мене! Дето сте потънали в кражби и грехове, човек няма да не е пропищял от вас!

Петко (*пристъпва към Даскал Димитра, сдържано и настойчиво*). От кого са пропищели, кой е грабил? В моя мезлиш аз знаех хора само за добро са стояли и радели.

Даскал Димитър. Един ти не знаеш в твоя мезлиш какво се е вършило!

Стефана (*сепнато*). Нека всички направят, колкото ний сме направили!

Петко (*наивно*). Ний докарахме вода да очистим всички от кир и мръсотия тук, дигнахме училище, черква.

Даскал Димитър (*пресича го и като се отвръща от стопанина с насмешка*). Ха, черкви, училища, чешми — знаем! Отваряха си в мезлиша работа, само да има откъде да грабят.

Хаджи Андрея. Какво? Имаш ли лице на шуря ми?

Хаджи Куман (*към Хаджи Андрея*). Тупни го бе, че да си събере в шепата зъбите!

Петко (*развълнуван, но като се мъчи да се самообладава*). Даскале! Ти, като си ме смятал за крадец, защо си дошъл тук!

Даскал Димитър. Сам проводи да ме викат.

Петко. По-добре прага на къщата ми да не си пристъпвал, като си имал таквази мисъл в сърцето си за мене.

Даскал Димитър. Аз на тебе нищо не казах.

Хаджи Андрея. Хайде сега, няма да заливосваш!

Петко (*като посочва вратата на Даскал Димитра*). Нямам вече приказка с тебе!

Даскал Димитър (*дига гордо глава и с една усмивка тръгва да излезе*). А, ти ме пъдиш от къщата си! Добре! Стой с тези, дето са те заобиколили. Скоро аз пак ще потрябам. Сбогом!

Хаджи Андрея, Хаджи Куман и Дечко Граматика се погват след Даскал Димитра и един през друг се спреварват подире му чак навън.

Хаджи Андрея. Я дърмите ти по-скоро оттука.

Хаджи Куман. Още утре париците ми!

Дечко Граматика. Той цял бунтовник бе, дядо Хаджи. От дядо си по-голям.

В пруста остават само чорбаджии Петкови, смутени и мълчаливи. Чорбаджии Петко не може да се успокои. А Милка се мъчи да задържи сълзите си. Късо, напрегнато мълчание.

Милка (*като се разплаква най-подир*). Едвам дойде Даскал Димитър у нас и вий го изпъдихте като...

Петко (*не може още добре да разбере*). Какво има?

Стефана (*строго към дъщеря си*). Я, я гледай ти нея. На теб пък какво ти е?

Христо. В тази къща не живеете само вий!

Стефана (*към Христа и Милка*). Да се изстъпи той в лицето на баща ви да каже, че крал в мезлиша — да го търпим още.

Петко (*смеря дъщеря си с очи, изведнъж без думи разбира какво става в душата ѝ и сякаш победен, стъписва се и с тих глас, като да бърбори сам на себе си*). Остави, Стефано... Подкопах ми корените в мезлиша, под мойта чест къртици ровят отвед отвед, навярно и в къщата ми са смогнали да се промъкнат.

Стефана (*от все сърце натъртено*). В къщата си бил ти един господар, Петко. И по-голям господар от тебе няма тука. (*Като се извъръща към децата си и дръпва Милка*.) Чувате ли? Хубаво да запомните туй и вий!

Петко (*като че ободрен от думите ѝ, по-спокойно*). От дяда си, от баща си и аз туй съм запомнил и за него ще се държа, докато бъде жив. Ний сме българи, колкото и да се дигаме, честта ни не може да се дигне повече от на един роб. В общите работи ний от мезлиша по-нататък не отиваме. В търговията, като ни пуснат най-много на чаршията, трябва да благодарим. Нашата радост, нашата чест и едничкото място, дето ний се сещаме, че сме хора, е между своите в къщата си.

Стефана (*удряйки се в гърдите*). Докато аз съм стопанка в твойта къща, само честта ти няма да оставя пред никого да падне. Твоя дума надве тука няма да стане, ако ще би наопаки да се обърне света.

Петко. Даскал Димитър поиска тука пред вас да ме опетни. Няма кракът му да стъпи, докато не изближе всичко, каквото е казал. Ний в мезлиша сме залягали за общото повече, отколкото за своите дома. И ей пред вас за всички се обзалагам: ако намерят един от чорбаджиите да е взел пара от черковна или училищна кутия, нека я набият в челото ми!

Стефана (*към децата си настойчиво*). Дума по дума искам да запомните какво ви казва баща ви. Хайде!

Тъкмо Стефана подбира напреде си Милка и Христа, от другите врати се повръщат в пруста Хаджи Андрея, Милан, Хаджи Куман, Дечко Граматика и дядо Къню.

Дядо Къню. Ума му на дяда Къня не може да проумей на кого се обляга този Даскал, де е вирнал глава?

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

На другата сутрин облаците се разпиляват и небето се вече прояснило. Малък стръмен мегдан пред черковния двор и училището. От една страна зад оградата се дига кръст на черквицата, от другата е училището с широко отворени врати. Ниско от стената на училището изтича чешма. По-долу се вижда пишкиня на фурна. Издалеч се чуват закъснели кукуригания на петлите. На мегдана се мярка само един просяк, изправен край черковния дувар, и две ратакини, които си напълнят менците на чешмата, и една насам, друга нататък си разотиват мълчаливо. Наближава черковен отпущ. От фурната с табла на глава излиза симидчия и отива към черковния двор. След малко тръгват богомолците, повечето местни занаятчии с фесове на глава. Измежду тях се забелязват и колибари с калпаци. Жените се спират при симидчията, някоя купува кравай, друга погледва към училището и по две, по три наред разправят и отминават. Мъжете тук-таме се групират на купчини и шушукат.
Няколко жени подхванали приказка още от черква.

Първа жена. ... Тъкмо щели да си разотиват нашите, някой им прошепнал: чорбаджиите се събрали у чорбаджи Петковия пруст — пак нещо да кроят. Скочили всичките. Куката им казва: имам изин от меймурина да ги изловя, да им взема патерицата и кутиите. Вървете!

Втора жена. Мари, не думай?

Другите (се спогледват и прехапват устни). Хи-и-и!

Първа жена. Тръгнали. Ами няма как да разбият вратата! Тогази Даскала ги научил: да вървят те направо, той отдолу ще им отвори, били се сговорили с Милка да го пусне от долната протка.

Втора жена (не може да се надиви). Слушайте, слушайте Милка!

Първа жена. Да не би се сетил чорбаджи Петко, надали е щял някой от тях да осъмне. Щом чул откъм Метоха врявата, погледнал — няма дъщеря му, изскача — тя тъкмо отваряла.

Другите жени (клатят глави). Е-ех!...

Първа жена. Викнал на Даскала: в пранги ще го тури, пък на Милка: да си вземе утре бохчата, че на женския манастир!

Първи ред жени отминава. След тях втори ред, също подхванали приказки още от черква.

Трета жена. Даскал Димитър разбърка тука.

Четвърта жена. Пък защо мари? Защо? Моя мъж казва: вече равно ще стане. Няма богат, няма сиромаш, всички наред ще вървят — равни!

Отминава и втори ред жени. Мегданът все повече и повече се напълва с колибари и занаятчи.

Първи занаятчия (като потегля настрана един колибар и един занаятчия, шепнешком). Бе мене не ми е ни за чорбаджии, ни за еснафи, аз искам правото да се види... Няма ли на този свят туй, дето го викат право! Нали за него човек живеи, затуй има сърце у себе си — то да му казва: туй е криво, туй е право.

Втори занаятчия (клати глава). Тъй е, тъй е, ама на!

Първи колибарин. Първото го сеца сиромашът, че му е чисто сърцето. На богатия то замязало на еврейска чаршия. Какво няма вътре! Де да ти разумеи той тъй ли или онъй.

Дечко Граматика ходи мълчаливо из мнозинството, като надава ухо ту тук, ту там.

Дечко Граматика (щом забелязва Михал, отдръпва го настрана и шепнешком). Каква тръгна тя, Михалчо, снощи каква се кроеше, пък накъде се обърна?

Михал. Ха, и ти ли ходи снощи да кроиш при Хаджи Андрея? Чакай да те обадя!

Дечко Граматика (изплашен). Не съм кроил бе, Михалчо. Стой, какво струваш?

Михал. Ти с младите дръж сега, те ще ти върнат хляба.

Дечко Граматика. Дали щат туй добро стори, аз и на нови чорбаджии шетвам.

Михал (дига глава, изсмива се в очите му и скършва нехайно из тълпата).

Дечко Граматика — съживен от думите му, озърта се насам-нататък и чевръсто завива на друга страна. Няколко колибари се отделят и шепнешком разправят помежду си.

Втори колибарин. Не съм тръгнал аз от слободия чорбаджии да събарям. Слушайте ме! Може другите да са, ама аз си знам какво ме кара да не искам вече в рая да бъда. Миналата година зажених дъщеря. Тя си била дала сърцето на момък от Андрониовата рая. Нали сме Хаджи Андреовчани, отивам при чорбаджията да му кажа: дигна ръка — не бива! С Андроня се ядели помежду си, чорбаджията не бива да му се сродява раята с Андроновата. Накара ме силom да дам момичето си на другигo. Тези работи не са за приказка по мегданите, ама на... Хем чедото си зачерних — хем аз влязох в грях. На онзи свят кой ще отговаря за греха ми пред господя? Няма да отиде Хаджи Андрея. Аз пак самичък ще отговарям. Тогази да не оставям. Не е то от слободия. Да върша самичък и да си отговарям самичък. Отговаряне за всичко има.

*Сред множеството се показва висок, с бръснати мустаци, дълга рошава коса и спуснати отстрани бради човек, инженерът **пан Пшесмицки**. И по външност, и по държане изведнъж личи, че е чужденец. Облечен е в извехтели френски дрехи, наметнат с изтрито избеляло палто, в уста държи къса лула. Той обикаля между купчините, слуша отстрана — никъде не се спира. Като среща **Михаля**, заговорва само с него завалено и примесно с полски думи.*

Пан Пшесмицки. Цо то ест!

Михал (видимо занят, протрива ръце, без да може да спре при него). А-а, ще му цукнем, ще му цукнем! Услади ти се тебе нашето винце, пане! Ама чакай, още малко!...

*На стъпалата на училището се изстъпва опърпан човек, със завързана мазна червена кърпа около врата, **Хашлака**, който събира наоколо си купчина мъже.*

Хашлака. Само патерицата да донесат! Ще дигна един чук, пък ще ида да хрянна веднъж Хаджи Христовата врата, че още веднъж! Че ще извикам на раята, колкото ми глас държи: тичайте на яма да разграбите тази стока, все от вашия гръб е одрана, да е натрупана тук!

Трети занаятчия (малко понаведен, се тупа по гърба). На, ребрата ни се четат вече!

Хашлака. Всичко, каквото ми се набрало, ще го кажа. Нека ми разправи чорбаджи Петко отде е събрал този имот. Дядо му ли, баща

му ли ходиха на Девня дъски да секат или той край Стамбул кирпичи сече?

Четвърти занаятчия (*като поклаща глава*). Ще ти каже... Ний, което сме им на ръка чели, за него не рачат сметка да дадат.

Хашлака. Ще го накарам. Аз не кертя и малко ме държи. Ще го повикам, че ще му кажа: бе я веднъж да си разчистим сметките! Мене дядо ми, баща ми, аз — цял живот и на слънце се потим, и в студа мръзнем, и все са ни куркали от глад червата. Ти пръст о пръст в живота си не си ударял. Отде ти иде всичко наготово?

Дечко Граматика (*бърза да се вмести по-скоро в разговора*). Ами-ами. Спуснал ли е някому господ с кошница? Всеки си изкарва хляба с ръце: „В поте лица твоего приобретеш хляб насущний“ — казва писанието.

Пети занаятчия (*разсмян*). Виж как Граматика среща приказката на Хашлака със светото писание.

Хашлака. На книги изкарах аз: „Всякое беззаконие“, оттам нататък оставих го на Даскал Димитра. Казвам, което с очи виждам. Ний, като работим, защо сме сиромаси? Те, като стоят, защо са богати?

Дечко Граматика. Не ни трябват такива чорбаджии. Мене слушайте: наши хора ще гудим. Ганча още в килията съм го харесал.

Пети занаятчия. А-ах, малко си ни прал и него, каквото и мене с фалагата, сега си кривиш душата.

Дечко Граматика. Нали все за добро. Хора да ви направя. И виж Ганча — кабзумалин го изкарах.

Пети занаятчия. Ами, Куката надали стигна до „мисля, наш“ — побягна. На дюгена си и до днес на рабош я кара. И какъв кабзумалин ще стане: на рабош ли даването ще бележи, не знам.

Трети занаятчия. И на рабош да бележи, наш човек като е, пак ще го турим! Видяхме ги тези, дето вред са ходили и много знаят. Дето писаха, писаха все на големи тефтери, че най-подир живи ни в поменик записаха.

*Разговорите пресича преминаването през мегданя на меймурина. Всички се разстъпват и му правят темане. Той върви, любезно заприказван с **Добри Терзият**, а след тях пристъпят двама заптии. Пред вратата на училището меймуринът потупва дружески по рамото бъдещия чорбаджия, кимва му с глава и влязват вътре. Купчините отново се събират.*

Трети занаятчия (*към петия*). Не можело от нас чорбаджия, а? Не сме му още патерицата дали и меймурина на — му чест прави.

Четвърти занаятчия (*като протрива самодоволно ръце*). Тръгна тя! Нека да слязат и колибарите, че да им сметнем. Ще ми се надуват и големейт.

Трети занаятчия. Затуй залягам най-много и аз. Викат, кръстник ми бил Добри. И никакъв да ти е. Иди му на тезгяха, изведнъж ще си срещнете приказката. Пък до чорбаджиите кога ще се доберем?

Втори занаятчия. От нашата черга хора. Не щял чорбаджии — като видят две пари в кутиите и да се чудят: училище или черква да захванат.

Четвърти занаятчия. Имате там една килия, де да се учат момчетата да си записват името. Хайде, в нея било тясно на Даскал Димитра, дигнаха училище. Ами защо проумяха и черква? Имаме си една, де да се прекръстим в празник — тя стига като за нас сиромаси.

Трети занаятчия (*свиква сред множеството*). Ей и колибарите? Хем с гайда идат! Като на сбор.

Татък отгоре писва гайда. Нахлупили рунтави калпаци, с тояги в ръце слязват на тумби, на тумби колибари. Еснафите замахват с фесове и ги посрещат с общ радостен вик „О-о-о! Ей ги!“ **Ганчо Куката** се спуща през всички да ги посрещне. Той е около тридесет и пет годишен, пъргав, накрехнал настрана фес; дълги сърмени чепкени разметнал на рамена и широк пояс опасва цялата му половина. Груб, циник и простак, но инак доста сръчен да заема и влече тълпата.

Ганчо Куката (*бързешком почва да се ръкува с колибарите*). Слязохте ли? Само вас чакаме. Добре дошли.

Трети колибар. В тъмно сме тръгнали, Ганчо.

Четвърти колибар. Този народ все с нас ли държи?

Ганчо Куката. До един, дето ги виждате.

Четвърти колибар. На добър час — то ти е вече в кърпа вързано.

Ганчо Куката. Не можем да ги удържим. От снощи препират да вземат тефтерите. Чакайте! Да слязат колибарите. Ама да-а! Без съдрания цървул може ли?

Четвърти колибар. Съдрания цървул тъй. Да си жив!

Ганчо Куката. Той се влачи и подир ралото, и подир диканята. Изкара ли нещо, ще има и за еснаф, и за чорбаджии.

Трети занаятчия (*към колибарите*). Чухте ли сега Ганча! Казал ли ви е таквази приказка някой от чорбаджиите?

Дечко Граматика (*запъхтян, току-що се доближава до Ганчо Куката*). Да го дигнем бре! На ръце. В килията не знаете ли как ги дигахме за аксиос! Цял свят да види кого ний соплум искаме. Мене да ми държат ръцете...

Няколко души посягат да дигнат бъдещия кабзумалин, но той разперя ръце и ги спира.

Ганчо Куката (*решително*). Не ща: на ръцете съм се крепил досега, занапред не искам на чужди небето да стигам. Като чорбаджиите не ща да се кача на врата на народа.

Дечко Граматика (*с умиление, като го тупа по рамо*). Да ми си жив — да ми си жив. За тази приказка войвода да те направим, да е царството наше!

Ганчо Куката. Ама да-а! С просеник и аз съм отхранен бе! Наред с всички вървя. Не съм гладен за големство. Аз братята си искам да отърва.

Трети колибар. Е, а ни отървете и сметките им да прегледате.

Ганчо Куката. Патерицата и кутиите да пипнем само. Аз съм кука и като се закача веднъж, няма да си поплювам. Всичко ще го изпитам и ще го изкарам на мегдан.

Четвърти колибар. Какво ще изпитвате! Хаджи Андрея взе от мене ищира два чувала жито — за гърка не е тъй чиста. Отидох подир неделя на Хаджи Христовата воденица и с очите си видях моите чували, като ги докара раята му.

Ганчо Куката. Зная, зная. Чакайте сега!

Откъм черква се показват един след друг чорбаджиите. Най-напред с патерица в ръка върви чорбаджи Петко, след него — Хаджи Куман, Хаджи Андрея, стиснал под мишница тефтер, и Милан. Мигом цялото множество се смълчава и всички се разстъпват. Но едва излезли напред, захващат се шушукания и после закачки.

Глас от множеството. Дайте един дялан камък да хвърлим подире им бе — да се не връщат по този път вече!

Друг глас. Свършиха се. Направиха си стъпала от тях.

Множество гласове (*викат*). Дю-а-а!

Хаджи Куман (*цял треперещ от страх, като се извързва към Хаджи Андрея*). Ами сега, Хаджи? Мене ми се пръсна долната устница...

Хаджи Андрея (*като го сбутва да върви*). Къде — тук да те видя! Нали с Андроня все за преднина се карахте...

Множество гласове. Не щем таквизи чорбаджии! Давайте патерицата и кондиката!

Чорбаджи Петко се спира с пълно присъствие на духа, извързва поглед към занаятчиите, които изведнъж се смълчават.

Петко. Не щете ме? Кой ме не ще? Да излезе да го видя, да ми каже: защо ме не ще. На някого от пая ли откъснах или обидих някого? Или пък на рода и на вярата си верен не останах? Толкоз години аз държа тази патерица. И не съм чул ни един да е погълчал срещу мене или против другарите ми в мезлиша. Чорбаджии, еснафи, рая вървахме заедно, наедно залягахме всички за общото!

Хашлака (*изправен отстрана, като го пресича*). Не ви ли стига?

Петко (*без да обръща внимание, продължава*). И ето, който и чужденец да доде в града ни, има на какво да се диви и де да познае нашата чест.

Няколко занаятчии (*клатят на подбив глава*). Ха-ха!

Петко. Тези, що искат да ни изтребят от лицето на земята, пуснаха помежду ви няколко вълци в агнешки кожи да ни настървят един срещу други. И вий се повлякохте подире им слепешком. И род забравихте, и колко врагове имаме на вратата си.

Множеството почва да се колебае. Но изведнъж изскача Добри Терзият срещу чорбаджи Петка и обръща очите на всички към себе си. Бъдещият чорбаджия е средна пораз човек, облечен скромно и чист. Изглежда добродушен, откровен, говори всякога това, което мисли, макар твърде ограничен.

Добри Терзият. Не се правете на светци! Проглушихте ушите на света все за род и вяра да радейте.

Петко. Радели сме. И когато ний напъвахме всички сили раята си да възродим и просветим, вий ставате маша на людските да дигате

джумфур срещу нас!

Добри Терзият. Кой е маша? Заграбили сте тази рая да ѝ плячкосвате общите кутии!

Петко (*кипнал изведнъж от възмущение*). Ти лъжеш! Кой от нас е взел една пара?

Добри Терзият. Ще ти покажем! Дайте кондиката.

Петко. Вий с измислица подлъгахте хората.

Добри Терзият. Хората писнаха кански от твоя мезлиш. Изкрадохте парите, събрани за черква: от ищирата повечето къде отиде?

Гласове отстрана. Хаджи Андрея открадна дяланите камъни от училището!

Хаджи Андрея (*турил ръце на гърди, удивен*). Аз?

Други гласове. Хаджи Куман прибра гредите от скелята!

Хаджи Куман (*уплашен, с ръка на гърди*). Аз?

Петко (*като спира Хаджи Андрея и Хаджи Куман*). Стойте! (*Отново към множеството.*) Кои камъни, какви греди? Лъжете! Лъгал е, който ви е казал. Аз с тези хора наедно съм пристоявал и няма да оставя да им се зачернят лицата от измислици. Слушайте ме — всеки от вас, преди да отиде да вика за тогоз или оногоз пред меймурина, нека знае, че тука с честното име на дедите и баща си аз заедно с децата си и със стоката си се обзалагам за целия мезлиш. Спрете, опомнете се и помислете малко! Ний само за едната чест сме служили.

Пети занаятчия (*като разбутва няколко души наоколо си и вика*). А бре, хей! Чорбаджи Петко тука оброк дава — вий на Куката и на Терзията ли ще вярвате?

*Мигом всички се умълчават. Едни си почесват тила, други се потриват — не искат да влязат в училището: наставка общо колебание. В това време сред навалищата се изстъпва **Даскал Димитър** и застава между **чорбаджи Петко** и **Добри Терзият**.*

Даскал Димитър (*самоуверено и с висок глас към множеството*). Никой оброк не може да хване срещу клетвите на вдовиците и раите, ако ще би и сам господ от небето да слезе да го стори сега пред вас. Не слушайте никого, вървете, дето сте тръгнали!

Няколко занаятчии (*насърчени от думите му, подканят множеството*). Тъй-тъй! Чувате ли Даскала?

Даскал Димитър. Вий сте станали не за друго, да обърнете редът наопаки. Обърне ли се той, пада всякакъв оброк на чорбаджиите. Защото днес, с което се обзалагат, утре сами няма да видят как ще се изплъзне от ръцете им!

Петко. Тъй ли? В най-усилни години моята къща оброк е стояла пред войводата за града и за цялото Балканско пригоре околоръст.

Даскал Димитър (*със снизходителна усмивка*). Ха сега този оброк прилича на старите каймета. Дават ви ги и вий мислите, пари държите в ръка. А пообърнат се работите, замирише някъде на барут и никой за нищо не ги рачи.

Петко (*обиден и развълнуван*). Как! Моята дума старо кайме ли?

Даскал Димитър (*към множеството*). Вървете, стига само на думи сте вярвали.

Петко. Вий мислите, ако хвърля патерицата от ръката си, ще изгубя и честното име на баща си? Децата и стоката си, а?

Даскал Димитър. Което вчера се е почитало честно, утре като се види по-отблизо, като се поразнищи... Днес, които най-близо вървят до чорбаджиите, утре сами ще отстъпят от тях!

Петко (*сърдито и комахай с пренебрежение*). Само човек, който никога не е знаел какво ще рече чест, който самичък е плюл на името си и на честта си, може тъй да пресмята и да цени честта на другите.

Даскал Димитър (*обидено и дръзко*). От крясък и от думи аз не се плаша.

Петко. Един голтак, той с най-леко сърце може да не мари над хорската челяд и имот.

Даскал Димитър. Аз съм голтак и сам-самичък под небето!

Петко (*пресича го и грубо*). Стой настрани, като се застъпваш за него!

Даскал Димитър (*изпърво горчиво усмихнат, като все по-гордо дига глас*). Първо, една клюмнала стряха — и тя заложена на вас за дълг. Целият ми имот! Казват, някога дядо ми от всички чорбаджии с най-много рая и стоки бил заобиколен тука. Неговата чест чак до Цариград се носела. Само неседнал и той като бащите ви и вас имота си да преумножава и да се радва на честта си. Сега да имам с богатство да се перча и аз. Дигнал си главата света да управля и я занесъл самичък на бесилката.

Петко. Ти какво намисаш дяда си?

Даскал Димитър (*снизходително усмихнат, изведнъж понижава гласа си*). Тряба страха на бащите ви да е оживял във вашите сърца. Те показваха на къщата на дядо ми като на молепсана, вий и досега още от името му се само боите!

Няколко занаятчий (*плясват радостно с ръце към чорбаджиите*). Каза ли ви го!

Даскал Димитър (*насърчен от одобренията на множеството, подига все повече гласа си*). Не бойте се — ни той, ни баща ми ще възкръснат да дирят сметки от вас! Нашата световна чест открай си е била друга и ний по нея сме залитали... Баща ми цял живот прекара в неволя, но нищо не му се досвидя за мене да ме изучи да се върна тук — да служи на народа си!

Няколко занаятчий (*като потриват само радостно ръце. Към чорбаджиите*). Ха де, думайте сега!

Други занаятчий (*също тъй доволни*). Натъпка ли им семеря.

Даскал Димитър (*продължава*). Изпродаде стоката си, заложи къщата си, ако би могъл, слюнката под езика си би дал да ме поддържа. И ето ме, помежду ви съм сирак, гол — питате ме: какво имам тук? Целият ми имот е моята вяра и любов към рода ми. Аз една грижа имам по-високо от всички грижи на света — да работя, да живея и да умра за него!

Думите на Даскал Димитър ободряват множеството. Едни кимват доволни с глави, други потриват ръце и огледват към чорбаджиите.

Няколко чорбаджии. Тъй, тъй, Даскале!

Двама стари селяни гледат отстрана на Даскал Димитър и не могат да му се налюбуват.

Един старец (*просълзен от умиление*). Хаджи Димитър, досущ дяда си одрал. Помниш ли го?

Друг занаятчий (*нетърпеливо към чорбаджиите*) — Давайте патерицата и кондиката!

Петко. Ще ги вземете по реда.

Даскал Димитър (*иска да спре множеството*). Слушайте! Оставете ме да се доизкажа!

Хаджи Андрея (мъчи се да пробие път. Към чорбаджиите). С турците по сме се разбирали. Вървете.

Множеството (спира чорбаджиите). Патерицата и кондиката по-напред!

Даскал Димитър (вика от все сила, за да спре тълпата). Чакайте! Всичко поред!

Ганчо Куката (нетърпеливо). Намери му времето за ред. (Като сбутва Хашлака.) Ти с вързани ръце ли си бре?

Хашлака (хвърля се към чорбаджи Петка). Скоро патерицата! Народът иска патерицата.

Петко (мъчи се да задържи патерицата). Не познавам аз такъвзи хашлашки народ!

Даскал Димитър (хвърля се в множеството и напразно се мъчи да заварди чорбаджи Петка). Тъй ли ще се захващат народните работи!

Става голяма бъркотия. Множеството се нахвърля да отнеме патерицата. В блъсканицата пада Дечко Граматика, смачкват го, той изпищява, но в общата врява заглъхва гласът му.

Даскал Димитър го изтиква настрана. Докато чорбаджи Петко се бори да запази патерицата си, Хаджи Андрея, стиснал с две ръце кондиката, промъква се, пада му фесът, той гологлав успява да побегне в училището. Най-подир чорбаджи Петко изтървава патерицата. Хашлака я дръпва и по-скоро подава на Добри Терзият. Всички се втурват към училището. На мегданя остава само Дечко Граматика да се превива от болки и дядо Къню.

Дядо Къню (наканен да си върви, като съгледва Дечка Граматика, спира се при него). А бре Дечко, а бре... Я гледай...

Дечко Граматика. Кръстецът ми, ребрата ми... на пестил ме направиха...

Дядо Къню (мъчи се да му помогне да стане). Де да търся тарга сега? Ха, подеми се де! Стъпи. Можеш ли вървя до у вас? Че до тебе ли остана тая бре!

Дечко Граматика, опрян на дядо Къня, полека завива зад училището. Между това Даскал Димитър, силно раздразнен, иска да се разправя ту с тоя, ту с онзи занаятчия, но те бързат след другите и го отминават. При стъпалата на училището той застига няколко занаятчи с Ганчо Куката, тъкмо ще влизат и те, и комахай насила ги спира. В същото време малко настрана от тях застава с луличката си в ръка пан__ Пшесмицки__, който с любопитство следи спора им, без да се вмесва в него.

Даскал Димитър (*сърдито и настойчиво*). Туй на какво прилича! Народно дело ли вий ще карате или само за крамоли ви е?

Ганчо Куката (*спиращ се. Отначало без да се запазва, с малко съдържан цинизъм и със съзнание на силата си вече — като погледва любопитно Даскал Димитра, уж не разбира какво му приказва. Към занаятчиите*). С-с-с-ст. Ха... този пък на кой глас зави?

Даскал Димитър (*продължава*). Защо не ме оставихте да си доизкарам каквото бях захванал, аз знаех с какво да се обърна към тях, трябваше да им кажа тука пред всички...

Четвърти занаятчия (*пресича го*). Ама сега на нас огън ни гори на главата.

Трети занаятчия (*пресича го*). Ще усукваш и ще им правиш политика, хе-е-е.

Ганчо Куката (*към занаятчиите*). Не, не, той иска да го оставя масрафлия приказки за дяда си и за баба си да ми дипло...

Даскал Димитър (*още по-сърдито*). Бакали, цървулановци, простаци! На тезгяхите си да стоите — лук да копаете! Вий общи работи ще ми оправяте! Вий!

Трети занаятчия. И тази хубава! До снощи по-достойни от нас нямаше, сега!

Даскал Димитър (*с още по-голямо пренебрежение*). Достойни? Кой ви е казал? Само това да извадите от ума си. Между вас няма един да знае какво прави. Вий сте родени да слушате само и да вървите, дето ви водят.

Ганчо Куката (*цинично, с престорено смирение*). Е, че тъй, то се знай. Ний сме прости хора, лук садим и с игла избадаме. Само ще слушаеме ний и ще вървим нататък, дето ни водят таквизи като тебе... (*Прикърша реч, смярва Даскал Димитра с очи и цинично се изсмихва в лицето му.*) Можеш ли се ти, байно, обърна на припек.

Даскал Димитър (*надменно*). Как-как! Смееш ти още и на мене... На мене!

Ганчо Куката (*със същото цинично спокойствие*). Де ще! Като ми подливаше до снощи вода, сега ме избраха всички, ще дода на тебе на молба да ти падна. Нали? За благословия?

Даскал Димитър (*удивен*). Я ги виж ти, народните! За какво си избран ти, знаеш ли? За слуга! Да слушаш само и да изпълняваш волята на всички.

Ганчо Куката. На фесчето ми — разправяй ти на него...

Даскал Димитър (*още повече удивен*). Чорбаджиите го мислеха и правеха туй, ама не смееха поне да приказват тъй открито!

Ганчо Куката. А-а, аз съм раждан на ръта. Политика да глася, да мажа, не ми идат отръки.

Двама занаятчий. Право.

Ганчо Куката. Слушай, я ми кажи да сме на чисто. С народа ли си ти или чорбаджийски зет искаш да ставаш?

Даскал Димитър (*възмутен*). Как — вий и в живота ми смейте да се вмесвате!

Ганчо Куката. Какво миткаш ту във тази страна, ту въз онъз? И снощи от Метоха пак у чорбаджи Петкови си залепнал. Да не мислиш, че на окото ще убегнеш?

Даскал Димитър. Махвай се, да те не гледам! Никого не искам да зная и няма защо да се крия! Аз стоя над вашите борби!

Ганчо Куката. Я, я кажи още един път да те чуя! — Ний да си трошим главите, пък ти да стоиш над нас ли? Ама-да-а! Че за колко аз се разправям с такъвзи неканен чорбаджия?

Даскал Димитър. Аз стоя с науката си — знаете ли вий какво е наука? — Няма да изляза от моето училище с таквизи като тебе и Хаджи Андрея да се боря?

Ганчо Куката. Върви си гледай тогази панакидата. Какво се вреш помежду ни като крастав. Нашата работа иска ербап хора — неостанала на попове и бабини даскали. Хайде! И да си опичаш ума — самичък си тука и на никого не си притрябал. Като ти дам един ритник — няма бия кой да попита за тебе! Ще ударя куфаря на училището — ай там в килията, както ги е учил Граматика, да вървят пак да ги учи. (*Тръгва със занаятчиите*). Ама-да-а, в таквози смутно време ще оставя един даскал да разваля ума на хората!

Четвърти занаятчий. Нали е чорбаджийско, иска му се все тъй... отгоре...

Даскал Димитър (*гледа втрещен на мястото си и погнусен, плюе след Ганча Куката и занаятчиите, които влизат в училището*). Пю, пю, пю, смрад, гнусота!...

Пан Пшесмицки (*доближава се най-сетне до Даскал Димитра и ласкаво завързва с него приказка*). Пане, пане, добродзе! Слушайте!

Даскал Димитър (*треперещ от яд, не може да доде на себе си*).
Не искам вече нищо да слушам!

Пан Пшесмицки (*продължава*). То е народ, то су подли, зљи и глупе люди.

Даскал Димитър. И за тези хора аз ден и ноц тука толкози време се бѣхтя... Още патерицата напоели, мене първи да заюздят!

Пан Пшесмицки. Колко пан е млад, колко не знае люди... И аз, и аз за мой народ всичко дал! В хилядо осемста четирийсет и осма година, кога в царство полске било повасчано и аз в Галиция сум позвал наш народ за отжизну! А що народ? Свързал мене так за дърво, със сърпове и косери искал на парче да разкъса! После на аустрианци предал... Аз съм Пшесмицки, аз шляхта любил и народ, и ойцизну... А сега що съм аз? Где има балкан — през него път правя. Пшесмицки — пропала екзистенция!

Даскал Димитър (*като че се сепва и упорито, и продължително се вгледва в инженерера*).

Михал (*изскача от училището и весело се обръща към Даскал Димитра*). Даскале, виждал ли си пуйка, кога измѣти патета, че ги заведе на реката. Патетата плуват по водата, пък тя остане на сухо...

Пан Пшесмицки (*не може да разбере Михаля*). Цо?

Михал (*като прехваща за рамене инженерера*). Беше тя вече! Хайде, пане, да му цукнем за здраве сега.

Пан Пшесмицки (*също прегръща Михаля, запява и тръгват да излизат и двамата*) — Гло-гло, гло, гло, гло, гло, Глория. (*Продължава песента.*) Бялата пуста ракия.

Още незаглъхнала песента на Михаля и пан Пшесмицки и горе от друга улица се задава чорбаджи Петковата дъщеря. Спусната дълга сплетена коса по чипак, Милка развълнувана върви, комахай тичешком към училището.

Даскал Димитър (*като я пресреща*). Що дириш тука, Милке? Какво има?

Милка (*иска да го отмине*). Аз баща си търся.

Даскал Димитър (*задържа я*). Чакай.

Милка. Ти си повел терзиите и налбантите против баща ми. Хашлака се хвърлил върху него. Де е баща ми?

Даскал Димитър. Кой ще посмее да бутне баща ти?

Милка. Две жени дотърчаха да кажат — в кърви го повалил.

Даскал Димитър. Толкоз хора тук — аз ще оставя ли един Хашлак да дигне ръка на баща ти?

Милка. Ти! Ти си подклал всичко. Остави ме!

Даскал Димитър (*като се стъписва пред нея, с подигнат глас, сякаш иска да държи реч*). Милке! Знаеш ли ти какво исках аз и за него се застъпвах тука?

Милка (*пресича го и като извъръща глава от него*). Ти пак като че ставаш на Метеха реч да сказваш! Тебе всичко ти е само в приказката на този свят.

Даскал Димитър (*мигом заробял, дига рамене и с тих глас*). Ти може и да си права. Не знам.

Милка (*силно развълнувана и просълзена*). Пък аз се полъгах... Тръгнах като сянка след тебе. И пред баща си дори да те закрилям. Да плача цяла нощ.

Даскал Димитър (*смутено*). Успокой се, Милке, какво има? Аз не мога хубаво да те разбера.

Милка (*с досада*). Ах, нима някога ти си могъл да разбереш нещо? Трябваше снощи, преди да додеш у дома, аз да ти кажа: да не се караш с баща ми. Нали? Да дохождаш пак у дома, че аз тебе... Аз... аз те обичам.

Даскал Димитър (*като че се сбърква*). Милке! Ама... Чакай... Боже мой...

Милка (*сякаш го не слуша*). На, тъй трябваше аз сама наред междания тука да ти казвам туй. Когато ти не искаше да ме знаеш за нищо... (*Като се хваща изведнъж за главата, сепната от постъпката си.*) Ах, какво правя аз? Мене ми взема някой ума. Тръгнах да търся баща си, пък...

Даскал Димитър (*като че не може да се оправя сам*). Ама защо ставаш такава? Чакай... Какво има?

Милка (*продължава полу на себе си*). Спрях се на момък сърцето си да откривам... Да приказвам таквизи приказки.

Даскал Димитър. Моля ти се, Милке. Слушай. Няма нищо толкова. Ако не беше ми го казала ти, аз щях да търся сгода да ти го кажа.

Милка. Ти да искаше... Да ме обичаше ти... Всяка вечер идеше у дома и аз всеки път, като си тръгваше, вземах светилника да те

изпращам.

Даскал Димитър. Ами как да ти кажа — тогава не беше време — тогава... аз обща работа се бях заел да карам.

Милка. Не оставаше ред до мене — да ме погледнеш. Да беше ти само веднъж извърнал очи към мене! Когато аз се свивах в някой кът в пруста, мама постоянно ми кимаше и ме дърпаше да изляза, пък аз стоях... Да те гледам и да гълтам всяка дума от устата ти...

Даскал Димитър (*виновно свива рамене*). Ами де да зная аз, Милке!

Милка. Ах, да беше ме погледнал ти само веднъж, всичко щеше да разбереш! Сега вече... Няма да се върне то!

Даскал Димитър (*замислен*). От снощи мене толкози много ми се струпа на главата, че още не мога да дода на себе си... Ти може да си права, аз, където ходя, все приказвам и работите на света искам да оправям, а когато себе си трябва да наредя, обърквам се съвсем...

Милка. Тебе в улични разправии ти лежи сърцето. За тях ти пренебрегваш всичко. (*Пак полу на себе си.*) Какво ще стане с мене? Как ще се живее занапред?

Даскал Димитър. Чакай, Милке, чакай да ти кажа... Снощи баща ти ми затвори вратата си, днес и еснафите ме отритнаха. Сега остава за мене едно — като пан Пшесмицки да тръгна по света... Който за народа стане, делът на Пшесмицки му е отреден! Сега, като го слушах, сякаш да виждах живота си занапред.

Милка. Че какво искаше ти? Спря ли, разправи ли на едного, тъй — ясно — да те разбере.

Даскал Димитър. Мене никой никога не искаше да ме слуша. И днес дори не ме оставиха да се изкажа. Аз смятам — всичко на този свят е създадено с труд и само за труда живее човек. Каквото ще да стане — не бива да робува този, който се труди.

Милка (*гледа го в недоумение, после надига рамене*). Приказваш тъй и искаш да те разберат. Е, ами подире.

Даскал Димитър. Какво ще бъде подире, аз не мога да ти го покажа на план. Сам не зная. И ако искаш по-право — това ми е най-голямата мъка.

Милка. Искаш да водиш, пък сам не знаеш накъде.

Даскал Димитър. Аз съм тук първия. Такава е честта на всекиго, който стои в първите редове. Миналата година във войната на

Крим разправяха, когато щяла да се превзема една крепост, тя била заобиколена с дълбоки окопи, набити само с колове. На войниците, дето вървели в първите редове, им казали да се нахвърлят на коловете, за да минат другите по тях. И мойта орисия ще е таквази — да минат по трупа ми тези, които вървят след мене.

Милка (*завладяна от речта му, отново се развълнува*). Нека викат нашите против тебе... Цял свят да стане и да се опълчи против тебе... Не мога! И аз подире ти... Ако ще би на кол с тебе — ще вървя подире ти.

Даскал Димитър. Милке, от днес ти си за мене най-милото... едничка, която... ах, не ме мъчи да ти разправам туй — ти сама виждаш. Но да бих знаел, че дори и ти ще махнеш ръка на мене, аз пак не бих могъл да се отклоня от пътя си.

Милка. Няма да се отклоняваш. Твоят път... където изведе и двама ни.

Даскал Димитър (*увлечено*). С тебе, ще видиш ти! Но няма като пан Пшесмицки път през чужди балкани да пробивам, тук аз ще си проправам път и ще накарам всички да преклонят глава пред мене...

В училището се вдига врява. Чуват се гласове: „Не щем ги, не щем ги старите!“, „На Добря и Куката“, „Да живее Добри!“

Милка (*сепнато*). Какво викат? Баща ми...

Даскал Димитър. Ела насам. Той сега ще излезе.

*И двамата завиват бързо край черквата. Няколко селяни излизат от училището и самодоволно си тръгват. Излиза и **чорбаджи Петко**. В същото време от долната улица изскача комахай тичешком **Стефана** към мъжа си и го задържа за ръка.*

Стефана (*още запъхтяна*). Жив ли си, здрав ли си! Тръгвай с мен. Нямам аз мъж с Куки и Хашлаци да се разправам!

Петко (*като смеря с очи жена си*). Ти какво си дошла тука? Туй женска работа ли е? По-скоро да вървиш да си гледаш къщата и децата.

Стефана. Не ми трябва къща — нищо не ми трябва, аз от тебе вече не се пуцам. Ти си чорбаджийски син и аз съм чорбаджийска дъщеря. Ако ще губим чорбаджийството си, двама да го губим. Няма да те оставя самичък тук. Тръгвай си у дома.

Петко. Аз, докато не се разправа — с топ да ме бият, не ще се мръдна оттука. Върви си, ти казвам.

Стефана. Достойни ли са те — да обелиш зъб, на тях една дума да кажеш? Тези хаймани, дето ги е подстроил Даскал Димитър. Остави ги. — Ела си — ти у дома си по-голям от цар.

Петко. Няма да оставя хората си да им дюдюкат като на вълци, пък аз да се скрия у дома.

Стефана. Дръпни се, те без тебе не могат. Нека познаят нуждата ти — сами да дойдат. Да плачат и скутовете ти да целуват.

Петко. Не ми трябват молбите на никого. Мойта чест е поругана — не мога да оставя.

Стефана (*отстъпва и си тръгва, като се мъчи да задържи сълзите си*). Все за общото, а пък ний...

Почват да излизат занаятчиите. Някои от тях си отиват, други се връщат в училището.

Петко (*повръща се нетърпеливо*). — Какво чакат още?

Излиза Добри Терзият с патерица в ръка и се изстъпва на една страна да възчака да излязат другите. Край него минават занаятчиите, честитят му, но той е загрижен.

Първи занаятчия (*ръкува се*). Е, честито, Добре. Тичане, блъскане, ама се свърши вече.

Четвърти занаятчия (*също се ръкува*). Хайде на добър час!

Добри Терзият. А бе то досега лесно, ама оттук нататък...

Седми занаятчия. Хич да не искаш да знаеш! Дадохме ти ний патерицата — карай!

Добри Терзият. Дадохте, ама няма да дойдете вий да си разправяте работите. Аз трябва да стоя там да ги разправам. Града и цялото Балканско пригорье, що се рекло, разправяй го и го управляй. Я да те видя! Не е то лесна работа, братко. Уби се до мойта глава — не зная дали ще мога да я укъркам.

Седми занаятчия. Че ти отсега ли се замисли?

Добри Терзият. Щом хванах патерицата, и усетих каква тежка грижа вързах на врата си. Не съм виждал аз ни от баща, ни от вуйчо. Досега само иглата и напръстника си знаех. А всички наоколо сме

еднакво — на, няма кой да те упъти. Пък нали имаме лице, идем да направим нещо. Как ще гледаме в очи хората подире?

Първи занаятчия. Даскал Димитър дръжте. С негова памет всичко нареждайте и пред когото излезете — стоявате.

Добри Терзият. Едничък ми е опора и надежда и на мене той. Ще се хванем у него с две ръце — като слепци у тояга.

*Вече селяни и занаятчици са си разотишли. На мегданя остават само **Добри Терзият** и двама занаятчици. От училището излизат и се карат **Хаджи Андрея**, стиснал кондиката под мишница, и **Ганчо Куката**, който налита върху него да я отнеме. След тях излизат чорбаджиите и третият занаятчия.*

Ганчо Куката. Мене тук народ ме е избрал — по-скоро среброто и кондиката!

Хаджи Андрея. Не ги давам! Докато не доде всеки да си плати борча на чорбаджията — ни кутия, ни кондика!

Ганчо Куката. Черковното сребро не ви е залог да го държите.

Хаджи Андрея. Аз съм го събирал. Чорбаджиите са най-много дали.

Ганчо Куката. Аз съм кабзумалин. Мене и меймурина ме вече признава.

Хаджи Андрея. Аз не те признавам! Няма да си оставим вземането да го изпукате с раите.

Добри Терзият (*гледа отстрана, като че не знае какво да прави. Към занаятчиците*). Кой сега да ни разсъди, да чуй и нас, и тях.

Ганчо Куката (*хвърля се с юмруци върху Хаджи Андрея*). Сега ще те накарам да ме признаеш.

Хаджи Андрея (*отвърща му*). Хашлак с хашлак!

Добри Терзият (*застава помежду им*). Ганчо, махай се оттука! Все с бой ли...

Петко (*като се доближава до тях*). Ако ще би и главите си да изпочупите, докато всички заедно не прегледаме перо по перо кондиката, докато не ми покажете туй, що го приказвате, аз една пара от кутиите няма да ви дам.

Добри Терзият. Е, че кой ще ви направи тази тънка сметка?

Петко. Търсете си сами хората.

Едно запитие дохожда от училището и ги пресича.

Заптието (към старите чорбаджии). Чорбаджилар, меймурина ви вика да си ударите мехюрите и да си вземе сбогом с вас.

Чорбаджи Петко, Хаджи Андрея, Хаджи Куман и Милан се връщат в училището. Добри Терзият, Ганчо Куката и занаятчиите остават.

Добри Терзият. Слушайте, един колай има — както сме събрани, да се дигнем, че право при Даскала.

Ганчо Куката (*трепва като ужилен и го пресича*). Хах, отденакъде пък при него.

Добри Терзият. Ще му оставим на ръката кондиката и кутиите. Чорбаджиите ще си кажат какво има да кажат и ний ще си кажем нашата. Той да отсъди по сърце.

Четвърти занаятчия. Тъй-тъй, Даскал Димитър няма да гледа ни тогоз — ни оногоз.

Ганчо Куката. Вий с ума ли сте бе! Ще ида при този бабин даскал! Ама-да-а, какво сте го зяпнали в очите все него.

Добри Терзият. Ти твоите с Даскала ще ги оставиш малко настрана. Чуваш ли ме! До бой я докарахте с Хаджи Андрея.

Ганчо Куката. Ха, аз щях да дръпна кондиката!

Добри Терзият. Ами сметките?

Трети занаятчия. Ще туряте на паралята малко боб — едно по едно ще ги изкарате и тях — хайде!

Добри Терзият. Втасахме! На бобени зърна — сметките на мезлиша!... Бре синковци мамини, вий си игра играйте! Обща работа ще карае ний или?

Първи занаятчия. То се знай!

Добри Терзият. Тук памет трябва, хей! И не само памет, ами един човек, дето не се е цапал в нашата. Като росна капка чист. Да стои отгоре и на чорбаджиите, и над нас.

Ганчо Куката. Ха то, на него аслъ туй му беше меракът.

Добри Терзият. Още по-добре. В такъвзи човек ще има вяра цял живот. Той каквото отсъди, да бъде като с нож отрязано.

Ганчо Куката. Не събарям из един — други да кача на главата си.

Добри Терзият. Не на глави. Ний сами трябва да му дигнем честта, не зная как. Волята му закон да стане тук.

Ганчо Куката. Вървете — мене ме няма там.

Добри Терзият. Ганчо, да те не хваща пак иная. Тука от стотини години се е натрупало едно купище — трябва сега ний да се запретваме да го чистим.

Ганчо Куката (нехайно). Голяма работа.

Добри Терзият. Как тъй чорбаджии с рая се разделят. Чорбаджиите третират раите — ще им извадят душата. Еснафа пък с раите... Ай тъй се обърнал света. Ний с нашия ум ли ще турим ред?

Ганчо Куката. На чорбаджиите никой пара да не плаща! Те си имат пари — повече за какво им са. Пък на нашите — дай им патерицата. Като им сложа по две, да видиш, всички ще тръгнат в пътя.

Добри Терзият. С-с-ст, не те е срам! Да млъкваш!

Ганчо Куката (жасва се). Правете каквото щете! Аз при Даскала не ходя.

Добри Терзият. Тъй ли? Още ай сега отивам да повърна патерицата на Петка Хаджи Христов.

Добри Терзият тръгва към училището. Ганчо Куката се дръпва през мегданя.

Ганчо Куката. Ритам ви чорбаджилъка! Върви я носи!

Изведнъж третият занаятчия хваща Добри Терзият, а другите двама — Ганчо Куката.

Трети занаятчия (тегли го назад). Ама, кръстник!

Първи и четвърти занаятчия (също на Ганчо Куката). Ганчо!

Добри Терзият и Ганчо Куката се повръщат и се спират един до друг, държани от занаятчиите.

Добри Терзият. Само иная си като ще гледаме — по-добре всеки у тях и аз у дома.

Трети занаятчия. Ама дотук да я караме... Хм, бива ли, кръстник, ще ни се смее цял свят.

Първи занаятчия. Сега тук сме те избрали, Ганчо, няма да кръшкаш.

Четвърти занаятчия. Ще слушаш.

Ганчо Куката. Да не съм се родил аз само да слушам! Ама-да-а.

Първи занаятчия. Няма накъде. Жаста-праста — не върви то вече. Ще те вържем и ще те закараме.

Добри Терзият. Човека стои отпреде ни готов... И какъв човек! Ще го замина, че ще отида — сам да не зная какво да правя.

Четвърти занаятчия. То се видя. Даскала е един тука.

Трети занаятчия. Хайде, там работа да се върши.

Чорбаджиите вкупом излизат от училището.

Добри Терзият (към чорбаджи Петка). Ний си имаме човек. Да отидем при Даскал Димитра. И вий не можете рече нещо против него. Да му оставим всичко — той да ни разчисти сметките и да реши спора ни.

Хаджи Андрея. Вашия Даскал не го признавам аз.

Хаджи Куман. И аз нямам вяра в него.

Ганчо Куката (полу на себе си, цинично). Че и аз не го познавам, ама не ме пита никой.

Петко (замислен и като че се бори със себе си). Даскал Димитър да решава. Дават ми врагът ми да ме съди...

Милан. Какво ще правиш, Петко. Нали видиш, таквози... Няма други, дето да може да застане помежду ни.

Петко (тръгва решително). Когото щете! Нам лицето е чисто. Няма от никого да се плашим. Вървете при Даскал Димитра!

Милан и Добри Терзият (в един глас). При Даскал Димитра!

Занаятчиите (повличат Ганча Куката). При Даскала!

Всички вкупом тръгват.

ДЕЙСТВИЕ ТРЕТО

*Дворът на чорбаджи Петкови в цялото свое старовременно великолепие. От една страна чардакът на къщата, под който се шири постлан с плочи трем. В трема врати за вътре, до тях широк пат, покрит с китено губерче. Насреща от другата страна градина, подградена с две педи дувар, цял обрасъл в здравец. До градината отпред висока асма, под която е сложена маса, пейка и няколко стола. Зад асмата тъкмо сред двора мраморен хауз с шадраван, около който се зеленеят няколко зелени чимшири и два кипариса. В дъното на двора дувар, обрасъл в бръшлян, и пътната врата, през която се мяркат от време на време проходящите. Към края на май, минала вече пладня. **Чорбаджи Петко**, струпал на един стол под асмата купчина стари кондики, с кехлибарени броеници в ръка, крачи насам-нататък и хвърля цигара след цигара. В трема на патата седи **Стефана**, облечена къщно: с басма на чело, препасала тънка престилка, в която разчепква паишулен микиш. Под асмата се е прострял на пейката **Христо**, възмъжал, облечен във френски дрехи, със сламена шапка на глава, чете книга.*

Стефана (към мъжа си). Стига само си трупал тези дрипави кондики и хвърлял цигара след цигара.

Петко. Нека донесе Даскал Димитър сметката. Ще ги разгърна да им покажа колко пари и аз, и баща ми сме наждали за всяка работа от себе си, общото да допълним. Не можах да намеря и дядовата ми кондика. В нея имаше харчовете за направата на старата черква.

Стефана. Хайде сега пък и нея. Тя се беше обърнала на зелник в килера. Я се спри, помисли малко за твойто, общото нека вече Куката го разправя.

Петко. Какво искаш да мисля?

Стефана. Син ти изкара училището. Трябва да го наредиш на нещо.

Петко. Да се нареждат сами.

Стефана. На неговите години чак на Узунджова панаир те провождаше баща ти.

Петко. Баща ми въртеше търговия с цял свят. Кипеше живот тогази в тази къща.

Стефана. Защото баща ти беше чорбаджия, ама не зарязваше своята работа, само подир людската да тича.

Петко. Боли ме! Разбираш ли ти. Боли за всичко, щом се замисля.

Стефана. Не те ли веднъж за сина ти заболява? Я го погледни! От тези крамоли наоколо и той се разврати — не ще никого да познава.

Петко. В борбите най-добре се виждат и хората, и света. В тях може да се събере мъдрост и поука за през цял живот.

Стефана (*недоволно*). Тъй. Само приказки ще ми приказва и книги ще чете. Ами работа?

Петко. Нека и да чете. Аз му казах, наесен, като тръгнат търговците, ще го изпровода с тях.

Стефана. Ами де ще го провождаш, чак в Русия? Нали щеше на гръцки да се учи. Какъв ще става?

Петко. Мина времето на Еладата сега. Да се върне утре, че да се срамува от рода и езика си. Там, отвъд морето, дето един пастир едно стадо води. Да се кали в рода си и да се изучи, че учен за всичко става.

Стефана. Да не зная нито де е, нито между какви хора.

Петко. Между свои хора. Веднъж ли коня на белия цар е прецапвал Дунава насам. И господ нека подкрепи ръката му — той няма да ни остави.

Стефана (*като се обръща към сина си*). Ти какво си се зачел там, че не си подигааш главата бари?

Христо (*все тъй зачетен и разсеяно*). А?

Стефана. За тебе ли приказваме ний тука или?

Христо. Какво искаш от мене?

Стефана. Де е Милка?

Христо (*без да отделя очи от книгата, шеговито*). Милка пристана на Даскал Димитра.

Стефана (*изведнъж трепва и като го сронва*). Ставай да намериш Милка! Ще ти дам сега една пристанала.

Христо. За какво ти е? Горе в пруста шие на гергеф.

Стефана. Не ми трябва нейното шито. Да дойде тука.

Христо (*става и като завива по стълбите на чардака*). Само да й приказвате и да я разплаквате и нея.

Чорбаджи Петко и Стефана, след като остават двама.

Стефана. От няколко дена, като си навела главата — все мълчи и току се затваря сама в пруста. Обтегнала е този гергеф, колкото да се

нарече, че прави нещо.

Петко (*замислен на друга страна*). Тебе пък не ти додява. Не им се вмесвай.

Стефана. Не мога да я гледам, Петко, като свещ да се топи пред очите ми.

Петко (*свъся се изведнъж и изпуктява*). М-м. Виждам я и аз. Да почака малко.

Стефана. Веднъж да се свършат и тези сметки.

Петко. Днес ще си каже последната дума Даскал Димитър. Ще се свършат.

Стефана. Че да видим какво ще правим и ний с туй момиче.

Петко. Не ме преваряйте с вашите женски в работата ми! Аз зная какво правя.

Стефана. Ама ти не чуваш, Петко, какво приказват и тя, и Христо. Държали сме ги тука — чужди грехове да изплащат.

Петко (*строго*). Ако имам грехове, аз не искам никой да ми ги изплаща! Да се съберем сега тука — нека ми донесе Даскал Димитър да ми покаже кражбите на мезлища! Старата кондика в килеря ли, рече ти, че била? Чакай да я приготвя и нея.

Стефана (*въздъхва*). Там в пезуля я гледах.

Чорбаджи Петко влиза във вратата на трема. **Милка** и **Христо** слизат отгоре. **Милка**, гологлава, със спуснати коси и чипак. Тя е бледна, замислена — не подига глава да погледне на нищо.

Христо (*към Милка, като показва на майка си*). Щом те изгуби малко от очите си, току се сепне — де е Милка?

Христо сяда отново на мястото си и си взема пак книгата. **Милка** едва-едва пристъпва, като че насила.

Стефана (*към дъщеря си*). Ела, ела насам. Да те не тегля като с въже.

Милка. По-добре ме вържи о полата си — където мръднеш, и аз по тебе да вървя.

Стефана. Какво се току затваряш сама в пруста.

Милка. Искаш да седна само да те слушам.

Стефана. Ами ще се облегнеш само не гергефа си, пък ще си мислиш за Даскал Димитра. Тъй е-е, как той минал, как те погледнал, кимнал ти с глава... Туй ли?

Милка. Поне което мисля, не можете да го извадите от главата ми.

Стефана. Бръмбари много във вашите глави. Не ще ни е туй работа да ги вадим.

Милка. Кога подир тези бръмбари хвъркна и аз, тогава ще...

Стефана. Какво, ще умреш ли? Че като си останала сама за един даскал да живееш.

Милка. Вий ще видите.

Стефана. А-а, да не ме пък плашиш, че ще хвъркнеш подире му. Хъ-де — искам те!

Милка. То моя работа.

Стефана (*смее се някак пресилено и продължава да дразни дъщеря си*). Да знаеш колко пък ще ти прилича. С бохчичката под мишца, че през долната порта — озърташ се като изтърван заек и тичаш у **Даскал Димитра**. Ох, не ме карай само да се смея сега!

Милка (*с наболяло сърце и като се мъчи отново да овладее раздразнението си*). Това за тебе е смешно, нали?

Стефана (*продължава със същия пресилен смях*). Как да не е смешно! Как да не е смешно! На понеделника ти рано-рано сутринта ратакини от фурна и чешми разнасят, разправят във всяка къща: чорбаджи Петковата дъщеря пристанала — без майчина и бащина благословия венчала се... Че като ти закачат едни звънчета, да тръгнат онези ми ти приказки: смях и веселби и калесани, и некалесани със сватбата ви месец наред ще правят. Пък ти бари цяла година няма да можеш да покажеш лице пред света.

Милка (*между това кърши мъчително пръсти развълнувана и едвам съдържа сълзите си*). Вий знаете, че тъй не мога... че съм вързана аз тука!... И още ли викате да ми се гаврите, да се надсмивате над мене?...

Стефана. Защо да не можеш? Кой те е вързал! Или да не мислиш ти, като търтиш да бягаш, пък аз ще те погна да те стигам.

Милка (*все по-раздразнена*). Сама съм се вързала и, струва ми се, никога няма да мога да се развържа от вас.

Стефана (*престорена*). Ех, че те и таквизи работи стават по света, не е да не стават. Белким ти ще си първа.

Милка (*възмутена*). И как го приказваш още!

Стефана (*така престорено*). Преди години имахме една ратакия; пристанушата я викаха. Бавачка беше на Христа. Може да я помниш. И тя се залюбила с някакъв си талигарин на село. Баща ѝ не я давал. Една нощ прескача плета и му пристава... Уж умирали един за други, залитали не зная как, пък след година талигаринът ѝ се наситил, изкарал си талигата и не се върнал вече при нея.

Милка (*като си затуля ушите*). Остави ме, стига си ми приказвала. Не искам да те слушам вече!

Стефана. Не искаш зер! Хората като са направили ред и когато го държат всички, те знаят защо. Не доде ли един мъж да вземе момичето от ръката на баща му и майка му, както и да се обърне към нея подире, няма пред кого да отговаря. И тя излезе ли още първата стъпка от бащината си къща вън-пътя, мъж ѝ ще бъде първият, дето няма да я зачита. С любов, с нам какво не се кара само този живот. Най-напред иска: жената да се срамува на мъжа и мъжът да зачита жена си.

Милка (*разплаква се най-сетне и тропва*). Вий сте всички хора без сърце! Никога и не помисляте дори, че с приказките си ме жива на кръст разпъвате.

Христо (*щом чува, че сестра му се разплаква — скоква и виква към майка си*). Е-е, стига де! За туй ли ти беше Милка, да я разплачеш пак!

Стефана. Тебе не ти викам нищо. Чети си там.

Христо. На ад обърнахте тази къща!

Стефана (*към Милка*). Ти, дето ще се сърдиш на нас, по-добре хубостника си погледни. Да те обичаше той, нямаше да дигне глава против баща ти. Че не му стигаше вечерта тук, отиде на другия ден и сред мегданя да се тупа в гърдите. Хе-е, чакай ти, няма ли да доде то веднъж голям ден — малка питка...

Милка. Тъй! Вий се карайте помежду си, пък аз ще тегля.

Стефана. Ти коя си дъщеря? Наша ли си? Който иска да ни става зет, той най-напред да се научи да ни прави честта.

Христо (*като доближава майка си*). И туй ти на Милка го приказваш?

Стефана. Защо да не го приказвам бре? Защо?

Христо. Досега държахте хората с парите си и със стоката си — сега искате Даскал Димитра с дъщеря си да покорите.

Милка (*възмутена*). Че аз съм стока тука?

Стефана. Ще го покоря! (*Към Милка*). Ти си ми дъщеря. Родила съм те. Ба, ще го оставя той да стъпи на врата ми! Скоро ли му трябва! Той трябва да ми се моли — не аз на него. Нека избира самичък! Или ще изближе всичко, дето е рекъл, или много още ще подсмърча покрай дуvara. Хайде да видим.

Христо. Да отидем в градината, Милке, недей се ядосва.

Милка (*решително и настойчиво към майка си*). Казвам ви за последен път, или ще ме оставите на мира и няма да ме месите във вашите спорове, или — не зная какво ще стане.

Христо (*тегли за ръка сестра си*). Остави ги, ще те разберат ли те. Ето вуйчо Михал иде.

През пътните врата влиза Михал, все тъй нехайно разметнал сърмен чепкен, и дядо Къню, с тояга в ръка, носи нещо в делва.

Михал (*гледа в очи дядо Къня и клати шеговито глава*). Какъв си ти дърт вълк, какъв си. Я да видя какво носиш в делвата?

Дядо Къню. Тя на когото е наречена, той ще си я отхлюпи. (*Като приближава до трема*). Добър ти ден, чорбаджи Петковице.

Стефана (*става да ги посрещне*). Дал бог добро, дядо Къню.

Дядо Къню (*подава ѝ делвата*). Тъй и щях да си я донеса, както бяха ми я свързали от къщи, ами отбиха ме в Дечкови. Нали е за болно, отсипах две лъжици. Дечко отива!

Михал. Е, де. Да има един да си даде живота за младите чорбаджии.

Дядо Къню. Ще му трябаше и на него. Премазаха го като вышка. Оттогава не е ставал. Кашля и само кръв плюе.

Михал (*близва от делвата*). Я, аз като не съм ни от стари, ни от млади, аджеба туй дали мога да го опита?

Чорбаджи Петко излиза от къщи с една одрипана кондика и се ръкува с гостите.

Петко. Добре дошъл, дядо Къню! Михале, как е работата?

Михал. Разправяме се с дяда Къня. Толкози млади чорбаджи отминава, пък мъкне делвата насам. Нали им дадох воля, дето му иде по на сметка.

Дядо Къню. Сега всичко по сметка, ще кажеш.

Михал. Кой когато може, да лъже! Вчера на пазаря един колибар продал ей такъвзи топ масло на двама бакали. Прибрал си парите — отишъл си. Кога взели да го делят бакалите, разрязали го — вътре цяла зелка.

Дядо Къню. Бивало ли е туй някога на наше време. Раята знай чорбаджията си — той раята, на пазаря никой никого не познава.

Петко (*между това, като оставя кондиката на стола върху другите*). С бакалски сметки се захвана всичко тук, в бакалски ред да се пререди света. Колкото сборяни, като наредят един до други сергия на панаир, се познават и почитат, толкози и между нас човещина ще остане.

Стефана. Нека — че да познаят.

Петко (*към дяда Къня*). Как са нивите нагоре?

Дядо Къню. Ако се уварди този клас — пет години дето нямаме теглихме, има да наваксаме и има да остане.

Петко. Дай боже.

Дядо Къню. Викат, и в Румъния било тъй. Драгоманинът вече ударил тъпаните, сбира румънци — отиват.

Михал. Виждате ли! При старите чорбаджии бяхте останали накрай време само жълъд на хромил да мелите. Пък щом дохода младите — и господ изведнъж си спусна берекетя.

Дядо Къню се разсмива мълчаливо.

Петко. Минаха ли турците? Разделиха ли мерата?

Дядо Къню. Минаха. Четиридесет, петдесет дюлюма на рало отделиха. Колкото рала намерят в една къща, толкози и дюлюми.

Михал. Ще рече — всички мюлк-самони станахте. Е, ами кой посем-сега ще работи чорбаджийските ниви?

Дядо Къню. Гледай как се подиграва Михал.

От пътя се чуват гъдулки и проточената песен на румънките.

*Румъня пуста остала,
хей, драгомане!*

Христо (като дръпва Милка към пътя). Румънките?

*В същото време на вратата се показва един едър драгоманин, подбрал гъдулари и играчки
пред себе си.*

Драгоманинът (като вкарва играчките и гъдуларите в двора).
Тука, тука на чорбаджията да направим честта. И той да ни даде
благословията си.

Петко (пресреща драгоманина и се ръкува). Сбра ли голяма
дружина това лято?

Драгоманинът. Хем я сбирам — хем вървим, чорбаджи.
Отбихме се да се отсраим.

*Между това около дуvara и вън по пътя се струпват моми със сърпове и паламарки в ръце.
На вратата се изстъпват двамата гъдулари, а пред тях две моми, боси, въртят кърпи в ръце
и играят. Из къщи излизат няколко ратакини и ратаи да гледат. **Чорбаджи Петко** с
гостите си се любуват на румънките. Най-много е обрадвана от всичко туй стопанката.*

Стефана (без да гледа румънките, оживена, със стиснат юмрук
тича ту към Милка, ту към Христа, ту към Михаля и злорадства).
Видите ли, видите ли как ни познават хората! Пред Даскал Димитра,
пред Куката отиват ли? Нашата къща никой не може да отмине!

Петко (самодоволно засуква мустак и се разхожда само. След
малко кимва на ратакините). Изнесете вино да почерпите!

Стефана (продължава). Макар да ни дръпнаха патерицата и на
честта ни да се заканиха. Не само не ни отминават — чак вътре влизат
да ни отиграят.

Две ратакини изнесат вино и черпят драгоманина и другите румънци.

Михал. Тю, бре! Пак Петко чорбаджи, пак на него чест.

Драгоманинът *(като надига чашата с вино)*. Наздравие! *(Към Михалю.)* Как тъй? Едно време още аз, като тръгнах — на Андроня и на Хаджи Кумана проводяк плащах. Согуч дето го викаха. Пък тук ще се отбийме да отиграем на чорбаджиите.

Михал *(към дядо Къня и Стефана)*. Две нощи само вино се лее, пищови гърмяха и катранени бъчви горяха. Овчарите по балканското пригорье околоръст — огньове цяла нощ кладяха. Да се радват. Пък то!

Драгоманинът *(като се ръкува с домакините)*. Хайде, оставайте със здраве.

Домакините *(го изпращат)*. Добри печалби!

Дядо Къню *(между това към Михалю)*. Кой не е видял добро от тази къща? Кой?

Драгоманинът пак подбира напреде си гъдуларите и играчките, румънките запяват и отминават. Ратаи и ратакини си влизат.

Петко. Ела да ти запиша каквото си донесъл, дядо Къню. Ела и ти, Стефано, да го препразниш. И виж какво ще се намери за дядо Къня да го нагостим.

Чорбаджи Петко, Стефана и дядо Къню влизат в къщи. Остават Михал, Христо и Милка, които се повръщат и сядат на трема. След малко мълчание.

Михал. Какво сте се укумили и двама? Сиромашките на мъка отиват с песен, вий си гледате кефа тук и мълчите.

Христо *(мечтателно)*. И скоро ще замина оттука, вуйчо. Няма да виждам вече ни хорото, ни нашите хубави български песни ще слушам.

Михал *(като ги изглежда с насмешка)*. Я-я, откога захвана да ми редиш и ти таквизи купешки като Даскал Димитра?

Христо *(иска да се прави на сериозен)*. Защо купешки? Има ли на света нещо по-мило от бащиното огнище?

Милка *(все тъй дълбоко замислена. Като въздъхва тъжно)*. Ох, да би искал само да вземеш и мене със себе си. Да се махна оттука и никога да не се връщам вече.

Михал. Туй-тя! Таз въздишка насам, онзи мъдрува оттатък. И аз съм седнал при тях.

Христо. Остави Милка, вуйчо. На нея днес ѝ е много криво.

Милка (*сломена от тъга, кърши рамене*). Ах, само тази мъка няма да я преживея аз. Ще ме уморят те мене.

Михал (*вперил очи в нея*). И таз хубава!

Милка (*към Христа*). Когато ти се върнеш от Русия, няма да намериш вече сестра си между живите.

Христо (*иска да я утешава. Наивно*). Милке, защо приказваш тъй. Нали се условихме двама — ще си пишем дълги писма. Аз ще ти разправам за всичко, каквото срещна и видя там. Ти ще ми описваш своята неволя. Тебе ще ти бъде много по-леко, когато знаеш, че там далеко в Русия твоят едничък брат ти споделя мъките.

Милка (*като че не го слуша*). Ах, остави ме, остави ме да умра по-добре — да се свършат и мъки, и всичко заведнъж. Аз не мога повече!

Христо. Да остана тук тогава. Искаш ли да се откажа от Русия?

Милка. Какво ще ми помогнеш ти? Да убиваш бъдещето си за мен?

Христо. Ти знаеш, че за тебе...

Милка (*пресича го*). Мене само един гроб ми трябва. Те ще ми го изровят.

Михал (*слуша ги и като да се пуши сам в себе си. Най-после избухва с досада и пренебрежение и към двамата*). Тю, бре! Млади души! Не ви е срам! Да седнете и да си тровите живота за такива глупости.

Христо. Не викай, вуйчо, ти не знаеш!

Михал (*с по-висок глас*). Де ще зная. (*Към Милка.*) Като ти е приляло толкова в бащината ти къща, дигни си главата, че върви, дето ти очите виждат, мари! Да не се е свършил светът за тебе! Колко пъти младост ще младуваш и ще живееш този живот. Веднъж садене, веднъж е радост. Отървеш ли ги — тичай ги стигай подире.

Милка (*като че се бои дори да слуша вуйча си, махва с ръка и трепери*). Само туй няма да направя... Ако ще би...

Михал. Плъзни пък тука! Пуфти и охтикявай! Много диви хора на този свят съм видял, ама и таквизи като вас...

На пътните врати се показват Хаджи Андрея и Милан. Последният съвсем се е променил: лицето му бледо, сегиз-тогиз покашлюва. Признаци на гръдна болест се отбелязват у него.

Христо (щом забелязва идещите и хваща за ръка сестра си). Да отидем в градината, Милке. И тези идат.

Милка и Христо отминават към градината. Милан, Хаджи Андрея и Михал се събират сред двора.

Хаджи Андрея (нацупено). Няма ли ги? Тъй. Ний само ще ги чакаме.

Михал. Били сте почакали малко.

Хаджи Андрея. Толкози дена си развалям аз рахатлъка за техните сметки. Че със себе си мъкна и този болен човек.

Милан. Остави, Хаджи. Ний и без туй, таквози... толкози години сме изгубили подир общите работи... Ама там е всичко — ний само се диялкаме помежду си, пък колата си стои на едно място.

Хаджи Андрея. Че кой да ги потегли, когато те двама помежду си не могат приказка да срещнат, пък като се съберат петима, седем ума им идват изведнъж. Нали ми каза едно заптие: и турчина бактисал да ги слуша на конака.

Милан. Как вика Петко! Лесно се приказки приказват — мъчно се работа върши.

Влиза Хаджи Куман, още по-застарял, небръснат, с дълго палто и стиснал под мишница стар тефтер.

Хаджи Куман (от вратата още върви и мърмори сам на себе си). Не ми трябват мене вече общи сметки. Нищо не ми трябва. Искам си вземънцето. Да ми разгърнат тефтера — да видят. Аз вече не мога да печеля. Нивиците ми — и там няма кой да работи. Да кажат на раята да ми върне париците и лихвицата.

Михал (на подбив). Ха-ха! Кога си дойдат евреите от хаджилък. Седни тука и чакай.

От градината се повръща Христо.

Христо (*маха с ръце и пее*).

*Да се развяват знамена
по българските рамена
от върха на Дуная
в Тесалия до края.*

(*Като се доближава до събраните чорбаджии.*) Събраха ми се
вси ридающи и кающи се на реках Вавилонских!

Хаджи Андрей. Ех, какъв свят порасна — да няма срам пред
никого.

Михаил изглежда ги, изкикотва се и завива към пътя.

Милан (*към Хаджи Андрей*). Сега ний таквози на тях ще се
сраим. Тези, които идват след нас — те ще видят кой какво е правил и
ще ни разчистят сметката.

Христо (*клатейки глава на подбив*). Х-ха, х-ха. Те нямат своя
работа, стари боклуци ще разчистят.

Милан. Боклуците, като всеки тор, ще изгният и здравите семена
под тях таквози...

Христо. Аз няма епитроп да ставам.

Хаджи Куман. От късметеца си защо бягаш?

Христо. Благодаря! На друго място ще го диря.

Милан. И Даскал Димитър тъй вика. Ами когато най-паметните
таквози... се теглят, кой ще се грижи за общото?

Христо (*нехайно*). С вашите черква и училище — ще обърнете
света.

Милан. Ний тях да наредим — те ни стигат.

Христо. Редете ги. Аз не се развалям на петачета, на дребно да
се харча.

Милан. Ами — на цяло. Да лъщи златото, всеки да го познава.
Пък ний — не на петачета, на аспри се раздробихме. Пиляхме, дето
трябваше, дето не...

Всички се смълчават. Хаджи Андрея взема една кондика, туря си очилата и се заглежда в нея. Милан се замисля. Хаджи Куман гледа тъпо отпреде си и от време на време си мърмори под нос: „Аз не мога да печеля. Париците ми, лхвицата ми.“ Във вратата с кондика в ръка влиза Даскал Димитър. Той сега върви още по-горд, по-самоуверен и решителен. Милка, щом го забелязва от градината, втурва се към него. И двамата се пресрещат и спират до чимширите край хауза.

Даскал Димитър (като вперя очи в нея). Ти не приличаш на себе си, Милке. Само бледнееш и от ден на ден все повече повяхваш.

Милка (затуля си с ръце лицето). Не ме гледай. Остави ме. Да не говорим за това.

Даскал Димитър. Не, не! Не може вече тъй! Днес аз турям край на всичко!

Милка (плахо). На кое? Какъв край?

Даскал Димитър. Спорът между чорбаджии и рая е вече решен. Сметките приключени. Сега ще дам на всекиго заслуженото и вече съм свободен.

Милка. Ти и без туй всякога си свободен, но аз?

Даскал Димитър. Досега бях свързан с общите работи. Човек изправен пред мене да го съдя — не мога да отида за дъщеря му да се женя... Едното с другото не меся аз и не искам да знам кой какво ще каже, само...

Милка (пресича го). Остави туй. Сега какво?

Даскал Димитър. Тая вечер наредих да доде попа — какво друго?

Милка (сепнато). Искаш да се венчеем?

Даскал Димитър. Още докато съм тука, ти можеш да отидеш вече у дома. Там е всичко приготвено и те чакат.

Милка. Как? Да побягна от къщи сама?

Даскал Димитър. Нека Христо доде с тебе.

Милка. Не мога! Само туй недей иска от мене. Моля ти се, Димитре. Ако ме обичаш. Недей...

Даскал Димитър (малко учудено). Е, ами тогава?

Милка. Като си дошъл, остани да кажеш на баща ми. Може...

Даскал Димитър (рязко). Тука не ида аз мома да сгледвам. Никога и не бих пристъпил този праг, ако не идех да прочета на баща ти присъдата.

Милка (*продължава мълчаливо и като да се губи сама в мислите си*). Ти и да му кажеш, надали ще иска да те чуе той. Ами как — не мога? Помоли му се, виж...

Даскал Димитър. Сега на мене се молят — аз не се моля.

Милка. Ах, ти пазиш своята чест пред хората да не падне. Гордостта си гледаш, пък за мене не искаш да знаеш.

Даскал Димитър. Значи, ти не приемаш подире ми да тръгнеш.

Милка. Не говори тъй. Ти знаеш много добре. Не ми ли стига мен, че сама дойдох сред мегданя да ти се откривам...

Даскал Димитър. Що от туй!

Милка. Да ме е срам всеки път от себе си, щом си припомня само. Искаш да побягна след тебе. Да се срамувам от себе си цял живот.

Даскал Димитър (*сепнато*). Остави тези женски превземки, Милке. Не е сега време за това.

Милка. Превземки? Вий мъжете само себе си гледате. Ти не искаш да ме разбереш мене.

Даскал Димитър. Аз ти казах още тогава на мегданя. Ний сме първите тук. Ний проправяме път за другите след нас.

Милка. Тебе ти е лесно да говориш тъй. Ти си мъж и...

Даскал Димитър. Тогава не ми беше лесно. Тогава стоеше пан Пшесмицки пред мене и ме викаше... Аз пак не се боях. И още същия ден дойдоха и двете страни да се молят.

Милка. Туй е друго! Как не разбираш ти? В общо дело — и да умра. Тука — от бащината си къща да побягна като някоя... Аз без баща, без майка да...

Даскал Димитър. Щом тръгнеш тъй право като мене, ще видиш как и те ще дойдат да наведат глава пред тебе...

Милка. Аз не мога! Това не мога. Мене ме е срам, като си помисля само. Остави ме! (*Милка побягва в градината — след нея отива и Даскал Димитър.*)

На вратата се показват Добри Терзият и Ганчо Куката. Подир тях вървят третият занаятчия и Хашлака и се разправят нещо по пътя.

Трети занаятчия (*към Добри Терзият*). Кръстник Добре, моля ти се...

Добри Терзият (с досада). Ама не видиш ли сега, тука влазям — имам си работа.

Хашлака (към **Ганча Куката**). Две приказки само.

Ганчо Куката (вика грубо). Пръждосай се бе! Ама-да-а, не мога да си отворя очите от просяци.

Добри Терзият и Ганчо Куката отминават напред. Третият занаятчия и Хашлака се изстъпват на прага.

Хашлака (след новите чорбаджии). Трябахме ний да дръпнем патерицата веднъж — нали? Тогази ни коткахте! Сега хванахте бога за носа вече. Не ви се продумва!

Никой не обръща внимание на него и той със занаятчията се оттегля. Добри Терзият и Ганчо Куката се спират под асмата.

Хаджи Андрея (към **Христа**). Повикай баща си.

Добри Терзият. Ама ний без Даскала не можем. Каквото имате, като доде той, тогази ще си го кажете.

От градината припва тичешком към стълбите на чардака Милка, след нея Даскал Димитър, като че иска да ѝ каже нещо.

Милка. Не мога. Моля ти се, остави. Недей ме чака.

Добри Терзият (като забелязва Даскал Димитра). Ха, той тука бил.

Даскал Димитър се доближава до събраните. В същото време дохожда при тях чорбаджи Петко.

Даскал Димитър. Всички тука ли са?

Петко. Добре дошли.

Добри Терзият. Добре намерил, чорбаджи Петко. Ний подкъсняхме малко. Забавиха ни камънарите. Искат да им платим, дето са вадили камъни за черква.

Петко. Че защо държите толкова време сиромасите.

Добри Терзият. И тях държим. Онзи ден, ей замина си поляка — пана де! Той показвал нещо при градежа и на него пет пари не можахме да дадем.

Милан. Срамота пред чуждия човек...

Добри Терзият. Май срамота, ама... Той ги хариза. Бог да го прости на вярата му приживе — хариза ги и си замина. Ний все чакаме да си приключим сметките, че да ни дадете черковното сребро.

Хаджи Андрея. Какво сребро?

Ганчо Куката (*който между това изважда от дивитя си едно паче перо, подостря го и го подава на Даскал Димитра*). Ама-да-а. Съблякохте света, дигнахте четири стени като Маркови кули да стърчат. Ний сега от джоба си ли да ги плащаме?

Даскал Димитър. Оставете караниците си настрана. (*Към старите чорбаджии.*) Онзи ден аз ви казах — парите, които всеки от вас е дал на раята си, да си ги събира сам. Има вече ред за туй. На колибарите раздадоха от мерите — вий нивите си ще ги работите или ще ги продавате.

Петко (*пресича го*). То наша работа.

Даскал Димитър. Тъй. Ето сметката на училището и на черквата. Остава стария кабзумалин да покаже колко пари налице има у него. Да сверим.

Петко. Кажи да видим, Андрея — какво си похарчил и какво е останало. В пазарлъци аз не съм се вмясвал.

Хаджи Андрея (*приневолен, към Даскал Димитра*). Колко пари ми дадоха! Те едвам стигнаха темеля да изкопайме. Два човешки боя копахме. (*Към чорбаджи Петка.*) Не помниш ли — едвам изкарахме десетина педи над земята и щяхме да спрем работата. Ако не беше дал от твойта кория няколко греди, нямаше с какво скеля да дигнем. Какво да ви кажа?

Ганчо Куката. Какви греди за скели? Кого ще лъжете?

Добри Терзият. Я по-полека. Да се разберем. Кога рекоха чорбаджиите, ще захващат черквата, целия еснаф беше против. Бяхме се охарчили подир училището и черква си имахме. Тогази какво ни отговорихте? — От училището оставала скелята, останали дялани камъни, вар, по-евтино ще излезе. Пък сега каква скеля, какви камъни.

Даскал Димитър (*показва нетърпеливо на кондиката*). При полагане основния камък тук на първо перо Петко Хаджи Христов записал двеста лири. След него — я колко листа имена! За какво сте похарчили тези пари? На кого сте платили от тях?

Хаджи Андрея. Ама защо пък всички за мене се залавят?

Даскал Димитър. Ами за кого? Казвайте наред — да свършвам. Няма да стоя аз тука до утре!

Хаджи Андрея. Аз не бях сам. Когато захванаха да копаят темелите, мене ме нямаше тука. Питай кого щеш. Хаджи Куман нагледваше майсторите. Той събаря скелята от училището, той прибра дяланите камъни и варта.

Хаджи Куман (*плахо и недоразбрал*). Какво, какво пък аз, Хаджи? Какви камъни? Аз не знам. От скелята съм взел две гредици да си суша махорката. Другото нали твоя ратай го прихлеби?

Хаджи Андрея (*сепнат*). Ти си си изгубил ума бре? Какво приказваш — ще ме запалиш.

Всички дигат глави. Чорбаджи Петко втрещва поглед и в двамата. Добри Терзият и Ганчо Куката потриват самодоволно ръце.

Даскал Димитър. Добре се скарахте. Да се изкажете един други.

Милан (*възмутен, към чорбаджи Петка*). И ний се чудим защо мало и голямо отворило уста срещу нас.

Хаджи Куман. Ама, чакай! Какво съм сторил аз? Всеки път Андрон и Хаджи Андрея си уплитаха кошницата, пък все мене изкарват срещу устата на топа.

Хаджи Андрея. Ти си изветрял бре! Откогато одъртя и ума ти изветря. Какво приказваш?

Хаджи Куман. Няма с мене да се облъгвате. С Андроня отбрахте най-добрите хора от диването, пък на мене оставихте все таквизи като Хашлака и Граматика. Счупена парица от тях не видях.

Даскал Димитър (*с насмешка*). Това ли е дългът, който не искат да ви заплатят раите. От данъка, опростен от турците, вий сте ги делили помежду си, да го събирате от тях.

Хаджи Куман. Че аз защо ходих катаден да си изтривам гащите в мезлиша. Войводата остави тези пари на чорбаджиите.

Петко. Изказвайте си, изказвайте си сами греховете!

Хаджи Куман. Какви грехове. Хаджи Андрея прибираше есенес два пая. Един за теб, един за него.

Петко *(поразен)*. За мен! Дял от простения данък на сиромасите? Ти, Андрея, си прибирал...

Хаджи Андрея *(скача и пресича всичките, зинали да говорят)*. Не го слушайте този дърт Куман. Той лъже, защото ми гони мъст от ищирата. Искаха с Андрония да си напълнят хамбарите. Напълниха ги.

Хаджи Куман. Защо си кривиш душата, Хаджи? На светото място си ходил. Влезе ли едно зрънце от ищирата в моя хамбар? Нали с Андрония я делихте и се скарахте за нея.

Хаджи Андрея *(иска да го замае)*. Бяха се нагадили като гарги на мърша. Мира не ми дадоха, докато не я изпроводиш на Варна. И двамата са таквизи...

Хаджи Куман. Колко изпроводи на аскера, Хаджи? Сто крини изпроводи ли? Пък от десет хиляди нагоре събра. И по едно зърно не видяхме. Защо се затуляш зад нас сега? Аз ще си отида. Аслъ аз само за нарицало стоях в мезлиша. Да се облъгвате с мене. *(Става и си тръгва.)*

Добри Терзият. Ти чу самичък от тях, Даскале — отсъди сега. Не само черковното и училищното сребро са турили в джоб чорбаджиите, ами и ищирата, и опростеното на раята — пю!

Ганчо Куката *(като го пресича)*. Пък имат още сурат да търсят вземане от народа. Аз цялата им стока на мезат ще извадя. Всичко, дето сте изкрали — ще изкарам.

Хаджи Андрея. Вие ли? Че кои сте вий? И сега да отидем при войводата, пак мойта приказка по ще мине!

Даскал Димитър *(строго към Хаджи Андрея)*. Ти да се отучиш толкова много приказки да приказваш вече! До шия си в кражби и грехове! Ако не продадат стоката ти и не ти проводят в зандана кесии да плетеш — само трябва да благодариш.

Хаджи Андрея. За дяланите камъни ли, за гредите ли? Аз ще им ги върна. Сега ще кажа на раята си — дето има у дома стъпала, да ги натовари. Всичките да им ги закара. Да си удрят главите с тях. *(Хуква и изскача.)*

Даскал Димитър *(след него)*. Чакай малко тук. Да свършим.

Петко. Да си върви. Оставете го.

Милан (към чорбаджи Петка). Да правим училище, да дигаме черква и в награда таквози... да си черним лицето пред света.

Горе от чардака слизат Милка и Христо. Милка, пременена, извързва се плахо, среща поглед с Даскал Димитра и отминава към градината. Даскал Димитър става още по-нетърпелив. Другите продължават препирните си.

Ганчо Куката (скача срещу чорбаджи Петка и Милана). Няма да ми хвърляте прах в очите. Зная защо ви са черкови и училища!

Даскал Димитър. Няма да смесвате градежа на черквата и училището с нечистите сметки на чорбаджиите.

Ганчо Куката. Защо ми е тяхната черква? Кого питаха да я правят? Да повърнат парите, дето са ги изкарали — манастир да дигнат, ако щат. Че да отидат греховете си в него да изплащат.

Даскал Димитър (строго към Ганча Куката). Когато аз говоря, ти да се научиш да слушаш. Тука моята дума трябва да се чува, не твоята. С измама и грабеж се е крепил стария мезлиш, в тях той се сплу и най-подир и рухна. Падна и целия стар ред с него. Ти сам чу, чорбаджи Петко, доде е стигнало всичко.

Добри Терзият. Дано бари сега се увери.

Даскал Димитър (става). Аз си свърших работата. От всичко излезе, че едникия, който не си е зацапал ръцете в кражби, е чорбаджи Петко. С него и Милан. Туй трябва пак да ви го кажа. (Като подава кондиката на Ганчо Куката.) Ето ви кондиката... Сбогом! (Излиза.)

Милан. Обзалагам си главата — не е. Ако са крали Хаджи Куман, зет му Андрон — чорбаджи Петко таквози...

Добри Терзият. И чорбаджи Петко тъй се обзалагаше.

Ганчо Куката. Колко ми чини вашия облог!

Милан. Той гледаше работа да се свърши само. И на всекиго вярваше.

Ганчо Куката. Ама-да-а! Като има пари, и аз зная работа да върша. Не е то да надроби една попара, че да остави други да я сърбат! Черква ще градим... Черква!...

Милан. Той искаше да дигне храм таквози... Да накара всеки да се гордей с вярата си.

Добри Терзият. Че и всички еснафи сега пристойват. Ако не изкараме голямата черква, по колибите ще вземат да дигат. Вече няма колибарин да слезе на пазар. Стига да ни дадете среброто.

Ганчо Куката (*тиква кондиката в пояса*). Хайде, няма да ви моля вече!

Добри Терзият. Останете си със здраве.

Петко (*въздиша*). Много здраве.

Добри Терзият и **Ганчо Куката** излизат. Остават **Петко** и **Милан** замислени.

Петко (*след продължително мълчание*). Зет ми, стари и почтени чорбаджии, в ръцете на които бях всичко оставил — на хищници да се обърнат. И върху мойто чело да хвърлят туй петно.

Милан. От сребро е твойто чело, Петко. Няма да хване то никога ръжда.

*От къщи излиза **Стефана** и като забелязва мъжа си и **Милана** тъй угрижени, изведнъж я обзема безпокойствие.*

Стефана. Отидоха ли си? Какво стана, Петко? Защо сте се тъй умълчали и двамата?

Петко. Нашата дума се свърши. Няма кой да я слуша...

Стефана. Как тъй? Те, ако не искат — да си вървят. Децата ти ще те слушат! Още сега да ги наредиш и да им разправиш всичко. Те порастоха. На тях ще се облегнем ний и двама.

*В това време от градината се показва **Христо**, от пътните врата **Михал** и от къщи **дядо Къню**. Тежкият звън на черковната камбана удря за умряло и с редките си удари пригласа на разговорите до края.*

Милан. Ей и Христа.

Стефана. Ела тука. Де е Милка?

Христо. Милка пристана на Даскал Димитра.

Всички поразени се смълчават.

Петко. Пристана?

Стефана. Кога? Кога е излязла, аз да не я видя.

Христо. Напред. Отиде да се венчаят.

Стефана (*втурва се към градината*). Тя моя дъщеря ли е? Тъй ли съм я учила аз. Из долнята порта от бащината си къща...

Христо (*след майка си*). Не можеш я стигна. Ела ми дай дрехи да се облека. (*Влиза бързешком в къщи.*)

Петко. Едно след друго тръгна в мойта къща днес.

Милан (*ослушва се в камбаната. Към Михалю*). За кого чука черква?

Михал. Граматика хвърли петалата.

Михал и дядо Къню — гледащи досега отстрани — си тръгват.

Дядо Къню. Че каква излезе тя най-подир, Михале?

Михал. Луд свири, луд играй — който гледа, ума няма. Ай такваз. Запъва се, разправя се за народа, пък стъпа на гърба и на стари, и на млади, дръпна чорбаджийската дъщеря, сега като му пеят венцехваления и камбаната за Граматика ще държи исо. Нейсе! Да намеря една варакосана бъклица, че да отида да изкараме сватбата бари.

Дядо Къню и Михал излизат. Христо, облякъл черна сетра, излиза из къщи и бърже се запътва да излезе из пътните врати.

Петко (*като го спира*). Къде? И ти с черната си сетра на сватба да не си тръгнал?

Христо. Мене ме викат да венчавам.

Петко (*с явна мъка да се самообладае*). Тъй ли? Даскал Димитър няма ли си кум, дето го е кръщавал?

Христо (*като че без да разбира баща си. Нехайно*). Сега стари кумове ще тръгне из махалата да калесва... Той иска аз да го венчая. Че след него на мене чест и име ще расте тука.

Петко (*вперил продължително очи в сина си*). Ти? Ти ще заминеш дядовата си къща — ще отидеш да венчаваш един, който, без да дири баща ти и майка ти, примами сестра ти и отиде да се венчее с нея?

Христо (*дига рамена*). Какво да сторя аз? Те се искаха и двамата — вземаха се.

Петко. Сега, когато той изчете навечерната на бащината ти къща?

Христо. Че Милка няма да стои тука къщата да варди, я?

Петко. Ами аз как съм я вардил?

Христо. Ти? Защото си искал.

Петко. Искал съм да я завардя за вас. Да ви я предам тъй, както съм я намерил! С отворени врати. Цял свят да върви при вас, както е вървял при дяда ми, при баща ми и при мен.

Христо. Мина се онуй време, кога раята хлопаше по чорбаджийските врати.

Петко. Сега чорбаджийските синове и дъщери бягат от бащините си къщи и сами затварят вратите си посрамени.

Христо. Не мога като тебе. С имота си и честта да гледам все другите да завардя. Ти цял живот само туй си правил. И ето докъде я докара.

Петко. Докъде?

Христо. Че не видиш ли — с мезлиша ти какво стана. Недавна дори и пред нас в къщи се обзалагаше за него. Пък то...

Петко (*сломен от думите му, полу на себе си*). Моят облог и пред вас падна. Затуй сега бягате и ме оставяте...

Христо. Ами ти какво искаш сега от мене?

Петко (*с мъка надсмогнал себе си*). Нищо. От честта си не се отказвай! Върви венчавай!

Христо бързо излиза.

Стефана (*повръща се, все тъй развълнувана спира се малко и пак влиза в къщи*). Ако ни взема раята Даскал Димитър, стоката ни като обезцени и децата си ли ще го оставим да ги отвлича! Аз чудо ще направя, невидено досега!

Милан (*след малко мълчание*). Едно по едно се сбъдна всичко тъй, както го пророкува Даскал Димитър.

Петко. Писано било: пред моите очи да се затворят всички чорбаджийски къщи. Една след друга... Хаджи Димитровата — тя е

първото чорбаджийско огнище, което е угаснало тук. До нея Хаджи Панайотовата — той остави на мястото си сестреника си Хаджи Кумана да черни паметта му.

Милан. Андонова зет пък таквози... издънил долните соби за дюген и си настанил чуковете — калеври в чорбаджийската къща ще кърпи.

Петко. След тъста си, дойдохме на ред и ний.

Милан. Тези дни ще склоня и аз и някой от раята ще се намести у дома.

Петко. Те дебнат. ОТ ръта, от отвъдни махали се примъкват еснафите и се нареждат в чорбаджийските гнезда. Скоро от двете страни на улицата ще се развяват шарени боябиби и преди, ще вземат да дрънчат сновалки и да се спреварят чуковете. От миризмата на рошкови, пастърма и леблебии тук не ще може да се поеме дъх. И този кръст, дето ще се дигне над черква сега, ще щръкне на чорбаджийската слава.

Милан (*става да си ходи*). Свърши се. Млад още отивам си от този свят и няма да ми е жал за нищо.

Петко (*решително*). Затвори вратата.

Милан. Мене било съдено да изляза сетен и да затворя тази врата!

Тръгва и бавно излиза, като притваря вратите.

Петко. Затвори ги. Няма веч кой да ме вижда.

С новите си дрехи излиза от къщи Стефана.

Стефана (*разярена, иска да върви към пътя*). Под венчило да е — където я намеря, ще я хвана и ще я докарам. Само туй няма да стане. Да съм знаела, кога съм я родила, на врата й да съм стъпила по-добре.

Петко (*хваща я за ръката и я повръща*). Няма къде да ходиш. Тука.

Стефана. Остави ме! На тарга макар — пак ще я повърна!

Петко. Тука, ти казвам. Не ти трябва вече никого да дириш.

Стефана. Нямам аз лице да те гледам тук! Каква майка съм аз — таквази дъщеря да ти родя и отхраня! Каква съм ти стопанка — дъщеря ти не можах да увардя.

Петко. Ти си таквази, какъвто съм и аз. Да додат ратаите и ратакините.

Изплясва с ръце.

Стефана. Какво ще правиш?

От къщи се показват двама ратаи и ратакините.

Петко (към ратаите и ратакините). Да очистите и да загладите биволите още сега. Да запрегнете и двете кола. Вий да снемете отгоре и да натоварите на колата прикята на дъщеря ми. Килими, губерчета, всичко, каквото е изтъкано и приготвено за нея — до игла!

Стефана. Ама и сега ли с твойта добрина, Петко?

Петко. Ти не се вмисай. Като надиплите хубаво колата, ще отчеснете по един голям клон чимшир, ще го варакосате и на всяка кола ще затъкнете отзад. Тъй ще дигнете прикята и ще я закарате у Даскал Димитрови.

Ратаите и ратакините. Слушаме!

Едни завиват през градината, други към чардака.

Петко. От зло е побягнала мойта дъщеря — добро дано намери. Нека ѝ бъде простено от мене и от мойта къща.

Стефана (като се разплаква). Ти не мислиш какво ще кажат хората... Дъщеря ни се жени, пък ний се затворихме и двамата.

Петко. Като стар вълк, кога се свре в бърлогата си, та самичък с нокти си зарови дупката. И муха да не го зърне, когато склопи очи...

Тежкият удар на черковната камбана съпровожда последните думи на чорбаджи Петка.

Завеса

Остров Капри, март 1912

Издание:

П. Ю. Тодоров. Събрани съчинения. Том втори. Драми

Редактор: Михаил Неделчев

Художник: Елена Маринчева

Худ. редактор: Стефан Груев

Техн. редактор: Лиляна Диева

Коректор: Добрина Имова

Формат 32/84/108; тираж 20113 екз.; печатни коли 24; издателски коли 20,16; уик 20,18; л.г. VI/59; изд. № 5363; поръчка № 68/1980 година на изд. „Български писател“; дадена за набор на 7.II. 980 г.; излиза от печат на 30.V.1980 год.

ДП „Тодор Димитров“ — София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.